ATATÜRK KİTAPLARI DİZİSİ: 3

ATATÜRK ve TÜRK KADIN
HAKLARININ KAZANILMASI

TARİH BOYUNCA TÜRK KADININ HAK ve GÖREVLERİ

ATATÜRK'ÜN DOĞUMUNUN 100. YILI
100
1881-1981

DÖRDÜNCÜ BASILIŞ

YAZAN
Prof. Dr. A. AFETİNAN

M.E.B.
İSTANBUL — 1982

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KİTAPLARI DİZİSİ : 3

ATATÜRK ve TÜRK KADIN
HAKLARININ KAZANILMASI

TARİH BOYUNCA TÜRK KADININ HAK ve GÖREVLERİ

Yazan :
Prof. Dr. A. AFETİNAN

DÖRDÜNCÜ BASILIŞ

M.E.B.

DEVLET KİTAPLARI

MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ — İSTANBUL 1982

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Eğitim Bakanlığının 8.7.1981 tarih ve 124 sayılı emirleriyle Atatürk serisinde basılması uygun görülmüş, Yayımlar Genel Müdürlüğünün 22.7.1981 tarih ve 7057 sayılı emirleriyle 4. defa olarak 10.000 adet basılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ, Birinci İkinci Üçüncü ve Dördüncü baskılar için	V - X
GİRİŞ	1 - 4
I — İSLÂMİYETİ KABULDEN ÖNCE TÜRK KADINI	
1 — Türkiye sınırları içinde eski çağlarda kadın hukuku	5 - 16
2 — Eski çağlarda Türkiye sınırları dışında kalan ülkelerde kadın	16 - 25
3 — Asya'da ve Avrupa'ya akın eden Türklerde kadın	25 - 29
II — İSLÂMİ DEVİRDE TÜRK KADINI	
1 — İslâm hukukunda kadın	30 - 32
2 — Orta Asya ve Ön Asya'da kurulan müslüman Türk Devletlerinde kadın.	33 - 37
3 — Türk - Selçuklular devrinde kadın hakları	37 - 58
4 — Osmanlı imparatorluğu devrinde Türk kadını.	59 - 87
5 — XIX. Yüzyılda Osmanlı - Türk kadını.	87 - 101
III — TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVRİNDE TÜRK KADINI	102 - 103
1 — Kurtuluş Savaşında Türk kadını	103 - 104
a) Kuvayı Milliye hareketinde ve ordu hizmetinde Türk kadını	104 - 107
b) 1919-1920 de Türkiyede yabancı işgalini protesto mitingleri. Mitinglerde konuşan hanımların söylevleri.	107 - 126
c) Anadolu kadınları Müdafa-i vatan cemiyeti	126 - 139
d) Cumhuriyet ilânından önce	139 - 150
2 — Türkiye Cumhuriyeti devrinde Türk Kadın Hakları	150 - 151
a) Kadınların öğrenim durumlarıyle ilgili ve meslek sahibi olanlar	151 - 163
b) Kanunların Türk kadınına tanıdığı haklar	163 - 219
Bitirirken.	220 - 223
Ekleri :	
İstatistik cetvelleri.	225 - 254
Bibliografya	255 - 260
1930 - 1981 Yayınlarımın Listesi	261 - 264
Dizin	265 - 278
Belgeler ve resimler	279 - 293

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Baskı

ÖNSÖZ

M. Kemal Atatürk'ün 25. ölüm yıldönümünde Millî Eğitim Bakanlığının yayın programına "Tarih boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri" konusundaki yazılarımla katılmak istedim. Bunu kendime bir ödev saydım. Çünkü, meslek hayatımın yanında kadın hakları meselesi, fikir dünyamın esaslı bir yönünü teşkil etmiştir.

Bu yazılarımı iki bölümde toplamış oldum. Tarihî devirlerde ve Cumhuriyet tarihimiz içinde kadının hak ve görevleri. Bugün Türk kadını bütün haklarını kazanmış bulunuyor. Bu durum Cumhuriyet devrimizde Türk devriminin bir eseridir. Memleketimizde kadın haklarının kanun yolu ile tanınmasını, biz Atatürk'e ve onun devrindeki Hükûmet ve T.B.M. Meclisine borçluyuz. Atatürk'ün anısına yayınlanacak bu seride, kadın hak ve görevlerini konu olarak işlerken, o devrin prensipleri üzerinde durmak istedim. Birinci derecede tarihî devreleri ele almam bundandır. Çünkü biliyorum ki, Atatürk milletimizin tarihini derinliklerinde aramak istemiş ve bunların incelenmesini sağlamak için resmî ve özel kuruluşlara önem vermişti. (Türk Tarih Kurumu 1931 ve Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi 1936). Bu kitabımda Türk kadınının durumunu derinliğine ve genişliğine tarih içinde araştırdım. Böylece bugünkü durumumuza gelebilmek için, Atatürk devrinin kazandırdığı hakların değerini belirtmek istedim. Atatürk demiştir ki: "Benim fikirlerimi ve hislerimi anlıyorsanız ve duyuyorsanız bu kâfidir." Bugün bu fikirlere "Atatürk İlkeleri" deniyor. İşte bu ilkelerden biri de, kadın haklarımızdır. Bunları bilmek ve onları uygulamak biz Türk kadınlarına düşen bir ödevdir.

Atatürk'ün 25. ölüm yıldönümünde sadece Türk milelti değil, UNESCO'ya üye olan bütün ülkelerde, onu anmak için karar almış bulunuyor. Bu karara en büyük sebep, Atatürk'ün millî benliğimiz içinde insanî ve milletlerarası anlaşmaların gereğine inanması ve Türkiye'mizde sosyal ve kültüret devrimlerin öncüsü olmasıdır. Dünya büyükleri arasında tanınan Türkiye Cumhuriyetini kurmuş olan Atatürk'ü Türk kadınlığı da onun devrinde kazandığı kanunî haklarından ötürü şükranla anar.

28 Temmuz 1963

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci baskı : **ÖNSÖZ**

"Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri" başlıkları altında 1964'de yayınlanan kitabımın ikinci baskısı yapılıyor. Millî Eğitim Bakanlığının yayın programı içinde olan bu kitabımın, kısa zamanda ikinci baskısını hazırlamak, bana bazı ilâveleri ve düzeltmeleri yapma fırsatını vermiştir. Çünkü bu konuda daima ilgili belge ve yazıları izlemek ve bunlardan yeni bilgiler eklemek gerekiyor. Türk kadını olarak kazandığımız haklarımızın gün geçtikçe daha çok tanınması, benimsenmesi ve uygulanması için gayretlerimizin yerinde bir çalışma olduğuna inanmaktayım.

Bu kitabımın bu gayretlere eklenen, ufak bir ödevi yerine getirebilirse çalışmalarım için bana mükâfat olacaktır.

22 Haziran 1967

Üçüncü baskı : **ÖNSÖZ**

Bu kitabımın üçüncü baskısı iyi bir rastlantı ile Birleşmiş Milletlerin "Uluslararası Kadın Yılı" olarak ilân ettiği zamanda oluyor.

18 Aralık 1972 günü Birleşmiş Milletlerin 27. Genel Kurulunda onaylanan 3010 sayılı kararı ile 1975 yılının bütün dünyada "Kadın Yılı" olarak kutlanması öngörüldükten sonra, 25. dönem Kadın Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan program tasarısı, Ekonomik ve Sosyal Konseyin onayından geçerek 29. dönem Birleşmiş Milletlerin Genel Kurul 3. komisyonunda kabul edilmiştir.

Bu suretle görülüyorki söz konusu karar çeşitli komisyonlarda incelenmiş ve Birleşmiş Milletler anayasasında 1945 te saptanan kadın, erkek hak eşitliği idealinin, otuz yıl sonra her ülkede nasıl bir uygulamaya eriştiği üzerinde her memleketin ele alması ve bir değerlendirme yapması istenmiştir.

Bu uluslararası kadınlar yılının amacı, programda şu suretle belirtilmiştir:

Levent Şahverdi Arşivi

1 — Kadın erkek arasındaki eşitliğin her ülkede gerçekleştirilmesi

2 — Kadınların, ekonomik sosyal ve kültürel gelişmedeki çalışmalarda kalkınma ve gelişmeye katkılarının sağlanması.

3 — Devletler arasındaki dostça ilişkiler ve işbirliği ile dünyada barışın sağlanması için kadınların bu konudaki güçlerinin her yerde kabul edilmesi. Bu suretle dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadının her ülkede kanun önünde eşit haklara sahip olmakla medeniyette gelişmeyi ve buna kültürü ve emeği ile katkıda bulunması, asrımızın en doğal bir prensibidir.

Çünkü bir ulusun çağdaş medeniyette yerini alabilmesi için her ferdin çalışması gerekir. Bu hakikat artık zamanımızda her ülkede kabul edilmiştir.

Bu bakımdan 1975 Kadın Yılında, Türk Ulusu olarak ne durumdayız? bir değerlendirmesini yapmamız gerekir. Fakat aynı zamanda gelecek yıllarda daha iyiye ulaşmak için ne gibi bir yöntemi uygulamaya koymamız gerekir? İşte bu sorunlara verilecek olumlu cevap bizlere gelecek için çalışmalarımıza güç katmaya yarayacaktır.

Bence her kişinin kendi kendine soracağı soru şu olmalıdır. Ben hayatımda ulusuma, yurduma ne yapabildim ve yapmalıyım?

Buna alınacak olumlu cevaplar bir ulusun tüm varlığına değer katar.

Çünkü bence kişinin övgü ile tanınması ulus bütünlüğünde onun yalnız kalmasına yol açar. Her alanda önder niteliğindeki kişilerin önemi ve rolü büyükse de, bu bir örgütlenmiş topluluğa dayanmazsa sağlam bir temelden yoksun olur.

Ulusların kadın ve erkek eşit koşullar altında emeklerini birleştirmeleri ve kalkınmada ortak amaçlara yönelmeleri büyük değer taşır.

Bu genel açıklamalardan sonra bu kitabımı üçüncü baskıya hazırlarken güttüğüm amaç ve kitaba eklediğim konular şunlar olmuştur:

1 — Kurtuluş Savaşı esnasında halk hareketi olarak düşman işgallerine karşı erkek ve kadınların yaptıkları mitingler ve bunlardaki kadınlarımızın konuşmaları.

2 — Sivas Merkez olmak üzere "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan" cemiyetlerinin çalışmaları ve bunlara ilişkin belgeler.

Levent Şahverdi Arşivi

3 — Kuvayi Milliye hareketinde ve ordu hizmetinde Türk kadını.

4 — Kitabın sonundaki istatistiklere yeni yılların rakamları eklenmiştir.

5 — Seçim haklarımız ve Türk köylü kadınları ile konuşmalar üzerindeki yazılarım.

Birde ayrıca kitabımın 1968 baskısındaki terimleri bugün kullandığımız ve konuşma dilimizde alıştığımız gibi düzeltmeyi ve genç kuşakların daha kolay okumasını sağlamayı istedim.

"Tarih boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri" konusunu işlerken Türkiye Cumhuriyeti devrinde kanunlaşan kadın haklarımızın Türk devrim hareketi olarak Atatürk'ün önderdiğinde yapılmış olduğu ve T. B. M. Meclisinin kabul ettiği kanunları tarihî bir anımız olarak Türk kadınlığının buna bir şükran borcunun bulunduğunu da unutmuyoruz.

Asıl amacımız ise, bütün bu tarihî bilgilerin temeline dayanarak Türk kadınının ulusumuza gerekli hizmetlerde bulunabilmesi, günü koşullarında verimli olarak çalışmayı sağlaması ve geleceğe güvenle dayanarak, eserler verebilmesidir.

Her meslekte bu ideale erişmek için emek veren kadın ve erkeklerin güçbirliği ulusumuza olduğu gibi, dünyadaki insanlara da mutluluk getirir inancıyle uluslararası kadın yılında iyi dileklerimle...

14 Mayıs 1975

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü baskı : **ÖNSÖZ**

Bu kitabımın dördüncü baskısı için bazı ilâveler yaptım. Bunlardan bir bölümü savaşlarda adları bilinen kadınlarımız ve resimleri. Yazılı belge olarakta Anadolu Kadınlarının Müdafaa-i Vatan Cemiyetine ait olanlardır. İstiklâl Savaşı esnasında Kastamonu'da yapılan kadınlarımızın mitinglerinden sonra dış memleketlere gönderilen yabancı işgalini protesto telgraflarının gazetede çıkan metinleri.

İstatistik bölümünde ise son ayrıntılı rakkamlar verilememiştir.

Türk kadınının hak ve görevlerinin üzerinde yeni bilgiler bulmak mümkündür. Ancak arşiv belgelerimiz çeşitli yerlerde olduğundan tam olarak hepsini incelemek mümkün olamıyor. Diğer taraftan asıl bugün üzerinde durulması gereken konu, bu kanuni haklara sahip olan Türk kadını bunu nasıl uygulamaktadır?

Bence bu durum için çeşitli bölgelerimizde, sorular tertip ederek bugün kadınlarımızın düşünce ve bilgilerini toplayarak bir değerlendirme yapılabilir. Bu suretle kanunların hem uygulamadaki durumu, hemde nasıl bir bilinçle değerlendirildiği anlaşılır.

Aynı zamanda kadınlarımızın, yine bölgelerin özelliklerine göre, iş gücü ve ekonomik hayata katkısı bakımından müspet bilgi edinilmiş olur. Bugünde bu meselelerde genel olarak bilgilere sahibiz. Fakat bir anket yapılarak değerlendirme daha müspet sonuç verebilir. Bu hareketi, çeşitli konularda kurulmuş olan, kadın derneklerimiz yapabilir.

Resmi kuruluşlarda görev yapan ve meslek sahibi olan kadınlarımız bugün istatistik verilerine göre bilinmektedir. Fakat genel olarak özel çalışma gücünden nasıl bir fayda temin ediliyor? Örneğin halı ve kilim dokumacılığında. Bunlar aynı zamanda Türk el işlerinin güzel sanatlar dalındaki değerleridir ve bilindiğine göre bu sanatı genç kızlarımız başarmaktadır.

Daha buna benzer pek çok konular ele alınabilir ve bugünkü yaşantımızdaki durum çeşitli yönleriyle incelenmiş olur.

Türk kadınının tarih boyunca hak ve görevlerini ise geçmiş zamanlardaki gelişme durumunu bir temel bilgi olarak alıyor ve asıl bugünkü yaşantımızda gelecek için ilerlemenin ne gibi koşullarda gelişebileceğini düşünmemiz gerektiğine inanıyorum. Buna göre de her sahada çalışmak verimli olmak gereklidir. **Eşit hak, eşit görev** prensibinde Türk Kadını millî bütünlük içinde yerini almıştır ve alacaktır.

25 Ekim 1981

Prof. Dr. Ayşe AFETİNAN

Levent Şahverdi Arşivi

TARİH BOYUNCA
TÜRK KADININ HAK VE GÖREVLERİ

GİRİŞ

Bugün, Birleşmiş Milletler'in Anayasasında "İnsanın ana haklarına, kişinin haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük, Küçük milletler için de Hak eşitliği prensibi kabul edilmiştir. Bu prensip milletler için uygulanması istenen bir ideal olup, insan cemiyetlerinin bugün erişmeği öngürdüğü kaidelerdir.

XX. yüzyılın kadın hakları için saptadığı bu hak eşitliği her memlekette gerçekleşmişmidir? Elbette ki tam anlamiyle bu ideale erişilmiş değildir. Erişildiği gün, bu bir ideal olmaktan çıkacaktır. Dünya nüfusunun yarısı, kadındır. Bu insan gücünün siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda bugünkü bilgilere sahip verimli bir halde olması dünya medeniyetine fayda sağlar. Ancak, bu fayda için kadının da kanunlar karşısında eşit olması gerekir.

Tarihte, herhangi bir kavim için kadın varlığını erkekten ayrı düşünmek elbette doğru değildir. Çünkü ne zaman nerede olursa olsun, cemiyet her iki cinsin birliğinden oluşur. Bununla beraber kadının erkekle eşit haklara ve görevlere sahip olması, hemen her kavimde, pek değişik safhalar gösterdiği için, bu bakımdan ayrı ayrı ele almak gerekir.

Tarihlerde şimdiye kadar daha çok siyasî ve askerî olaylara önem verildiğinden, kavimlerin sosyal bünyesini oluşturan fertlerin (kadın ve erkek) kültür hayatındaki rolleri tam anlamı ile işlenmemiştir. Ancak XX. yüzyılın yeni tarih anlayışı, geçmiş zamandaki cemiyet hayatını, bugünkü demokratik bünyedeki toplumlarda, fertlere verilen önem nisbetinde incelemektedir. Bu suretle her alanda sosyal ve kültürel ilerlemenin seyrini izlemek gerekli olmaktadır. Fakat bu görüşe göre geçmiş, bize istediğimiz kadar belge vermekten uzaktır. Bununla beraber belirli bir plâna uyarak incelemek ve araştırma yapmak, bize aradığımız bilgileri sağlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk kadınının hak ve görevlerini anlatırken, onların tarihi seyri üzerinde durmak gerekir. Çünkü Türk kadını bugünkü haklarını elde edebilmek için, cedlerinin kültür hayatına dayanmakta, aynı zamanda da diğer milletlerin medenî kadın hayatının öncülüğüne uyarak, cemiyetteki yerini hak ve ödev sahibi olarak almaktadır. İşte bu hal gözönünde tutularak yazılarımızı bu esaslara göre bir plân içinde izleyeceğiz.

İlk önce biz Türklerin bugünkü Devletimizin sınırları içindeki Türkiye'de kadının tarihte ve bugünkü durumu ele alınacaktır. Ancak, Türk kavmi yüzyıllar boyunca çeşitli coğrafî bölgelerde devletler kurmuştur. İşte bu bakımdan tarihî bilgiler verirken, coğrafî sınırlarımız Anadolu — Trakya'nın dışındaki ülkeleri de içine alacaktır.

Bunun için okuyucularımı yüzyıllar içinde bir seyahate dâvet ediyorum. Bu gezintilerimizin ülkeleri bize değişik coğrafî görüntüler verecektir. Bozkırlar, yaylalar, nehir, göl ve deniz kıyıları... Ovalarda koşan atların, tozu dumana katan kafileleri arasından geçebilirsek, yol boyu kervansaraylara, otağ kurmuş çadırlara misafir olabiliriz. Daha geriye gidelim. Dünyanın tarihî müzelerinin salonlarını dolduran eski-çağ heykelleri, kabartmaları, freskleri ve hattâ kadın tanrıçaları o zamanki kıyafetleri ile bize yol gösterecek, konuşacak ve kendileri hakkında sorularımıza cevap vereceklerdir. Yalnız zannetmeyiniz ki, her sorumuz cevabını bulacaktır. Hayır, onlar bazen taştan, topraktan ve madenden yapıldıklarını hatırlıyarak derhal susacaklar ve sadece bize kıyafetleri ile, sanatkârın onlara vermek istediği fizyonomik edâ ile bakıp duracaklardır. Hele idolleri, tanrıçaları hiç konuşturamıyacak, onlara insanların ilk dinî inançlarının sembolü olarak bakacağız. Fakat, bu müzelerin cansız kalabalığı, soğuk, hissiz atmosferi, bizi tarihin derinliklerinde bunaltmayacaktır. Onların geçmiş senelerden bir şeyler haber veren varlıkları ile karşı karşıya kaldığımız zaman, bir canlılık kazanacaklardır.

Bazı zamanlarda ise ne bir heykel, ne bir resim görebileceğiz. O zaman bir seyyahın tanıklığı ile Türk kadınını görmeye çalışacak, onun fikirleri çevresinde dönüp dolaşacağız.

Müslüman Türk kadınını ise, bir taraftan eskiden süregelen gelenekleri, diğer taraftan Müslümanlığın verdiği dinî, toplumsal, hukukî ve ekonomik düzen içinde bulacak, harem hayatının kapalı avluları ve odaları içinde bunalacağız. Fakat, şehirlerdeki bu harem hayatı yerine, köy kadınını açık havasında, tarlasında, evinde, üretim işlerinde maddî

Levent Şahverdi Arşivi

manevî hayata fayda sağlarken bulacak, onunla ferahlıyacak ve güzel havalarda nefes alacağız.

Türk kadınını İslâm devrinde de olsa el yazması kitapların sahifelerini süsleyen minyatürlerde, zarif giysileri ve davranışları ile karşımızda hareket halinde bulacağız. Bu kitap sahifelerindeki kadın figürleri, bize geçmiş devirlerin içinden seslenir gibi renk ve incelik verecektir. O bu resimlerde dans edecek, bir müzik âleti çalacak veyahut da at sporlarına katılacaktır. Diğer taraftan da masallara konu olan his ve iç âlemlerinin tepkileriyle karşımıza çıkacaktır. Örneğin Lady Montegue'nün mektuplarını okuduğumuzda, Edirne'de, İstanbul'da kadının toplum hayatındaki yeri o günlerin içinde yaşarmış gibi bize yakın görünecektir. Yine bir zamanlar Avrupa kadın modasına örnek veren Türk kadın kıyafetlerinin tarihçesini bileceğiz. Bugün bile Madam de Stael'in Leman gölü kenarındaki şatosunu gezerken, başına sardığı örtülerin "Türk türbanı" diye anılan resimlerinde görülmektedir. Bu belki zamanın bir modası ise de, o sıralarda harem hayatında olsa bile, Türk kadınının Avrupalı kadınlara giyimde bir etkisi olduğunun delilidir.

İşte, tarih sahifeleri içinde kadın, giyimi, zihniyeti, sanat yönü ile de karşımızdadır. Yine müzelerde en kıymetli hazineleri teşkil eden vitrinlere bakınız. En eski çağlardan beri her çeşit kıymetli madenlerden ve taşlardan ziynet eşyaları, daha ziyade kadınların süslemeleri için yapılmıştır. Bunların incelenmesi, bize şu fikirleri verir: Bir kere süs eşyaları zamanına göre kadının zevkleri, istekleri, sanatkârın işine tesir etmiştir. Diğer taraftan kavimlerin ekonomik hayatında bu tür eşyalar bir iş sahasını teşkil etmiş ve gelir kaynağı olmuştur. Fakat bütün bunlar yanında kadının fikrî cephesinin zayıf olduğu ve eğitimde geri kaldığı zamanlarda, toplum hayatındaki ödev ve haklarında asıl yerini bulamadığı görülür. Böylece kendisinin cemiyet hayatının bütün sorumluluklarına katılmasının zorunlu olduğu hatırdan çıkarılmıştır.

Bu işaret ettiklerim tarihin çeşitli devirlerine ait bazı çizgilerdir.

Bugün Türk kadınının hak ve ödev bakımından kanun karşısında eşit olması meselesi, dünya kamuoyunda çeşitli düşüncelere yol açmıştır. Bunlardan biri, geri fikirler besleyenlerin Türk kadınının Müslümanlık kurallarından çıktığına dair olumsuz yorumları, diğeri ise çağdaş medeniyete edişmek isteyen aydın Müslüman topluluklarının Türk Müslüman kadınının kavuştuğu bu durumu örnek kabul etmeleri ve bunları gerçekleştirme gayeleridir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunların krşısında Türk kadını Müslümanlığın esas kurallarına daha anlayışla bağlı kalarak, geri düşüncelerin ve Müslümanlık kuralları ile bağdaşmıyan zihniyetin esiri olmaktan çıkmıştır. İşte tarih bize bu yönleriyle de ışık tutmaktadır.

Türk kadınının sosyal durumunun incelenmesi için tarihte esaslı üç devreyi kabul edeceğiz.

1 — İslâmiyetten önce Türk kadını,

2 — İslâm medeniyeti içinde Türk kadını,

3 — Bugünkü medeniyet anlayışına göre Türk kadını.

Tarihin bu rehberliği bize ne gibi devirlerden geçtiğimizi ve bugüne erişmek için neler yapıldığını gösterecektir. Fakat asıl bugünkü durumumuzda ve gelecekte, Türk kadınlarını ödev ve sorumluluklarını bilen insanlar olarak görmekteyiz.

Hak bilinir ve kullanılırsa, onun devamı mümkün olur.

Bu dilek bizim çalışmamıza yol gösterecektir.(1)

* *
*

(1) Bu konuda **UNESCO** Genel Merkezi, Fransızca ve İngilizce olarak bir kitabımı 1962'de yayınladı:

"L'émancipation de la femme Turque" 70 sahife. "The emancipation of the Turkish Women" 63 sahife.

Ancak bu elimizdeki kitap yabancı dillerde yayınlanmış olandan çok değişik ve geniş olarak işlenmiştir.

UNESCO ayrıca Atatürk'ün XXV. ölüm yıldönümünde "Courrier" dergisinde "Atatürk et l'émancipation de la femme" başlığı altında ve resimler koyarak Aralık 1963'te bu yazılar özet olarak yayınlanmıştır. No XII. s. 20-25.

Bu dergi o tarihte şu dillerde çıkmakta idi Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Rusça, Almanca, Arapça, Japonca, İtalyanca.

Levent Şahverdi Arşivi

I — İSLÂMİYETİ KABULDEN ÖNCE TÜRK KADINI

Bu devre kronolojik sınırımız M.Ö. IV. binden yani zamanımızdan altı bin yıl öncesinden başlayarak, Türklerin İslâmiyeti kabul ettikleri IX. yüzyıla kadar gelecektir.

Coğrafî bölge ise başta Anadolu — Trakya olmak üzere Avrupa, Asya ve Afrika'da yaşamış olan Türklerin siyasal ve toplumsal hayatı içindeki kadının durumudur.

1 — Türkiye sınırları içinde eski çağlarda kadın hukuku.

Türkiye'nin bugünkü halkı, çeşitli tarihlerde İslâmiyetten önce ve sonra meydana gelen göçlerle yerleşik düzene girmiş ve yerli halk ile uzun yüzyıllar beraber yaşamış olduklarından, bugünkü Türkiye'de yaşıyan Türkler, bu eski cetlerin torunlarıdır.

M.Ö. II. binden önce ve sonra Anadolu'da yaşamış olan kavimlerin, Hitit ve Urartu devletlerini kurmuş olan halkın, Anadolu'dan başka bir yere göçettiğini tarih kaydetmemektedir. O halde bu kavimlerden inen halk, bugünkü Türklerin de ceddidir ve Hitit medeniyetinin olduğu gibi, diğer medeniyetlerin de vârisleri bugünkü Anadolu Türkleridir.

İşte bu bakımdan Hitit kadını ile bir bağ kurmak tarihî gerçeklere uymak için de gereklidir.

Anadolu'nun yazılı devre tarihi M.Ö. II. binde başlar. Bu tarihten önce de Türkiye toprakları insanların yerleşmesi için uygun bir ortam olmuş, hatta pek çok kültür eserleri vermiş ise de yazılı belgeler olmadığı için kesin bilgimiz yoktur. Bu devrelerde kadına ait süs ve mutfak eşyaları ile beraber, bereket tanrıçası olarak idoller ve heykelcikler bulunmaktadır.

Genellikle, ilk yerleşik hayata kavuşan insan topluluklarında tarımın keşfedilmesinin kadınlara ait olduğu sanılmaktadır. Çünkü, avcılık devri insanlarında erkekler avlanmaya gittikleri vakit, mağaralarda yaşıyan kadınlar ya araçlarda yetişen meyveleri veyahut da yine kendiliğinden yetişen tahıldan yararlanmak için bunları toplamışlar ve gıda olarak kullanmışlardır. Bu bitkilerin tohumlarını derlemek ve onları toprağa eke-

Levent Şahverdi Arşivi

rek yetiştirmekle işe başlandığı sanılan tarım hayatı ile beraber, insanların göçebelikten kurtulması bu olaya bağlıdır. Çünkü tarım aynı yerde mevsimleri beklemek zorunluluğunu gerektirmiştir. Hayvanları ehlileştirme de bu devrin önemli olaylarındandır. İnsanlığın bu devrini yaşayanlar bunlardan başka dokumacılık çanak çömlek yapıcılığı ile taş aletlerini de cilâlamasını bilmişlerdir. Bütün bunların gelişmesinde kadınların payı ve çabası büyük olmuştur. Bu yerleşik hayata kavuşan insan topluluklarında özellikle kadınlar tarafından icadedildiği sanılan işler şöyle sıralanmaktadır: Dokumacılık, dikiş, çanak çömlekçilik, hasır ve tahta işleri ve evlerin yapımı, bazı hallerde üretim maddelerinin diğer gerekli olan mallarla değiştirilmesi; yani bir tür ticaret. Fakat bütün bu işlere eklenen en önemlisi de aile yuvasını kadının kurmuş olmasıdır. Bunda toplumsal kuralların belirlenmesi, erkek kadın arasındaki ilişkin düzenlenmesi olayı da kadınların ödevleri arasındadır. Böylece medeniyetin bağı olan aile yuvasındaki psikolojik ve eğitim esaslarını düzenleme kadına ait olmuştur.

Fakat yine bu devrededir ki, insanlar arasında bir yere sahip olma uğraşısı sonunda savaşlar başlamıştır. Bu devrenin kadın erkek arasındaki iş bölümü, bütün bu yeni hayat düzeninin birer sonucu olmuştur. Böylelikle medeni hayatın başlangıç devrinde kadın ve erkeğin ortak emekleri ve güç birliği sayesinde tarihî devrelere ulaşılmıştır.

Anadolu tarihi, yazılı belgelere göre M.Ö. II. binde başlar.

İlk siyasî kuruluşlar, küçük toplulukların, çevresi surlarla çevrili sitelerde, Beylikler idaresidir. Bu siyasî birlikler, Mezopotamya'dan gelen Asur tüccarlariyle ekonomik ilişkiler kurmuşlardır. Bu tüccar grupları, yerli Beyliklerin kentlerinin çevresinde, mahalleler (Karum — Vabartum) kurmuşlar ve bir idarî sisteme uyarak, ticarî işlerini yürütmüşlerdir. İçlerinde bugün en şöhretli olanı ve sistemli arkelojik kazıların yapıldığı Kaniş Karumu (Kayseri — Kültepe) dur ve burada pek çok çivi yazılı tabletler bulunmuştur.

İşte bu yazılı belgelerden anlaşıldığına göre Anadolu kentlerinde yaşıyan halk, hürler, köleler ve bir de "saharu" denilen ayrı haklara sahri üç sınıfa bölünmüştür. Bazı belgelerden, yerli halktan olanların borç yüzünden köleliğe düştüğü anlaşılıyor. Ancak bunlar sınıf değiştirmekle beraber tanıklık hakkı ellerinden alınmış olmuyor ve kendi mühürlerini koruyabiliyorlar. Bu halk sınıflarının hak ve ödevlerinin neler olduğunu henüz bilmiyoruz. Ancak, kadın hakları bakımından araştırıldığında bazı bilgiler vardır. Bunlar yerli Anadolu halkı ile Asurlu

Levent Şahverdi Arşivi

tüccarlar arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkilere aittir. Ticarî mukaveleler, ödünç verme senetleri yapılırken, yerlilerin isimleri de karşılıklı olarak yazılmaktadır. İşte bu arada kadınların da senet yapıp mühürleme hakları vardır. Her çeşit hukukî işlerde dâva açma yetkisi olduğu gibi dâvalarda kadının da tanıklığına başvuruluyor. Diğer taraftan da Anadolu yerli kadınlarının Asurlu tüccarlarla evlendikleri anlaşılıyor. Kocaları kendi ülkelerine gittiği vakit, onun adına ticarî işlerini yürütebildikleri gibi, ikinci bir kişi ile de iş mukavelesi yapabiliyorlar. Bu durum aile hukuku bakımından çok önemlidir. Çünkü, o sıralarda Asurlularda olmıyan, fakat Anadolu'da yazılı belgelere geçen kadın hakları lehine kaydedilecek bir olayda, bu devrin aile hukukunda monogami yani tek kadınla evlilik esasının olmasıdır. Tek meşru eş, bütün haklara sahiptir; fakat boşandıktan sonra tekrar karı-koca gibi yaşaması kanunen menedilmiş olup, cezası ölümdür. Yalnız erkeklerin, tek eşten gayrı odalıkları bulunduğu da anlaşılıyor. Diğer taraftan köle kadınlar, odalık ve sütanne olabiliyorlar.

Evlât edinme hakları da resmî belgelerle yapılmaktadır. Evlenme, boşanma evlât edinme gibi aile hukukunu ilgilendiren meselelerde senetlerin, tanıkların yanında yeminle yapılmış olduğu anlaşılıyor.

Kültepe tabletlerine göre (M.Ö. 1950-1750) Anadolu'da erkek ve kadının evlilik hukukunda uygulanan çeşitli usulleri gösteren bilgiler vardır: İlkönce evlenen hür kadın ve erkeğin aynı haklara sahip olduğunu gösteren bir tabletin çevirisini okuyalım:

(Evlenme akdi. Evlenen çift Anadolu halkındandır) "(Bay) Hiştahsu (Bayan) Lamassatum ile evlendi. Eğer (Bay Hiştahsu) onu boşarsa, ona (boşanma tazminatı olarak) iki mine, (900 gr. kadar) gümüş ve 10 çuval zahire verecek: (Bunun) yarısı arpa, yarısı buğday (olacak). (Bayan) Lamassatum evlenirken baba evinden getirdiği iki kadın köleyi, çıkarken beraberinde götürecek... Eğer (Bayan) Lamassatum (evliliğin devamını) arzu etmezse evden çıkacak ve kadın kölelerini birlikte alacak (Bu takdirde kocası kendisine boşanma parası ve bir miktar zahire vermez)."

Asurlu bir tüccarın Anadolu'lu bir kadın ile evlenmesini nakleden şu tablet de dikkate değer. Bu belgede Asurlu kocanın ikinci bir kadın ile evlenmesi yasaklanmaktadır:

"(Bay) Nur - İştar (Bayan) Sivişkunania ile evlendi. (Nur - İştar) evinde ikinci bir kadın oturtmayacak. (Fakat) Asur'da veya Anadolu'da

Levent Şahverdi Arşivi

kadiştum (denen serbest kadınlardan birini) alabilir. Nur-İştar eğer ikinci bir kadın ile evlenirse (eski karısına) bir mine (450 gr. kadar) gümüş ödeyecektir.

Bu Kültepe tabletlerinde ilgi çekici bir diğer husus da boşanma belgelerinin hükümdar tarafından onaylanmasıdır. Bunlardan bir örnek şudur: "Bay A. ve Bayan B. koca ve karı ayrıldılar. Karısı gönlünün istediği yere gidebilir. Kocası ona boşanma cezası ödeyecektir. Koca diğer tarafa karşı hukukî bir istekte bulunursa ceza olarak 5 mine gümüş ödeyecek ve onu öldürecekler (?) Bu belge Kral Varşama ve veliaht Halkiyasu zamanında yazılmıştır. Tanıklar...."

Aynı nitelikte diğer bir belge de şöyledir:

Bir Asurlu tüccar ile bir yerli arasındaki evlenme:

"Bay A. Kızım ile evlendi. Evinde ikinci bir eş oturmayacak. Ancak gerek Asurlu gerekse memlekette (Anadolu'da) asıl karısı olmamak şartıyle bir kadın alabilecek. Bay A. eğer asıl karısı olacak bir kadın alırsa (bana) bir mine gümüş ödeyecek. Tanıklar"....

Anadolu'da o tarihlerde bir de köle sınıfı vardı. Köle bi rkadın ile Asurlu bir tüccarın evlenmesi hakkındaki bir evlenme belgesinde şunlar vardır:

"(Bay) Puzur-aŞmaş (aslında tüccar), (Bayan) Haşşuşarnika ile "kölelik üzere" (kadının köle kalması şartiyle) evlendi. Eğer (Bay) Puzur-Samaş (evliliğin devamını) arzu etmezse (Bayan Haşşuşarnika'yı) boşayacak. (Boşanma tazminatı olarak kadına) 1 mine (450 gr.) gümüş ödeyecek. Eğer (Bayan) Haşşuşarnika Tanrılara küfrederse, evden çıkıp gidecek."

Ancak başka bir belgede istemediği takdirde kadının evden ayrılabileceği (boşanabileceği) ve kocasına 1 mine boşanma hakkı ödeyeceği yazılmıştır.

"Bayan A. kızı B. nin bedeli olarak üçte bir mine gümüş aldı. Köle kadın bundan sonra (yani evlendirilen kız) (Asurlu tüccar Bay C. nin kölesidir. Bay C. isterse onu evinden gönderebilir. Bu takdirde o (boşanma cezası olarak) 1 mine gümüş ödeyecek. Eğer karısı birlikte yaşamayı istemezse evi bırakmakta serbest olacak. Bu takdirde kocasına 1 mine gümüş ödeyecek ve evi bırakacak. Tanıklar".

Bu belgelerde görülüyor ki, Asur kolonileri devrinde evlenme mu-

Levent Şahverdi Arşivi

kaveleleri özel şartlara göre düzenlenmiştir. Bu birkaç örnek bize genel bir fikir vermek için yeter sayılabilir (1).

Yine aile hukuku bakımından kaydedilecek diğer bir cihet, evlenme mukavelelerinde, herhangi bir ödemeden bahsedilmemesidir. Fakat ayrılma halinde her iki tarafın beşer mine ödemeleri icabettiği kaydedilmektedir. Bu mukavelenin şehrin beyi, kralı huzurunda bir törenle yapılması gerekiyordu. Asıl önemli olan cihet ise kadına Anadolu yerli âdetleri veya kanunları gereğince evlenme mukavelesini bozma hakkının tanınmasıdır. Diğer taraftan hangi taraf boşanmayı isterse o taraf ayrıca bir ceza vermeye zorunlu olmaktadır. Herhangi bir ayrılma anında çocuklar doğrudan doğruya anaya kalmaktadır. Bu devrin dinî inanışlarında Tanrılar doğal kuvvetleri temsil ederler ve bunların arasında kadın Tanrıçalar da vardır.

Bu Kültepe tabletlerinin silindir mühür baskıları özellikle önemlidir. Çünkü bunların üzerindeki şekillerden çoğunun Anadolu'nun yerli üslûbundan aktarma olduğu görülür. Bunların incelenmesinden çıkan sonuca göre, o devrin kıyafetleri, kadın tanrıçalarının giyim ve sembolleri gösterilmiştir. Kaniş'in baş Tanrıçasını tasvir eden mühürlerde giyimli olarak oturan Tanrıçayı, bir çok hayvanlar arasında göstermektedir. Bunu sonra bilinen Kubaba ile mukayese etmek mümkündür.

Hitit devrinin kuruluşundan hemen önceye ait olan bu devrede, kadın hakları bakımından, eldeki belgeler Anadolu yerlilerinde aile hayatının monogami sistemine bağlı olduğunu ve matriyarkal (mâderşahî) esaslarına göre uygulandığını gösteriyor. Yine bu devrede kadın kendisine ait mührü olmakla, kişisel mahiyete de hak kazanmıştır.

Anadolu'da Hititler devrinde kadın.

Bu devreden sonra Anadolu'da bin yılı aşan bir tarih içinde kadın hakları bakımından değişik, fakat daha çok bilgi edinebiliyoruz.

Merkezi, Orta Anadolu'da (Hattuşaş, Yozgat-Boğazköy) bulunan Hitit devletinin egemenlik sınırları, yüzyıllar içinde genişlemiş ve bin yılı aşan bir devrede Hitit İmparatorluğu Anadolu tarihinde yer almış-

(1) Prof. Dr. Kemal Balkan, "Kültepe tabletlerine göre eski Anadoluda aile hukuku" adlı bir kitap hazırlamaktadır. Yüzlerce tabletin okunmasiyle hazırlanacak eser Anadolu tarihine değerli bilgiler verecektir. Bu belgeleri henüz yayınlamadan bu kitabım için bana vermiştir. Kendisine teşekkür ederim.

Levent Sadeddin Evrenosoğlu Arşivi

tır. İşte bu devrede Devlet arşivini toplamak ve saklamak geleneği kurulmuştur.

Aynı zamanda kanunlar ve diğer belgelerden anlaşıldığına göre, Hititlerde bir önceki devirde olduğu gibi, sosyal sınıflar vardır. Genel olarak kişiler hür veya esir olmalarına göre hukukî kurallara bağlı olmuşlardır. Asiller saraya mensup olan imtiyazlı sınıftandırlar.

Hitit Devletinin başı olan kraldan sonra en önemli ve yetkili kişi kralın annesidir ve "Tavannana" unvanını taşır. Asıl kraliçeler, ancak kralın annesi öldükten sonra Tavannana unvanını ve yetkilerini alabiliyorlar. Böylece Tavannana durumunda olan kraliçe her resmî tören ve bayramlarda, dinî törenlerde protokol sırasına göre kraldan hemen sonra gelen kişidir. Hattâ bazı halk bayramlarında devleti yalnız başına kraliçe temsil eder.

Hükümet işleri için kral ve kraliçenin imzalariyle fermanlar çıkarılıyordu. Bundan ötürü resmî kral listelerinde daima "Tavannana" nın adı vardır ve Hattuşaş arşivinde bunlardan bulunmuştur.

Hitit kral ailesinden olan prenseslerin, kendi devlet örgütünde resmî sıfatları ve yetkileri olmuştur. Aynı zamanda komşu Vassal prenslerle ve başka devlet hükümdarları ile evlenerek barışın devamına yardım etmişlerdir. Böylece, sınır dışında da Hitit kral ailesinin prensesleri akrabalık kurarak siyasî hayatta bir sulh unsuru olarak yer almışlardır.

Bunlardan gayrı, iki devlet arasında yapılmış en eski anlaşmaya Hitit Kraliçesi, kralın yanı başında imzasını koymuştur. Bu tarihî belge bu bakımdan çok önemlidir.

Olay şudur: Suriye beylikleri üzerinde hegemonya iddiası için uzun bir savaş devrinden sonra (Kadeş M.Ö. 1294) Mısır ile Hitit İmparatoru, aralarında bir dostluk antlaşması yaparlar ve karşılıklı metinler verilir (M.Ö. 1278).

Bu antlaşmanın iki metni olduğu kaydedilmiştir. Biri gümüş tablet üzerine yazdırılıp Hitit İmparator ve kraliçesi tarafından mühürlenerek Mısır'a gönderilmiş ve bu metin esas alınarak hiyeroglif ile Karnak ve Ramseum mâbetlerine yazılmıştır. Diğeri de Mısır kralı tarafından verilen Akatça metindir. Bu tablet Hattuşaş arşivinde bulunmuş olup İstanbul müzesindedir. Gümüş tablet ele geçmemiştir. Burada bizim konumuzu ilgilendiren, Mısır'a gönderilmiş gümüş tabletteki metnin imzalarını anlatan bölümdür. "Bir tarafında ve ortada Tanrı Suteh'in kol-

Levent Şahverdi Arşivi

ları arasında büyük Hitit hükümdarını gösteren resim ile şu sözler yazılıdır: Gök kralı Suteh'in mührü, kuvvetli ve Büyük Hitit Kralı büyük ve kuvvetli kral Murşil'in oğlu bu antlaşmayı yaptı ve mühürledi."

Diğer tarafına Hitit İlâhesinin kolları arasında Hitit kraliçesi temsil edilmiş ve şöyle yazılmıştır: Memleketin hâkimi, Arinna şehri güneşinin mührü, ilâhenin hizmetkârı, memleketin kadını, Arinna şehrinin rahibesi, Kızvadna ülkesinin kızı, Hitit Kraliçesi Pudu-Hepa'nın mührüdür. Bu açıklamalara göre kral ve kraliçe aynı şekil ve nitelikte aynı hakların sahibi olarak antlaşmayı devlet adına mühürlemişlerdir. Diğer tarafta, Mısır hükümdarının eşi bu hakka sahip görülmüyor, çünkü orada kralın imzası yalnız başınadır. Bu belge siyasî hak bakımından en dikkate değer ilk tarihî örnektir. Bu antlaşmaya dayanarak iki devlet arasındaki barış devrinde, iki dost hükümdar arasında siyasî yazışmalar olmuş ve Hitit kraliçesi adına da ayrıca Mısır'dan mektuplar yazılmıştır.

Böylece Pudu - Hepa adının Ön Asya'nın devletlerarası siyasî tarihinde yer aldığı görülüyor. Kendi memleketinin sosyal yaşantısında da rolü olduğunu biliyoruz. O, Hitit ülkesinde birçok hayır işleri yapmış, öksüzleri korumuş, köleleri azat etmiş, adak ve vakıf belgelerinde de onun adı anılmıştır.

Dikkate değer bir belge de Pudu-Hepa'nın sarayındaki başsekretere Kızvadna tabletlerini toplama görevini vermiş olmasıdır. Demek ki, Hitit kraliçesi devlet ve hükümet işlerinde resmen ve kendi başına emirler verip uygulattırma yetkisi vardır.

İşte bu belgelere göre Hititler devrinde hanedana mensup prensesler ve kraliçe diğer Ön Asya devletlerinde, tanınmıyan haklara sahiptirler.

Aynı devirde Hitit devletinin egemenliğindeki bölgelerde yaşayan kadınların hayatına ait belgeler zamanının kanunları ve birkaç arazi bağış senedidir.

Hitit kralı yargıçlık görevinde olan bir memura diyor ki:

"Haklı bir dâvayı kaybettirmeyesin, haksız (bir dâva) da kazandırmayasın. Doğru ne ise onu yap", Hititlerde Kral adaletin başı olmakla beraber yargıçlık görevi yapan sivil ve asker yüksek memurların da bulunduğu anlaşılıyor. Bu duruma göre Hititler için kanunlar yapılmış ve müeyyideler konmuştur. Arkeolojik kazılarda bu kanun metinleri

Levent Şahverdi Arşivi

Boğazköy (Hattuşaş) de diğer çivi yazılı belgelerle beraber ele geçmiştir.

Hususî hukuk konusu için değerli bir kaynak olan bu kanun metinleri, bize yurdumuzun en eski medeniyetindeki hukukî durumunu bildirmektedir. Sanıldığına göre Eski Devlet zamanında yapılan kanun metinlerine sonraki devirlerde ihtiyaçlara göre maddeler eklenmiştir. Bu kanundaki en önemli bölüm aile hukukunu düzenleyen kanunlardır. Evlenmede kızın ana ve babasının onayı şarttır. Söz kesiminden sonra kız tarafına bir ağırlık (evlenme hediyesi = Kuşata) verilir. Buna karşılık evlenmede kızın çeyiz (İvaru) getirmesi bir gelenektir. Erkek, evlenme armağanı verdikten sonra cayarsa ağırlığı geri alamıyor (m. 30). Bu ana ve babaya verilen bir çeşit teminat sayılıyor, (28 A). Fakat, birisine söz verilmiş ve evlenme armağanı alınmış iken bir diğer erkek kızı kaçırır ve evlenirse ilk sözlü olanın verdiği ağırlığı ona ödemeye kanunen zorunlu tutulmaktadır. (28 A). Fakat ana ve babanın bu ağırlığı geri vermek zorunluğu yoktur. Karşılıklı bütün formaliteler tamamlandıktan sonra ana ve baba kızlarını vermekten vazgeçerlerse; erkeğin verdiği ağırlığın iki veya üç katını geri verir. (m. 29)

Bunlara ait kanun maddeleri aynen şöyledir:

27. Eğer bir adam bir kızı karısı olarak alır ve onu (evine) götürürse, çeyizini de götürür. Eğer kadın o arada ölür ve kocasının malını yitirirse (?) çeyizini alır. Eğer kadın, babasının evinde ölürse ve çocukları varsa; çeyizi kocası (almaz).

28. Eğer bir kız bir adama sözlü ise ve onu bir diğer (adam) kaçırırsa, kim onu kaçırırsa, ilk adam her ne vermiş ise, onu ona öder. Ana ve baba ödemezler. Eğer onu ana ve baba diğer bir adama verirlerse, ana ile baba, öder. Eğer ana ile baba (ödemeyi) reddederlerse onu ondan ayırırlar.

29. Eğer bir kız bir adama bağlanmış ise (Nikâhlı (?) ise) ve ona başlık verirse, arkadan ana ile baba bozuşurlar ve onu adamdan ayırırlarsa, başlığın iki katını öderler.

30. Eğer bir adam bir kızı henüz almadan onu reddederse, ödediği başlığı kaybeder.

31. Eğer hür bir adam ile bir cariye (birbirlerini) severlerse (?) ve bir araya gelirler, erkek onu karı olarak alır, ev kurarlar ve çocukları olursa, arkadan ya bozuşurlar veya ayrılırlarsa, ev(lerin)i ikiye bölerler. Çocukları erkek alır. Yalnız bir çocuğu kadın alır.

Levent Şahverdi Arşivi

32. Eğer bir köle (hür) bir kadınla evlenirse, hukukî durumları aynıdır.

33. Eğer bir köle bir cariye ile evlenirse, hukukî durumları aynıdır.

34. Eğer bir köle (hür) bir kadına başlık öderse, onu karısı olarak alır. Onu ondan kimse ayıramaz.

35. Eğer bir vekil-i harç veya bir çoban hür bir kadını kaçırırsa ve ona başlık ödemezse, o kadın 3 (yıl) içinde (cariye) olur.

36. Eğer bir köle hür bir gence başlık öderse, onu iç güveyisi olarak alır, onu kimse (karısından) ayıramaz.

37. Eğer bir kimse hür bir kadını kaçırırsa, (onların) arkasından yardımcı gider ve 2 adam 3 adam ölürse tazminat yoktur: "Sen kurd (un?) oldun." (1)

Halk genellikle hür ve esirler diye iki sınıfa bölündüğünden kanunlarda da ona göre hükümler ve müeyyideler konulmuştur. Ayrıca da kanun maddeleri kadın ve erkeği açık bir şekilde ifade etmiştir.

Hitit kanunlarında Anadolu'da önceki devrin tesiri ile bazı matriyarkal esaslar varsa da, genellikle erkek hak sahibi olarak başta gelmektedir. Örneğin anneye, oğlunu veya kızını aileden çıkarma veya yeniden kabul etme hakkını tanımaktadır. Dul bir kadına da kocasının ölümünden sonra veraset hakkını vermektedir.

Ananın ölümünden sonra çocukları onun vârisidir (M. 27). Ölen erkeğin malları karısı ve çocukları arasında paylaşılır. Kocasının evinde ölen bir kadının getirdiği çeyizi, kocası ve çocukları arasında paylaşılır. Kocasının evinde ölen bir kadının getirdiği çeyizi, kocası ve çocukları arasında paylaşılır ise de şayet kadın baba evinde oturuyorsa onun mirası kendi ana ve babasına kalır.

Hititlerde hizmet kanunlarında ücretler kadından erkeğe değişmektedir (M. 150). Kadın aynı iş için erkeğin yarısı kadar ücret almaktadır.

Diğer taraftan Hitit halk kadını arazi bağışında hür ve bağımsızdır. Demek ki, kadın mülk sahibi ve onu dilediği gibi kullanma hakkına sahiptir.

---

(1) Ord. Prof. Dr. Sedat Alp. Bu çevirmeleri bana verdiği için teşekkür ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

Hitit kadınları adaklarını da kendileri verirler ve rituel metinlerin müellifleri de kendileridir. Ancak yine kadın edebî metinlerde, bazı masallarda hakir görülmüştür.

Hitit sosyal sınıflarında hürler, rahipler, Tanrı anaları denilen rahibeler, köleler, savaş esnasında esir edilen insanlar vardır.

Hitit kanunlarında bunlar arasında uygulanacak ayrı ayrı hükümler kaydedilmiştir. Hürler, rahipler aynı haklara sahip olmakla beraber köle veya esirlere verilen cezalar bazı hallerde hürlere göre yarısıdır. Hititlerde köleler mülk sahibi olabiliyorlar ve zenginleştikleri zaman bedelini ödeyerek hürler sınıfına geçiyorlardı. Bazı şartlarla hür bir kadınla evlenen kölenin karısı üç yıl sonra kocasının sınıfına geçiyor, yani köle sayılıyordu. Bunlardan doğan çocuklar da kölelik alâmeti olan bir kemeri takmaya zorunlu oluyorlardı. Kölelerin başka ülkelere kaçtıkları kaydedildiğine göre, bu sınıf halkın Hitit ülkesinde pek de hallerinden memnun olmadıklarına delil sayılabilir. Hırsızlık suçları için hürler sadece para cezası verirken, bir kölenin bu para cezasından başka burnu ve kulağı da kesilmektedir. Ayrıca hürlerle köleler arasında Nam-Ra denilen savaş esirleri de bulunmaktadır. Bunların içlerinde kadınların da olduğu bilinmektedir. Bu sınıf halk, hürler gibi hukukî kaidelere bağlı olmakla beraber, bir mal gibi de eyleme girdikleri olmuştur. Örneğin kraliçe Puda-Hepa kızına çeyiz olarak Nam-Ra'lar da vermiştir. Vassallarla yapılan andlaşmalarda bu savaş esirlerinin geri verilmesi meseleleri şartlardan biri olarak konulmaktadır.

İşte bu sosyal bölümlere uyan insanların Hitit ülkesindeki kadın hakları için bilgilerimiz bunlardır. Ayrıca Hitit kabartma ve heykellerinde, arkeolojik buluntularda görüldüğü gibi Hitit ailesinin yaşayışı ve giyimleri hakkında bir fikir edinmek de mümkündür.

Hitit kadını sütunlu avlu ile çevrili evinde aile kültürünü yaşatmada başlıca etkendir. Hititlerin kadın kıyafetleri şöyledir: Topuklarına kadar uzanan elbiseleri uzun kolludur. Bele bir kemer bağlanmıştır. Etek kısmı bazen düz, bazen de uzunlamasına pliselerle süslenmiştir.

Amazon hikâyelerinin bazı benzetmelerle bu uzak devreden gelen Hitit güneş Tanrıçası Hepat'ın asker kıyafetindeki kabartması ile açıklanmak istenmektedir. Buna Amazonların yani asker kadınların Tanrıçası adı da verilmektedir.

Hititlerin dinî inanışları çok Tanrı sistemine göredir. Çeşitli doğal kuvvetlerin temsilcisi olan Tanrılar arasında Tanrıçalar da vardır. Bun-

Levent Şahverdi Arşivi

ların en önemlilerinin başında göklerin ilâhı güneş tanrıçası Arinna'dır. Örneğin Hükümdar Muvatalli, Hitit ilâhları ve ibadet yerleri için esaslı bilgi veren metinler yazdırmıştır. Bunlarda güneş Tanrıçasına hitap ederken "Kimki kötü hareket eder, sen onu yukardan görürsün. Bana gelince ben doğru yolda yürüdüm, bana karşı fena hareket edeni sen güneş ilâhı ona ceza ver." Aynı hükümdar kendisini güneş Tanrıçası Arinna'nın rahibi sayar ve ona bütün ilâhları bir araya toplaması için dua eder.

Bu ilâhlar, kayalar üzerine kabartma olarak yazılmıştır. Yazılıkaya'da (Boğazköy) fırtına Tanrısının eşi güneş Tanrıçası Hepat, aynı zamanda adaletin de sembolüdür. Ona ait bir metinde, Arinna şehrinin güneş ilâhesi her ülkenin anası, insanların günahlarını, kusurlarını, affeden mahkemenin başıdır. Tanrılar adına kesilen kurbanları o paylaştırır, şikâyetleri o dinler, yurt sınırlarını o tesbit eder. Böylece güneşi temsil eden Arinna, Hititlerde resmî bir Tanrıça mahiyetini almıştır.

Dağların ve vahşi hayvanların ilâhesi olan Kubaba ya Hitit İmparatorluğu devrinedki metinlerde seyrek tesadüf edilirse de Yazılıkaya kabartmalarında görülmektedir. Bu Tanrıça sonraları Frigya devrinde önemli yer işgâl etmiş, Helen, Roma devrinde de "Cybele" Sibel adını almıştır. Hitit devrine ait kayalar üzerine kabartma olarak yapılmış Tanrılar ve Tanrıçaların kıyafetleri hemen aynıdır. Yalnız sembolleri değişiktir.

Bu suretle görülüyor ki, Tanrılar arasında erkek, kadın ayrılığı olmuş ve her biri doğanın ayrı ayrı kuvvetlerini temsil etmişlerdir.

İşte Anadolu'da uzak cetlerimizin cemiyet hayatındaki kadının durumunu bize bu belgeler vermektedir.

Fakat, elbetteki yeterli bir bilgi sayılamaz. Bununla beraber kadın sınırlı da olsa, bu devirde bir hak sahibidir. Diğer taraftan yazılı bilgilerde yer almamış olmakla beraber, kadın heykel ve kabartmalarında Hitit kadını kıyafetiyle tanınmakta ve kullandığı süs eşyalarını arkeolojik kazılarda bulmaktayız. Müzelerimiz bu bakımdan epey zengindir. Burada bir noktaya da değinmek isterim: Bugün dahi Anadolu'nun bazı bölgelerinde, Hitit devrindeki kadın kıyafetlerini andıran bölgesel giysiler görülür. Böylelikle yüzyıllar süresince yaşayan, bu gelenekleri gözle görmek olanağı bulunuyor.

Türkiye tarihi bu Hitit devrinden sonra çeşitli siyasî egemenliklere sahne olmuş ve Orta Anadolu Hitit devleti yıkıldıktan sonra, daha bir

Levent Şahverdi Arşivi

kaç asır Güney Anadolu Hitit beylikleri devrini yaşamıştır. (M.Ö. 1200-700).

Hititlerden sonra Anadolu kadını.

Urartu, Frigya ve Lidya devirlerine ait kadın haklarını bir önceki devirlerden dahi az tanıyoruz. Doğu Anadolu'da (Van) büyük bir medeniyet kurmuş olan Urartu tarihinde (M.Ö. XVI.) tarım işleri en önemli ekonomik bir uğraşıdır. Birçok kanalların açıldığını ve sulama işlerinin yapıldığını bildiğimiz bu devirde, kadın da bu üretime emeğini vermiştir. Van'daki ünlü Şamiramaltı kanalı "Semiramis"in adı etrafında efsanevî de olsa, bir kadın ismine bağlanmış ve onun isteği üzerine bağ ve bahçeler yetiştirilmiştir.

Herhalde Urartu devrinde tarımın önemli yeri olduğundan kadının bu üretmede büyük emek yardımı olmuştur.

Urartularla hemen aynı tarihlerde Orta Anadolu'da siyasî egemenlik kuran Frigya devri ile daha sonraki Lidyalılar zamanında, ayrıca kadın haklarını aydınlatacak yazılı belgeler pek azdır.

İskender Roma ve Bizans devirlerinde o kültürlerin genel çerçevesi içinde Anadolu kadınına yer vermiş ise de, bir taraftanda eski Anadolu gelenekleri üzerine kurulmuş bir hukuk nizamı içinde yaşamıştır.

2 — Eski çağlarda Türkiye sınırları dışında, kadın hukuku:

Bu devrenin kronolojik sınırı yine en eski çağlardan başlıyarak Milâdi IX. yüzyıla kadar gelecektir. Coğrafî sahalar ise Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarıdır. Biz Türklerin ana yurdumuz Orta Asya olarak kabul edilir. Fakat buradan iklim değişiklikleri dolayısiyle çeşitli tarihlerde dünyanın diğer bölgelerine cedlerimiz kütle halinde göç etme zorunluğunda kalmışlar veya fetih yolu ile başka ülkelerde egemenlik kurmuşlardır. Türk tarihi bu sebeplerden geniş ülkelerde dağınık bir durumdadır. İşte kadın hayatı da bu olaylardan ötürü yalnızca eve, yuvaya bağlılıktan çıkmıştır. O, erkeği ile beraber yol boylarında atına, arabasına binmiş, ev kültürünü çadırında yaşatmaya çalışmıştır. Bu devrelerde Türk kadınını erkeği ile beraber hareket halinde görmekteyiz. Ancak, bir yere yerleşildiği vakit kadının iş bölümü esasına göre bir sosyal hayatı olabilmiştir. Bu bakımdan Türk kadını, yerleşik hayatta göçebelik devrinde olduğundan, çok değişik devreler yaşamıştır.

Türk kadını için İslâmiyetten önceki devirlerde incelenmesi gereken

Levent Şahverdi Arşivi

üç bölge vardır: Ön Asya, Orta Asya, Avrupa. Anadolu'da Ön Asya içinde olmakla beraber onu bir önceki başlıktaki yazılarımızda inceledik. Şimdi bunun için sadece Mezopotamya'nın güney bölgesinde yaşamış olan Sumerlerin tarihini bu bakımdan inceleyeceğiz.

Mezopotamya'da Sumerlerde Kadın:

Sumerler Dicle ve Fırat'ın güneyine, doğudan gelip yerleşmişler ve tarihin en eski (M.Ö. IV. bin) yazılı devre medeniyetinin kurucusu olmuşlardır. Türk kavmi ile olan ilgisi ise, dillerinin Ural-Altay köküne dayanmış ve doğudan dağlık bir bölgeden gelmiş olduklarına delil olan belgeler bulunmasıdır. Astronomi gözlemleri, giysilerinin soğuk iklime özgü olması ve kanal açmadaki ön bilgilere sahip olmaları üzerinde durulur.

Bu kavim dinî inanışları bakımından çok Tanrılı ve üçlü sisteme bağlıdırlar ve bunlarda ikinci sırada kadın-ana bulunur. Toprak ve bereket Tanrıçası olarak temsil edilir. Bilindiği gibi eski çağların mitolojileri, çoğu zaman yaşanan sosyal hayatı ve o devrin insanlarının hayal kudretini gösterir. Tarihin bu en eski mitolojisinde, Sumer kadınına verilen yerin elbette bir değeri olmuştur.

Siyasî hayatta Sumer sitelerindeki sülâlelerin kral listeleri sadece erkek adlarını sıralar. Ancak, kral mezarlarının yanında kraliçelerin de mezarları bulunmuş, içlerindeki eşyalar, süs ve giyim bakımından Sumer kadınının kıyafeti hakkında örnekler vermiştir. Devlet hayatında doğrudan doğruya hak ve sorumluluğu görülmeyen Sumer kadınının kanunlarda ayrı yeri vardır. En eski Sumer kanunlarından kaynağını alan Babil kralı Hammurabi zamanında yapılan kanun bu devre tarihinin önemli belgelerinden biridir.

Sumer tarihi, arkeolojik buluntularla dünyada en eski yazılı devre medeniyetinin öncüsüdür. Sosyal hayattaki bir çok kuruluşların ilk örneklerini veren Sumerler hakkında bugün - pek çok bilgiye sahip bulunuyoruz. "Tarih Sumer ülkesinde başlar" (1) adlı kitapta Sumer medeniyetinin çeşitli konuları ele alınmıştır. Bu başlangıç ve gelişmede asıl önemli olan cihet ise, birçok medenî kurulların olgun bir tarzada başlamış ve gelişmiş olmasıdır.

Konumuzu ilgilendiren meseleler içinde gerek Sumer kanunları ve

(1) Kramer, Samuel — History begins at Sumer, London 1961,

Levent Şahverdi Arşivi

diğer yazılı belgeler, gerekse arkeolojik buluntular aydınlatıcı bilgiler verir.

Sumer tarihinin ilk devirlerinden kalma yazılı belgeler çivi yazısından önce kullanılmış olan piktografik ve yarı pikrografik sisteme göredir. Bunlar IV. Uruk ve III. II. Cemdet Nasır arkeolojik tabakalarına aittir. Ur mezar tabakası altında bulunan tabletler ekonomik hayata ait olup, tarla, ev ve esir satışlarını ilgilendirir. En eski belgeleri tarihlemek güç ise de, bu arkaik metinlerde kişisel mülkiyetin başlamış olduğu tesbit edilir. Halbuki ondan sonraki Eski Sumer çağı belgelerinde kişilere ait mülkiyet daralmış, devlet ve âmme mülkiyeti esasları genişlemiştir. Sumer şehir beyliklerinde esas itibariyle mülk, mâbede, saraya ait görülüyor. Şahıslar sadece küçük mülke sahip olabiliyorlar, mülk bir taraftan şehir beyine, karısına ve çocuklarına, diğer taraftan da ilâhların egemen olduğu toprağa aittir ve bu arazi geniş bir memurlar kütlesi tarafından idare edilmektedir.

Bu eski belgelerde görülen hesaplarda kral ve şehir beyinin ve karısının ödeme listeleri bulunmuştur. Asıl halka ait bu çeşit belgeler ise pek azdır.

Sosyal hayatta örf, âdet ve geleneklerin gelişmesiyle hukuk nizamının doğduğu genel bir kural olarak bilinmektedir. Tarih boyunca kavimlerin hukukî kaideleri, devlet sistemine ve dinî inanışlarına göre şekil almış ve uygulanmıştır. Sumerler dünyada en eski yazılı belgeler vermiş bir kavim olarak onlardan kalan hukukî metinler her bakımdan ilgiyi çekmektedir. Çünkü hukuk kaidelerini açık bir şekilde yazan ve bunların uygulamasını yapan cemiyetlerde yaşayış ev çalışma emniyeti çok önemlidir. Sumerlerde Lagaş hanedanının son hükümdarı Urukagina zamanında (M.Ö. III. bin) hukukî kaidelerin metinlerde tesbit edilmiş olduğunu görüyoruz. Bunlara Urukagina reformları denmiştir. Ancak kitabenin başlangıcında Lagas Tanrısı Ningirsu ve Tanrıçası Bau ile Tanrıça Nanşe adlarına yaptırdığı kanaldan ve şehir sularından bahseden bir proglog (başlangıç) ve epilog (netice) vardır, bu iki bölüm arasında ise asıl kanun veya yönetmelik denilebilecek metin bulunmaktadır. Diğer taraftan Urukagina bu metinle yeni bir düzenden ziyade "eskiden mevcut olan hüküm ve âdetleri tekrar tesis ve ihya etti ve Ningirsu'nun sözünü (memlekette) hâkim kıldı" denir. Fakat asıl önemli mesele "Hürriyeti tesis ettiğini, öksüze ve dul kadına, kuvvetli kimsenin haksızlık yapmadığının" kaydedilmesidir. Bu reformlarda esaslar şunlardır: Vergi kontrolüne, rahipler sınıfının korunmasına, şehir Tanrısı'nın gözetilmesine,

Levent Şahverdi Arşivi

âdil olmayan sınıfın kaldırılmasına, ölü gömme kurallarının düzenlenmesine ve nihayet şehir beyinin yetkilerinin kısılması ile bazı halk sınıflarının vergiden yükümlülüklerinin kaldırılmasıdır.

Urukagina devri belgelerinin konumuzu ilgilendiren önemli bir meselesi de polyandri yani bir kadının birden fazla kocası olması, âdetinin ortadan kaldırılıp yasak edilmesidir.

Sumerlerde bundan sonraki devirde M.Ö. 2100 Urnamu kanunları (III. Ur Hanedanı) vardır. (1) Bu Sumer kralı asıl kanun koyucusu olarak kabul edilir. Metindeki uzun giriş te, tarihî, ahlâkî ve dinî konular işlenmiştir. Ur sitesinin Tanrıları tarafından Sumer - Akat krallığının merkezi olarak seçilmesinden ve Urnamu'nun egemenliğini kurmak için giriştiği reform hareketlerinden bahseder. Özellikle ahlâkî kısımlarında, idarî, sosyal ve ekonomik düzeni kurduğu kaydedilmektedir. Urnamu kanun maddelerinden edinilen bilgiye göre, Sumerlerin kanuna uyma geleneği kurulmuştur. Ondan sonra Hamurabi Kanununun yazıldığı zamana kadar geçen devrede Sumer geleneğinden yararlanılarak kanunlar yapılmıştır. Lipit-İştar Kanunları (M.Ö. II. bin) İsin hanedanı Sumerce olarak yazılmıştır. Eşnuma kanunu (2) 60 paragraftan oluşur. Tanrı Enlil tarafından seçilen kralın (adı, tablet kırık olduğu için bilinmiyor) ilân ettiği bu kanunda, daha çok tarımı düzenleyen bir karakter taşır. Bunda da kadınlara büyük hizmetler düştüğü bilinmektedir.

Sumerler devrinin hukuk kuralları sonraki devirlere de örnek olmuştur. Sumer sitelerinin sosyal düzeni devlet otoritesine bağlı olmuş ve başta bulunan krallar o zamanın dinî inanışlarına göre, Tanrılarla insanlar arasında bir elçi olarak kabul edilmiştir. Kral "Büyük Halkın Çobanı" durumundadır. Onun içindir ki, halkın refah ve düzenini koruma gayretini gösterirken, kanunlar da halka bir emniyet sağlamış oluyordu.

Sumerlerde devlet başkanlığı eski Mısır'daki gibi mutlak bir idare sistemi değildir. Burada ilkel bir demokrasi anlayışından doğan idarede kral, başta Tanrıların buyruğuna uyarak halkın idaresinde âdil ve gayretli olması gereklidir. Esasen, devlet başkanlığında olanlar İdare Mec-

---

(1) Metin, İstanbul müzesindedir. Nippur koleksiyonu Hamurabi (M.Ö. 1700) zamanına ait bir kopyedir.

(2) Eşnuma=Tel Asmar, Hamurabi'den önce bağımsız küçük bir krallığın merkezidir. Kanun metninin bulunduğu yer de, bu krallığın sınırları içindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

lisi Ukkin (Sumerce) ne karşı sorumlu durumdadır. Aynı zamanda bütün Sumer tarihi boyunca başta bulunanlar halkın yaşayış düzenini kurmaya ve korumaya kendilerini zorunlu bilmişlerdir.

İşte bu düzeni belirten kanun maddelerinde biz Sumer kadınının sosyal hayattaki durumunu öğrenebiliyoruz.

Dünyanın en eski medeniyetine sahip olarak tanınan Sumerler kanunların da ilk yapıcısı olarak biliniyor. Sumer kanunları dağınık parçalar halinde bulunmuş ise de, Babil devri Hamurabi Kanunlarının bu eski Sumer kanunlarından yararlandığı anlaşılıyor. Hamurabi'den önceki devirlere ait "Ana İtişu" (1) koleksiyonunda Sumer devrinin kanun maddelerine dayanarak verilen yargı kararları ve kontratlarda bulunmuştur.

Bunlar dağınık olmakla beraber, çeşitli konulara ait oldukları için bize iyi bir fikir vermektedir. Bir örnek vermek için şu belgeye bakalım. "Bir dul kadın kızını bir ahçıya esir olarak satar, kız buna isyan eder" yargılama esnasında iki tanık dinlenir ve kızın satılmış olduğuna, annesinin ve ahçının önünde karar verilir.

Diğer taraftan evlenmelerde ailelerin rızası şarttır. Sadece annenin karşı koyması nikâhı bozmaya yeterlidir.

Sümerlerde aile idaresi erkeğe ait olmakla beraber, eğer kadın kendi zararına bir hal görürse bunu yargı organına başvurarak protesto edebilir. Kadın ayrıca mülk sahibi olabilir, bu ya kendisinin ana baba evinden getirdiği çeyizi veyahut kendisine armağan edilen mallardır. Ailede mal birliği esasının kabul edildiği hallerde, çocuklar ana-babanın borçlarının da sorumluluğunu taşırlar. Kız ve erkek çocuklar miras meselesinde aynı haklara sahiptir. Koca, karısını boşayabilir, fakat kadının evlenme mukavelesine konan parayı alması gerekir.

Hani ve Nisaba Kanununun ilk maddesi hâmile bir kadını fena tedavi edene verilecek cezalar içindir. Bunu Hamurabi kanunu 206-214 maddelerinde ayrıntılarla tesbit etmiştir. Özellikle kadın hür veya esirler sınıfında olduğuna göre bu ceza nispetleri değişmektedir.

---

(1) Ana-İtişu Nippur'da bulunmuş dört tabletten ibarettir. Sumerce ve Akatça yazılmış bu eser, aile hukuku ve ekonomik duruma ait hukukî yöntemleri içine almaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Sumer kanununda çocuğu reddeden ana-babanın hakları kesindir. Çocuk evinden ve o şehirden çıkmak zorundadır ve mirastan yoksun edilir. Esir bir kadını hizmetçilik yaptırmak için kaçıran birisi, ona karşılık ya esir verir veya bir ödeme yapar.

Aynı kanunun 11, 12 ve 14. maddeleri ise şu hükümleri kaydetmektedir:

"Eğer bir erkek ikinci bir kadınla evlenirse ve bundan da çocukları olursa, bu kadının ana-baba evinden getirdiği çeyizleri çocuklarına kalır. Baba malı ise birinci ve ikinci kadınların çocukları arasında eşitlikle bölünür. Fakat meşru karısının yanında eğer esir hizmetçiden de çocukları var ise, bunları azat eder, mirasçısı olamazlar. Eğer bir erkeğin meşru karısından çocuğu olmazsa başka bir kadından çocukları olursa bunlar baba mirasına konarlar, fakat bu ikinci kadın birincisinin yanında aynı evde oturamaz".

Bunlardan başka son yıllarda keşfedilen Sumer devrine ait diğer kanun metinleri daha geniş bilgileri içine almakta ve Hamurabi Kanununun hemen tümünün bu metinlerden yararlandığı anlaşılmaktadır. Özellikle Lipti-İştar Kanunu buna ana kaynak kabul edilmektedir. Lipti-İştar Kanununda da Sumer aile hukukunu ilgilendiren ve bunu düzenleyen maddeleri pek çoktur. Bu kanun, M.Ö. II. binin başında İsin sülâlesinin beşinci hükümdarı bulunan Lipti-İştar tarafından yaptırılmıştır. Hamurabi Kanunundan aşağı yukarı iki yüzyıl önceye aittir.

Diğer taraftan Eşnuna Kanunlarının birçok maddeleri aile hukukunu ilgilendirdiği gibi, hür veya esirler sınıfına ait olan kimselerin durumları ona göre düzenlenmiş ve müeyyideleri konmuştur.

Bu suretle görülüyor ki, yeni yeni meydana çıkarılan Sumer yazılı belgelerinde bu devrin sosyal bünyesindeki prensipler kanunlar halinde yazılmış olmakla kalmamış, aynı zamanda bu kanuna dayanan yargı kararları da alınmıştır. Kadının aile içindeki hukukî kişiliği kendisine bir egemenlik tanımakla ve kendi mallarını idare ederken ailenin yararına göç etmeye zorunlu olmakta, aksi halde kadın satış esnasında tanık olarak işe el koymaya hak kazanmaktadır. Erkek kadını boşayabilir, fakat kadın boşanmak istemezse mahkemeye başvurmak hakkına sahiptir. Sumerlerde monogami esas olmakla beraber, çocuğu olmayan kadının üstüne yenisi gelebilir, fakat birincisinin hakları saklı tutulur. (1)

(1) Boules, Jawat — Les peuples et les civilisations du Proche Orient, 1961-s. 160-191.

Levent Şahverdi Arşivi

İşte böylece kökleri Sibirya steplerine veya Orta Asya'ya kadar uzanan Sumerler icat yeteneklerine, hareketli ve zeki davranışlarına dayanarak bir sosyal düzen kurmuşlardır. Sumer kadını da bu medeniyette önemli yer tutmuştur.

Aile hukuku bakımından bir evlenme ve boşanma belgesini örnek alarak okuyalım:

Erramalik : İli azu kızı Eştarumni ile evlendi.

Evvelâ : O (erkek) elbise, arpa ve yağ koydu.

İkinci olarak: Sumar yağı küpünü açtı. Yani kadının evine giriş formalitesini tamamladı. Ve o kadının peçesini açtı.

Üçüncü olarak: O kadın onu bir adamın üzerine aldı. Adamın sırtına yatağını bağladı. Kadın onu şehir Meclisine getirdi. Onun üzerine bir adam almış olduğu için kadına boşanma tazminatı olarak... tesbit edildi.

Onlar onun yüzüne adaletin sopasını vurdular ve kral onun şehirden sürülmesini emretti. Bu kralın hükmü idi. Komiser İsmedagan zimrem idi. (1)

Diğer taraftan silindir mühürler ve kabartmalar üzerine yapılmış Tanrıçalar, kadınların giyimini belirten kıyafetleri ile Sumer sosyal hayatını göstermektedir. Yine arkeolojik buluntularda kadınların kullandığı eşyalar ve özellikle süs ve ziynetleri, ince bir zevkin ve güzel sanatların en iyi örneklerini verecek durumdadır.

Sumerler'de sitelerde yaşayanlar ileri bir sosyal hayatın bütün kurallarını toplamışlardır.

Site idaresinde kral veya prensin yanında eşinin de bir yeri olmuştur. Onun ayrı mülkü, sarayı vardır ve bunları kendisi idare eder.

Sumer insanları iki büyük sınıfa ayrılmıştır: Hürler ve esirler. Fakat esir sınıfında hiçbir hakkı olmıyan tam esirler ile, bazı hakları olan yarı esirler olduğundan kanunlarda ona göre yapılmış iki bölüm vardır.

Ekonomik hayatta kadın iş gören ve üretici durumdadır. Dokumacılıkta, hattâ endüstri kollarında da kadın kalfalar ve işçilerin çalışmaları yer almıştır. Sumer ailesinin kuruluşu tek kadınla evlilik sistemine

(1) (III. Ur devri) J.J.A. Van Dyjik, Sumer XV. Textes divers du musée de Bagdat III.

Levent Şahverdi Arşivi

dayanır. Erkeğe bir meşru eş tanıyan kanunda bu yönden bazı esaslar konmuştur. Kızın ana ve babasının rızası alınarak şartlar ileri sürülerek yazılı mukavele ile evlenme akti yapılır. Bu evlenme mukavelesinde koca, tanıklar önünde karısının hak ve görevlerini belirtir ve ayrılma anında vereceğini de tesbit eder, kadının vefasızlığı karşısında uygulanacak cezayı da tâyin eder.

Hani ve Nisaba (1) Kanunlarına göre "eğer genç bir erkek bir kızı kandırır ve kaçırırsa, o kızın ana ve babasının istediği şeyleri vermeye zorunlu olacak ve ondan sonra kanunen evlenme mukavelesini yapabilecektir (M. 6.).

Bu suretle yuakrıda diğer metinlerde ve Hamurabi Kanunlarında da kaydedildiği gibi, evlenme izninin ana, babaya ait olduğu anlaşılıyor.

Örnek olarak Hani-Nisaba'nın (M. 7.) "Eğer aile evlenmeyi reddederse kızı kandıran veya kaçıran ölüm cezasına çarptırılır" deniyor. "Bu ilâhın bir kararı sayılır ve ölmesi gerekir. (Hamurabi Kanunu M. 130).

Bu bakımdan uygulanmasında alınan yargı kararlarından da anlaşıldığına göre, ana babanın rızası şarttır. Ananın rızası olmayan hallerde evlenme mukavelesi hükümsüz addedilir. Bu suretle anlaşılıyor ki, Sumer ailesi kızın ana ve babasının ortak rızasına dayanarak kurulabilmektedir. Sonraki devirlerde de böylece sürdürülmüştür.

Sumerlerde mülkiyet kişilere ait olduğu gibi, devlete ve mabede ait arazi de vardır. Bunların yanında tımar olarak işletilmek üzere verilen arazi mülkiyeti üzerinde Sumerler'den Babil devrine de geçen pek çok esaslar bulunmaktadır. Sahipsiz ekilmemiş araziyi ilk işleten onu mülk edinebilir. Yalnız o araziye bakması şarttır. Örneğin, bir kralın kızına deniz kenarında bir araziyi bağışladığı, onun da orasını verimli bir hale koyarak kanallar açtığı ve üç köy kurduğu yazılmıştır. Bu işlerin karşılığında da bu arazinin hepsine sahip olmuştur.

Sumerlerde hizmet karşılığı hürlere ve esirlere ayrı ayrı ücret ödenir. Eşnuna Kanunlarında esir kadınların hürlerle olan ilişkileri ve hizmet durumları, müeyyideleri de konmak şartıyla, saptanmıştır.

---

(1) Hani, erkek ilâhtır, Mühürlerin Beyi ve kâtiplerin ilâhıdır. Nisaba'nın da eşidir. Nisaba - Tohumların ve yazının koruyucu ilâhesidir. Onun sembolü omuzlarından sarkan başaklardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kanun maddeleri, çeşitli tarihlerde yapılmış olmakla beraber bütün Sumer sitelerinde uygulandığı mahkeme kararlarıyla da anlaşılmaktadır. Bundan çıkaracağımız sonuç, Sumer sosyal hayatının düzenli olduğudur. Aynı zamanda kanunlarda görüldüğü gibi, Sumerler insanları sınıf ve cinse göre de ayırmışlardır.

Bugün Sumer sitesini arkeolojik belgelere göre, bütün yaşantıları ile canlandırmak mümkündür.

Yargı ile ilgili olarak bir karar belgesinin üzerinde şu bilgiler edinilmiştir:

Metin M.Ö. III. bin (2850, Sumer ülkesinde bir öldürme olayı ile ilgilidir. Üç kişi tapınakta bir kişiyi öldürüyorlar, karısı Nin-Dada bu ölüm olayına tanık olduğu için sorguya çekiliyorsa da, herhangi bir açıklamada bulunmuyor ve susuyor. Bunun üzerine İsin kralı Ur Ninurta Nippur'da Yargı Meclisini topluyor ve burada dinlenen dokuz tanığın söylediklerine de dayanarak üç katil ile birlikte "susan kadının" da cezalandırılmasına karar veriliyor. Yargıçlardan ikisi kadının kocasının öldürülmesine katılmadığını ve suçsuz olduğunu savunmuş iseler de, diğer üyeler onun "susmakla hukuka saygılı olmadığını" gözönüne alarak kadına ölüm cezası vermişlerdir.

İşte bu "susan kadın" dâvasının bütün safhaları yazılarak bir yargı kararı halinde duyurulmasına "Nippur Mahkeme Meclisi" hüküm vermiştir. (1)

Bu belgelerden anlaşılıyor ki, Sumer sitelerinde hayat, kadın ve erkeğin bütün hukukî kurallara uymasıyla mümkün olmaktadır. Bu suretle de teorik kuralların idare sistemleri çeşitli konulardaki Meclislerin çalışmalarına dayanmıştır.

Bütün bu tarihî belgelere yeni arkeolojik buluntuların daha da bilgiler katacağına şüphe yoktur.

Sumerlerde kadın hayatına ait bu bilgileri, onlardan kalan şu ata sözleri ile bitireceğim.

Karım dışarda mâbette

Anam nehir kenarında

Ben burada açlıktan ölüyorum.

(1) Kramer - 1961 s. 100-103.

Levent Şahverdi Arşivi

Buradaki cümlelerden anlaşıldığına göre, kadın eş olsun, ana olsun erkeğin yemek işlerini yapmakla yükümlüdür.

Erkek eğlencesi için evlenir

Sonra düşününce ayrılır.

Bu sözler kadın lehine olmamakla beraber, bir zihniyetin belirtisi olarak ilgi çekicidir.

Karısı bir adamın geleceğidir.

Erkek çocuğu barınağı.

Kız çocuğu kurtarıcısı

Gelini ise bir adamın şeytanıdır.

Bu sözlerde okunduğu gibi, Sumerlerde gelin - kaynana değil gelin - kaynata anlaşmazlığı olduğu belirtiliyor.

Bir başka ata sözü de şudur:

"Evdeki huzursuz bir kadın, ağrılara acı katar."

Bununla da ev ve ailenin huzurunun kadına bağlı olduğu belirtiliyor.

Sumerler hakkında bu çeşitli ve dağınık belgelerde kadınların siyasal hakları ile ilgili bilgiler yeterli olmamakla beraber, kanunlarda ayrıca kadınlara yer verilmesi medeniyet tarihi bakımından önemlidir. Bu kanunlar hem geleneksel olarak devam etmiş, hem de diğer kavimlere örnek olmuştur. (1)

3 — Asya'dan Avrupa'ya akın eden Türk'lerde kadın :

Bu bölgenin çok geniş ve çok değişik coğrafî özellikleri olduğu gözönünde tutularak, konuyu iki yönden ele alacağım. Biri yerleşik Türkler, diğeri göçebe Türkler. Bu bölümde en eski tarih M.Ö. birinci bine kadar uzanabilir ve Çin yazılı belgelerinde verilen bilgilere dayanır. VIII. yüzyılda Orhun kitabeleri, Uygur eserleri yazılı bilgiler sağlamakla beraber, bu geniş bölgelerde çeşitli tarihlerde kurulan büyük ve küçük devletler

(1) Bütün bu kanunlar toplu olarak Türkçesi, Prof. Dr. Mehrure Tosun ve Prof. Dr. Kadriye Yalvaç tarafından yapılmıştır. T.T.K. III. Dizi. Sayı: 67 Ankara 1975.

Levent Şahverdi Arşivi

ve göç eden kabileler arasında Türk kadınının siyasal ve sosyal durumunu bilmek mümkündür. Örneğin İskitlerin siyasal birlik kurmaları Batı Asya'dan başlamakla beraber, Karadenizin kuzeyini kaplamış, bir taraftan da göçebe karakterinde gelişmiştir.

Hunların Atillâ zamanında (M. IV. yüzyıl) Avrupa'nın batısına kadar uzanmış olmaları bu göç hareketlerinin geniş sahalarını göstermesi bakımından önemlidir.

İskitler : (M.Ö. VII-IV. yüzyıllar).

Orta Asya göçebelerinin kuzey batı yönü, Ural dağları ile Tuna nehri arasındaki bölgedir. Milâttan önceki yüzyıllarda buralara yayılan kavimlerden İskit veya Saka denilen grupların kurduğu siyasal varlığın, Türklere ilgili olduğu kabul edilir. Helen'ler bu kavim hakkında epey bilgi vermişlerdir. Aynı zamanda İskit mezarlarından çıkan arkeolojik eşyalar ileri bir medeniyetin eserleri olduğunu gösteriyor.

İskitlerde çiftçi ve göçebe olmak üzere iki sınıf halk vardır. Her iki grubun yaşayışları değişiktir. Bu topluluklarda kadının çok önemli rolü olmuştur. Çünkü özellikle göçebe grupların at ve araba üstünde gezgin olmaları kadın ve erkeğin aynı zamanda savaşması gerektiğinden, buna göre hazırlıklı oluyorlardı. Bunun için İskit kadını asker olarak yetiştirilmiştir. O, ata biner, ok yay kullanma talimleri yapardı. Savaşlarda kadınların adedi ve kuvveti önemli bir unsur olmuştur. Anadolu'daki Amazon hikâyesi bir efsane karakteri taşıyorsa da, İskitlerdeki kadının durumundan örnek alarak, anlatıldığı kabul edilebilir. Ancak birçok medenî ve sanatkârane eserlerin bulunmasına karşılık, İskitler bize yazılı belge bırakmamışlardır. Veyahut da henüz bulunamamıştır. Bu bakımdan konumuzu ilgilendiren kadının sosyal durumu hakkında ayrıntılı bilgimiz yoktur. Çünkü çok geniş bölgelere yayılmış bir kavmin belirli merkezlerde toplanılmış eserleri henüz ele geçmemiştir.

HUNLAR : (M.Ö.X. — IV)

Milâttan önceki birinci binden, Milâdî IV. yüzyıla kadar Orta Asya ve Avrupa'nın batı kıyılarına kadar uzanan Hun Türklerine ait tarihî bilgilerimiz çok dağınıktır. Buna karşı diğer kavimlerin de göç hareketlerine sahne olan bu tarihî devrelerde gerek Asya, gerekse Avrupa Hunlarından bütün kavimler bahsetmişler ve onlarla her bakımdan ilgilenmişlerdir. Bu çok geniş bölgelerde çoğunlukla göçebelik kurallarına uy-

Levent Şahverdi Arşivi

gun olarak yaşayan bu toplumun kadın ve erkek hayatı, belirli bir düzende gelişebilmiştir.

Bu suretle Asya ve Avrupa Hunlarındaki kadın hayatı ve toplumdaki rolü iki türlü ele alınabilir. Biri Orta Asya'nın geniş bozkır ve yaylalarında devlet kurmuş Hun topluluklarının, Çinli'lerle olan tarihî ilişkileri, diğeri ise kuzeyden batıya yönelen ve akın eden Hun'ların Bizans, Batı Roma ve Fransa içlerine kadar uzanan ve buradaki kavimlerle olan bağlantılarıdır.

Bu geniş ülkelerdeki Hun'lara ait bilgiler, kadının da erkeği ile beraber aynı iş ve hakka sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak, Hun'lardan da yazılı belgelerimiz yoktur.

Asya Hun'larının Çinli'lerle olan ilişkilerindeki belgelerde, Türk Hakanı yanında Hatunun da resmen yer aldığı ve her ikisinin birden devleti temsil ettiği kaydedilmiştir. Avrupa Hun'larında ise, kadın erkeği ile beraber ordu birlikleri içinde, hareket halindeki toplulukların bir ferdidir. Kökleşmiş bir ev kültürü olmamakla beraber, kadınların el işlemeleri, örgüleri, kendilerine özgü örnekler vermiştir. Bizans elçilerinden yazar, Priskos, Atillâ'nın huzuruna çıktığını anlatırken, kraliçe Rekka'nın kendisini karşıladığını yazar. Aynı zamanda Hun kadınlarının işlemeler yaptığını kaydeder.

Ayrıca Atillâ'nın her sefer dönüşü, halk tarafından karşılanırken Hun kızları, Hun sanatkârlarının yazıp besteledikleri şiirleri söylerlerdi. Savaş ve zafer şarkılarının Hunlar'da pek rağbette olduğu kaydedilmiştir.

Gök-Türkler ve Uygurlar :

Asya ve Avrupa Hun'larından sonra, Orta Asya'da kabileler adına, pek çok devletler kurulmuştur. Bunlardan en şöhretli olanlarından Gök Türk'ler yazılı kitabeler bırakmışlardır: Gök Türkler (VII. Yüzyıl) ve Uygarların da (VII. IX. Yüzyıllar) ayrı ayrı yazı sistemleriyle yazılmış Türkçe vesikaları bulunmuştur. Bu yazılarda kadına ayrıca yer verilmiş ve Oğuz prenseslerinin siyasal ve sosyal rolleri belirtilmiştir.

Orhun Kitabeleri şöyle başlar :

"Yukarda mavi gök, aşağıda yağız yer yaratıldıkta, ikisinin arasında kişi oğlu yaratılmış. Kişi oğlunun üzerine ecdadım Bumin Hakan, İstemi Hakan oturmuş, büyük Türk kavminin ilini, töresini tutuvermiş. Türk milletinin ilini töresini idare edivermiş tanzim edivermiş".

Levent Şahverdi Arşivi

İşte bu kitabelerde de kaydedildiği gibi, Türk kavimlerinde Töre = Yasa = Kanun vardır ve bunlara göre sosyal düzen kurulmuştur. Aile hukuku, mülkiyet meseleleri kurallara göre, düzenlenmiştir.

Evlenmelerde ana-babanın rızası şart olduğu gibi, erkek tarafı, kız tarafına "kalıng" adı verilen bazı şeyler (Anadolu'da ağırlık vermek) zorunluğunda idi. Bunlar at ve koyun gibi hayvanlar olurdu. Kadın, Türklerde saygı gören ve özellikle ana, saygı ile sevilen ve hakkına saygı gösterilen varlıktır.

Evli kadın kutsal addolunur ve ona tecavüz edenler ölümle cezalandırılırdı. Genç kızları kandıranlar da ağır cezalara çarptırılırlardı. Evlenme çağındaki genç kız, kılıçla döğüştüğü ve yendiği erkekle değil, yenildiği ile evlenirdi. Bu âdetle de görülüyor ki, kızlar silâh kullanma talimleri yaparlar, fakat eşlerini kendilerinden kuvvetli olanlar arasından seçerlerdi.

Evlenmelerde eşlerin eşit olması aranırdı. Yüksek mevkii olan kadınlar halktan birisi ile evlenemezlerdi. Bir erkek bir kızı kaçırıp kandırırsa onunla resmen evlenmeye zorunlu tutulurdu.

Aynı zamanda halk sınıfları, asîller ve esirler diye de ayrılmıştır.

Esirler tarlalarda çalışırlar, diğerleri ise, askerlik için talimler yaparlar ve kendilerini savaşa hazırlarlardı. Silâh taşıma ve kullanmaya gücü olan herkes Meclislere katılmaya hak kazanırdı. Bunlara Kurultay denirdi. Kadınların bu Kurultaya katılıp katılmadıkları açık olarak bilinmiyorsa da, Orhun Kitabelerine göre, Kutluk Han'ın ölümünden sonra oğullarının anaları Bilge Hatun idareyi ele almıştır.

Yine kitabelerde Hakan, babasının ve anasının beraber tahta çıktıklarını yazmıştır. Ana, Bilge Hatun unvanını taşır. Bunun anlamı devletin bilgin ve egemen melikesi demektir. Oğulların eğitimi annelerine bırakılmıştır. Kitabede şu kayıt vardır. "Umay gibi olan Hatun anam sayesinde kardeşim kahraman adını aldı". Umay, gök ve yer Tanrılarından sonra, eski Türklerde çocukları koruyan Tanrıçadır.

Bu devrelerde Türk kadını aile hayatında erkekle eşit durumdadır. Yani ana ve baba çocuklardan aynı derecede sorumludur. İslâmiyetten önce Türklerin dinî inançları doğal kuvvetleridir. (Naturizm, Şamanizm) Buna göre aile ocağında hem erkeğin hem kadının "Od Ata" "Od Ana" adlarını taşıyan tapacakları vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Eski Türk inanışına göre gök ve güneş kadın Tanrıların; yer ve ay erkek Tanrıların sembolu kabul edilmiştir. Türk erkeğinin kutsal bir sevgi ile bağlanıp koruduğu üç şey vardır: Kadını, Atı, Kılıcı.

Destanlarda da kadın önemli yer işgâl eder. Türk kadını giyiminde kapalı değildir. Çünkü o evinde, çadırında, arabasında, atı üzerinde hep erkekleriyle beraberdir. Hak ve sorumluluklar paylaşılmış, kavim bütünlüğünü ve devlet otoritesini kadın erkeği ile beraber yürütmüştür.

Orta Asya Türklerinde örf ve âdetler yasalarda da yazıldığından ayrı ayrı kabile adları altında olsa bile hemen her yerde aynı esaslara uyulmuştur.

* *
*

Levent Şahverdi Arşivi

II — İSLÂMÎ DEVİRDE TÜRK KADINI

1 — İslâm hukukunda kadın :

Genellikle İslâm hukuku dört esastan çıkmıştır: 1 — Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim 2 — Sünnet (Peygamberimizin davranış ve sözleri) 3 — İcma-i ümmet (Herhangi bir meselenin çözümünde aynı görüşte olmak). 4 — Kıyas-ı Fukaha (Bu üç kaynağa dayanarak yargıçların ve din bilginlerinin çıkardıkları sonuçlar).

Bütün İslâm kavimlerinde olduğu gibi, Müslümanlığı kabul etmiş olan biz Türklerde de bu dört esasa göre hareket edilmiştir.

İslâm hukuku birinci derecede kutsal kitabımız olan "Kur'ana" dayanır. Sonradan yapılan tefsirler, hadisler ve içtihatlar ise İslâm hukukunun tümünü teşkil eder.

Ancak Hazreti Muhammed'in kadınlar hakkında koymuş olduğu esasları daha önce Arap yarımadasındaki durumu gözden geçirerek ele almak gerekir.

Doğu kaynaklarında "Cahiliye devri" denilen İslamdan önceki yüzyıllarda Arap yarımadasının Yemen bölgesi (Mesut Arabistan) ile Hicaz'ın Mekke ve Medine şehirlerinin bulunduğu (Taşlı Arabistan) yerlerde oturan halktan ayrı olanlar çok ilkel bir göçebe hayatı yaşıyorlardı. Bu arada Arap kadını hiçbir hakka sahip olmadığı gibi, doğan çocuk eğer erkek ise şenlik yapılır, kız olursa hoşa gitmezdi. Böylece İslâmiyetten önceki Araplarda kadın, topluluğun bir üyesi değil, erkeklerin tam egemenliği altında en kötü şartlara uymuş bulunuyordu. Çeşitli nikâh şekilleri ile kadına bir mal gibi muamele ediliyordu. Güç şartlar içinde yaşayan Cahiliye Arapların çöl hayatındaki bütün külfetli işlerini başaran kadına, hak tanıma imkânı yoktu. Kadın vesayetten dahi mahrum bir durumda idi ve kendisi de esir sınıfına giriyordu. Bütün bu durumlar belki de Arap kaynaklarındaki iklim tesiri ile çöl-göçebe hayatının icabettirdiği gibi, erkeğin sosyal kudreti yanında, kadını aşağı bir duruma sokmuştur.

İşte İslâmiyet, böyle bir sosyal ortamda doğmuştur. Cahiliye devrinin örf ve âdetleri ve hayat anlayışı üzerinde köklü değişiklikler yapan Müslümanlık kuralları, Arap kavmine her alanda yeni bir hayat dü-

Levent Şahverdi Arşivi

zeni getirmiştir. Bu suretle Cahiliye devrinin kadın hakkındaki görüşü ve bu uygulamadan doğan örf ve âdetler yıkılmış, Arap-İslâm toplumu yeni bir anlayışa göre yerini almıştır.

Peygamberimiz Hazreti Muhammed, kadının sosyal durumu için getirdiği esaslı değişikliklerin başında, kadını esir gibi kabu eden zihniyete karşı onun toplumda esaslı yeri olduğunu kabul ettirerek, eski âdetleri kaldırması gelmektedir. Aile kuruluşunda Araplarca kabulü zor olan kaideleri yürürlüğe koymuştur. Nikâhlı eş adedini dörde indirmiş ve bunlar arasında da adaletin korunmasını şart koşmuştur.

Nisâ suresi âyet 3 te "Eğer zevceler arasında hâkimiyet ve adalet icaplarını yerine getirebilmekten korkar, aile içindeki huzurun muhafazası imkânını tehlikede görürseniz, bir zevce ile iktifa ediniz". Kur'anı Kerimin çeşitli surelerinde kadınlar hakkında hükümler vardır. "Nisâ" suresinde (IV. 176 âyet) Talâk suresinde (LXV. 12 âyet) kadınlar için çeşitli yönlerden hükümler konmuştur.

Yukarda da belirttiğimiz gibi eş adedinde bir yasaklama konmuş, ondan sonra, miras meselesi ayrılmıştır. Nisa suresi "Âyet 7 — ... Ana babanın ve yakınlarının bıraktıklarından kadınlara da hisse ayrılmıştır". "Sure IV Âyet II — Erkeğe iki dişinin hissesi kadar hükümeder". Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılanın üçte ikisi onlarındır, şayet bir ise yarısı onundur. Ana babadan her birine yaptığı vasiyetten veya borcundan arta kalanın-ölenin çocuğu varsa, altıda bir, çocuğu yoksa babası ona vâris olur, anasına üçte bir düşer. Kardeşleri varsa altıda biri annesinindir. "Nisa Suresi Âyet 19. Ey insanlar, kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helâl değildir".

Nisa suresi 22-25 âyetler ise yakın akrabalarla evlenmenin yasak olduğuna dairdir. Yalnız bu arada 34. âyet kadınların erkeklere mutlak itaatini şöyle ifade eder... "İyi kadınlar gönülden boyun eğerler ve Allahın korumasını emrettiğini, kocasının bulunmadığı zamanda koruyanlardır. Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarnıda onları yalnız bırakın, nihayet dövün. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın..."

Kadınların örtünmeleri için ise Ahzâb süresi XXXIII. âyet 59. da şöyledir: "Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına, dışarı çıkarken üstlerine örtü almalarını söyle; bu onların tanınmamasını ve bundan dolayı incitilmemelerini sağlar".

Diğer taraftan çeşitli surelerden şu âyetler de kadınlarla ilgilidir.

Levent Şahverdi Arşivi

(1 — Hucurat XXXIX. 13) "Ey İnsanlar şüphe yok ki, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık".

(— Nisâ IV. 1.) "Ey insanlar, o Rabbınıza karşı gelmekten sakının ki, sizi bir tek nefisten yarattı".

Kadınlar ve erkek emir ve nehyde müşterektir, aynı şekilde ecre ve sevaba maruzdurlar:

(Âli İmran III. 195.) "Rableri onların dualarını kabul buyurdu: Erkek olsun kadın olsun içinizden iyilik yapanın iyiliğini heba etmem".

Bazı bakımlardan kadının himaye ve şefkate muhtaç oluşu itibariyle;

(— Nisâ IV/19.). (Bakara II/228) âyetleriyle hüsnü muaşereti teklif eder. Ayrıca Bakara suresinin (178, 221, 227 ve Nisâ suresinin (3, 18-12, 25, 34, 129 ve 141) sayılı âyetleriyle kadının içtimaî, dinî ve hukukî durumu tebliğ edilir.

İslâm hukuku, ilk zamanlarda Arap, İranlı ve Türkler arasında bu üç kavmin ayrı ayrı örf ve âdetleri üzerinde birleşerek gelişirken, bir takım safhalardan geçmiştir.

Bu nedenle şu esas prensip üzerinde durmak gerekir. Hukukî kaideler, fertlerin karşılıklı ilişkilerinde birbirine riayet etmeye yükümlü oldukları hak ve yasalara uymayı öngörür. İnsanların medenî davranışlarını da yine bu kaideler kontrol eder. Bunlara aykırı hareket edildiği vakit cezalar, müeyyideler uygulayan devletin yargı kuruluşları bulunmaktadır.

Ancak derhal kaydetmek gerekir ki, hukukî kaideler de zaman ve bölgelere göre değişirken örf ve âdetler o kavmin esas yapısında nesilden nesile geçerek yaşar. Bunlar öyle köklü kaidelerdir ki, toplumun bütün fertleri tarafından doğal olarak saptanır ve uygulanır.

Bunlar fertler tarafından özel bir değer ve önem verilen şeylere ve meselelere ait olursa, ahlâkî kurallardır. Sosyal hayat bunların uygulanmasını zorlar. Diğer taraftan kavimlerin kendi örf ve âdetlerine eklenen başka kavimlerin örf ve âdetlerinin de doğrudan doğruya veya dolaylı dolaysız etkileri olur.

İşte bu genel prensiplerin ışığı altında incelenecek olan bu devirler tarihindeki Türk kavminin sosyal yapısında kadınların durumunun dikkate değer değişiklikler gösterdiği anlaşılacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Orta Asya, Ön Asya ve Afrika'da Türk Müslüman devletlerinde kadın :

Türklerin bulundukları ve yaşadıkları bölgelere ve devrelere göre çeşitli dinî inançları olmuştur. Ancak, İslâmiyetin yayılmaya başladığı zaman, Hakanlarının (IX. yüzyıl) bu dini kabul etmesi ile Türk kabileler kütle halinde Müslüman olmuşlardır. İslâmiyet bütün Türk kavmine sadece bir dinî inanış ve iman getirmemiş, siyasal ve sosyal bir değişikliğe de neden olmuştur. Çünkü, İslâm dininin kurduğu esaslarda devlet idaresini, aile hukukunu yeni baştan düzenleyen kaideler bulunmaktadır.

Türklerin İslâmiyeti kabulden sonra, kadın hayatındaki hak ve görevleri bakımından tarih içindeki yerini şu suretle ele alabiliriz:

Türkler bir taraftan köklü olan örf ve âdetlerine bağlılıklarını sürdürmüşler, diğer taraftan da İslâm hukukuna uymaya zorunlu olmuşlardır. Hattâ kadın bir önceki devreye göre hakları bakımından çok kısılmış bir sosyal düzene uymak durumuna girmiştir. Bunun nedeni İslâmiyeti kabul eden diğer kavimlerin örf ve âdetlerinin Türklere de etkili oluşudur. Türk erkeği yeni girilen bu kültür çevresinin getirdiği geniş olanaklardan faydalanarak, bir bili mhayatı içinde yetişip gelişirken, Türk kadını daha önceki devirlerdekine göre, bundan yoksun olmuştur. Örneğin kadınların örtünme konusunu ele alalım. Müslümanlığın ilk devirlerinde sosyal sınıf farkını belirtmek üzere yalnız asîl kadınların kullandığı uzun elbise ve yüz örtüsü (cıllab) Halife Ömer zamanında yasaklanmıştır. Fakat Abbasilerden itibaren sosyal sınıf bakımından eşitlik fikrinin yayılması, tarikatlar ve medreselerin kuvvetli etkisi altında bulunan şehirler de, kadınların kapalı gezmesini genelleştirmiştir. İranlıların Türklerden daha önce İslâmiyeti kabul etmeleri bu medeniyette patriyarkal aile sistemi yürürlükte olduğundan, bu durum diğer Müslümanlara da etkili olmuştur.

İranlıların eski dini olan "Zerdûşt" esaslarına göre kadın fenalığın ve kirliliğin sembolüdür. Her fenalığı temsil eden ilâh, hep kadın olarak gösterilmiştir. Kadınlar her haktan yoksun edilmiştir. Buna karşılık İslâm dini esaslarında ve bizzat Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in kendi sözlerinde kadın ve özellikle ana haklarına saygılı olmayı emreder. Şöyle ki: "Kadın toplumun yarısını teşkil eder". "Karısının haklarına saygılı olan kimse, iyi bir Müslümandır" "Cennet anaların ayağının altındadır".

Arap ve İranlıların örf ve âdetlerinin etkisi altında gelişen İslâm kültürünce, Türklerin bu dini kabul etmeleri ile yeni ve değişik esas-

Levent Şahverdi Arşivi

lar getirilmiştir. Bununla beraber İranlıların patriyarkal (pederşahî) aile sistemi, kadının topluluktaki kapalı hayatını sürdürmesine yol açmıştır. Diğer taraftan İslâm dini beşerî eşitliği ümmet prensibine göre ibadette eşitlik tanımırsa da kölelik hukuku olarak kabul ettiğinden, kadına bir dereceye kadar bazı hakları tanımış, fakat uygulamada da birçok hakları esirgenmiştir. Çünkü İslâmiyetin esas prensipleri üç büyük kavimin-Arap, İranlı ve Türk-örf ve âdetleri ve medeniyet anlayışıyla birleşerek, yüzyıllar boyunca değişikliğe uğramış, siyasî birlik olmamakla beraber, bir İslâm medeniyeti doğmuş ve gelişmiştir.

İslâmiyeti kabul eden Türk kavimlerinin tarihini iki bölümde incelemek gerekir:

1 — Orta Asya ve Ön Asya'da çeşitli tarihlerde kurulan Türk devletleri dönemi.

2 — Anadolu'da ve buradan Avrupa'ya ve diğer kıtalara yayılan Osmanlı İmparatorluğu dönemi.

Genellikle Müslümanlığın ilk yayılmaya başladığı zamanlarda Türk kadınları, örf ve âdetlerin etkisi ile, diğer Müslümanlığı kabul eden kavimlere karşılık daha değişik bir hayat düzeni içinde idiler. Fakat her üç kavmin, (Arap, İran, Türk) oluşturduğu İslâm medeniyeti içinde Müslüman kadının mezhep ayrılıklarına karşın ortak bir karakteri olmuştur. Esasen İslâm medeniyetinde Türklerin her alanda önemli rolleri görülür.

Anadolu sınırları dışındaki Türk devletlerinde kadının sosyal durumu hemen aynı kurallara uygun kalmıştır.

Orta Asya Türklerinde Kadın.

Orta Asya Türklerini bu devrede de yerleşik şehir halkı ve göçebe olarak ikiye ayırırız. Bu her iki yaşantıda kadının ev ve çadır kültüründe rolü çok önemlidir. Türk kadınının şalvar biçimindeki giyimi çiftçilik hayatına uygun olduğu gibi, ata binmesinde de bir kolaylık sağlamıştır. Çin kaynaklarında Hatan şehri hakkında şu bilgi verilir. "Hatan halkı çiftçilik, ipekçilik ve kenevircilikle uğraşır. Buğday, darı, pirinç çok yetişir. Güzel bahçeleri ve ormanları vardır. Meyveleri boldur, güzel şarap yaparlar. Yeşim taşı çok çıkar. Bu taştan mühürleri, ağaçtan yazı fırçaları vardır. Kadınlar şalvar, kürk giyerler. Saçlarını örerler. Erkekler gibi ata binerler. Törenlerde Hakanla Hatun beraber otururlar. Selâmlaşmada kadınlar da erkekler gibi dizlerini yere kadar bükerler".

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer bir Orta Asya şehri olan Kaşgar halkı için de yine Çin kaynakları şu bilgiyi verir:

"Müslüman olan Kaşgarlılar çok yumuşak huyludurlar, müzik ve oyundan hoşlanırlar. Toplum hayatında kadın ve erkekler hep beraber bulunurlar".

Kuça şehrindeki kadınlar için ise şu kayıt var:

"Ziraat ve meyvecilikle uğraşan bu şehir halkı maden işçiliğinde, halı dokumacılığında hünerlidirler. Halı dokumacılığının hemen her yerde kadınlar tarafından yapıldığını biliyoruz. Kuça halıları da bu Türk kadınlarının eseridir". Kadın ve erkeklerin saçlarını kestikleri de bu metinlerde yazılmıştır.

Görülüyor ki, Orta Asya şehirlerinde çeşitli zamanlarda halkın dinî inanışları ne olursa olsun Türk kültürüne uygun ortak karakter taşıyan âdetler olmuştur. Kadın boşta oturan bir kişi olmayıp ekonomi hayatında yapıcı ve üretici bir varlıktır.

Orta Asya Türk kabilelerinden Kalmuklar eski dinlerini de bırakmadıkları için Türk örf ve âdetlerine daha çok sadık kalmışlardır. Kalmuklarda tek kadınla evlilik eski dinî inançlarının bir kuralıdır.

Kırgız Türklerinin kadınlarından bahsedilirken çok çalışkan oldukları özellikle kaydedilir. Bu suretle gerek şehirli veya göçebe olsun Orta Asya Türk kavimlerinde erkek kadın eşitliği daima yürürlükte olmuştur.

Asya ve Afrika'da ilk Müslüman Türk devletleri IX. yüzyılda başlar. Abbasî Halifelerinin koruyuculuğunda kurulan bu doğu Türklerine ait ilk devlet. Samanoğulları (874-999) dır. Ondan sonra Gazneliler (962-1183) Karahanlılar (932-1212) Mısır'da Tulunlular (868-905) Akşitler (935-959) devletleri gelir.

Bütün bu Türk topluluklarında kadının sosyal durumu, İslâm hukuku kaidelerine uyarak düzenlenmiştir. Bunlardan bir örnek üzerinde durulabilir.

Kutadgu Bilig, Karahanlılar zamanında yazılmış ilk İslâmî Türkçe bir eserdir (1069-1070). Bu siyasal ve toplumsal bir öğüt kitabıdır. Yazarı Yusuf Has Hacib'dir. Eserde eski Türk geleneklerinin etkisi varsa da, kadın hakları bakımından Orhun Kitabeleriyle karşılaştırıldığında Kutadgu Bilig'deki zihniyetin eski Türk geleneklerinden uzaklaşmış olduğu görülür.

Levent Şahverdi Arşivi

Eski Türk örf ve âdetlerinde ve halk destanlarında olduğu gibi kadın haklarındaki yüksek ve hür fikirler bu eserde yoktur. Hattâ tersine bazı yorumlar yer almış bulunuyor.

İlme çok değer verilen bu eserde, ata sözleri özellikle önemlidir.

"İlim insanı mazbut yapar" "Cahile kendi vücudu dahi düşmandır" "Cahile kendi huyu en kötü arkadaştır" "İrfan karanlık gecede bir meşale gibidir. İlim nurdur seni de aydınlatır. İrfan yükseltir, ilim büyütür."

"Diraycetin süsü dildir. Dilin süsü sözdür, insanın güzel yeri yüz, yüzün süsü de gözdür".

İnsan anadan bilgin doğmaz, sonradan çalışıp öğrenmekle bilgi elde eder. "İnsanlar aslında hepsi birdir. Fakat ilimde bilgi ile, er erden yüksek ve büyük olur".

"Hafızaya inanma deftere yaz". diyor bir de.

Bütün bunlarla beraber Kutadgu Bilig'de evlenmek, çocuğu olmak ve onu eğitmek ve evlendirmek için şu öğütler bulunuyor: "İyi kız iste, gözünü iyi aç. Aslı uruğu, hem tohumu iyi olsun. Hayır sahibi ve dikkatli olsun. İyiyi iste. El dokunmamış, yüzünü başkası görmemiş ev kızı al. Seni sevsin, senden başkasını bilmesin... Kendinden aşağı olandan al. Kendinden yüksek dereceli aileden alırsan esir olursun. Tecrübeli adam ne demiş. Evlenirsen kendinden aşağı (fakat) doğru olanı al. Ömrünü sevinçle geçirirsin. Yüzünün güzelliğini arama, iyi ahlâkını ara. Ahlâkı güzel olursa yüzünü güldürür".

Bunlardan başka, Yusuf Has Hacib çocuklar için şunları yazıyor: "Ey Tegin (prens) eğer oğlun, kızın doğarsa bunları evinde terbiye et, dışarda terbiye etme. Terbiyeci olarak iyi adam tut. Oğluna ve kızına ilim ve edep öğret. İlim ve edebin iki dünyada faydalı olduğunu anlat. Oğlunu kızını evlendir. Oğluna bütün faziletleri öğret. Oğlunu boş bırakma, kızını uzun müddet saklama".

Oğul ve kız için güzel öğütleri sıralıyan yazar sonunda şöyle diyor:

"Dostum, sana kesin sözümü söyliyeyim. Kız doğmazsa, doğarsa yaşamazsa, daha iyi olur". İşte bu sözlerle kız çocuğunu istenmeyen ve önemi olmayan bir duruma düşürmüş oluyor.

Halbuki aynı yazar bundan sonraki mısralarında adaletten bahsederken: "Seni Tanrı adaletin için sever. Adaletten ayrılma. Göklerin yıkılmadan üzerimizde durması, yerde ot ve hububatın bitmesi hep adalet sayesindedir".

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sözlerin doğruluğu karşısında kız evladın istenmemesi her halde adaletle bağdaşmaz sanırım. Çünkü, doğal olarak kadın ve erkek varlığı ile insan toplulukları kurulmuştur. Kutadgu Bilig'in son bölümleri çeşitli şikâyetlerle biter. O diyor ki: "Nasihatın adı var, tutan hani".

Kadınlar için ise "Bilgi sahibi doğru sözünü söyliyemez, kadından hayâ gitti, yüzlerini örtmezler"... "Oğul ve kız baba saygısını bıraktı". Bu sözler arasında kadınların örtünmediğinden yakınan yazar, toplumun fena âdetlerini de sıralıyor. "Kanaatsız olan adam ne kadar mal toplasa yine yoksuldur" diyor.

Türk edebiyatında meşhur olan bu ilk Türk-İslâm eseri olduğu için burada Kutadgu Bilig'ten bazı örnekler vermek istedim.

Yazar eserinin başında:

"Sözüne dikkatli ol ki, başını yarmasın, dikkatli ol ki dişlerini kırmasın" diyor. Bu öğüdüne karşı yazar zamanın ve toplumun zihniyetini iyilik ve fenalıklarını ıstırap ve neşesini de aksettirmiş oluyor. Ben burada eski Türk örf ve âdetlerinin içinde yerleşmeye başlıyan Müslümanlık tesirini, kadın hakları bakımından belirtmek istedim.

Kutadgu Bilig'deki yazılar Türk İslâm devrini bir bakıma felsefî düşüncelerini de yansıtan bir yapıttır. Kadın hakları yönünden bize fazla bir bilgi vermemekle beraber, yeni bir dini kabul etmiş olan Türklerin bir bakıma fikir özgürlüğünü belirtmiş oluyor.

3 — Türk-Selçuklular devrinde kadın :

Kronolojik sıraya göre Anadolu'da Müslüman Türklerin kadın hayatı bakımından ne durumda olduğunu, ne gibi bilgilere dayandığını görelim.

Anadolu'ya Bizans devrinde iki koldan Türk akınları olmuştur. Karadeniz'in kuzeyinden dolaşarak gelen ve İslâmiyetten başka dinleri kabul ederek Anadolu'da yerleşen Türk kabileleridir. Diğeri ise İran üzerinden Müslümanlığı kabul ederek gelen Türk akınlarıdır. Bu sonuncular Bizans ordularına karşı savaşlar yaparak bölgeleri ellerine geçirmişler ve devlet idaresi kurarak Anadoluda Türk İslâm medeniyetinin gelişmesini sağlamışlardır.

Selçuk Türkleri Anadolu'ya X. yüzyıldan başlayarak egemen olmuşlardır. 1071'de Bizans İmparatorunu esir ederek askerî bir üstünlükle Anadolu'ya giren Selçuklar, ilk devlet merkezlerini İznik'te kurmuşlardır (1075).

Levent Şahverdi Arşivi

İşte bütün bu akınlarda Müslüman Türk kadını erkeği ile beraber hareketli bir hayat içinde olmuştur. Bu devirde Türk kadını için eve, hareme kapanmak konusu yoktur.

Tarihte büyük Selçuk akınları Orta Asya'dan başlamış, İran'da, Ön Asya'da (Irak, Suriye, Anadolu) siyasal küçük beylikler, sonra merkezî bir devlet, daha sonra da yine küçük beyliklere ayrılmışlardır. Bu son küçük beylikler arasından (1299) Osmanlı Devleti doğmuştur. Anadolu'da Türk-Selçuk devri, üç yüzyıllık bir tarihi içine alır. Bu tarihî seyir içinde Müslüman Türk kadınının X. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar olan zamanı ele alacağım.

Anadolu'da şehirli hayatı, büyük Selçuk akınlarından sonra özellikle kadının sosyal durumu bakımından fark edilecek derecede değişmiştir. Selçuk medeniyetine ait belgelerde, gerek kabartmalarda, gerekse renkli çini ve minyatürlerde kadın resimleri yapılmıştır. (Beyşehir Kubbatâbad) Selçuk sanatında erkeği ile beraber kadının da resminin yapılması, Müslüman Selçukluların, Türk örf ve âdetlerini yaşatmakta olduğunun bir delilidir.

Selçuklar, Türk aslından olmakla beraber, İran'dan geçerek ve orada siyasal bir egemenlik kurduktan sonra, Anadolu'ya geldikleri için, dil bakımından bir taraftan Farsçanın, Müslüman oldukları için de Arapçanın tesiri altında kalmışlardır. Onun için bir süre resmî dil Farsça, ilim ve din dili Arapça olmuştur. Bunların yanıbaşında ana dili Türkçeyi kullanmak ve onu aile hayatında yaşatma görevi kadına ait olmuştur. Bunun sonucu olarak da Türkçeyi Karamanoğlu Mehmed bey (1277) resmî dil ilân etmiş ve bu durum Osmanlılara böylece geçmiştir.

Selçuk devri Anadolu tarihinin medenî eserler bakımından en dikkate değer bir çağıdır. Anıtsal eserler, kervansaray, han, medrese, köprü, hastane, tersane, cami, kale, saray ve türbeler, bugün dahi Anadolu'nun en değerli mimarî eserleridir ve birçokları (medreseler ve hanlar, müze ve dispanser olarak) kullanılacak bir durumdadır. Yazılı belgelerden ve bu mimarî eserlerden anlaşıldığına göre, Selçuklar toplumsal kuruluşlara çok önem vermişlerdir. Bu devrede sadece dinî konuyu ilgilendiren binalar değil, diğerleri de aynı orantıda büyük ve kuvvetli mimarî eserler yapılmıştır. Bu itibarla Selçuk devrini köklü ve orijinal bir medeniyet olarak tanımak gerekir. Yol boylarında durak ve konak yerleri, kervansaraylar, konaklayacak yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak için öyle binalar yapılmıştır ki, bu düzenli bir toplumsal sistemin örneğini verir. Yatacak, oturacak ve ibadet edecek yerler, yıkanmak için hamam,

Levent Şahverdi Arşivi

eşya konacak depolar ve hayvanlar için ahırlar ayrı bölümler halinde yapılmıştır ve bu uğrak yerleri aynı zamanda asayiş bakımından en emin yerler olarak korunmuştur.

İşte böyle düzenli ve köklü bir medeniyet içinde Selçuk kadınını görelim:

Bu devletin egemen olduğu yerlerdeki çeşitli anıtlarda bugün dahi Selçuk kadınlarının adı yaşamaktadır. Onun adına türbeler, medreseler, hastaneler yapılmış ve beyleri yanında adları anılmıştır. Selçuklar devrinde medrese ve hastanelere çok önem verildiğinden kadınların bu amaca hizmet için yaptırdıkları binalar pek çoktur. Örneğin İran'da Kirman şehrinde Kutluğ Türkân hastanesi (1271-1281), bu Türk kadınının adını taşır. Musul'da Erbil Atabey Gökbörü'nün (1156-1232) yaptırdığı sıhhî kuruluşlar arasında, dul kadınlar için bir bina da vardır.

Selçuk hükümdar ailesinden adları bilinen kadınlar hakkında bazı belgeler şunlardır:

Selçuk Melikeleri:

Altun-Can hatun

Tuğrul Bey'in eşi Altun-Can çok dindar, sadakası ve hayrı bol akıllı ve azimkâr bir kadın idi. Sultan, sözünü dinler ve işlerinde onun fikirlerini alırdı. Tuğrul Bey Hemedan'da kardeşinin isyaniyle uğraşırken, burada kuşatılınca çok tehlikeli bir duruma düştü. Bağdat'ta bulunan karısına, vezirine mektup yazarak yardım istedi. Halife Bağdad'ı almaya hazırlanan ve Mısır Şiî halifesi hesabına harekete geçen Arslan Besâsîri karşısında bulunan askerleri göndermek istemiyor, vezir ve Anuşirvan da Bağdad'daki tehlikeli durum dolayısıyla ayrılmıyordu. Fakat Altun-Can Hatun veziri ve oğlu Anuşirvan'ı hapsederek Oğuz askerlerinin başına geçti ve Hemedan'a kocasının imdadına koştu. Bu askerler ve yeğeni Alp Arslan'ın askerleri gelince, Tuğrul Bey üvey kardeşi İbrahim Yenal'ı mağlup etti. Altun-Can Hatun 1059'da ölünce Tuğrul Bey çok kederlendi. Tabutunu payitaht Rey'e götürüp defnetti.

Levent Şahverdi Arşivi

Terken Hatun

Melikşah'ın eşi Terken Hatun Karahanlı hükümdarı Tamgaç Hanın kızı idi. Alp Arslan, Melikşah'ı onunla çok genç yaşta evlendirmiş ve büyük bir düğün yapmıştır. Terken Hatun Semerkand'dan Merve'ye çok zengin bir çeyiz ile gelmiştir. 1000 kadar da Türk köle ve cariye getirmişti. Çok güzel ve akıllı olup Melikşah üzerinde ve devlet işlerinde sözü geçerli idi. Melikşah'ın kızını Halifeye istemek için vezirini İsfehan'a gönderince, (1081) Nizam-ül Mülk bu meselenin Sultanla değil Terken ile halledileceğini söyledi ve beraberce ona gittiler. Hatun kızına Türkistan Hanları ve Gazne Sultanının oğulları için istediklerini Halifenin ileri süreceği şartların kabuliyle tercih edeceğini söyledi. 400.000 dinar mihr istiyordu. Nihayet 100.000 dinar mihr ve "Türklerin âdetine göre de 50.000 dinar süt hakkı" üzerinde karara varıldı. Bundan başka Hatun Halifenin mevkiine ve Arapların âdeti olmasına karşın Türk usulüne göre halife Muktadi'nin kızının anasına, büyük anasına ve ailesinin büyükleri olan hatunlara damat olarak çıkmasını da şart koşuyordu. Bunun Bağdad'da yapılan düğünü tarihte görülmemiş bir olaydı (1087) Çağrı Beyin kızı Arslan Hatun da daha önce Halife Kaim Biemrullah ile aynı debdebe ile evlenmişti. Terken'in kızı Melek Hatun büyük bir kervan kafilesiyle Bağdad'a doğru ilerledi. Gelin ve hatunlar altın ve mücevheratla süslü mahfeler içinde idi. Çeyiz 130 deve ile taşınıyordu. Yalnız hazinesi on iki gümüş sandık içinde idi. İpek ve diba elbiseleri ile birlikte bunlar 74 yük oluyordu. Gelin alayı Gevher Ayin Porsunk'un idaresinde Bağdad'a giriyordu. Şehir baştanbaşa süslenmiş; dükkânlar meşaleler yakmışlar; Bağdad düğüne katılmış ve her tarafta şenlik yapılıyordu. Gelinin 200 Türk cariyesi onunla birlikte saraya gidiyordu.

Terken Hatunun emrinde daimî 10.000 süvari bulunuyordu. Onun işlerini ve mallarını idare için ayrı bir divan ve örgüt vardı. Hatun Melikşah üzerinde çok etken olduğu için sultanın son günlerinde (1092) kendi veziri Tac-ül-Mülk Ebul Kaim'i devletin veziri yapıp büyük adam Nizam-ül Mülk'ü azlettirdi. Beş yaşında bulunan oğlu Mahmud'u saltanat için ve kızından doğan torununun da Halifelik için Veliaht yapmak istiyordu. Melikşâh 1092'de ölünce paralar sarfedilerek ve Emirlere pek

Levent Şahverdi Arşivi

çok vaatlerde bulunarak gösterdiği gayret ve izlediği siyasetle küçük Mahmud'u Sultan yapmayı başardı. Bununla beraber Melikşah'ın kardeşleri ve oğulları arasında yapılan saltanat çekişmeleri çok şiddetli olmuş ve derya gibi kan akmıştı ki, Terken Hatunun bu işlerde büyük rolü olmuştur. Ona Melikşâh'ın unvanı dolayısiyle Celâliye Hatun denirdi. Birinci Kılıç Arslan 1107'de ölünce Konya Selçukluları tahtı bir müddet boş kaldı Sultanın en küçük oğlu annesiyle Malatya'da idi. Annesi oğlunu, Atabeyi'nin kuruculuğunda Sultan ilân etti ve Ceyhan bölgesinde Franklara karşı fetihlere de girişti. Daha sonra Artukluların kudretli Emiri Harput hükümdarı Belek ile evlenerek oğlu ve kendisinin siyasî kudretini artırdı ve Atabey'i kovdu. Belek'in koruyuculuğunda devletini kuvvetlendirdi ve sınırlarını genişletti. Elbistan ve Ceyhan bölgesini idaresine aldı.

Eski Türk ananelerini kuvvetle yaşatan Harzemşahlarda da Terken'lerin nüfuz ve kudreti büyük idi ve devlet işlerinde rol oynuyorlardı. İli-Arslan ölünce oğlu Sultanşâh küçük olduğundan annesi Terken (Melike) sıfatiyle bir süre memleketi idare eti. Harzemşah Kutbeddin Mehmed'in anası Terken Hatun Kıpçak Kadir Hanın kızı idi. Oğlu kadar devlet işlerinde rol oynardı ve babası tarafından Kanglı kabileleri ve askerleri onun emrinde bulunuyordu. Bu sebeple bazen oğlu ile aralarında siyasî anlaşmazlıklar bu kuvvet dengesine göre yapılırdı. Kirman Meliki Kutlug Terken, 655'ten sonra Moğol Kaanı Mengü Hanın varlığı ile on yıl kadar devleti küçük oğlu adına idare etti. Eski Türklerde kadının hukukî durumu dolayısiyle İslâm-Türk devletlerinde Türk prenseslerinin saray dışında siyasî faaliyet ve rolleri sürdürülmüş; İslâm âlemi için yabancı olan bu âdetler Türklerin egemenliği ile Müslüman memleketlerde de yapılmıştır. (1)

Selçuk hükümdar ailelerinden bu birkaç kadın hakkındaki verilen bilgiler, onların aile içindeki sözü geçerliliklerini belirttiği gibi, devlet işlerinde de rolleri olduğunu gösteriyor.

Genellikle Selçuk kadınlarının adı siyasal hayatta belirli bir hizmete atanmış olmamakla beraber devlet yönetiminde belli bir yerleri vardır. Bu devirde kültürlü ve bilgili kadınların da olduğu anlaşılıyor.

(1) Turan, Osman — Selçuklular Tarihi. Ankara 1965. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Seri III. Sayı: A. 1

Levent Şahverdi Arşivi

İbni Bibi'nin annesi Müneccime Yıldız Hatun (Astronomi) ilminde geniş bilgisi ile Anadolu Selçukları sarayında saygı görmüş ve kendisine değer verilmiştir.

Selçuklar devrinde birde Erguvan Hatunun adı bilinmektedir. Bugün elde eşine yazdığı sitemli bir mektupla, yedi beyitlik farsça bir şiiri vardır. Diğer taraftan müzelerimizde Selçuklardan kalma o kadar zengin ve güzel eşyalar vardır ki, bunların çoğunun kadın elinden çıkmış işler olduğu anlaşılıyor. Halı, Kilim, el işlemelerinin çeşitli kadın zevkini özellikle renk ahengi içinde yapılmış olduğunun örneklerini verir. Birde en önemli olarak bu devrede pek çok kadın adı, mimarî yapılarda ve hayır kuruluşlarında yer almıştır. Örneğin Kayseri'de mimarî bakımdan ve mermer işçiliği yönünden en zarif anıt Mah Peri (Honat Hatun) Sultanın türbesidir. Kendisi hükümdar ailesindendir. Devrinin esaslı ve güzel bir eserinde bugün onun adı yaşamaktadır. Diğer taraftan Anadolu'da Selçuk kadın adlarına kitabelerin yazıldığı, sağlık kuruluşları vardır. Bunlardan dördünü tarih sırası ile ele alalım.

1 — Kayseri'de Gevher Nesibe şifaiyesi H. 602 (M. 1206)

2 — Dibrik'te Turan Melik Şifaiyesi H. 626 (M. 1228)

3 — Kütahya'da Gülümsen Hatun Yoncalı Ilıcası H. 631 (M. 1233)

4 — Amasya'da Yıldız Hatun Ilıcası H. 703 (1308)

Bunların üçü hükümdar ailelerinden prenseslere ait ise de halk arasından çıkan Ramazan Kızı Gülümsen'in yaptırdığı ılıca şifalı sulardan yararlanmayı sağlayan bir tedavi yeridir.

Şimdi bu kadın adlarını taşıyan dört kuruluş üzerinde şu bilgileri verebiliriz:

Anadolu'nun ortasında en yüksek dağın (3916 m) eteklerinde kurulmuş olan Kayseri, Türk mimari eserlerinin en çok bulunduğu bir merkez olarak tanınmaktadır.

Selçuklar zamanında Kayseri şehri en önemli bir yerdir. Alâeddin Keykubat, çoğu zamanını burada geçirir, askerî seferlerine Kayseri'den hareket ederdi. Ticaret yollarının kavşağında bulunan ve çevresinde büyük kervansaraylar bulunan Kayseri şehri, ilim ve güzel sanatlar için de önemli bir merkez olmuştur.

Bu küçüklü büyüklü mimarlık eserlerini kitaplarda okudum; yerlerinde birçok kere gördüm. İyi korunmuş bazıları için huzur duydum ve büyük bir millî heyecan ile seyrettim. Fakat, harap olanlar hakkındaki üzüntüm, bu şehirden ayrıldıktan sonra dahi, devam etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Buların arasında Gevher Nesibe Şifaiyesi üzerindeki bilinenleri şu suretle özelteyebiliriz: Bu iki bina, türlü adlarla anılmıştır. Şifaiye, Gıyasiye, Gevher Nesibe Hastahanesi, Şifa Hatun medresesi, Kayseri Darüşşifası, Kayseri Maristanı, Kayseri Tıbbiyesi, Şifaiye Hastahanesi, Darüşşifa medresesi, Medresei Darüşşifa, Çifte Medrese ve Çifteler gibi.

Bu unvanlar çeşitli belgelerde kullanılmıştır. Kapısındaki kitabesinde şu yazılar okunur:

"Büyük Sultan Gıyasi'-d-Dünya ve'd-Din Kılıç Arslan oğlu Keyhusrev'in zamanında, Allah ondan razı olsun, veya ömrü uzun olsun - bu Maristan'ın binası Melike İsmetu'd-Dünya ve'd-Din Kılıç Arslan kızı Gevher Nesibe'nin vesiyetine uyularak 602 yılında hizmete açılmıştır." (M. 1206)

Ancak bu hayırsever Türk kadını Gevher Nesibe hakkında, diğer tarihî belgeler İbni Bibi dahi, hiçbir bilgi vermez. Asıl vakfiyesi ise ele geçmemiştir. Bu eserin vakfiyesinin bir gün ele geçmesi, medeniyet tarihi bakımından pek çok değerli olacaktır.

Gevher Nesibe Hatun, devrinin âdetlerine uyarak bir vasiyette bulunmuştur. Fakat kendisinin kişiliği hakkında başka herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Evli mi idi? Çocukları olmuşmudur? Veyahut da hiç evlenmeden amansız bir hastalığa tutulmuş, verem olmuş ve hayatının son günlerinde hükümdar kardeşinden Şifaiyenin yapılmasını mı istemiştir? Kaç yaşında ölmüştür? Şimdilik bu sorulara tarihî belgelere dayanarak cevap veremiyoruz.

Ancak bu kitabenin tarihi, Selçuklu hükümdarı Gıyaseddin Keyhusrev'in sekiz yıllık bir aradan sonra ikinci defa, devlet başkanı olduğu zamana rastlar. Birincisi 1192-1197'dir. Arada yine Kılıç Arslan'ın oğlu II. Süleyman hüküm sürmüştür.

İkinci saltanatı ise 1205-1211 yılları arasındadır. Bu tarihlere göre Gevher Nesibe Şifaiyesi ya birinci saltanatı zamanında inşası başlamış ve 1206 yılında bitirilerek kitabesi yerine konulmuş veyahut da bu ikinci hükümdarlık devrinde inşa edilmiş olmakla beraber, Gevher Nesibe'nin vasiyet tarihi esas olarak alınmıştır. Bunlar da tabii birer tahminden ibarettir. Ancak anne baba bir kardeş oldukları anlaşılan Gıyaseddin'in kız kardeşinin ismini bu suretle ebedileştirmesini kendisine karşı sevgisinin bir belirtisi sayabiliriz. Hükümdar Gıyaseddin Keyhusrev'in, kısa sürmüş olmasına karşın ikinci saltanat yıllarının tarihi, Selçuklu devri için övünülecek bir zamanı kapsar. Devletin merkezi otoritesi kuvvetle-

Levent Şahverdi Arşivi

nirken eyaletler ve uç beyleri arasında ahenkli bir idarenin kurulmasına yol açılmıştır. Böylece Türk medeniyetinin her bakımdan gelişmesi ve Anadolu'da eserler bırakması sağlanmıştır.

İşte bunlardan biri de Gevher Nesibe Şifaiyesidir.

Şimdiki bilgilerimize göre, Kayseri Şifaiyesi için kitabesinden gayrı en önemli yazılı belge, Anadolu Selçuklu devri hekimlerinden, Zeki oğlu Ebubekir Sadri Kunevi'nin şiir ve mektuplarıdır (H. 794-964). Kitabının ismi "Ravzatül Küttab ve hadikatülelbab" dir ve içinde 58 mektupla 27 manzum parça vardır. Bu mektuplar, Selçuk devletinin divan-ı inşa denilen ve memleket içinde ve dışındaki emirlere, resmî muhabere hazırlayan daire emîri, Bedreddin Yahya ile başhekim Nahcivanlı Müeyyet oğlu Ekmeleddin ve diğer vezirlere gönderilmiştir. Bunlar Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un neşriyatına göre, edebî değeri de bulunan yazılardır. Böylece, Konya'lı hekim Ebubekir'in Konya dışında bir merkezde vazifeli ve hattâ bir hastahanede başhekim olduğu anlaşılıyor. Meselâ mektuplardan biri, Selçuk devletinin başkenti Konya'da bulunan, başhekim, yani Sağlık Bakanı vazifesini gören Ekmeleddin'e Kayseri'den gönderdiği yazıdır. Ebubekir, daha sonra Konya'daki Alâeddin Darüşşifasına tayin edilmiştir.

Yazdığı mektuplardan birinde, biricik oğlunun hastalığını ve ölümünü şöyle anlatır:

"Alemi süsleyen Reyleri üzerinde arzolunur ki; Perşembe günü şehre geldiğimde Abdürrahim'i bir halde buldum ki, devletimizin kötülüğünü isteyenlerin nasibi ve siz hazretin düşmanlarının hissesi olsun. Üç gün oluyordu ki zatülcenbe tutulmuştu. Kuvveti mevcut oldukça maraz maddesini defediyordu. Cuma gecesi, buhran gecesi idi, kuvveti iyice düşmüştü. Her ne kadar biraz balgam çıkarmak istemişse de, tabiat yardım etmedi. Gerçi ben, hastalığı kusup çıkarmağa muktedir olması için, kuvvetini artırmağa çabalamışsam da bu olmadı. Çünkü kabiliyeti yoktu. Hemen gece ebedilik evini durak olarak seçti" diye anlattıktan sonra yüreği yanık bir baba olarak arabî ve farisî beyitler koyuyor ve nihayet şu hükme varıyor: "Ölüme deva bulmak her hekimi yormuş, âciz bırakmıştır."

Mektup nesir ve şiir olarak, dert yanarak, oğluna acı duyarak devam etmektedir. Fakat derdini dökmekle teselli aramaktadır.

İşte bu yazıları bırakan Selçuklu devri hekimi Ebubekir'in Kayseri Şifaiyesinde hastahane doktoru olduğu anlaşılıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Yabancı memleketlerden gelen hekimlerin resmî tabipler tarafından imtihan edildikleri de bu yazılardan anlaşılmaktadır.

Nihayet yine bu belgelerden anladığımıza göre, serbest hekimlik yapanları memleketin kadısı kontrol edebiliyor. Bu suretle hekimlerin hak ve görevleri belirli kaidelere uyarak uygulanıyor.

Selçuklular devrinde diğer Şifaiyeler hakkında kısmen bilgi varsa da, Kayseri Şifaiyesi üzerinde yazılı belge bulunmamıştır. Bu binalarda Selçuk devrindeki Tıp öğrenimini ve hasta bakımını diğer şehirlerdeki Şifaiyelerle karşılaştırılarak bir tarihçesi ancak yapılabilir.

Osmanlı devri arşivinde Kayseri Şifaiyesi için olan kayıtlar iki türlüdür: 1 — Vakıflar. 2 — Devlet arşivindeki belgeler.

1 — Kayıt tarihleri yazılmamış olanlar Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivinde 481 ve 217 sahifenin 130. sırasındadır:

"Vakıf Şifa Hatun Namı diğer Medresei Şifaiye der Kayseriye" dir. Burada tevlit ve müderrislik kayıtları olup birer hisselidir. (H. 1143-1158). Diğer bir kayıtta (No. 484) "Vakfı Medresei Gıyasiye der Kayseriye" dir (H. 1110-1147). Her iki kayıtta vakıf hisseleri varsa da bunlar kısmen mazbut kısmen de mülhak olarak görünmektedir.

2 — Başvekâlet arşivinde ise 906 (1500) tarihli Kayseri livası hakkında mufasal ve mücmel Defteri hakanî. Kariyeyi Akker'e tabi Kayseri livai hassa malikhânesi ve "Vakıf Medrese-i Darüşşifa" unvanı ile bir köyün nüfusu kayıtlıdır.

Yine Başvekâlet arşivinde Cevdet tasnifinin Tıp ve Maarif dosyalarında Gıyasiye veya Şifa Hatun medresesindeki müderrislerin tayini meselesi ile ilgili bilgiler vardır. (1698-1181-M 1768 ve 1876 tarihlidir.)

Bu kayıtlar bize fazla bir bilgi sağlamamakla beraber Kayseri şifai yesinin Osmanlılar devrinde medrese olarak hizmet gördüğü anlaşılmaktadır.

En son tamirinin ise 1889 yılında yapıldığı ve son müderris beratlarının da Rauf ve Hilmi efendilere verildiği (1890) bazı kayıtlardan bilinmektedir.

Bu suretle Şifaiye XIX. yüzyılın sonuna kadar medrese vasfını taşımıştır.

Bu belgelerden sonra, ilk defa bu Şifaiyenin kitabesini ve izahını neşreden Halil Ethem Eldem "Kayseriye şehri" kitabında (1334-1918) bu tıp tesislerini ilim âlemine tanıtmıştır. Prof. A. Gabriel, "Büyük Ana-

Levent Şahverdi Arşivi

dolu eserleri" kitabında, (1931) plânını da koyarak izahat vermiştir. Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver ise, 1932'de Türkçe Fransızca neşrettiği broşüründe bu binalara ait resim ve Seririyatımız" unvanı ile yaptığı tebliğde Prof. Gabriel'den sonra bu Türk eserini uluslararası sahada tanıtmıştır. 1950 yılında Prof. Dr. N.Ş. Dirisu ve Prof F. Nafız Uzluk Tıp bayramı vesilesiyle 14 Martta "744. Tıbbiyeler Bayramı" başlığı ile, bu Kayseri Şifaiyesinden bahsetmişlerdir. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan'ın da bu konuda yazısı vardır.

Bu çifte bina, 60 metre uzunluğunda 40 metre genişliğinde bir sahayı kaplamaktadır. Bu bina bir kat üzerine yapılmış yan yana iki kısımdır ve içerden, birinden diğerine bir geçit mevcuttur.

Asıl medrese daha ufak, Hastahane kısmı ise geniş ve muntazamdır. Medresenin içinde sağ dip köşesinde ise binayı vasiyet edene ait bir türbe vardır. Hastahane, 32 metre genişliğinde 40 metre uzunluğundadır. Medresede iki büyük oda ve bir eyvan, sağ yanda iki oda, bir ufak eyvan, önde üç, sol yanda dört oda bir eyvan yanda hastahaneye geçit olan kısım vardır. Hastahane ise üç büyük salon, bir büyük ve iki küçük eyvan ve on üç odası bulunmaktadır.

Doğu kısımdaki tıp medresesinin giriş kısmında taşların üstünde, Orhun yazarına da benzeyen bazı işaretler vardır. Bunlar taşçı ustalarının işaretleri olabileceği gibi, başka manâlar da verilebilir.

Ancak bunlar batı kısmındaki binada yani Şifaiyede yoktur.

Bir de şu nazariye ileri sürülmektedir: Bu iki bina aynı zamanda yapılmamış Tıp medresesi sonradan eklenmiştir. Fakat buna dair herhangi bir kayıt yoktur.

Böylece, plânı muntazam bir şekil gösteren bu iki binanın, dış duvarları kesme taştan, inşa tarzı ve kapılarındaki oyma ve istelaktitleriyle Selçuk şaheserlerinden ve medenî müesseselerindendir.

Kitabesinin bulunduğu giriş kapısı ise devrinin mimarî üslubunun çok güzel bir örneğidir. Burada bir de küçük bir arslan kabartmasından söz etmek istiyorum. 1955 yılında Kayseri'ye, Şifaiye konusunda bir konferans vermek için gittiğim zaman, kapının giriş yerinde yan duvarında bu kabartma arslanı farkettim. O zamana kadar hiçbir yayında görmediğim bu taş üzerine kabartma, güzel bir sanat eseridir. Prof. Dr. Süheyl Ünver hemen bunun resmini çizmişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Benim bu şifaiye üzerindeki ilgim 1946 yılından başlar. Öğrencilerimle burasını gezerken harap durumundan çok üzüntü duymuştum. İşte ondan sonra yazılarımla bunu hem dış memleketlerde tanıtmak istedim ve hem resmî makamlarımıza duyurmaya çalıştım.

1955 yılında Ankara-İstanbul Tıp Tarihleri Enstitüleri ile Sağlık ve Millî Eğitim Bakanlıkları temsilcileriyle beraber çalıştığım bir Komitede, bu çifte medresenin tamiri ve 750 inci yıldönümünü kutlama işi ele alınmıştır. Paris'e gönderdiğim Fransızca makalem basına ve radyoya verilmiştir. (1)

Bu esere karşı sürekli ilgimin başlıca sebebi, bu harap durumundan kurtarmak olduğu kadar, bu Türk Tıp medresesini ve hastahanesini örnek olarak tanıtmak idi. Türkü sadece siyasî ve askerî varlığı ile değil, her konuda medeniyet eseri vücuda getirebilen kabiliyetleriyle tanıtmak için ise, böyle örnekler gereklidir. Bu binalar Cumhuriyet devrimizde restore edilmiş ve 1969'da Ankara Hacettepe Üniversitesi binaları, Kayseri'de temeli atılacak Tıp Fakültesi Temel Tıp Bilimleri Enstitüsü için hizmet görecek bir yer olarak seçilmiştir. Bu binalarda çağdaş ilimlerin feyzini alacak olanlar, tarihî hatıranın da içinde yaşayacaklardır. Bence millî mutluluk bunlarla kuvvet ve değer kazanır.

Selçuk devrinde, ikinci hastanemiz, H.626.M.1228 tarihinde Divrik'te Ahmed Şah Camisinin yanında ve oldukça iyi bir durumda muhafaza edilmiştir. Divrik kalesi yamaçlarında yapılan bu sıhhat yurdu, Turan Melik Hatunun yaptırdığı bir eserdir. Kitabesi bize şu bilgiyi veriyor: "Merhum Hükümdar Fahreddin Behram Şahın kızı, Turan Sultan H.626 (M. 1228) senesinin ilk ayında (Muharrem) bu Darüşşifannı bina ve imarını emretmiştir"

Selçuk devri mimarisinin bir güzel eseri olan bu bina, Ahmed Şahın yaptırdığı camiye tamamen bitişik olup, aynı zamanda bir de kurucusunun türbesi olan bir kısmı vardır.

Asıl hastane 32 metre uzunluğunda ve 24 metre genişliğindedir. Giriş kapısının yanlarında iki büyük oda ve avluda yuvarlak direklere dayanan kemerler yapılmıştır. Ortada bir çeşme havuz, yanlarda odalar, dipte ise divanhane görülmektedir. Ayrıca da taş merdivenlerle çıkılan bir ikinci katı bulunuyor. Bu hastaneyi ve camiyi yapan mimarın ismi Ahlatlı Hürremşahtır. İşte böylece Selçukların bir kolu olan Mengüçler

(1) Quand Les Princesses Turques fordaient des Hopitaux" Information Unesco No. 393 Paris 2.II.1962. Bulletin bimensuel destiné à la Presse et à la Radio.

Levent Şahverdi Arşivi

devrinde bu iki abidevî eserden, cami hükümdarın, hastane ise karısı Turan Hatunun yaptırdığı en güzel ve süslü mimarlık örnekleridir. Kitabesinden başka bu prensesin hayatı hakkında, maalesef hiçbir şey bilmiyoruz. Turan Hatun'un zevki ile yaptırdığı bu binayı gezerken (1949) ecdat analarımızın hayırseverliklerini yüzyıllar içinde yaşatan taşların her birinde ayrı ayrı görmekteyiz.

Üçüncü sağlık binası, Kütahya'da Yoncalı Ilıca diye anılan kaplıca, H.631 M. 1233 tarihinde Gülümsen isminde bir Hanım tarafından yaptırılmıştır. Böylece bir de şifalı sulardan istifadeyi temin eden, bir tedavi yeri, Selçuk hükümdarı Birinci Alâaddin Keykubat zamanında Ramazan kızı Gülümsen'in yaptırdığı yer olarak kitabesine yazılmıştır.

Bu ad şimdiye kadar yazılmış kitaplarda Gülsüm diye geçer. Kitabesini yerinde, 1967 yılında gittiğimde aynen kaydettim:

"Din ve dünya üzerine âlemde Allahın büyük gölgesi Keyhusrev'in oğlu Ebulfethi Keykubad'ın, Allah onun derecesini yükseltsin, saltanatı günlerinde 631 senesinde mabeyinci Ramazan kızı büyük ve üstün Gülümsen hayat vericic imarı ile vilâyetleri şereflendirdi".

Türkiye'de tabiî sıcak su kaplıcaları pek çoktur. Bunların özellikle efsaneleri çok ilgi uyandıran konulardır.

Anadolu'da Ortaçağın, bir kadın ismini taşıyan son sıhhî kuruluşu Amasya'daki hastanedir. H. 708 M. 1308'de İlahnlılardan Ulcaytu Sulten Mehmed'in Karısı İlduz (Yıldız) Hatunun hükümran oldukları zaman, Abdullahoğlu Amber bu şifaiyeyi yapmıştır. Buradaki kitabe hükümdar ailesinin isimlerini kaydeder ve bina Hatuniye ismini taşır. Yedi büyük salon ve iki odadan ibaret olan bu hastane, 24 buçuk metre genişliğinde 34 metre uzunluğundadır. Binanın cephe kısmı süslü ve sanatkârane yapılmış olup, plânı ve üslubû esas itibariyle Sivas ve Divrik Şifaiyelerine benzer. Amasya, Osmanlı Türklerinin eline geçtikten sonra, bu şifaiye aynı maksatla kullanılmış ve pek çok hekim ve tıp öğrencisi bu binada yetişmiştir. Tarihî kayıtlar 1848'e kadar bu hastanenin bir Tıp okulu olarak kullanıldığını bildirmektedir.

XIV. asır başında yaşamış ve ismini böyle bir şifaiyenin kitabesine yazdırmış Ildız (Yıldız) Hatunun hayatı hakkında isminden gayrı hiçbir bilgimiz yoktur. Esefle kaydetmek gerekir ki, tarihi belgelerimiz bu bakımdan çok noksandır.

Levent Şahverdi Arşivi

Uzak geçmişte yaşamış ve birer şifa yurdu yaptırmak ihtiyacını duymuş olan bu dört Türk kadını, Gevher Nesibe, Turan Melik, Gülümsen ve Yıldız Hatunların isimlerini yeniden anmış oluyoruz.

Diğer taraftan Selçuklular devrinden kaydedeceğimiz dikkate değer bir olayda şudur. Konya'da XIII. yüzyıl sonlarında Kutlu Melek Hatun tarafından Atabek Medresesi önünde yaptırılan Darü'l-uffaz içinde bir kütüphanenin kurulmuş olmasıdır. Selçuk emirlerinden Bedrettin Mahmud'un eşi olan Kutlu Melek Hatun'dan günümüze kadar kalan kitaplar Konya'da Yusufağa Kütüphanesindedir.

Selçuklular devrinde kadın hukuku bakımından yazılı belgeler bütün bu dağınık bilgilere karşı yeteri kadar değildir. Bir başka kaynakta Arap seyyahı İbni Batuta (1304-1369) XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'daki şehirlerde Türk aileleri tarafından misafir edilmiş kadınlar ve çocuklarla beraber, oturmuş olduğunu anlatır.

İbni Batuta'nın uzun gezilerinin ilginç yönleri, Türk ülkelerini dolaşması ve burada gördüklerini ve kadınlara ait olanları ayrıntıları ile anlatmasıdır. Uğraş yerleri şöyledir:

Suriye'yi geçerek Lazkiye'den bindiği bir Ceneviz gemisi ile "Türk memleketi" dediği Alanya, oradan Antalya, Burdur, Isparta, Eğridir, Gölhisar, Karaağaç, Denizli, Aksaray, Niğde, Kayseri, Sivas, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum'a kadar gittikten sonra, Birgi'den kuzeye ve sonra da Manisa, Bergama, Balıkesir, İznik, Geyve, Göynük, Mudurnu, Bolu, Gerede, Safranbolu, Kastamonu ve Sinop'tan gemi ile Kırım'a geçmiştir.

Deşt-i Kıpçak dediği Güney Rusya ülkesinde, Özbek Hanın ordugâhına ulaşmış ve oradan kuzeyde Bulgar şehrine ve bir fırsattan faydalanarak İstanbul'a gitmiş ve Doğu Avrupa'nın güneyine tekrar gidişinde Özbeklerin merkezi Saray şehrinde bir müddet kaldıktan sonra, Harzen, Maveraünnehir, Horasan ve Afganistan'ın büyük şehirlerinden sonra Sint vâdisine inmiştir.

Bütün gezdiği yerlerdeki halkın örf ve âdetleri hakkında bilgi veren İbni Batuta'nın Müslüman Türk kadınının yaşayışı hakkında oldukça geniş ve ilgi çekici yazıları vardır.

O gezdiği Türk kentleri hakkında şunları yazar:

Lazkiye'den Alanya'ya gelişini anlatırken "Türk memâliki" olarak kaydettiği buralarını tasvir eder. Dünyanın en güzel yerleri olduğunu söyledikten sonra, Tanrının başka diyarlara "müteferrik surette ihsan

Levent Şahverdi Arşivi

ettiği güzelliklerin burada hepsinin bir arada toplandığını" yazar. Ahalisinin pek güzel ve elbiseleri temiz, yiyeceklerinin nefis olduğunu da ekler.

"Bu beldelerde bir zaviye yahut haneye insek, komşularımız olan erkek ve kadınlar hatırımızı (ahval) soruştururlardı. Orada kadınlar (ihticap) örtünmezler. Oradan ayrılırken gûya aynı kavimden imişiz gibi, bize veda ederler ve kadınlar ağlıyarak ayrılığımıza teessüf ederler".

İbni Batuta'nın bir de şöyle bir kaydı var. "Burada âdet olduğu üzere bir hafta yetecek kadar ekmek pişirilir ve kadınlar seyyahlara sıcak ekmek göndererek onlardan dua isterler" (1)

İbni Batuta Seyahatnamesinde :

Bir de ad vererek gördüğü kadınlar hakkında yazar. Bunlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

Tuğı Hatun :

"Kayseri Irak Padişahının idaresi altındadır; Rum ikliminin büyük beldelerinden biridir. Orada Irak ahalisinden asker bulunduğu gibi, önce adı geçen Emir (Alaeddin Ertena) nın hatunlarından biri ikamet eder ve en kerim ve fâzıl hatunlarındandır. Irak melikiyle akrabalığı vardır. Kendisine "Ağa" denilir ki, büyük manasına gelir. Sultana yakınlığı bulunan herkese bu unvan verilir. İsmi Tuğı Hatundur. Yanına girdiğimiz zaman ayağa kalktı, güzel şekilde bizi selâmladı ve bizimle konuştu. Yemek hazırlanmasını emretti. Yemekten sonra avdetimizde bize kölelerinden biri vasıtasiyle eğeri ve gemi mükemmel bir at, giyecek ve para göndererek özür diledi..."

Orhan Gazi'nin hanımına ait yazılardan :

Beylun (Nilüfer) Hatun :

İznik'te Sultanın hademelerinden pek az bir kısmı oturur. Sultanın zevcesi (Beylun Hatun) Nilüfer orada ikamet eder, kendisi saliha ve fâzıladır.

(1) Cilt II. s. 310.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu beldede fakih, İmam Hacı (Alâeddin Sultan Önü) bizi misafir etti... Sureti güzel ve siyaseti daha güzel idi. Benimle beraber Beylun Hatun'un ikametgâhına gitti. "Beylun Hatun bize ikram ve ziyafet ihsan eyledi. Bizim gelişimizden birkaç gün sonra Sultan Orhan Bey beldeye geldi".

....."Oradan hareketle yola devam ettik. Önümüzde bir Türk kadınının ata binmiş olduğu ve yanında hizmetkârı bulunduğu halde Yenice beldesine doğru gitmekte idi; biz de ona katıldık. Mezbure Sakarya denilen ve Cenab-ı hüdâ bizi muhafaza buyursun, sanki Sakara nispet olunan bir büyük nehire vardığında suyu geçmek istedi. Fakat ortasına varınca, hayvanı ile boğulmasına ramak kaldığından hayvan bunu sırtından attı. Maiyetinde bulunan hizmetkârı onu kurtarmaya çalıştı ise de, su ikisini de alıp götürdü. Nehir kenarında bulunanlar hemen suya atılıp yüzerek arkaları sıra gittiler. Kadın ile hizmetkârı çıkardılar... Hizmetkâr ölmüş kadın kurtulmuştu".

Kırım'dan Türkistan'a giderken Koma nehri üzerindeki Macar şehrinde gördüğü bir manzara karşısında şunu anlatıyor :

"Burada acayip bir hal gördüm ki, o da Türklerin yanında kadınların mazhar-ı tâzim olmasıdır. Kadınların mevki ve mertebesi erkeklerin üstündedir. Ümera kadınlarına gelince: Birincisini Kırım'dan çıktığım zaman gördüm. Şöyle ki: Emîrin zevcesi hatuna rastladım. Bindiği araba mavi renkli, kıymetli kumaş ile örtülü, pencere ve kapıları açık olarak, önünde hüsn-ü cemal ve kemal ile güzel ve zarif elbiselerle süslü dört cariye vardı. Arkasından maiyetinde bulunan cariyeleri taşıyan arabalar giderdi. Hanım, Emîrin bulunduğu yere yaklaşınca arabadan yere indi. Kendisiyle beraber 32 cariye de inerek eteklerini kaldırdılar. Elbiselerinin ilikleri olup her cariye bir ilikten tutarak eteğini zeminden kaldırırlardı. Kendisi yürüyerek Emîrin yanına geldiği zaman, o da ayağa kalkarak kadına selâm verdi. Yanına oturttu. Cariyeler hatunun etrafını sardılar. Sonra kımız tulumları geldi. Hatun bundan bir bardak doldurdu. Emîrin önünde diz çökerek bardağı ona sundu. Emîr içtikten sonra Hatun, Emîrin biraderine ikram etti. Emîr de Hatuna verdi: Yemek hazırlanarak Hatun, Emir ile yemek yedi. Emîr ona bir kat elbise vererek, Hatun avdet etti. Umeranın hanımları bu tertip üzere olup Melikin hatunundan sonra bahsedeceğiz. Satıcılar ile çarşı esnafının kadınlarına gelince: Bunları da gördüm. Birisi bir arabaya binmiş olup, bir at çeker ve önünde üç dört cariye eteklerini yerden kaldırırdı. Başında "bağtak" namiyle mâruf ve mücevherat ile süs-

Levent Şahverdi Arşivi

lü ve baş tarafında tavus tüyü bulunan bir hotoz vardı. Arabanın pencereleri açıktı. Türk kadınları yüzlerini örtmediklerinden, Hatunun yüzü görülüyordu. Diğer bir kadın da yanında hizmetkârları bulunduğu halde pazara koyun ve süt getirip güzel kokulu şeyler karşılığında halka satıyordu. Çok defa kadınlar erkekleri ile beraber bulunurlar..."

Sultan Muazzam (Mehmet Özbek Han);

"Dünya sultanlarının en büyük ve en ulusu olan yedi hükümdardan biridir....

Âdetleri cümlesinden olmak üzere, Cuma günü namazı kıldıktan sonra "Altın Kubbe" denilen süslü ve güzel bir dairede oturur. Bu daire altın yapraklar ile örtülü ağaç çubuklardan yapılmış olup ortasına altın kaplı ağaçtan yapılmış ve halis gümüşten olan ayaklarının baş tarafları cevahir ile süslü bir taht konmuştur. Sultan bu tahta otururak sağında "Taytuğlu" (طغلی) Hatun ve bunun alt tarafından "Kelebek" (كلبك) Hatun solunda da "Beylun" (بلون) Hatun ve onun altındaki "Orducu" (اردجی) Hatun bulunur. Tahtın sağ alt tarafında Tinbey ve sol yanında Canbey durur. Kızı "İtkesmek" (ايت كيصمك) de önünde oturur. Bu hatunlardan biri geldikte sultan ayağa kalkarak elinden tutar ve tahta (sedire) oturtur. Lâkin Sultan Melike bulunan ve yanında hepsinden ziyade hürmet ve tevkire mazhar olan Taytuğlu geldiği zaman, dairenin kapısından karşılıyarak selâm verir, elini tutar, o tahta çıkıp oturunca Sultan kendisi de oturur. Yüz örtme olmadığı için, bu hallerin hepsi Türklerin gözü önünde geçer.

İkindi namazından sonra Melike gider; diğer hatunlar kalkıp onu dairesine kadar uğurlarlar. Her biri arabasına binip dairesine gider. Hatunlardan her birinin refakatinde atlı olarak takriben 50 cariye bulunur..."

Arabanın önünde araba ile hademenin arasında yirmi kadar yaşlı kadın ata binmiş olarak giderler. Hepsinin arkasında tahminen yüz kadar genç köle bulunur. Hademenin önünde yaşlı kölelerden takriben yüz atlı ve yaya vardır. Yayaların ellerinde değnek olduğu gibi bellerinde dahi kılıç (مشدود) bulunarak atlılarla hademe arasında giderler. Her hatun gidiş gelişinde bu tertibe riayet edilir.

Büyük Hatun

"Büyük Hatun Melike'dir. Sultanın Canbey ve Tinbey adlarındaki iki oğlunun annesidir. Büyük hatunun adı Taytuğlu'dur. Sultanın yanında öteki kadınların hepsinden ziyade hürmet görür ve aziz tutulur.

Levent Şahverdi Arşivi

Sultan Muazzam ile görüşmemde ertesi günü, Büyük hatunun yanına giderdim. On tane yaşlı kadının arasında oturmuştu. Huzurunda "Kızlar" diye adlandırılan elli kadar küçük cariye, önlerinde altın ve gümüş kablar içinde bulunan kirazları ayıklamakla meşguldürler. Hatunun önünde yine kiraz dolu bir altın sini vardı, kendisi de onları ayıklıyordu. Selâm verdik. Arkadaşlarım arasında güzel sesli, Mısır usulünde iyi Kur'an okuyan bir hafız bulunduğundan, o Kur'an okudu. Büyük Hatun kımız getirilmesini emretti. Lâtif ve hafif ağaç kadehler içinde kımız hazırlanınca, kadehi alıp eliyle bana sundu. Onlarca, bu fevkalâde ikrama delâlet eder. Ben evvelcce kımız içmemiş isem de, kabulden başka çare olmadığından tuttum. Bir lezzet bulamadığım için arkadaşlarımdan birine verdim.

Büyük Hatun seyahatimiz hakkında bana birçok sualler sordu. Bunlara lâzım gelen cevapları verdikten sonra döndük. Sultan yanında en çok hürmet görmesi sebebiyle ilkin ondan ziyarete başladık."

İkinci Hatun

"Adı Kebek'dir... Melike ile görüştükten bir gün sonra bu hatunun yanına girdik. Bir mindere oturarak Kur'anı Kerim okumakta idi. Huzurunda on kadar yaşlı kadın ile kumaş üzerine işleme yapmakla meşgul yirmi kadar kız bulunmakta idi. Kendisine selâm verdiğimizde güzel bir şekilde selâmımızı aldı ve bizimle konuştu. Hafızamız Kur'an okuyunca takdir ederek kımız hazırlanmasını emretti. Getirildiği zaman Melike gibi, o da eliyle bana kadehimi verdi. Sonra yanından çıktık."

Üçüncü Hatun

"Adı Beylun olup İstanbul kralı Tekfur'un kızıdır. Yanına girdik kendisi ayakları gümüşten, oturulacak yeri altın ve mücevherlerden yapılmış bir taht üzerinde oturuyordu. Huzurundaki 100 kadar Rum ve Türk çariyenin kimi ayakta duruyor; kimi oturuyordu. Gaşucunda genç hizmetçiler olduğu gibi, önünde de Rum erkeklerden emirberleri vardı. Nasıl ve ne zaman geldiğimizi, vatanlarımızın uzaklığını sordu. Rikkat ve şefkatinden ağlıyarak, elinde bulunan mendil ile yüzünü sildi. Yemek hazırlanmasını emretti. Huzurunda biz yemek yerken oda bize bakıyordu. Avdet edeceğimiz zaman : "-bizden bütün bütün ayrılmayın, bize gelin ve ihtiyaçlarınızı bize bildirin-" dedi. Yüksek ahlâk gösterip bize yemek ile birçok ekmek, yağ, koyun, para, birer kat âlâ elbise ve üçü cins olmak üzere on üç at gönderdi. Aşağıda yazacağımız gibi İstanbul'a seyahatim bu Hatun ile oldu."

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü Hatun

"Adı Orducu"dur. Ordu'da doğduğu için böyle denmiştir. Kendisi Ulus beyi İsa Bey adlı Büyük Emîrin kızıdır. Ulus Beyi beylerbeyi demektir.

Bu dördüncü hatun, hatunların en faziletlisi olup, hepsinden ziyade civanmert ve şefkatlisidir. Yukarıda anlattığım gibi, Ordu'dan geçerken tepe üzerinde çadırımı görüp, bana adam gönderen bu hatundur. Yanına girdik. İyi ahlâkı ve keremli davranışı ile gördüğümüz muamele ve ahlâkının daha üstünü tasavvur edilemez. Yemek emrettiği için huzurunda yemek yedik. Arkadaşlarım kımız içtiler. Sorularına lâzım olan cevapları verdik. Dördüncü Hatunun hemşiresi Emir Ali Beyin zevcesini de ziyaret ettik."

Sultan Muazzam Özbek'in Kızı

"Adı İtküççek'dir; Küçük köpek demektir. Yukarıda söylediğimiz gibi Türkler de Araplar gibi fal ile isim korlar. Babasının karargâhından tahminen altı mil uzakta münferit bir yerde ikamet eden mezburenin yanına gittik. Âlimlerin, fakîhlerin, kadınların seyyid, Şerif (İbni Abdülhamit) in ve talebe cemaatinin ve yaşlıların, şeyhlerin çağrılmalarını emretti. Zevci Emîr İsa da bu mecliste hazır bulunduğundan ikisi beraberce bir tahta oturdular.

Sultanın kızı olan bu hatundan gördüğümüz yüksek ve güzel ahlâk hiçbir yerde görülmez. Bize büyük hediyelerle pek çok iltifatı ibzal eyledi.

Hatunların her biri arabasına binerler, arabanın üzerinde kendisine mahsus olan örtünün üstü, altın yaldızlı gümüşten yahut mücevherat ile süslü ağaçtandır. Arabasını çeken atların üstlerine sırmalı ipek kumaşlar konmuştur... Hatun arabasında oturup sağında ulu hatun yaşlı kadın ve solunda küçük hatun bulunur. Önündeki altı tane küçük cariye bulunur. Bu kızlardan iki tanesine kendisi dayanarak oturur. Hatun başına cevahir ile bezenmiş ve tepesinde tavus tüyü bulunan bir başlık ve ona bağlı bir ipekli kumaş giyer. İki tarafındaki hatunların başlarında kenarları altın ve inci işlemeli örtü bulunur. Kızlardan her birinin başında üstüvanî şekilde hotoza benzer bir başlık ve onların üzerinde de tavus tüyü vardır.. Hatunun arabası ardında tahminen yüz araba olarak her birinin içinde başları külâhlı büyük, küçük yahut dört cariye vardır... Her hatun bu tertip ve tören ile gezer". (1)

(1) Cilt II. s. 325-377.

Levent Şahverdi Arşivi

İbni Batuta gezdiği yerlerde gördüklerini anlatırken bu verdiği bilgilerle Türk kadınlarının örf ve âdetlerinin diğer Müslüman kavimlerinden ayrı olduğunu belirtmektedir. XIV. yüzyılda Türk kadınının sosyal durumu, taassuptan uzak bir zihniyet içindedir. Seyyahın konuştuğu kadınların adları Türkçe köklerden alınmadır. Erkeklerle serbestçe görüştükleri ve konuk severliklerini, bol yiyecek ve armağanlar vererek gösterdikleri anlaşılıyor. Giyim ve süslenmelerinin zenginliğini pek ayrıntılı olarak anlatmakta olan Arap seyyahı, Hakan ailesinden onların çevrelerindeki cariyelerin ve kölelerin kalabalık oluşlarını da yazar. At ve arabalarda gezen bu Türk kadınlarının evlerini de anlatmaktadır.

Şimdi bu konuda bir de bazı destanlardaki yazılar üzerinde duralım :

Dede Korkut Oğuznameleri :

IX. yüzyılda, belki de daha önce, anlatılmakta olan Oğuznamelerin elde bulunan metinleri XV. yüzyılda yazılmıştır. Bu yazılarda Türk kadınının toplumdaki yeri hemen hemen ön plândadır. Aynı zamanda Türk hayatının sahnelerini bize çok iyi olarak canlandırır. Burada kadınlarda iki türlü nitelik aranır: Kahramanlık, Analık.

"Kız anadan görmeyince öğüt almaz" diyor Dede Korkut. Masallarından birinde, Sulur kazan hanın karısı Boyu Uzun Burla hatun, kahraman ve bütün anlamıyle bir Türk anasıdır. Destanın konusu şudur. Burla hatunun oğlu tutsak olup, kocası onu kurtarmaya gidince, bu gidiş uzayınca, hizmetinde bulunan kırk ince belli kızı yanına alıp, kara atına binip kara kılıcını kuşanıp kocasının izini aramaya çıkmaktan çekinmez. Kazan Han da tam düşman karşısında yenilmek üzereyken yetişir, savaşa girer. Kocasına yardım eder ve oğlunu kurtarır".

Bu destan bize kadının hem kahramanlığının hem de savaşa kabiliyetli ve yetişkin olduğunun bir örneğini verir.

Analık yeteneği için de Dede Korkut şu deyimleri kullanır:

Dünyadaki en güzel ve kutsal kişiler sayılırken "Ağca sütün doya emziren analar" başta yer alır. Oğuznamenin kahramanları "Ana hakkını Tanrı hakkı" olarak kabul ederler.

Oğlu, karısı, atı ve anası tutsak olan Sulur Kazan şöyle seslenir:
Kırk ince belli kız ile Burla hatun götürüp durursun.
Sana yesir olsun,
Kırk yiğit ile oğlum Uruzu götürün durursun

Levent Şahverdi Arşivi

Kulun olsun
Tavla tavla şehbaz götürüp durursun
Sana binit olsun
Kericik anamı götürüp durursun
Meri kâfir anamı vergil bana
Geri döneyim gideyim belli bilgil"
Ana olmayan kadınlara, bu oğuznamelerde hor bakılmaktadır.

Dede Korkut destanlarında sevgi ve saygı üzerine kurulmuş aile birlikleri vardır. Tek kadınla evlilik esastır. Kadın çocuğu olmasa dahi ikinci bir evliliği düşünmez görünüyor. Oğuzların erkeği, tek istisna Basını Beyrek'tir. O hem beşik kertme nişanlısı Banû Çiçek'le hem de kendisini esaretten kurtaran Bayburt Meliki Parasan'ın kızı ile evlenmiştir.

Aile fertleri "Otağ" denilen çadırlarda oturur. Bunların rengi ak, kara ve kırmızıdır. Törenlerde oğlu olan ana ak, kızı olan kırmızı, hiç çocuğu olmıyan kadın ise kara çadırda oturur.

Aile içinde düzeni sağlayan kadındır. Onun fikrinden yararlanılır,

Eseri derleyip yazan Dede Korkut kadınları dörde ayırır:

Birisi solduran soptur,

Birisi dolduran toptur,

Birisi evin dayanağıdır,

Birisi nice söyler isen bayağıdır,

Bunları ayrıca şöyle tarif eder: "Evin dayası olanlar, eve misafir gelse, erkek evde olmasa, o onu yedirir,içirir, ağırlar, gönderir.

Solduran sop, sabahleyin kalkar, elini yüzünü yıkamadan tıka basa yemek yer, elini böğrüne vurur. Bu evi harap olması erkeğe varalıdan beri karnım doymadı, ayağım paşmak, yüzüm yaşmak görmedi diye sızlanır.

Doldurup top, kalkınca elini yüzünü yıkamadan sokağa çıkar, obanın bir ucundan öbür ucuna geçer, öğleyin evine gelince hırsız köpeğin evini birbirine kattığını görür. Komşu kadınlarla niye evime bakmadınız diye çatar.

Nice söylesen bayağı tip ise, evine misafir gelse erkeği evde olsa ve ona ekmek getir yiyelim dese: "Ne yapalım bu yıkılası evde un yok

Levent Şahverdi Arşivi

elek yok" der ne gelirse benim soframa gelsin diye evine arkasını çevirir".

Bu ayırmalar bize kadınların iyi ve fena yönlerini belirtmektedir. Dede Korkut aynı zamanda evlenme törenlerini de anlatır. Hattâ düğünlerde kırmızı renk giyildiği, beyaz siyah renkli elbiselerle yaşmak kullanıldığını bildirir.

Bütün bunlar bize destan ve masal havası içinde, kadının sosyal durumu hakkında bilgiler vermektedir.

Biraz da Türk folklorunda şöreti olan Nasreddin Hocanın deyişlerindeki kadın zekâ ve durumuna bakalım.

Nasreddin Hoca'ya atfedilen bütün baş hikâyelerde, ince bir zekâ ve hazır cevaplık örnekleri, millî karakterimizi gösterme bakımından önemlidir. Nasreddin Hoca'ya tek muhatap çoğunlukla karısıdır. Bu kadına ortak olan da yoktur. Onun çevresi, karısı, kızı, oğlu ve bir de filozof edalı eşeğidir. Onu, mahallesi ve kasabası halkı arasında, sevgili bir şahsiyet olarak buluruz. Burada Nasreddin Hoca'dan bahsetmeme sebep, XIII. yüzyılda (1208-1284) Anadolu'da (Konya-Akşehir) kadının kocası yanındaki tek ve sorumlu ailesi olarak tanınmasıdır. Çok kadınla evlilik henüz Türk Müslüman ailelerinde âdet haline gelmediğinin delilini veriyor bize.

Hoca'nın karısı ile ilgili bir iki fıkrasını hatırlıyalım:

"Sizin hanım çok geziyor" demişler Hocaya. O da "Yalan, öyle olsa bizim eve de uğrardı" cevabını vermiş.

Hoca'ya :

— Evin yanıyor demişler. Hiç istifini bozmayarak :

— Ev hususatı karıma aittir. Öyle sözleştik. Git ona haber ver demiş.

Bu iki küçük fıkrada Nasreddin Hoca'nın karısına verdiği değer beliriyor. Bazı fıkralarında ise karısı başka işle uğraşırken çocuklarının bakımını ona verebiliyor.

Demek ki, XIII. yüzyılda Anadolu'da halk içinde aile hayatı, kadına mevki tanıyan gezmesinde hür, fakat ev sorumluluğunu üzerine alınış eşit haklı bir üyedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Nasreddin Hoca'dan bahsederken onun kasabası olan Akşehir'de biraz daha duralım :

XIV. yüzyıla ait mezar taşları, Akşehir'li kadınları bize şöyle tanıtıyor. İsimlerin yanında gelincik yaprak ve çiçek motifleriyle bezenmiş kabartma resimler vardır. Selçuklular devrinde insan resim ve kabartmaları, gerek taşlar gerekse çiniler üzerinde yapılmıştır. İslâmiyetin yasak ettiği cihet, bu gibi sanat eserlerine totem ve ilâh olarak tapmaktır. Halbuki Müslüman Selçuklar bu mezar taşlarına yaptıkları kabartmalar, pek doğru olarak dine aykırı bulmamışlardır.

Birkaç mezar taşından bazı örnekler şöyledir:

"Cici Binti Aslı Toğan" ismini taşıyan bu kadın, çocuğunu kolları arasında tutmuş, dua eder durumda oturmuştur. Yüzünün çizgileri belli değildir. Ayşe Binti Davud gergefinin başında oturur durumdadır. İki kuş karşılıklı, gelincik dalları üzerine konmuştur. (H. 737-1336) tarihli diğer bir taşın özelliği ise şudur: Rana Hatun Binti Mehmed yine gelincik dalları arasında gergefine eğilmiş ve bağdaş kurmuştur. Elbisesinin biçimi ve kıvrımları ile, başlığı bugünkü Akşehirlilerin kıyafetlerine benzemektedir.

Nasreddin Hoca'nın mezarlığında derlenen ve bugün müzede saklanan bu mezar taşlarında, biz Akşehir kadınını kıyafeti ile tanıdığımız gibi, onun el sanatlarına verdiği zamanının, mezar taşına oyduracak kadar önemli olduğudur. Diğer taraftan da analık şefkati ile çocuğuna sarılıp duasını yapıyor. Bunlar Anadolu Türk kadınının hayatı için üzerinde incelemeler yapmaya değer belgelerdir.

İşte bu sureetle görülüyor ki, Anadolu Selçuklu ve Beylikler devrinde kadın her hususta değeri olan bir varlıktır. Aile hayatının esas unsuru sayılır. Ekonomik düzende emeği istenir ve aranır.

Daha çok ve çeşitli belgelere sahip olabilirsek bu devrelerin sosyal hayatını ayrıntılı bilmek imkânı sağlanacaktır.

Bir de şunu belirtmek gerekir ki, İslâmiyeti kabul etmiş olan Selçuk Türkleri islâm hukukuna uymuş olmakla beraber, eski töre ve yasalarını da sürdürmüşlerdir.

Onun içindir ki, hükümdarın yanında Hatunun sözüne değer verilmiş ve bu bakımdan kendisinin hükümet işlerinde bir yeri olmuştur. Selçuk Türkleri her bakımdan bu devrin medeniyetinin iyi örneklerini vermişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

4 — Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türk Kadını

XIII. (1299) — XX. (1920) yüzyıla kadar Türk kadınının sosyal durumunu, üç kıtadaki (Avrupa, Asya, Afrika. 6 milyon km²) geniş ülkelere yayılmış bir imparatorluk içinde ele alacağız. Teokratik bir devlet sistemine göre idare edilen bu imparatorlukta, kadının sosyal durumunda eski Türk törelerine göre, gerilemeler kaydedilmiştir. Çünkü büyük şehirlere ve İstanbul'a yerleşmiş olan bu devlet idaresinde İran ve Bizans'ın etkileri olmuştur. Osmanlıların ilk devirlerinde büyük şehirlerde, medreseler ve tarikatların tesiriyle nisbeten kadına da dinî inanışlara göre sosyal hayatta bir yer tanınmış ise de, bu hal gitgide kaybolmuş ve kadın şehirlerde tüm ayrı bir hayat düzenine alıştırılmak istenmiştir. İran ve Bizans haremi Türk sarayına örnek olmuş ve sonunda emir ve fermanları ile XV. yüzyılda saray, harem veselâmlık diye ikiye ayrılmıştır. Bu durum vezirlerin ve beylerin konaylarında da taklit edilmeye başlanmıştır. Bu suretle harem ve çok kadınla evlilik, poligami, belirli bir sosyal sınıf içerisinde yayılmış ve âdet haline gelmiştir.

Ancak, İslâmiyet çok kadınla evliliği eşler arasında adaleti ve müsevatı şart koşarak dört kadın almaya kadar izin veriyordu. Fakat eşler arasında adaletin uygulanması güç olduğu için, bu kural belki sadece gelirli ve sınırlanmış bir zümre içinde olabiliyordu. Bu sosyal sınıfta dahi kamuoyu bu hali hoş saymamıştır.

İslâmiyetten önce Araplarda, aile hayatı sağlam bir temelden o kadar yoksundur ki, İslâmiyetin bu hukukî sınırlamasına Arabistan'da önemli bir ilerleme olarak bakılabilmiştir. Aynı zamanda İslâmlığın koyduğu esaslara göre ve kadın aile şerefinden aynı derecede sorumlu sayılmıştır. Bu durum İslâmiyetin ilk doğduğu Arap sosyal hayatı için büyük bir değişikliktir. Müslümanlığın ahlâk anlayışı, cinsî ahlâka riayeti yalnız kadınlardan değil, aynı derecede erkeklerden de istenmiştir. Fakat bütün bu ahlâkî kaidelere karşı cinsler arasındaki eşit görüşü hukukî bakımdan gerçekleştirmemiştir. Böyle olmakla beraber, İslâm hukuku eski Arap ve hatta Roma hukukuna göre kadına daha çok değer ve hak tanımıştır. Aile kuruluşunun hukukî esasları müslümanlığı kabul etmiş olan kavimlerin kendi içlerinde, yalnız bu prensipler her zaman uygulanmıştır.

Osmanlı devrinde İslâm hukukuna göre evlenme, çocuklar ve miras meseleleri şu suretle düzenlenmiştir:

Evlenmede kızın eşini görerek seçme durumu yoktur. Evlenecek olan kız ve erkeğin ana ve babası veyahut aile büyükleri buna karar ve-

Levent Şahverdi Arşivi

rirler. Nişanlama meselesi hukukî, resmî kaidenin dışında tamamen özel aile içindedir.

İslâm hukukuna göre evlenme bazı kaidelere bağlıdır. Bu sadece iki kadın veya bir erkek tanık yanında her iki tarafın isteği ile olurdu. İmam tarafından bunun yapılması Müslümanlığın bir kaidesi değil, bir geleneği olmuştur. Fakat kadın bu evlenme töreninde eşi olacak kimseye dahi görünmeden bir kapı arkasından sorulan soruya "evet" diyerek cevap vermek durumunda idi. Bu olayın resmî bir kişi yanında yapılması gerekli değildir.

İslâm âdetlerinde "mihir" adı verilen ve ayrılık halinde kadına erkek tarafından iade edilen paradır.

Ayrılma meselesi ise, tamamen kocay amutlak olarak tanınmıştı. "Boşadım" demek sözle, yazı ile kadının nikâhının bozulmasına yeterli sayılırdı.

Kadınla ilgisi olmayan meselelerde dahi erkek karısının boş düşeceğine yemin ederse, hiçbir şeyden haberi olmadan kadın ayrılmış olurdu. Bunlar her zaman olan haller değil ise de, erkeğin bu işte ne dereceye kadar hak sahibi olduğunu gösterir. Yalnız kaydetmek gerekir ki, yine de boşanma Türk erkekleri tarafından kötüye kullanılmamıştır. Fakat bu erkeğin vicdanına kalmıştır, kadın için hiçbir hukukî garantisi yoktur.

İşte bu esaslara göre, Türk-Osmanlı ailesi patriyalkal vasıflarını taşımakta ve haklar erkeğe ait tanınmaktadır. Ev halkı, bir evvelki neslin yakın büyükleri ile, çocukların karı ve kocaları ve yakın akrabalarıdır. Bunlar hepsi birden ev erkeğinin disiplin ve otoritesi altında yaşamaya zorunludur. Ancak bu otoritenin yanıbaşında evin iç idaresi kadına ait olur ve evde bulunan aileden en yaşlı kadının egemenliği diğerleri tarafından doğal olarak kabul edilirdi.

Miras meselelerinde kadın daima erkekten daha az bir hisseyi alırdı. Koca öldüğü vakit, çocuğu varsa sekizde bir, çocuğu yoksa dörtte birini aksi olduğu vakit koca, çocuğu varsa mirasın dörtte birini, yoksa yarısını alırdı. Çocuklardan oğullar ikişer, kızlar ise birer hisseye sahip olurdu. Mirasın büyüklere geçişi halinde de ilk önce baba sonra ana gelirdi.

Tanıklık meselesinde de iki kadın, bir erkek yerine geçiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Mülkiyet meselesinde İslâm hukuku kadına tam serbestiyet tanımış ve mal ayrılığı olduğu gibi, prensip itibariyle kadın malını istediği gibi kullanma hakkına sahip olmuştur. Uygulamada kocasının vesayeti hakkını almış ise de, bu hukukî kaide kadına nisbî bir serbestiyet kazandırmıştır. Meselâ Lady Montague (1 Nisan 1717 mektup XXVIII) diyor ki:

"Türk kadınlarından zengileri, kocalarından pek çekinmezler çünkü gelirleri kendi ellerindedir. Divan bile kadınlara saygı gösterir."

Bu kapalı kadın hayatının sosyal yanı, sadece kendi akraba ve tanıdıkları arasındaki, ev toplantılarına katılmaktır. Lady Montague, mektuplarından birinde "Kadınların bütün işleri komşuya, hamama gitmek, bol bol masraf etmek, daima yeni giyim modaları icadetmektir" diyor. Fakat Türk kadınının kıyafetlerini çok güzel anlatan bu İngiliz elçisinin hanımı bu kıyafetlere önem verdiğini ve beğendiğini, hattâ kendisinin de bu elbiselerden yaptırdığını yazar.

Osmanlı ailesinin yaşayış düzenine göre ev mimarisi buna uymuş; iki bölmeli yapılan evlerde, kadınlara harem ve erkeklere selâmlık diye yerler ayrılmıştır.

XVIII. yüzyılda bir ev ve bahçe mimarisini, Lady Montague şöyle anlatmıştır:

"Bu memleketin evlerini anlatırsam hoşunuza gider sanırım. Eminim ki, Türkiye'ye dair seyahatnamelere bakıp da buradaki evlerin hepsinin ilkel bir mimarî olduğunu zannedersiniz. Ben bu evlerden pek çok gördüğüm için, size bilerek bahsedebilirim... Burada evlerin dışı süslü değil, hemen hepsi tahta... Türkiye'deki evlerin hepsi büyük küçük iki bölümdür. Aralarında da bir geçitle birbirine bağlıdır. Birinci bölümün önünde geniş bir avlu, onun çevresinde üstü örtülü galeriler bulunur.. Bu galeriler bütün odalara bağlı olup odalar büyükçe, pencereleri iki sıra, camları renkli, iki kattan fazla ev yapıldığı ender görülür. Merdivenler geniş ve otuz basamaktan fazla değil. İşte selâmlık kısmı böyle.

Harem yani kadınlar dairesinin de bahçe tarafında bir galerisi var. Odanın pencereleri buraya açılıyor. Bu odaların renkleri ve eşyaları daha ferah, ikinci sıra pencereler pek alçak ve demir parmaklık bulunur." Bundan sonra ev döşemelerini ve süslü değerli eşyaları yazarken de, haremin bahçelerini şöyle anlatır:

"Harem binaları, sokaktan pek görünmezler. Görünen kısımları yalnız bahçeleridir. Bahçelerde gölgeli ve güzel bir görüntü veren yüksekçe

Levent Şahverdi Arşivi

ağaçlar dikilmiştir. Bahçenin ortasında köşk vardır... Ortasında bir fıskiye bulunur. Bu odaya dokuz on ayak merdivenle çıkılır. Duvarları yaldızlı, pencereleri pancurludur. Etrafında birbirine sarılmış asmalar, yaseminler ve hanımelleri bulunur. Kadınlar hemen bütün günü burada çalgı çalmakla ve nakış işlemekle geçirirler."

İşte bu evlerde Türk ailelerinin ev kültürü gelişmiştir. Fakat bu kapalı hayatta uğraşımı sadece ev işleri yapmak veya bunları yaptırmak, elişleri işlemek ve çocuk bakmaktan ibarettir. Kocası ve en yakın nikâh düşmeyen erkek akrabalarından başkası ile konuşmayan ve görüşmesi menedilen Osmanlı şehirlerinde yaşıyan Müslüman kadının tamamen kapalı bir hayatı olmuştur.

İngiliz Elçisinin eşi Türk kadının kıyafetlerinden birini şöyle anlatıyor :

"Çok geniş, gülpembesi ince kumaştan kenarı sırmalı bir şalvar var, Terlikler beyaz deriden ve sırma işlemeli. Şalvarı üzerine beyaz ipekten, etrafı işlemeli, kolları geniş bir gömlek. Yakası elmas bir düğme ile ilikli. Üzerine giyilen kısım topuklara kadar uzun, etrafı kalın sırma işlemeli. Vücuda göre biçilmiş. Kolları çok uzun Şam kumaşından, bir ceket. Bunun üzerine tokalı kalın bir kemer. Zenginleri bu kemerleri elmas ve kıymetli taşlarla işlemişler. Her çeşit kürkler evlerde giyilir ve üzerleri kıymetli kumaşlarla kaplıdır. Başa kışın kadifeden, yazın ince ve bol sırmalı kumaştan inci ve elmasla işlenmiş başlıklar konuyor. Bunun konuluşu ince ve hünerli, üzerlerine de değerli taşlardan iğneler oyalı yemenileri tutuyor".

Bu giyim tarifinden sonra, Lady Montague, "Türk kadınlarının saçlarının çok gür ve kendilerinin de güzel olduğunu kaydediyor. "Türkiye'deki güzeller İngiltere'dekinden daha çok ve hepsi de çeşitli. Burada hiçbir genç kadın yoktur ki, güzel olmasın".

Bunlardan başka şehirli kadının asıl kıyafetini de şöyle anlatıyor:

"Hangi sınıfa mensup olursa olsun bir kadının iki yaşmak örtünmeden sokağa çıkması yasak. Bu örtülerden biri ile gözleri açık kalmak üzere yüzlerini örtüyorlar. İkincisi ile de saçlarını örtüp bedenlerinin yarısına kadar arkalarına sarkıtıyorlar. Vücutlarına bir ferace giyiyorlar. Her kadın mutlaka ferace ile sokağa çıkmaya mecburdur. Bunun kolları dar, topuklara kadar uzundur. Kışın kalın, yazın ince kumaştan yapılıyor". Bu anlatılan kıyafetler Edirne ve İstanbul gibi büyük şehirlerdeki ailelere aittir.

Levent Şahverdi Arşivi

Aynı zamanda dış görünüş itibariyle şehirli kadınların ev hayatını, harem âdetlerini anlatıyor. Kadınların sokağa çıkarken giydikleri kıyafet, asırlar boyunca Müslüman kadınının kapalılığına bir delil addedilmiştir. Bu moda Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarına kadar yüzün ince veya kalın bir peçe ile örtülmesi ve çarşaf denilen kapalı bir kıyafete bürünülmesidir. Diğer bir kapalı kıyafette yukarıda Lady Montague'nun tarifini yaptığı manto biçiminde ince veya kalın kumaştan yapılmış ferace ve yaşmaktır. Yaşmak, bütün yüzü kapamıyan, gözleri açık bırakılan ve yine son zamanlara kadar saray kadınlarının giydiği dış kıyaefttir. Hattâ saray kadınlarının ve saraya girip çıkan davetli misafir kadınların giydiği kıyafet, bu ferace ve yaşmaktır. Bu dış kapalı kıyafeti Türk şehirli kadınının evinden gayrı sokakta da dış âlemle temasını kesmiştir.

Kapanma esas itibariyle bu devrelerde Müslümanlığın bir kaidesi sayılmış ve bu dini kabul eden diğer kavimlerde uygulanmış ise de, yine her yerde ayrı ve değişik şekillerde olmuştur. Tarihî kayıtlara göre Müslümanlığın ilk devirlerinde, kadına örtünme diye bir kaide konmamıştır. Dinin esaslarında namaz kılarken başın örtülü olması şartı varsa da, yüz açıktır. Peçe ve yaşmak modasının Osmanlı Türklerine İran ve Bizanstan geçtiği rivayet edilir. Anadolu'ya gele nilk Müslüman Türklerde bu âdet yoktur. Fakat Osmanlı devrinde bu kapalılık dış görünüşü bakımından Türk kadınına İslâmiyetin tanıdığı haklar dahilinde uygulanmamış ve şehirli kadın bu kapalı durumu ile sosyal hayattan uzaklaşmıştır. Osmanlı payıtahtında hanedan ve saray buna örnek olmuştur. Hattâ tarihi belgelere göre bazı hükümdarlar kadınların kıyafeti ve sokağa çıkma yasakları hakkında fermanlar bile çıkarmışlardır. Bu padişah fermanlarında kadınların, belirli günlerde sokağa çıkmalarına izin verilmiş ve kalın peçe ile örtünmeleri emredilmektedir. Ancak, zaman zaman devlet otoritesine dayanarak çıkarılan bu fermanlar, uygulanamamış ve bazı devirlerde kadınların serbestliğe kavuştuğu görülmüştür. Lâle devri denilen XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul sosyetesinin eğlenti yerlerine, mesirelere kadınların da açık renkli feracelerle, arabalar ve kayıklar içinde giderek katıldıkları, gerek resimlerden gerekse yazılı belgelerden anlaşılmaktadır. Kadınların erkekleriyle sokağa çıkmaları ise ayıp sayılan bir âdet olarak yasaklanmıştır.

Bütün bu Osmanlı devrinde saray ve büyük şehirlerdeki kadınlar arasında bir de cariye ve esir olanlar vardır. Çünkü saray da Kafkasya veyahut da İmparatorluğun diğer yerlerinden satın alınan esir kadınların toplandığı bir harem olmuştur. Burada Padişahın annesi baş yeri almak-

Levent Şahverdi Arşivi

la beraber, hükümdar çocuklarının anneleri de sıra ile mevki sahibi olmuşlardır. Fakat bunların yanıbaşlarında, bazı devirlerde hükümdarın istediği kadar odalık ve cariyesi bulunmuştur. Bunlardan bir kısmı zaman zaman saraydan çıkarılarak azat edilmişler ve evlendirilmişlerdir.

Müslümanlıkta esaret zihniyeti başka dinden olanlardan hizmetkâr olarak yararlanılmasıdır. Tam mülk olan Müslüman esireler ya satın alma veya aileden geçmek suretiyle olmuştur. Yine İslâm'ın hukuk anlayışına göre hiç kimse doğuştan esir olamazdı.

Osmanlı İmparatorluğu içinde zenciler beş yıl, beyazlar sekiz yıl hizmetten sonra serbest olurlardı.

Esir hizmetkâr kadınların, zenci ve beyaz olsun, belirli bir yıldan sonra hürriyetlerine kavuşmazlarsa mahkemeye başvurdukları ve hâkim kararıyle hür oldukları bilinmektedir. Bunların evlendikten sonra ise eski Türk âdetlerine göre kendileri ve çocukları tamamen hür insanlardır. Aynı zamanda hür bir erkekle evlenen kadınlar derhal azat olabilmiştir. Diğer taraftan esir kaçar evya bir yabancıya sığınırsa o zaman da hürlüğünü kazanabilirdi.

1854 fermanı ile esirlerin pazarlarda alınıp satılması, devlet tarafından yasaklanmıştır. O esnada esirlere mülk olarak sahip olanlar ise, bilmiş ve bu hakkını mahkemelerde onaylatmıştır.

İşte bu suretle anlaşılıyor ki, Türk Osmanlı sosyal hayatında esir kadın, mülk durumunda ise de, zamanla ve evlenme ile hür sınıfa girebilmiş ve bu hakkını mahkemelerde arıyabilmiştir.

Bu yazılarımda çeşitli vesilelerle Lady Montague'nün mektuplarını örnek olarak verdim. Şimdi bunlardan bir kaçından bazı parçalar sıra ile okunursa daha genel bir fikir vereceğini sanıyorum.

"Lady Montague" nün mektuplarında Türk Kadını:

Türk topraklarından ilk mektubunu, 12 Şubat 1717'de Belgrad'dan yollamıştır. Nisan, Mayıs aylarında 10 tane mektubu Edirne'den yazmıştır.

19 Mayıs 1717 — 17 Mayıs 1718 tarihleri arasında ise yazılan diğer mektuplar İstanbul'dandır. Biz bu mektupların yazılarında siyasî görüşler, âdet ve an'aneler, dinî konular ve özellikle Türk kadınlarının giyinişi ve yaşayışına ait pek çok bilgiyi veren bir yabancının kaleminden çıkmış yazılarda okuyoruz. Bunların arasında doğal görüntülerden bit-

Levent Şahverdi Arşivi

kilerden, hayvan cinslerinden, kuşlardan, ev ve bahçe mimarisinden de bahseden Lady Montague, Osmanlı Devlet hayatına değinerek Padişah'ın mutlak bir hükümdar olmakla beraber, Yeniçeriler ile olan ilgilerini, duyduklarına göre anlatıyor.

Hemen her konuya değinen Lady Montague'nün o zamanki Türk kadın hayatını ilgilendiren birkaç mektubundan bazı parçaları okuyalım: Çiçek aşısından aynen şöyle bahsediyor: "Bu hastalığa ait size bir şey nakledeceğim. Herhalde bunu duyunca siz de burada bulunmak istersiniz. Bizde pek genel ve feci olan çiçek hastalığı bu memlekette keşfedilen aşılanma sayesinde ehemmiyetsiz bir şey olmuş. Birçok yaşlı kadınlar bunu bir meslek olarak yapıyorlar. Aşı için en uygun zaman, büyük sıcaklar geçtikten sonra Eylül ayıdır. O zaman aile büyükleri tanıdıkları aileler içinde çiçek hastalığına tutulmuş kimse olup olmadığını birbirlerine soruyorlar ve birkaç aile toplanıyorlar. Bunlar 15-16 aile olunca aşıyı yapan kadınlardan birini çağırıyorlar. O da bir ceviz kabuğu dolusu en iyi cinsten çiçek hastalığının aşısını getiriyor. Hangi damarın açılması istendiğini soruyor ve aldığı cevaba göre hiç acı duyurmadan büyük bir iğne ile bir damar açıyor ve iğnenin ucuna alabildiği kadar aşıyı buraya koyuyor ve üzerine bir ceviz kabuğu parçası yapıştırarak bağlıyor. Bu suretle dört veya beş damar açılmış oluyor. Rumlar ise bu aşıyı alınlarına, kollarına ve göğüslerine haç şeklinde yaptırmayı âdet edinmişler. Yalnız her nereye yapılırsa yapılsın kaybolmuyor, izleri kalıyor. Onun için bacaklar veya kollar gibi vücudun elbise ile kapanan taraflarına yapılıyor. Aşılanan çocuklar ve gençler sekiz gün kadar oynuyorlar, hiçbir şey olmuyorlar. Fakat ondan sonra bir ateş başlıyor, iki veya üç gün yatakta yatmak zorunlu oluyor. Bu arada yüzlerinde bir iki sivilce çıkarsa da hiç yeri kalmıyor ve hiç hasta olmamış gibi kalkıyorlar. Yalnız açılan yaralar bu birkaç günlük hastalıklarında akıntı yapıyor ve hiç şüphe yok ki, bu esnada çiçek hastalığının zehirini akıtıyor ve başka taraflara yayılmasına engel oluyor. Bu aşı her sene binlerce çocuğa yapılıyor. Fransa sefiri diyor ki: Başka memleketlerde yıkanıldığı gibi, burada da eğlence olarak herkes bu yolla çiçek hastalığına tutuluyor. Kimsenin bu aşıdan öldüğü görülmemiş. Bunun iyiliğine o kadar inandım ki, sevgili oğluma yaptırmaya karar verdim. Bir yurtsever olarak bu usulün kendi memleketimize de girmesini çok isterim. Doktorlarımızın kendi menfaatlerini insanlığın iyiliği için feda edecek ve gelirlerinin önemli bir bölümünün gözden çıkaracak kadar fedakâr olduklarına inanabilsem, bunu onlara da yazmaktan geri kalmaz-

Levent Şahverdi Arşivi

dım. Bu onların menfaatlerine aykırı olduğu için gücenmelerine yol açabilir. Ancak. bu sâri hastalığa son verebilmek için onların bunu üzerine almaları gerekir. İngiltere'ye döndüğüm zaman onlarla bu konuda uğraşmak cesaretini kendimde bulabilirim..." (1 Nisan 1717)

Bu mektuptaki bilgilerin İngiltere kamuoyunda ve Lady Montague'nün çevresinde akisler yaptığı muhakkak. Çiçek aşısını tıp ilim dünyasına duyuran da bir İngiliz olan Edward Jenner'dir. (1749-1813).

Bu İngiliz hekimi, bu hastalığın tesirlerini ve mikrobunun bulunmasını insanlar ve inekler üzerinde yaptığı deneylerle ortaya koymuş ve 1798'de çiçek aşısını ilmî usullere göre ilân etmiştir. Lady Montague'nün mektuplarının yayınlandığı tarihle (1762) bunun yakınlığı üzerine durmak gerekir sanırım.

Mektuplardan bir diğerinde ise Lady Montague şunları yazmaktadır:

"Sofya sıcak hamamları ile meşhurdur. İnsanlara çok faydalı bu hamamları görmek için bir gün Sofya'da kaldım. Kendimi tanıtmamak için hamama bir Türk arabasıyla gittim... (arabayı anlatıyor).

Saat ona doğru hamama geldim: Kadınlar çoktan dolmuştu... (hamamı anlatıyor.)... arkamda ata bindiğim zamanki elbisem bulunduğu için Türk hanımlarına pek garip göründüm. Fakat hiçbiri de bana karşı bir hayret, en küçük bir merak göstermedi. Aksine hepsi de nezâket gösterdiler. Avrupa'da hiçbir toplum tasavvur edemem ki, orada kadınlar bir yabancıya karşı bu derece asîlâne hareket etsinler. Hamamda ikiyüz kadar kadın vardı. Fakat hiçbirinde de, o bizim âlemlerimizde başka bir kıyaeftle biri görünür görünmez yapılan aşağılatıcı gülüşlere, kulak fısıltılarına rastlamadım. Benim için çok defa: "güzel pek güzel" dediklerini işittim. Öndeki sıralarda yastıklar, kıymetli halılar var. Hanımlar buralara, cariyeleri de daha arkadaki ikinci sıralara oturmuşlar. Artık burada onları birbirinden ayırdedecek kıyafet yok; çünkü hepsi de tabiî bir halde, yani güzellikleri ve çirkinlikleri meydanda. Bazıları geziniyorlar; fakat Milton'un Havvaca anlattığı vakur eda ile, içlerinden birçokları, tıpkı Titien'in fırçasından çıkan ilâh resimleri gibi boylu, boslu, hemen hepsinin de tenleri göz kamaştıracak derecede beyaz, üzerlerine inciler ve kordeleler serpilmiş örgütü zarif saçlar omuzlarından aşağı sarkıyor. Hepsi de güzellik perilerini andırıyor. Burada öteden beri düşündüğüm bir fikrin doğruluğuna inandım. O da şu ki, insanların çıplak gezmeleri âdet olsa, yüze pek az önem verilecek. Ben bile vücudu ince ve tenleri güzel kadınları, yüzlerinden daha ziyade bir

Levent Şahverdi Arşivi

zevkle seyrediyordum... Bu kadınlardan kimi görüşüyor, kimi bir iş yapıyor. Bir kısmı kahve veya şerbet içiyor; birçokları kayıtsız yastıklara uzanıyor. Pek çoğu 17-18 yaşlarında bulunan cariyeleri de bir taraftan saçlarını örüyorlar. Burada hamam, âdeta Türk kadınlarının kahvehanesi, şehrin bütün haberleri burada söyleniyor. Kadınlar haftada bir böyle eğleniyorlar. Birdenbire sıcak halvetten soğuk halvete geçtikleri halde hiç nezle falan olmadan dört beş saat kalıyorlar; ben buna pek çok hayret ettim.

İçlerinden bir hanım, yanına oturmam için zorladı; soyunmam için pek çok ısrar etti, hattâ bana yardım bile etmek istedi. Bir müddet çekindim. Fakat diğer hanımların da ona katıldıklarını görünce elbisemi çıkardım; kendilerine korsemi gösterdim. Zannettiler ki, eşim beni bu korsenin içine kilitlemiş, artık onu açmak kabil değil. Daha ziyade ısrar etmediler. Nezaketlerine ve hislerine hayran oldum. Kendileriyle daha uzun zaman kalmak isterdim. Fakat ertesi günü erkenden hareket etmeye karar vermiştik".

(Edirne 18 Nisan 1717)

"Sadrazam'ın eşine akşam yemeğine dâvet olundum. Şimdiye kadar bir Hıristiyan kadınına hiçbir zaman verilmeyen böyle bir ziyafete nihayetsiz bir zevk ile hazırlandım...

Tören olmaması için bir Türk arabasına bindim. Yanıma eteğimi tutmak için yalnız oda hizmetçisiyle tercümanım olan Rum kadınını aldım. Sadrâzam eşinin harem ağası avlunun kapısında beni karşıladı. Fevkalâde bir saygı ile arabadan inmeme yardım etti; birçok odalardan geçirdi. Burada cariyeler gayet zârif giyinmişler; iki sıra dizilmişlerdi. En sonraki odaya geldim. Burada Hanımefendi kıymetli kürküyle mindere yaslanmıştı.

Törenle beni karşıladı; dostlarından yarım düzine kadar hanımı tanıttı. Kendisi hemen ellisinde. Yüzünden gayet iyi bir kadın olduğu anlaşılıyor. Evinde böyle pek az tantana gördüğüme şaştım. Eşya pek sade idi. Paranın elbiseye ve bir sürü hizmetkâra sarfedildiği görülüyor. Hayretimin o da farkına vardı; sebebini anlattı. Kendisinin fazla masraf edecek bir çağda olmadığını, yalnız fukaraya sadaka verdiğini, tek uğraşı Allaha ibadet olduğunu söyledi. Sadrâzam eşinden başka bir kadına bakmıyormuş...

Kendisi yemeğe kadar benimle görüştü. Bin türlü nezaket gösterdi. Yemek sahan sahan geldi; hem pek çoktu, hepsi de Türk usulünde yapıl-

Levent Şahverdi Arşivi

mıştı... (Burada yemekleri anlatıyor.)... Çorba en sonunda veriliyor. Fakat sebzeleri bizimkiler kadar türlü türlü.

Sadrazâmın eşi nezaketle bana hepsinden yedirdi. Nezaketi derecesinde iştahım olmamasına pek canım sıkıldı. Yemekten sonra kahve, buhur verildi. Bu, pek ziyade hürmete delâlet edermiş. İki cariye diz üstünde saçlarıma, elbiseme, mendilime kokular serptiler. Bir müddet sonra hanımların kitara çalmalarını, oynamalarını emretti; Derhal itaat ettiler. Hanımefendi, kendilerini oyuna alıştırmaya önem vermediği için acemi olduklarını söyleyerek özür diledi.

Kendisine teşekkür ettim. Biraz sonra izin istedim. Nasıl kabul olunduysam o suretle uğurlandım..."

Elçinin eşi başka bir eve misafirliğe gittiğini de şöyle anlatıyor:

"Burada Sadrazâm'ın evinde gördüklerimden büsbütün başka bir renk vardı. Ev bile sofu bir ihtiyarla güzel bir genç arasındaki farkı gösteriyordu. Ev gayet zârif ve çok temizdi. Kapıdan iki harem ağası tarafından karşılandım. Beni uzun bir sofadan geçirdiler. Burada, örülmüş saçları topuklarına kadar uzanan, elbiselerinin kenarı sırmalı iki sıra cariyeler dizilmişti. Ayıp olmasaydı kendilerini daha yakından görmek için duracaktım...

Biraz sonra bir odaya, daha doğrusu, hepsi de kalkık, yaldızlı kafeslerle çevrili bir yere girince onları da unuttum. Yanındaki ağaçların güzel gölgeleri burasını güneşin ışığından koruyordu. Ağaçların gövdelerine sarılıp çıkan yaseminler ve hanımelleri tatlı bir koku saçıyordu. Bu güzelliklere beyaz mermerden bir fıskiye görmek zevki de katılıyor. Suları tatlı bir şırıltı ile üç dört havuza dökülüyordu. Tavana yaldızlı sepetlerden taşmış, hemen düşecek gibi olan her çeşit çiçek resimleri yapılmıştı.

Kethüdanın hanımı dört basamak yüksekliğinde İran halılarıyla süslü bir mindere yaslanmış, işlemeli beyaz saten yastıklara dayanmıştı. Dizinin dibinde hemen hemen 12 şer yaşlarında iki kız oturuyordu. Giysileri elmaslarla süslü idi. Pek sevimli idiler; fakat güzel Fatma'nın yanında (Kethüdanın hanımının adı Fatma idi) bunlar dikkati pek az çekiyorlardı.

Hanım pek güzel. Bir eşini daha ne İngiltere'de ne de Almanya'da gördüm. Hayır, onun yüzü kadar görülmeye değer bir yüz gördüğümü hatırlamıyorum. Beni karşılamak için ayağa kalktı; elini göğsüne doğru

Levent Şahverdi Arşivi

götürerek memleketinin âdetince selâmladı. Fakat bu selâmı o kadar asilâne, vukurane yaptı ki, bunu saray terbiyesi de veremez; bir Allah vergisi bu. Buna da yastıklar getirdi. Minderin köşesini, en şerefli yerini teklif etti. Tercümanım olarak Rum kadını, Fatma'nın güzelliğini evvelce de söylemişti; fakat ben o derece hayretler içinde kaldım ki, bir müddet onun (güzelliğini) seyretmek zevkine dalarak, kendisine söz söylemeye cesaret edemedim. O ne biçimli yüz! O ne tatlı bir güzellik! o ne endam! tabiat onun tenine ne tatlı renk vermiş! gülümsemelerinde nedir o alımlılık! nedir o gözler! gözleri ve siyahla mavi gözlerin baygınlığını toplamış. Yandan, karşıdan, hangi taraftan bakılırsa bakılsın daima güzellik görülüyor". Böylece Fatma'nın güzelliğini övdükten sonra şöyle diyor. "Bizce barbar tanılan bir memlekette (!) doğduğu halde, davranışları o derece asilâne, ve aynı zamanda o kadar tabiî ki, onu Avrupa'nın en muhteşen tahtlarından birine oturmuş görenler, eminim ki, kraliçe olmak için doğmuş zannederler. Güzelliği İngiltere'deki güzellerin hepsini gölgede bırakır".

Giysilerini de şöyle anlatıyor:

"Boylu boyuna beyaz, sim, kenarı sırmalı diba bir entari giymiş, ince tül gömleğinden açık gerdanının bütün güzelliği meydana çıkmıştı. Şalvarı soluk karanfil renginde, gömleği yeşildi. Beyaz saten terlikleri gayet kibârane işlemeli idi. Kolları elmas bileziklerle süslenmişti. Kemeri işlemeli idi. Başına karanfil renginde, sırma işlemeli bir çevre koymuştu. Siyah saçları örgülere ayrılmış, topuklarına kadar iniyordu. Başının bir yanına elmas iğneler takmıştı".

Bu övgü ve açıklamalar biraz da felsefî bakımdan yorumlandıktan sonra şunları anlatıyor mektubunda:

"Fatma hanım, dizi dibinde gördüğüm çocukların kendi kızları olduğunu söyledi. Halbuki, kendisi bunların annesi sanılmayacak kadar genç görünüşlü idi. Yirmi kadar cariye, minderin alt başına dizilmiş, bana su perilerini hatırlatıyorlardı. Tabiatın böyle güzel bir görünüm getireceğine inanmak için insan bunu gözüyle görmelidir. Fatma Hanım çalgı çalmalarını, oynamalarını işaret etti.

Derhal içlerinden dördü lavtaya, kitaraya benzer çalgılarla ince havalar çalmaya, türküler söylemeye başladılar. O esnada öbürleri de sıra ile oynuyorlardı. Böyle oyun ömrümde görmedim. Oynak nağmeler o kadar etkili, oynayanların hareketleri o kadar baygındı ki, bazan güzel bir

Levent Şahverdi Arşivi

halde duruyorlar, gözlerini süzüyorlardı. Sonra arkaya doğru eğiliyorlar ve öyle bir sanatla kalkıyorlardı ki, en az duygulu bir sofu, bunları görsün de etkilenmemesi mümkün değil.

Şüphesiz okumuşsunuzdur, Türklerin müziği kulağı tırmalar diye yazarlar. Fakat bunu yazanlar yalnız sokak müziğini işitmişler. Londra sokaklarında dolaşan mızıkacılardan başkasını işitmeyen bir yabancının İngiliz müziği hakkında vereceği hüküm nc ise, bu da onun aynıdır. Sizi temin ederim ki, memleketin musikisi de pek tesirli, bununla beraber, şunu da söyliyeyim ki, ben İtalyan musikisini daha çok beğenirim. Bunda belki de bir taraflılık duygusu var. Fatma Hanımın evinde dinlediklerim de bu çeşitten, pek hoşuma gitti.

Oyun bitince ellerinde gümüş buhurdanlar içeriye dört sarışın cariye girdi. Havayı anber, sarı sabur ile kokulandırdılar. Sonra diz çökerek bana Japon porselenleriyle, kırmızı bir fincan içinde kahve verdiler. Bu sırada güzel Fatma benimle gayet nazikâne, konuşuyordu. Bana: "Güzel sultanım!" diyor; dostluğumu istiyor; kendi diliyle görüşemeyeceğimiz için üzüntüsünü bildiriyordu.

Kendisinden izin aldığım zaman, iki genç cariye içi işleme çevrelerle dolu güzel bir gümüş sepet getirdiler. Fatma bu mendillerden en güzelini, almamı rica etti. Öbürlerini tercümana, oda hizmetçime verdi. Çıkarken de geldiğim zamanki nezaketi gördüm. Gördüğüm şeylerden o derece haz duymuştum ki, Hazret-i Muhammed'in cennetinde bir süre yaşadığımı sanıyordum. Bu anlattıklarıma karşı bilmem ne diyeceksiniz. Yalnız isterim ki, benim duyduğum zevki size de duyurayım.."

Beyoğlu : 4 Ocak 1718

Bu mektuplar bize bir yabancının Türk kadınının evindeki yaşantısını, giyimini ve musiki törenini bildiriyor.

"Bizim memlekette evlenmeden çocuk sahibi olmak ne kadar ayıpsa, bu memelekette de evli bir kadının anne olmamasının aynı derecede ayıp olduğunu size söylersem bu sözümden bir şey anlayamazsınız. Bir kadın çocuk yapmaktan kesilir kesilmez, genç bile görünse, bunu ihtiyarlığa veriyorlar. Bundan başka, Malta şövalyesi olmak için zadegânlık alâmeti nasıl gerekirse kendisine bir güzel diye baktırmak için çok çocuk yapmak da o derece elzem. Bu sebepten Türkiye'de kadınlar güzelliklerini göstermeye son derece heveslidirler. Tanıdığım kadınlardan hepsinin 12, 13 çocuğu var, İhtiyarlar 25, 30 çocukla övünürler. Ne kadar çok olursa o kadar saygı kazanıyorlar. Gebe kaldıkları zaman kendilerine söyle-

Levent Şahverdi Arşivi

nen: "İnşallah ikiz olur", dileğini işitiyorlar. Bu istedikleri kadar çok kalabalık bir aileyi nasıl geçindirdiklerini kendilerine sorduğum zaman: "bunların yarısı vebadan gider", diyorlar. Bu çok defa böyle oluyor. Buna da o kadar keder etmiyorlar. Şefkatlerini çok çocuk yapmakla gideriyorlar, onları kaybettikleri zaman telâşa düşüyorlar. Fransız elçisinin hanımı ile ben de aynı âdete uyulmayı istiyoruz.

Bu memleketin kadınlarında en çok hoşuma giden şey bizde kadınların çocuk doğurduktan sonra uğradıkları felâketlerden, onlar bunu atlatıyorlar. Çocuk doğurur doğurmaz her türlü toplantılarda bulunuyorlar. 15 gün içinde mücevherlerini takınıyorlar, yeni esvaplarını giyinip ziyaretlere gidiyorlar. Yalnız bu bakımdan iklimin bana da aynı etkiyi yapmasını dilerim.

"..Türk kanununda birkaç madde var ki, pek hoşuma gidiyor. Bu maddeler pek akıllıca olduğu gibi, bizim kanunumuzdaki birkaç madde gibi büyük bir dikkatle uygulanıyor. İngiltere'de yabancılar çok defa kabahatleriyle övünürler. Burada ise, yalan bir şey olduğuna inanınca, yalancının alnına kızgın demir basıyorlar. Bu kanun bizde de uygulansa ne kadar güzel alınların bozulduğunu görürüz; ne kadar zarif centilmenler kaşlarına kadar inecek peruklar yatırmaya zorunlu olurlar."

"Dört gün önce, Beyoğlu ile İstanbul arasındaki denizden geçtim; gittiğim evde dünyanın en meraka değer şeylerini öğrendim. Sultan Mustafa'nın gözdesi Hazıfa Sultan'ı ziyarete gitmiştim...

"Hafize Sultan onbeş yıldan beri sarayında oturuyor; kimsenin ziyaretini kabul etmek istemezmiş. O, Hıristiyanlar da, genç yaştaki dul kadınlarda pek az rastlanacak bir sebat ile daimî bir matem içinde, halbuki, Hafize Sultan daha pek genç, yanında muhafazası ile görevli hiçbir harem ağası yok...

Kendisini ziyarete gittiğim zaman beni büyük bir odaya götürdüler. Odanın boyunca, kenarı açık mavi, zemini gümüşî kadife kaplı, beyaz mermer sütunlarla süslü bir minder vardı; yastıklar da aynı kumaştan. Sultan gelinceye kadar oturmamı rica ettiler. Ben karşısına çıkar çıkmaz ayağa kalkmaya zorunlu olmamak için bu suretle kabul etmeyi düşünmüş sanırım. Bununla beraber, ayağa kalktığım zaman başı ile selâmladı.

..Kendisinin güzel bir kadın olduğu... Kahırdan vaktinden evvel solduğu görülüyordu. Elbisesi o kadar kıymetli idi ki, size bunu söylemekten kendimi alamıyacağım. Arkasında dolama denen bir gömlek vardı. Bu göm-

Levent Şahverdi Arşivi

leklerin kaftanlardan farkı, kollarının daha uzun ve yukarı doğru sıvanmış olmasıdır. Rengi kırmızı, esvaplarındaki düğmeleri iri elmaslarla süslenmiştir. Bir nohut büyüklüğünde diyebilirim. Bu düğmelerin üzerine esvaplara konulan altın süslerde iri elmas ziynetler sarkıyordu. Gömlek daha küçük, sapları iri elmaslarla süslü iki iğne ile kemere tutturulmuştu. İç gömleği baklava biçiminde iki büyük elmas düğme ile iliklenmişti. Kemeri gayet geniş baştan başa elmaslarla süslü idi. Gerdanında üç dizi vardı ki, dizlerine kadar iniyordu. Biri iri incilerden yapılmıştı. Ucunda bir hindi yumurtası kadar iri bir zümrüt görülüyordu. Diğeri gayet koyu yeşil, her biri 3 - 6 altın kalınlığında zümrütlerden yapılmıştı; hepsi de birbirine yapıştırılmış ve gayet güzel düzenlenmişti. Üçüncü yusyuvarlak ufak zümrütlerdendi, küpelerin parlaklığı öbür süslerin hepsini gölgede bırakıyordu. Küpeler armudî, birer fındık büyüklüğünde iki elmastan oluşmuştu. Cebinin etrafında gayet parlak dört dizi inci vardı ki, bundan mükemmeli görülemezdi. Her birinde Düşeş dö Malbrungh'un gerdanlıkları gibi dört gerdanlık yapılabilecek kadar inci vardı. Bu diziler, çevresi yirmi elmasla süslü idi bir yakutla bağlanmıştı. Saçları zümrüt ve elmas iğnelerle süslenmişti. Bilezikleri elmastı. Parmaklarındaki yüzük gördüğüm yüzüklerin en büyüğü idi. Bunlara kıymet biçilmesini artık kuyumculara bırakıyorum. Fakat İngiltere'deki taşların pahasına göre Sultanın üzerindeki şeyler yalnız yüz bin İngiliz lirası eder. Eminim ki, Avrupa'da bu ziynetlerin yarısı değerinde ziynete sahip bir kraliçe yoktur. Her ne kadar İmparatoriçelerin mücevherleri gayet zarif ise de, hakikatte Sultanınkilerin yanında pek bayağı kalır".

"Sultan beni akşam yemeğine alıkoydu. Memleketin âdeti üzere birer birer elli sahan et getirildi; bunu pek sıkıntılı buldum. Fakat sofra takımının mükemmelliği Sultanın süsüne uygundu. Bıçaklar hep altından, sapları elmaslarla bezenmişti. Bana en çok dokunan, sofra örtüsü ve peşkirlerdi. Bunlar ipek ve sırmadan çiçek işlemeli bezdendi. Hattâ bu memlekette yapılan en güzel çevrelerden daha zarif işlenmişti. Bunları acıyarak kullandım. Yemeklerde verilen şerbet de, kapakları ve tabakları kabartma altından çini kâselerle getirildi. Yemekten sonra altın leğenlerle su ve yemekte kullanılan peşkirlerin aynısı verildi. Bunlara ellerimi sildim. Fakat bunu da kıyamadan yaptım. Daha sonra altın tabaklı ,çini fincanlarla kahve getirildi.

Sultan bana oldukça neşeli göründü. Daima büyük bir nezaketle görüştü. Saray hakkında kendisinden bazı bilgiler almak için bu fırsattan faydalandım". (burada aldığı bilgiyi açıklıyor.)

Levent Şahverdi Arşivi

"Hafize Sultan, Sultan Mustafa'nın ismini andıkça gözleri yaşarıyor. Ondan büyük bir zevk ile bahsediyordu... -Sultan'ı kaybettikten sonra tam bir yıl sokağa çıkmadım. Zaman bir dereceye kadar kederimi hafifletti; fakat hafta geçmez ki, birkaç gün olsun Sultanım için gözyaşı dökmiyeyim. "Bu sözler yapmacık olamazdı. Kederi yüzünden belli idi. Fakat nezâket için şen görünmeye çalışıyordu..." (Burada Sultanın tuvalet eşyasını ve çok değerli kürklerini anlatıyor.) "Hafize Sultan'dan izin istediğim zaman, Sadrazâmın hanımının evinde olduğu gibi, burada da elime gülsuyu serptiler. Gayet güzel bir işleme çevre verdiler. Cariyelerinin sayısı otuza çıkıyordu. Bunların en büyüğü 17 yaşını geçmiyordu. Bu küçük kızların hepsi de gayet güzel ve pek zarif giyinmişlerdi. Anladım ki, Sultanı eğlendirenler hep bunlar. Fakat kendisine pek pahalıya mal oluyorlar. Bu yaşta bir kız yüz İngiliz lirasından aşağı satılmıyor. Bunların dalgalı saçları hep çiçek çelenklerle süslü; başlıklarını bunlar teşkil ediyor. Esvapları sırmalı kumaştan. Sultan'a diz çökerek kahve veriyorlar. Elini yıkamak için su getiriyorlar. Yaşlı cariyelerin en önemli ödevlerinden biri de bu küçük kızları yetiştirmek, onlara nakış öğretmek. Hanımlarına öz çocuğu imiş gibi büyük bir özen ile hizmet etmek..."

"... Bir harem dairesine girdim. Burada kışlık dairenin doğrama kısımları - tıpkı Türkiye'den İngiltere'ye getirilen çekmeceler gibi sedef ve çeşitli renkte fildişi ve zeytin ağacından kakmalı. Dairenin duvarları çinilerle kaplanmış, tavanlar yaldızlı. Döşeme tahtalarına en güzel halılar yayılmış.

İşte kendisiyle Edirne'de tanıştığım sevgili dostum güzel Fatma Hanımın dairesi de böyle idi. Dün kendisini ziyarete gittim; gözüme eskisinden daha da güzel göründü. Odasının kapısına kadar geldi. Beni karşıladı. Gayet zarif bir edâ ile elini uzattı. Kendisini melekler kadar güzelleştiren bir gülüşle: "Hıristiyan kadınları için vefasızdır derler, bana Edirne'de pek ziyade samimiyet göstermiştiniz. Fakat ben sizi hiç göremiyeceğimi sanıyorum. Şimdi anlıyorum ki, hoşunuza gitmek saadetine ermişim. Hakkınızda kadınlarımıza neler söylediğimi işitseniz taranızdan dost olmak unvanına lâyık olduğuma inanırsınız." dedi.

Beni minderin köşesine oturttu. Öğleden sonrayı hep onunla görüşmekle geçirdim. Hafize Sultan öteki Türk kadınları gibi, nazik. Fakat davranışları biraz yapmacıklı; âlemden uzak yaşadığı davranışlarından belli oluyor. Fatma'da ise bir saray nezaketi var; duruşu kalbe saygı ve şefkat aşılıyor. Şimdi artık Türkçeyi anladığım için onun düşünceleri

Levent Şahverdi Arşivi

hakkında bir fikir edinebiliyorum. Düşünüşünü de güzelliği derecesinde buluyorum. Fatma memleketinin âdetlerini beğenmekle beraber, başka memleketlerin âdetlerini de öğrenmeye pek meraklı. Bu hususta bitaraflılığı basit düşüncelilere bırakıyor. Kendisini hiç görmiyen ve benimle berabe rbulunmasa, bu şerefe erişemiyecek bir Rum kadını Fatma Hanımın güzelliğine, davranışlarındaki kibarlığa o derece bayıldı ki, hayretinden hiç ağzını açamadı.

"Fatma Hanıma eğer bütün Türk güzelleri kendisi gibi ise, erkekleri rahat bırakmak için, hepsini çaresiz gözlerden saklamalı" dedim ve şunları da ekledim:

"— Madam, yüzünüz kadar lâtif bir yüz Londra'da Paris'te ne velveleler koparır!

Fatma hanım gayet zarif bir eda ile cevap verdi:

— Bu sözünüze inanamam; eğer memleketinizde güzellik, dediğiniz gibi, o derece takdir edilmiş olsaydı, sizin oradan çıkmanıza aslâ izin verilmemeli idi". dedi.

Beyoğlu 16 Mart 1718

Bu mektuplarında İngiliz Elçisinin eşi, zenginlikleri, süsleri ve Türk törelerinden örnekler veriyor.

"Cariyeler hakkında tabiî benden bir fikir beklersiniz. Fakat, Hıristiyanların yaptıkları gibi, size bunların halini dehşetle anlatmayacağım. Türk değilim. Fakat cariyelere gösterilen insaniyeti de takdirden kendimi alamadım. Cariyeler dövülmüyor, esaretleri bence hür memleket-tekinden fazla, zahmetli de değil. Her ne kadar kendilerine teminat parası verilmiyorsa da, onların elbiselerine edilen masraf bizim hizmetçilerimize verdiğimiz parayı geçiyor. Belki buna, burada erkeklerin kadınları kötü fikirle satın aldıklarını söyleyerek karşı geleceksiniz. Fakat Hıristiyanlığın büyük şehirlerinde, bundan daha mı az; açıkça bir surette satın alıyorlar?...

"Mösyö Hill ile arkadaşlarının, seyahatname yazılarının, dünyanın bütün kadınlarından da daha hür yaşıyan Türk kadınlarının esirliğine acıdıklarını görmek bana tuhaf geliyor..." (Türk kadınlarının serbest, güzel ve zevkli hayatını anlattıktan sonra).

"..Artık bu sözlerim üzerine, Türk kadınlarının herhalde zeki, nazik ve bizim kadar hür olduklarına inanabilirsiniz..."

Levent Şahverdi Arşivi

"... Türk kocaya varmış, kibar bir İspanyol kadınla dost oldum. Gayet zeki, meziyetli bir kadın. Başından geçenler pek garip; o derecede ki, size yazmaktan kendimi alamıyorum. Elimden geldiği kadar dosdoğru anlatacağım..." (ayrıca onun nasıl esir olduğunu Türk âmiralinin onu nasıl serbest bırakmak istediği halde, onun âmiralle evlenmeyi tercih ettiğini anlatıyor.) Burada hangi sınıftan olursa olsun, bütün Türklere has olan âlicenaplıktan dolayı ben kendisini takdir ettim..."

"Türklerin kanunları hakkında da size bir fikir vereyim. Size sırf Türklere özgü bir âdetten bahsetmedim zannederim. Evlâtlık almak. Bu âdet Türkler arasında olduğu gibi Rumlar ve Ermeniler arasında da yaygındır. Bu memlekette mallarını akrabasından veya dostlarından birine bırakmak olmadığından, genellikle evlât sahibi olamıyacaklarını anlayanlar halktan bir evlâtlık alıyorlar. Ona ana, babasıyla beraber kadı'nın (hakimin) huzuruna götürüyorlar. Kendilerine mirasçı tâyin ettiklerini söylüyoralr. O zaman, çocuğun ana ve babası evlâtları üzerindeki haklarından vazgeçiyorlar, ve bu zaptın da tanığı oluyorlar. Çocuğu evlâtlık edinen, artık bir daha onu mirastan düşüremiyor. Evlâtlık alan aileler, evlât edindikleri çocuklara çok sevgi gösterdikleri halde, dilenciler en zengin Rumlara bile çocuklarını vermekten sakınıyorlar.

Bu evlâtlıklara ahret evlâdı diyorlar. Bu âdet bizdekinden ziyade hoşuma gitti. Biz adımızı devam ettirmek için çok defa malımızı ancak menfaat dolayısıyla bize yazmaya mecbur olduğu birkaç mektupla kendisini tanıdığımız uzak akrabamıza bırakıyoruz. Bence "Türklerin dedikleri gibi dizinizin dibinde zevkimize göre büyüteceğimiz bir çocuğu mutlu etmek daha akıllıca".

Bu mektuplarda Türk hayatının çeşitli alanlarına ait daha pek çok yazılar vardır. Son mektup Türk saraylarının Padişah Üçüncü Ahmet'in — sonradan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya nikâhladığı — kızı Fatma Sultan için yaptırdığı sarayı hayranlıkla anaitarak ve buralarda yaşamayı, şöretli bilgin Newton gibi uğraşıp, didinip yeni keşiflerle dünyada şöhretli olmaya tercih edeceğini kaydederek bitiriyor. Bu yazılar bize İstanbul ve Edirne'deki Türk kadınlarının lüks ve zengin yaşayışlarını anlatırken bir yabancı üzerindeki etkilerini belirtiyor.

Çeşitli belgelerde ve fikrî hayatta Türk kadını:

Şehirli hayatının kaydedeceğimiz bir yönü de Osmanlılarda belirli bir aristokrasi sınıfının olmayışıdır. Bu itibarla evlenmelerde yüksek sınıf veya Avrupa'da olduğu gibi, aristokrasinin belirli kaideleri uygulanmıştır. Saraya mensup olup da vezirler veya diğer devlet adamları ile

Levent Şahverdi Arşivi

evlenen, esirlikten azat edilmiş cariyeler yüksek rütbeli erkeklerin eşleri olmuşlardır.

Siyasî güç bakımından tarihte hanedan kadınlarından bahsedilmiş ise de, bunların olumlu bir hizmet için değil, tahta geçecek oğullarının sırası meselesinde entrikalar yaptığı hikâye edilir. Bu bakımdan saray kadınlarının bilgisiz, haris davranışları hanedanın tahta geçecek erkekleri üzerinde de pek övünülecek etkileri olmamıştır. Esasen sarayın alışkanlık ve geleneklere göre halktan ayrı birtakım usuller yürütülmüş, sarayın harem topluluğu Osmanlı toplumunu temsil etmekten tamamen uzaklaşmıştır. Bunu taklit eden vezir ve zengin konaklarındaki aile hayatı da bundan dolayı felce uğramıştır. Romanlara konu olan bu hayat düzeni Türk kadınını dış dünyada bu cephesiyle tanıtmıştır.

Halbuki asıl köylü ve kasabalı Türk Müslüman kadını bu durumdan uzaktır. Köylü kadını imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ilkönce erkeği ile beraber üreticidir. Tarım işçiliğinin önemli bir kısmını o başarır. Ev ekonomisinde büyük yeri vardır. O kumaşını dokur, örgüsünü örer, bu suretle ailenin bütün kişilerinin giyimini sağlar; hattâ kilimi, halısı ve yatak çarşafı ile, ev döşemesini sağlar ve bunun yanıbaşında güzel sanatlar bakımından örnek olan örgü, dokuma ve işler de yapar. Bu aile çevrelerinde de bir erkek dörde kadar eş alabilmiştir. Köylü kadını şehirde olduğu gibi sıkı sıkıya örtünmez, çünkü tarla hayatı ona açık havada ve erkeği ile beraber çalışma imkânı vermiştir. Buralarda kadın peçe ile değil, başına sardığı örtüsü ile güneşten ve soğuktan korunur. Genellikle Türk köylü kadınını göçebe ve yerleşik olarak da iki değişik durumda incelemek gerekir. Çünkü Anadolu'nun bazı bölgelerinde yazın yaylaya ve kışın köye ve kente göç etme âdetinde olan bu gruplarda kadın her işte erkeğine yardımcı olduğu gibi, atının üzerinde iyi bir binici ve her tehlikede aileyi koruyucu bir güce sahipti. Yörük kadınları Anadolu'da Orta Asya'daki göçebe âdetlerini yaşatmışlardır. Bu sıralarda Müslümanlıkta ortaya çıkan mezhep ayrılıkları bu köylü zümreye daha çok etkisi olmuş ve dinî inanışlardaki değişikliklerde kadın erkek ilişkileri düzenlenmiştir. Ancak Anadolu kadını bazı bakımlardan bu anlayıştan uzak kalabilmiştir. Rumeli Türk köylerinde, kadın aynı Türk karakterini korumuş ve daha çok ekonomik bakımdan verimli olmuştur. Dinî taassup büyük şehirle köyler arasında daima her yerde çok farklı olarak uygulanmıştır. Padişah fermanları giyim ve kapanma bakımından köye hemen hiç etkili olmamıştır. Bu düşünceye göre Türk köylü kadını kendi sosyal yapısı içinde kalabilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu devrede Türk kadını yurt müdafaasındaki savaşlarda bulunmuş ve adları tarihe geçmiştir. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşında doğu vilâyetlerimizden Erzurum'a kadar gelen kuvvetlere karşı ordunun direnme hareketine çeşitli vurucu aletlerle kadınlarımız da katılmışlardır. Bugün Erzurum Aziziye tabyasında mezarı (1955) ve anıtı bulunan Nene Hatun bu savaşta büyük yararlık göstermiş kadınlarımızın başında gelmektedir.

Aynı tarihlerde bu savaşa katılan Kara Fatma, Gülizar Onbaşı, Hürmüz adları da bilinmektedir. Bu halk hareketinde kadınların gösterdiği cesaret dikkate değer anlatmalara konu olmuştur. Asıl mesele, Ordular savaş halinde iken kadınlarımızın da kendi istekleri ile bu yurt savunmasına katılmaları ve başarı elde etmeleridir.

Bu altı yüzyıllık devrede bütün hayat düzeni içinde Türk kadınının bir fikir hayatı olmuş mudur? Sorusuna pek olumlu bir cevap vermek mümkün değildir. Çünkü normal olarak kızların düzenli bir öğrenim devresi yoktur. Bununla beraber, yetiştikleri aile çevresinden aldıkları bilgiler ve özel surette okuma yazma öğrenmeleri, edebiyat sahasında bazı kadınlara, isim yapacak derecede bir yer verebilmiştir. Ancak, yine de yüzyıllar boyunca Türk fikir hayatında birçok kabiliyetler toplum baskısı altında kaybolup gitmiş; veyahut halk şarkılarının, mâni ve koşmalarının adsız şiirleriyle halkın arasında yaşamıştır. Şair olarak adları Osmanlı edebiyat tarihinde bilinen kadınlarımızın hemen hepsinin babaları, çağlarının ulema sınıfına mensup seçkin kimselerdir. Bu babalar kızlarını ya kendileri okutmuşlar, veyahut özel ders aldırmışlardır. İçlerinde Arapça ve Farsça bilenler de vardır. Hattâ bu aydın kadınlar arasında, hattatlar ve musiki ile meşgul olanlar da bulunmuştur. Bunların bir kısmı da tutucu çevrelere bağlı idiler. O çağlarda bu çevreler güzel sanatların geliştiği kültür merkezleri ve kadınların oldukça saygı gördükleri yerlerdi. Bununla beraber, bu kadın şairlerimizin toplumun çok ağır kayıtları altında ve evlilik hayatları bakımından bahtsız bir ömür sürmüş oldukları anlaşılıyor. Bazıları hiç evlenmemiş veya birkaç kere evlenenler de olmuştur.

Divan edebiyatının geliştiği devrede yetişen ve eser veren bazı kadın şairlerimiz, bu edebî sistemin dışına çıkamamışlar ve kendi öz kadın hislerini dahi pek az dile getirmişlerdir.

Bu kadın şairlerimizden ilk ismini tanıdığımız bir hâkim kızı ve diğeri bir hâkimin karısı olan Zeynep Hatun'dur. (Ölümü 1474). Padişaha (Fatih II. Mehmed) sunduğu divanı bulunmamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat elde olan şiirlerinden temiz ve içten bir şair olduğu anlaşılıyor. XV. yüzyılın meşhur kadın şairi ve bilgini Amasyalı Fahrünnisa Mihri Hatun (ölümü 1522), gazel ve kasideleri ile tanınır. XVI. yüzyılda yine Amasyalı Ayşe Hubba Kadın (1589) meşhur Akşamseddin'in torunu, Şemsi Çelebi'nin karısıdır. Divanından başka 3000 beyitlik "Çemşit-ü Hurşit" adlı bir mesnevîsi de vardır. Bu devrin meşhur divan şairi Baki'nin karısı Tuti Hatun şairler arasında yer alır. Bunlardan sonra tarih sırasiyle divan şairlerimiz şunlardır:

Sıtkı Ümetullah (1705), Ani Fatma (1710), Faize Fatma (1761), Zübeyde Fitnat (1780), Saffet Nesibe (1837), Nesibe Tevfika (1844), Leylâ Hanım (1847), Şeref Hanım (1861).

Bu şairlerimiz Türk edebiyatında adları bilinmekle beraber, bütün eserleri ele geçmemiştir. Fakat bulunabilenleri ile kendileri ve eserleri hakkında bilgi edinilebilmektedir. Divan edebiyatının bütün kurallarına uyan ve geniş bilgi ve kabiliyet ürünü olan bu eserler, edebiyat tarihimize mal olmuştur. Devirlerinin erkek şairleri gibi bu kadın şairleri de bütün edebî şekilleri denemişler ve vücuda getirdikleri divanlarını yaymışlardır.

Bu devrelerde kadının fikrî hayatı çok kısıtlı olmuş ise de, bu birkaç kadın şair isminin bilinmesi ve eserlerinin elde bulunuşu Osmanlı Türk kadınının fikrî hayatta, yetiştirildiği zaman, az da olsa bir payı olabileceğini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu geniş arazisinde XVII'ni yüzyıla kadar yaşıyan Müslüman tebasının hayat tarzı işte bu anlattığım şekildedir. Ancak, bu imparatorluk daha önce de değindiğim gibi, teokratik bir devlet sistemine bağlı olduğu için hükümdar İslâm dininin temsilcisi sayılmıştır. Bu itibarla, çoğunluğu Müslüman olan halk içinde kadının hakkı bu esaslara göre düzenlenmiştir. Halbuki bu tebaa içinde diğer dinlere inananlar da bulunmuştur. Genellikle başka din mensupları kendi cemaat kural ve geleneklerine göre yaşadıklarından, devlet onlara müsamahalı davranmış, müslümanlığın kural ve geleneklerini uygulamaya zorlamamıştır. Diğer dinlere mensup olan kadınların hayatı onun için bazı bakımlardan farklı olmuştur.

Bir başka mesele üzerinde de durmak gerekir. Kadınların hayır işlerindeki faaliyetleri : Türk vakıfları İslâmiyeti kabullerinden önce de vardır. Orta Asya'daki Buda dinini kabul etmiş Türk kavimleri de bu hayır kuruluşlarına çok rağbet etmişlerdir. Anadolu'da Selçuk ve Osman-

Levent Şahverdi Arşivi

lı devirlerinde kurulan vakıflar o kadar çeşitler gösterir ki, bunlardan pek çoğu yurdun imarına ve toplum yapısının kuvvetlenmesine aittir. Vakfın esas prensibi fertler tarafından yapılan bu iyiliklerin kendi hayatları boyunca olduğu gibi, ölümlerinden sonra da, bu işin ve hayırın sürdürülmesidir.

Bu arada her devirde olduğu gibi Türk kadını yardım işlerinde daima yararlı ve düşünceli olmuştur. Bunlardan birkaçı üzerinde duralım. Bu hayırseverliğin çeşitli örneklerini veren vakıf kuruluşlarında kadınlarımızın da adlarına sık sık rastlanır. Toplum hayatında kadınlarımızın en çok bu yardım işleriyle uğraştıkları anlaşılıyor. Bunlar hemen akla gelen ve her şey için yapılan vakfiyelerdir.

Türk - İslâm dünyasında yardım işi bir âdet haline gelmiştir. Büyük kuruluşların yanında güçleri ve gelirleri az olanlar da bu yardım işlerine katılmışlardır. Kadınlarımız çeşitli yardım işleri için evlerini, meyve bahçelerini bağışlamışlardır. Bunları iki şekilde yorumlamak gerekir. Birisi kocaları, kardeşleri, çocukları tarafından adlarına kurulan vakıflar, diğeri de kadınların vakfın konusunu saptayarak yaptırdıklarıdır. Bunların en önemlileri, okullar, kütüphanelerdir. Aynı zamanda da kuruluşların çeşitli işlerine yardım ve fakirleri giydirme faaliyetlerinde de bulunmuşlardır.

Şimdi bunlardan bazı örnekle rverelim:

İznik'te Murad Hüdavendigâr tarafından anası Nilüfer Hatun ruhu ve anısı için yapılan imaret, Osmanlı devrinin ilk eseridir.

Kadınların kendi ayptırdıkları kütüphanelerden bazıları şunlardır:

Eyüpte'ki medresesinde Esmihan Sultan (H. 977 - M. 1569/70), Üsküdar'da Validei Atik Camiinde Nurbânu Sultan (H. 991 - M. 1583), Üsküdar'da Valide-i Cedit Camiinde Valide Sultan (H. 1122 - M. 1700/1), Mesih - Hacı Paşa mahallesinde mektep içinde Saliha Hatun (H. 1165 - M. 1751), Eyüp Camii içinde Mihrişah Sultan (H. 1210 - M. 1795/6), Aksaray Valide Camiinde, Pertevniyal Valide (H. 288 - M. 1871) kütüphaneleri. İstanbul'dan başka Tarsus'ta Ayşe Sıdıka Hanım Kütüphanesi (H. 1110 - M. 1868), Bağdatta Naile Hatun, Nazende Hatun ve Adile Hatun Kütüphaneleri (H. 1237 - M. 1821).

Osmanlı Türk kadınlarının vakıfları çok çeşitlidir, bunlardan biri de Ümmügülsüm Hatun'un Fatih devrinden kalma Balaban Ağa Mescidinin aydınlatılmasını sağlamak için yaptığı vakıftır. Vakfiyesi 1750 tarihinde olup, zaman geçip mescidin vakfı dağılırsa Ümmülgülsüm Hatun vakfı mutlak surette müslüman fukaralara verilecektir.

Levent Sahverdi Arşivi

Kurucuları Kadın olan İstanbul Mektepleri :

		Vesika tarihleri Hicrî ve Milâdî
Asûde Hatun Mektebi . . .	Tophane'de Hacı Memi Mahallesinde	1239 (1823)
Aynı Şah Sultan Mektebi .	Soğukçeşme'de Babı Asafı karşısında	1239 (1823)
Hace Ayşe Hatun Mektebi .	Üsküdar'da Hayrettin Çavuş mahallesinde	1239 (1823)
Ayşe Hatun Mektebi	Müftü Ali Mahallesinde	1205 (1790)
Ayşe Hatun Mektebi	Kısıklı Köyünde	1195 (1780)
Ayşe Hatun Mektebi	Üsküdar - Arakiyeci Hacı Mehmed Mahallesinde	1092 - 1215 (1681-1800)
Ayşe Hatun Mektebi	Kadıçeşmesinde	1168 (1754)
Behri Hatun Mektebi	Eyüp Sultan'da Cami yanında .	1239 (1823)
Belkis Hatun Mektebi	Kasımpaşada	1230 (1814)[1]
Beyhan Sultan Mektebi . . .	Çiftesaraylar karşısında	1219 (1804)
Cevri Usta Mektebi	(Haznedar) Sultanahmed'de . .	1239 (1823)
Dâye Hatun Mektebi	Kâğıthane Köyünde	1182 (1768)
Şerife Emine Hatun Mektebi	Koca Mustafapaşa'da Canbaziya Mahallesinde	
Emine Hanım Mektebi . . .	Galata'da Alaca Mescid'de	1281 (1864)[2]
Esma Hatun Mektebi	Tophane'de Ebülfadl Efendi Mahallesinde	1239 (1823)
Esma Sultan Mektebi	Beşiktaş'ta	1239 (1823)
Fatma Sultan Kız Mektebi .	?	1239 (1823)
Şerife Fatma Hatun Mektebi	Galata - Bereketzâde Mahallesi .	1239 (1823)
Fesahet Kadın Mektebi . . .	Kasımpaşa Yahya Kadı Mahallesinde	1239 (1823)[3]
Fatma Hanım Mektebi . . .	Eğrikapı-Hacı İlyas Mahallesinde	1256 (1840)[4]
Ferahşah -(Feradşah) Sultan Mektebi	Koska - Kızıltaş	1171 (1757)
Gaybi Hatun Mektebi	Tophane'de	1100 (1688)
Gülfem Hatun Kız Mektebi		1294 (1877)
Gonca Kızı Kız Mektebi . .	Üsküdar'da Çinili Cami yanında Külhân sokağında	1239 (1823)
Şerife Hafize Hatun Mektebi	Anadolu Kavağı'nda	1239 (1823)

[1] Kasım Paşa kızı Validesi Alişah kadın ruhu için Yeşiloğlu yanında hemşireleri Hatice Sultan sarayı karşısında.

[2] Canikli Ali ağa kızı ve Canikli Sarı Abdullah Paşa haremi.

[3] Mihrişah Valide Sultan Hazinadarı.

[4] Kara Hüseyin zâde Mustafa Paşa kızı. Yanındaki oda ve altındaki türbesi yandığından tecdid olundu.

Levent Şahverdi Arşivi

Hoca Hafize Hatun Kız Mektebi	Üsküdar - Kassam Çeşmesinde	1239 (1823)
Hacı Hatun Mektebi	Dibbağzâde Mahallesinde	1201 (1786)
Hani Hatun Mektebi	Karagümrük'te	1078 (1667)
Hadice Sultan Mektebi	Yavadud İskelesinde	1122 (1710)
Hadice Sultan Mektebi	Eğrikapı dışında	1140-1239 (1727-1823)
Hadice Sultan Mektebi	Edirnekapı'sında Çukurbostan'da	904-1239 (1498-1823)
Hadice Hatun Mektebi	Hacı Cafer Mahallesinde	1239 (1823)
Hadice Hatun Kız Mektebi	Üsküdar - Şeyh Camii yanında	1239 (1823)
Havva Hanım Mektebi	Yeniodalar - İskenderpaşa Mahallesi	1117-1126 (1705-1714)
Hayrünnisa Hatun Mektebi	Akseki Mahallesinde	1126-1258 (1801-1842)
Hacı Hesna Hatun Mektebi	Üsküdar'da	1238-1274 1140 (1823-1857)
Saraylı Hadice Hatun Mektebi	Sinan Paşa Mahallesinde	1132 (1719)
İsmi Han Kaya Sultan Mektebi	Divanyolunda Asmalı Mescid	1155-1192
Kamer Hatun Kız Mektebi	Etyemez - Bayezit Çelebi Mahallesi	1239-1300 (1823-1882)
Kamer ve Münteha Hatunlar Mektebi	Manisalı Çelebi Mahallesi	1133 (1720)
Kamer Hatun Mektebi	Kasımpaşa - Kamer Hatun Mahallesi	1239 (1823)
Kâhya Kadın Mektebi	Karagümrük'te	1239 (1823)
Mihriban Hatun Mektebi	Kovacı Dede Mahallesinde	1248 (1832)
Mihrimah Sultan Mektebi	Üsküdar'da	1239-1300 (1823-1882)
Nazikperver Kadın Binti Abdullah (Saraylı) Mektebi	Davutpaşa'da	1218 (1803)
Saraylı Havı Nevruze Hatun Mektebi	Sülcymaniye'de	1270-1274 (1792-1857)
Nakşidil Valide Sultan Mektebi	Fatih Civarında	1239 (1823)
Râbia Hatun Mektebi	Sultan Çeşmesinde	1249 (1833)
Hoca Râbia Hatun Mektebi	Üsküdar - Davutpaşa Mahallesinde	1239 (1823)
Rukiye Hanım Mektebi	Kırkçeşme'de Çinili Hamam bitişiğinde	1223 (1808)[1]

Levent Şahverdi Arşivi

Rukiye Hatun Mektebi . . .	Kırkçeşme'de Çinili Hamam bitişiğinde	1111 (1699)[1]
Safiye Hatun Mektebi		1140 (1727)
Saliha Hanım Mektebi	Mesih paşada	1199-1205[2]
Hoca Sakine Hatun Mektebi	Üsküdar Çavuş Deresinde Bostan karşısında	1239 (1823)
Selimiye Hatun Mahallesi Kız Mektebi	Tophane Osman Çavuş Yokuşu	1239 (1823)
Sitti Hatun Mektebi	Eyüp Sultan'da	1243 (1827)
Şah Huban Hatun Mektebi .	Yenibahçe Tokludede yanında .	1213 (1798)
Şah Huban Hatun Mektebi .	Galata Camii Kebir Mahallesinde	1201 (1786)
Şah Sultan Mektebi	Eyüp Sultan - Zâl Mahmud Paşa Cami yanında	1239 (1823)
Şah Kulu ve Bula Hatun . .	Galata'da	1213 (1798)
Şah Huban Mektebi	?	1087 (1676)
Şekerpare Mektebi	Silivri Kapısı Arabacı Bayezid Mahallesi	?
Hacı Tahire Hatun Kız Mektebi	Hace Paşada Karaki Mahallesinde medrese karşısında . . .	1223 (1800)[3]
Ümmühânî Hatun Mektebi .	Kanlıcak köyünde	?
Ümmü Gülsüm Hatun Kız Mektebi	Üsküdar Asıçeşmede	?
Yasemin Hatun Mektebi . . .	Fener kapısında	1144 (1731)
Zeyneb Sultan Mektebi . . .	Babıâli civarında	1239 (1823)
Zeyneb Hatun Mektebi . . .	İstavroz Köyünde	1239 (1823)

Kurucuları Kadın olan İstanbul Medreseleri :

Ahmet Çavuş ve Aynî Hatun Medresesi	Yeni Ali Paşa Mahallesinde	1140 (1727)	(Dârülhadis)
Ayşe Sultan Medresesi		1117 (1705)	
Fatma Sultan Medresesi . . .		1118 (1706)	
Hacı Fatma Medresesi		1118 (1706)	
Hadice Sultan Medresesi . .		1078-1118	
İsmahan Sultan Medresesi .	Eyüp Sultanda	1088 1140	
Kadkzâde Hace Hatun Medresesi		1140 (1727)	
Mihrimah Sultan Medresesi	Edirne Kapısında	1137 tesis XV. asır (1274)	
Sitti Hatun Medresesi		1117 1139 (1705-1726)	
Şah Huban Hatun Medresesi		1239 (1823)	
Şah Sultan Medresesi		1139-1239 (1726-1823)	
Mirizeban Şah Hatun Medresesi.	Kâçük Ayasofya'da . .	1275 (1858)	(Darülhadis)
Dâye Hatun Medresesi		1139 (1726)	

[1] Şeyhülislâm Zekeriya Efendi kızı.
[2] Şeyhulislâm Ebezade Abdullah Efendi kızı.
[3] Sultan Selim Çıraklarından saraylı.

Levent Şahverdi Arşivi

Kadınların yaptıkları en önemli vakıflar okullar içindir. Bunlardan bir kısmının yerleri ve ilk yapılış tarihleri saptanmıştır. Başbakanlık arşivindeki kayıtlara göre bu liste bize iyi bir fikir vermektedir.*

Kadınlar İstanbul'da olduğu kadar diğer yerlerde medrese ve başka sosyal servis hayratı bırakmamışlardır.

Şimdi yukardaki listede olanlardan Saliha Hatun Kütüphanesi üzerinde duralım

XVIII. yüzyılın ortalarında Şeyhülislâm Ebezade Abdullah Efendinin Kızı Hace Saliha Hatun bir vakfiye ile, kütüphane, bir okul ve bir dershaneyi içine alan bir kültür sitesi kuruyor: İstanbul'da Mesih Hasan Paşa mahallesinde kurulan bir sitenin işlemesine gelir sağlamak için ise bazı evlerini ve mülkünü bırakmıştır.

Bütün bu vakfedilen para ile yürütülmesini şart koyduğu esaslar ise kütüphaneden öğrencilerin yararlanması ve okutulacak derslerle ilgili öğretmen, memur ve hademelere verilecek paralardır.

1914 yılında 282 ciltlik bu kitap koleksiyonu Murat Molla Kütüphanesine devredilmiştir. 1949 yılında ise Süleymaniye Kütüphanesine verilmiş olan Saliha Hatun kitapları, bu eski kültür sitesinden kalan güzel bir armağandır. Bu örnekler bize gösteriyor ki, Türk kadını her devirde yardım işlerinde ve vakıf kurma konusunda erkekten geri kalmamıştır. Toplumun hayatında bu bakımdan Türk kadını yerini almıştır.

İstanbul'da Merkezefendi mezarlığında kadınları ilgilendiren bir mezar kitabesi vardır. 1844 (H. 1260) de dikilmiş olan bu taşta şunlar yazılı: "... Karı dırıltısından vefat eden Esseyid Halil Ağa ruhuna..." Mezar taşına yazdırmaya kadar varan bu aile geçimsizliğinin nedenini bilmiyoruz. Fakat acaba dörde kadar alınan kadınların bir arada olmalarının cezasını mı çekmiştir Halil Ağa? Fakat ne olursa olsun bir sosyal bozukluğu yansıtan belgedir. Bunu kadın aleyhinde mi yorumlamalıdır? Her halde hayır. Kadını "dırıltı" yapmaya sürükleyen sebepleri aile düzenindeki patolojik durumda aramalıdır.

---

* Bu listeyi Sayın Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Tıp Tarihi Enstitüsünden gönderdiler. Liste Sayın Kâmil Kepecitğlu tarafından hazırlanmıştır. Kendilerine teşekkür ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı devrinde yazılan kitaplar arasında "Saât-nâme" adlı bir kitapta, bir günde yapılacak dualarla, cennet ve cehenneme ve ölümden sonra ruhlar hakkındaki düşüncelere ait yazılar vardır. Bu arada kadınların da kocalarına karşı görevleri, dinî inanışları çerçevesi içinde, salık verilmektedir. Kadın kocasına ne kadar itaatli ve hizmetinde sadık olursa, o kadar sevaba gireceği tesbit edilmektedir. Bundan anladığımız, kadınların aile hayatında, dinî inanışların etkisi altında dualar yerine geçecek hizmetlerin yapılmasını günün belirli saatlerine göre ayarlamaktır.

Osmanlı devrinin diğer bazı kitapları kadınların ödevlerini yazmışlardır. Bunlardan Abdüllâtif bin Durmuş'un ahlâk, tasavvuf ve nasihatları yazan "Adâb-ül Menazül" kitabı vardır. (985 =1577).

Bursalı âlimlerden Ahmed bin Ali efendinin de ev işlerine dair 23 kısım üzerine yazılmış "Adab'ı menazil" isminde Türkçe bir eseri ilgi çekicidir. (1041 = 1632).

Bu el yazması eserlerde dikkate değer yazılar bulunuyor. Kadınlara ev ve aile ödevlerini yaparken, ilgiyi çeken karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bir devletin idaresi için beş şartı sıralayan yazar, bunu aile hayatına da uyguluyor. Diyor ki:

1 — Siyaset edici Padişah olması.

2 — Tabibi hâzık olması,

3 — Âdil kadı olması,

4 — Akar su bulunması ve,

5 — Mamur pazargâh bulunması, gibi.

İşte bütün bu beş şartı aile ocağına uygulamayı isteyen yazar, evdeki aile düzenini kadının yapabileceği ve aile fertlerini huyuna suyuna göre idare etmeyi, akar su için ise evdeki küpün daima su ile dolu bulunmasını sağlamayı öğütlüyor. Ancak, bütün bunlardan çıkan sonuç "En muti avrat" isteyen ve çeşitli rivayetler ve hikâyelerle kadına öğüt veren sözleri, büyük yer tutmaktadır. Müellif diyor ki: "Avratın hayırlısı ona nazar ettiğinde ferah ola" diğer taraftan da "Avratları nahak yere dövmek yahutda sövmek büyük günah'tır. Bu suretle yazar "Hatun ahvaline münasip ve ehli beyt nizama muvafık bir kitap" yazdığını beyan ediyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı devleti devrinde, kadının sosyal durumunu üç bölümde incelemiş olduk. Kuruluş devri (XIV - XV). İmparatorluk ve yükseliş devri ile son yıkılış devrindeki (XV - XIX) kadın hakları değişik safhalar gösterir. Osmanlı devletinin kuruluş devrinde Selçuk Türklerinden kalanlarla birlikte Anadolu'yu yeni Oğuz Türklerinin, gelenek ve göreneklerı İslâmlığın koyduğu kaideler, aile hayatını normal bir durumda geliştirmiştir. Hattâ saray hayatında hükümdarların eşleri, Türk müslüman ve başka dinlere mensup olanları arasında eşitlik ve hoşgörülü bir durum sağlamıştır. Fakat İstanbul'un fethinden sonra, saray âdetlerinde, Bizans'ın etkisi büyük olmuş ve alışılmış kaidelerden uzaklaşılmıştır. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu ülkelerinde değişik dinlere mensup topluluklarda, kendi gelenek ve göreneklerine ilişilmemiştir. Yalnız Sarayda hükümdar ailelerinden olanların durumu halkın uymaya zorunlu olduğu hukukî kaidelerden tamamen ayrı özelliklere sahip olmuştur. Bu durumun yarattığı hoşnutsuzluklar ve eşler arasındaki rekabet, özellikle padişah olacak oğullarının anneleri tarafından başvurulan entrikalar, Osmanlı sarayı için iyi sayılmayan davranışlardır.

İmpratorluk idaresi kesin şeklini Kanunî Sultan Süleyman devrinde almıştır. XVI. yüzyıl Osmanlı hanedanı veraset yoliyle başa geldiği bu devlet idaresinde on yedinci yüzyılın ilk yıllarına, kadar padişahlık babadan oğula geçerken, bu zamandan başlıyarak hanedanın en yaşlı erkeğine ait olma usulü konmuştur. İşte bu hal hanedan içindeki şehzade annelerine "Valide Sultanlık" unvaniyle saltanak sürmek için daha büyük bir hırs vermeye sebep olmuştur. Esasında hükümdarların sürdükleri hayat, tamamen hürriyetten yoksun geleneklere uymak ve çalışmalarını da şeriate göre ayarlamak şeklindeki bir yaşayıştır.

Osmanlı sarayındaki harem hayatı bu bakımdan tarihte dağdağalı ve siyasal hayata olumsuz etkileriyle tanınmıştır. Osmanlı devrinin saray entrikalarında çeşitli dine ve kavme mensup kadınların rolü büyük olmuştur denilebilir.

İmparatorluk merkezi İstanbul'daki devlet adamlarının konaklarına yansıyan bu âdetler, diğer büyük şehirlerde de az çok etkisini göstermiştir. Asıl halk sınıfı ise bu etkilerden uzak kalmış ve mensup oldukları dinî kaidelere uygun olarak töreleri içinde yaşamışlardır. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı devrinde, bir taraftan Islahat hareketleri, diğer taraftan teokratik bir sistemle yürütülen Osmanlı İmparatorluğu idaresi içinde kadın, taassubun baskısı altında kalmıştır. İmparatorluğun başı olan padişahın, aynı zamanda müslümanların Halifesi unvanını ta-

Levent Şahverdi Arşivi

şıması ve halkın çoğunluğunun müslüman oluşu kamu oyunu da bu yönden ilgilendiriyordu.

Türk gelenek ve göreneklerinin gevşemesi ve müslümanlığın esas kaidelerinin yanlış yorumlanması yüzünden uygulanmak istenen hükümler, zamanın gelişme nedenlerine çok aykırı hareketler haline gelmiş tir. Padişahların devlet idaresinde yetersiz durumları, Sadrazâm ve Şeyhülislâm arasında yetkilerinin bölünmesine sebep olmuştur. Kanun ve geleneklere göre devlet otoritesi hükümdar adına Sadrazâm, halifelik yetkisini de Şeyhülislâm kullanırdı. Dinî kaidelerin her işe karıştığı ve hükümet işlerinin şer'i şerife uygun olması zorunluğu, toplumsal hayatı da etkilemiştir.

Onun için son devirlerde gerek Padişah fermanlarında, gerek Şeyhüislâmın fetvalarında kadınlara ait pek çok hükümler çıkmıştır. 1789 da tahta çıkan III. Selim birçok Islâhat hareketlerinin öncüsü olduğu halde, kadın kıyafetleri için şu emri vermiştir.

"Kaymakam Paşa :

Hem karılar gayet fena kıyafetle geziyorlar. Hotozları uzun, yakaları uzun hem pek açık renk giyiyorlar. Yasak edesin. Nerde öyle görürsen yakasın, kesesin tebdillere tenbih eyle. Bir kaçının hotozunu ve yakasını kesesin. Bostancıbaşıya da tembih eyle, seyirlerde edepsizlik etmesunlar. Öyle karıların yakasını hotozdan kesesin."

Bu gibi emirler, fermanlar, fetvalar Osmanlı idaresinde eksik değildir. Hattâ bunların bazıları yabancıların dikkatini çektiğinden kendi kamu oylarına bildirmek gereğini duyarak gazetelerinde yayınlamışlardır.

"Çeşitli Osmanlı fermanları Türk kadınlarının kıyafeti ile gezip dolaşmalarındaki durumları hakkında erkeklerden kaçmaları konusunda düzenlenen garip hükümler koymuşlardır. Kadınların erkeklerle beraber sandala binmemeleri (23/1/988) ve (24 Şaban 991). Kadınların kaymakçı dükkânlarına girmemeleri: (23 Muharrem 981). Ferace biçiminde yenilik yapılmaması (1138). Kadınların mesire yerlerine gitmemeleri (1165). İnce kumaştan ferace giyilmemesine ve diken terzilerin tekerrür halinde dükkânlarının önünde asılacağı (1206). Kadınların haftada ancak dört gün sokağa çıkabilecekleri (III. Osman zamanı). Kadınların hiçbir gün evden çıkmayacaklarına dair (IV. Mustafa Hicrî 12. yüzyıl) Kadınların babası veya oğlu ile dahi sokakta beraber yürüyememeleri, arabaya binmemeleri, ezan saatinden sonra dışarda kalmamaları, muayyen meydanlarda

Levent Şahverdi Arşivi

dolaşmamaları v.s. (Hicrî 1278 tenbihnamesi) Çarşaf ve ince peçe ile gezmenin men'i ve feraceye avdet kararı." (1)

Böylece görülüyor ki Osmanlı İmparatorluğunda kadın hukuku meselesinin çok değişik yönleri vardır. Bu devrede siyasî haklara dair bir kanun yoktur. Tarihî belgelerin çoğu ise payitaht olan İstanbul'a ve bazı büyük şehirlere aittir. Yabancı yazarların Türk kadını hakkında verdiği bilgiler ise, birbirinden çok değişik görüşlerdir. Her halde XVIII. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı kadını, zamanının dünya medenî vasıflarından uzak ve kapalı tutulmak istenmiş veyahut öyle gösterilmiştir.

XIX. yüzyıl bize daha değişik bir durum gösterecektir. Bu bakımdan bu devreyi ayrı bir başlıkta inceleyeceğim.

5 — XIX. Yüzyılda Türk - Osmanlı Kadını

Bu devir, medenî dünyada birçok maddî rasyonel değişikliklerin ve modern medeniyet dediğimiz çağın doğuş ve gelişmesidir.

Çünkü teknik ilerleme ile beraber birçok değerler ve özellikle toplumda kişilere verilen önem, kadın konusunda bize yeni bir gelişme ve anlayış getirmiştir. Bu yüzyılda Avrupa kadınlık evreni ve bu arada İngiltere'de Kuzey ülkelerde kadın, haklarını almak için pasif ve aktif bir savaş devrindedir.

Buna karşılık, Türk kadın hayatı ne durumdadır? Müslüman Türk kadını bir önceki devirlerde gördüğümüz gibi şehirlerde kapalıdır; sıkı kaidelere bağlıdır. Şüphesiz kadının hürriyete kavuşması demek, ona her istediğini yapma imkânını veren bir hürriyet demek değildir. İstenilen hürriyet, öğretim ve eğitim yolu ile kadının insanî kişiliğinin gelişmesidir.

Bunun için Osmanlı Türk kadınını bu gelişme içinde ne durumdadır? Onu araştırmak gerek.

Osmanlı tarihinde, 1839 tarihi Tanzimat devri olarak siyasî, fikrî ve sosyal islâhat hareketinin başlangıcıdır. İmparatorluk gerileme ve arazi kaybetme devrinde olmakla beraber, 1839 ile 1856 tarihleri arasında ilân edilen Hatt-ı Hümayunlarla devlet bünyesinde yapılmak istenen ıslahat, müslüman ve diğer dinlerdeki Osmanlı tebası hakkında bazı

(1) Karal, Enver Ziya, Selim III ün Hattı Hümayunları: T.T.K. Nizamı Cedid. s. 102. Ankara 1946. Başvekâlet Arşivi: S. 45. H. 214.

Levent Şahverdi Arşivi

hakların tanınacağını açıklar. Bu hareket teokratik ve monarşik devlet şekli üzerinde bir değişiklik yapınamakla beraber, Osmanlılar arasında fikrî bir gelişmeyi sağlamıştır. İşte, bu arada yeni yeni okulların açılmasıyle kızlara verilen eğitim imkânını kadınlar arasında aydın bir toplumun oluşmasına yol açmıştır. Ancak, bundan önceki yüzyıllarda okumuş kadınlar yok değildir. Fakat bunlar ya özel veyahut da dinî öğreminin ötesine geçememişlerdir.

Gerek doğu dillerini (Arapça, Farsça gibi) gerekse batı dillerini (Fransızca, Almanca, İngilizce) evlerinde ailelerinin özel ders verdirmeleriyle öğrenen bu çok az sayıdaki aydın kadınlarımız, şiir, musikî ile de uğraşmışlar ve kendileri de bu konularda eser vermişlerdir. Bu devrin çağdaş medeniyetine yönelmesi ile bilim, fen, sanat ve özellikle sosyal hayatta büyük değişiklikler olmuştur.

XIX. yüzyılın sonunda fikrî gelişmeler kadınlar arasında daha çok görülmüştür. Bu yıllarda kadın yazarlarımız, şiirden başka, roman, hikâye, bilimsel ev eğitici makale, biyografya ve bazı çevirileriyle tanınmaya başlamıştır. Eğitim ve öğrenim hayatında da eskiye göre bazı gelişmeler olmuş, özel öğrenim, resmî okullara yerini vermiştir. "Mahalle mektepleri" denilen ilkokullarda kızların da okumaları öngörülmüştür. Bu okullardaki okuma, zihnî kabiliyetleri geliştirmekten ve yeni bilgileri vermekten çok uzaktı.

Kızlara ait ilk, orta ve sanayî okullarının 1869 dan önce açılmasına hükûmetçe karar verilmiş ise de, pek rağbet görmemiştir. Çünkü 11 - 13 yaşları arasında kız çocukların erkeklerden saklanma çağlarına erişmiş olmaları ve öğretmenlerin de erkek olması yüzünden ailelerin tutucu zihniyeti ve kamu oyunun hoş görmemesi yüzünden, bu okullara kızların gönderilmesine engel olunmuştur. 1870 de İstanbul'da "Kız Öğretmen Okulu" ilk ve orta kız okullarına öğretmen yetiştirmek gayesiyle açılmıştır. Ancak bu okulda prensip olarak kadın öğretmenlerin bulunması kabul edilmiş ise de, henüz bu düzeyde yeteri kadar kadın öğretmen olmadığından "kadınlardan öğretmen yetiştirilinceye kadar yaşlı ve edepli olmak şartiyle erkeklerden öğretmen tâyini caiz olduğu" Yönetmeliğe bir madde halinde konmuştur. Alınacak öğrenci adedi 50 olarak saptanmış ise de, ilk kaydolanlar sadece 32 kişidir. Bu öğretmen okulunun açılış töreninde (Maarif nazırı Saffet Paşa) Eğitim Bakanının nutku dikkate değer. O bu okulun açılma gereğini şu esas fikirde özetlemiştir. Çocuklar okul çağına kadar annelerinin eğitiminde kaldıkları için, kadınlarında erkekler gibi okumaları gerekli olduğu, ilim ve hüner

Levent Şahverdi Arşivi

sahibi olmalarını, Kur'an'dan da örnekler getirerek, islâm dininde kadının öğrenimine engel bir hüküm bulunmadığını, aksine kadınların da okuması gerekliliğine ve birçok sanatlar yapabilecekleri ve bu suretle hayatlarını kazanabileceklerini ifade eden Maarif Nazırı, aynen şöyle diyor : "Yedi adet kız rüştiyesi açılmıştır. Ancak bunların öğretmenleri erkek olduğu ve yaşları 9 - 10 u aşan kızlar erkeklerden kaçma çağında bulundukları için bu mekteplerde iki yıldan fazla duramıyacaklar ve bu müddet içinde ise kâfi derecede bilgi elde edemiyeceklerdir. Kızların rüştiye mekteplerinde dört yıl okumaları, hocalarının kendi cinslerinden olmasına bağlı olduğundan" diyerek üzüntüsünü belirtmektedir. İşte bu sebeplerle gerek kız ilkokullarına ve gerekse ortaokullara öğretmen yetiştirmek üzere bir "Kız Öğretmen Okulu" açılması gerekli olmuştur.

Yalnız ilkokul sayılan sübyan mekteblerinde kız ve erkek çocuklar birlikte okurlardı. Vilâyet merkezleriyle bazı kazalarda da kızlar için ayrıca rüştiye mektepleri vardır. Bu kız rüştiyelerindeki dersler arasında, erkek mekteplerinde olmayan, ev idaresi, ahlâk, sağlık bilgisi ve el sanatları sayılabilir.

Bu rüştiyelerin üzerinde İstanbul'da açılmış olan Kız Öğretmen okuludur (Darülmuallimat) 1870. Bu okulun tüzüğünün 13. maddesindeki şu garip fikri okumak o zamanki zihniyeti kavramak için enteresan olacaktır.

"Muallimler ve muallimeler mektebe geldiklerinde başka başka kendilerine tahsis edilmiş olan odalara girip daimî muallimlerden başka bilcümle erkek ve kadın muallimler ders cetvellerinde tâyin olunan ders zamanları hulûl etmezden evvel, katiyen dershanelere giremezler. Kezalik dersin hitamı ilân ve ihbar olunmadıkça ve dershaneye kadın müdür, muavin, mubassır veya hizmetçi gelmedikçe dersleri terkedemezler."

Kız Öğretmen Okulu binası içine müdür ve öğretmenlerden ve Maarif Nazırlığından resmen gönderilen memurlardan başka hiçbir erkeğin hiçbir suretle girmesine izin verilmiyeceği kaydedildiği gibi, öğrencileri okula götürüp getirdikleri okulca bilinen adamlar, müdür tarafından belirtilen yerde beklerler, denilmektedir.

Bu sıkı tedbirlerle erkek ve kadın öğretmenlerin haysiyet kırıcı zihniyet içinde öğretim görevini görmelerine şaşmamak elden gelmez.

İstanbul'da o tarihlerde zihniyet bu idi ve öğretmen yetişmek istiyenlerin sayısı sadece 32 de kalmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu okula ilk atanan öğretmenlerin çoğu erkeklerdir. Fakat yıllar geçtikten sonra buradan mezun olanlar, aynı okula öğretmen olmuşlar, bu suretle kadın öğretmenler çoğalmaya başlamıştır. 1900 yılında bu okulda çoğunluğu kadın öğretmenlerdir. Böylece yeni usul öğrenim gören kadınlarımızın sayısı artmaya başlamıştır. Avrupa edebiyatı ile ilgilenmeye başlayan Türk kadınları, batı dillerini ve özellikle Fransızcayı öğrenmişlerdir. Bunların yazdıklarına göre kadınlarımızın öğrenimine önem vermeleri ve asıl bilgi edinmek ve okuyup yazmayı öğrenmekle sosyal bir yer sahibi olunacağı ileri sürülmüştür. Bunlardan bazı örnekler burada okunursa, buna ait fikirler daha iyi anlaşılabilir:

"İslâm âleminde hiçbir zaman, hiçbir kimse için erdem ve fikirce olgunlaşmanın gereksiz olduğu düşünülememiştir. Ancak kadınların ilim ve fen öğrenmeleri ise zaten bütün dünya milletleri tarafından kabul edilmiş değildir. Bugün bu fikir bütün medenî kavimlerce benimsenmiştir.

Fakat, Avrupa ve Amerika'da kadınların ilim ve fen öğrenmeleri ve erkeklere özgü meslekleri üzerlerine almaları aile mutluluğu bakımından iyi midir, değil midir? Asıl mesele buradadır. Bugün kadınların bu yolda öğrenim yapmaları aleyhinde bulunanlar pek çoktur.

Kadınlarda öğrenim fikri önemli gibi görünüyorsa da bu öğrenimin onların asıl kadınlık ödevleriyle uygun düşeceği de imkânsız görünüyor. Her ne kadar ilim ve fen öğrenimi, fikir aydınlanmasına, dimağın olgunlaşmasına sebep olursa da, kadınlarda bulunması gerekli olan şefkat hissi, annelik sevgisi ve aile bağlılığı gibi ince duygulara, yapacakları öğrenimin zarar vermemesi de düşünülmelidir ki öğrenim aile mutluluğunu yok etmesin. Genellikle kendilerini ilim ve irfanla bezenmeye çalışan erkekler için her çeşit öğrenim uygun olabilir. Fakat insanlık âlemini inceleyenler, kadınların öğrenimi önemle dikkate alınmaz ve düzene konulmazsa insan mutluluğuna zarar verebileceğini söylemekten çekinmiyorlar. İşte kadınların okuma ve eğitimi bu bakımlardan önemli bir mesele teşkil ediyor.

İstediğimiz, Osmanlı kadınlığının ilerleyişine, Osmanlı medeniyetinin yükselişine hizmet etmektir. Çünkü biz inanıyoruz ki bir millette kadınların hayat tarzı, fikir seviyeleri ve duyguları o milletin ilerleyiş aynasıdır.

Bir yenilik devresinde o medeniyette kadının bulunduğu sosyal düzey olduğuna zerre kadar kuşku duymamak gerekir. Tarihin baştan aşa-

Levent Şahverdi Arşivi

ğı incelenmesinden çıkan gerçek şudur ki: kadın insan topluluğu içinde gerekli yerini aldığı zaman yaşadığı çevreye, o çevrenin gerektirdiği medeniyete pek büyük hizmetler etmiş ve bu hizmetten insanlık âlemi büyük faydalar sağlamıştır. Bugün düşünülecek en önemli mesele, özellikle Avrupa medeniyetinin bizi geride bıraktığı şu sıralarda, kadınların gelecekte ne gibi ödev ve hizmetleri üzerlerine alacaklarıdır.

Bir defa sosyal topluluklarda kadının, toplumun ilerleyişi ve olgunlaşması için, kaçınılmaz bir unsur olduğu meydandadır. Her sınıf halk bu yüksek fikir ile medenî ilerleyişe olan irfan hissesini bırakacak olursa şüphesiz ki Osmanlılar dayanıklı ve esaslı adımlarla ilerleme yolunda yürümeye başlar. Şimdiye kadar ileri sürülen fikirlerden şu sonucu çıkartmak gerekir. Bizde çoğunlukla kadın, kendisine sağlanan dinî ve medenî haklara rağmen öğrenimi çok ihmal edilmiş bir zümredir. Kamu oyunda bir kadının okumaya zorunlu tutulup tutulmaması hakkında tereddüde düşülmesi de bunu gösterir.

Şu halde bizim atacağımız ilk adım, aile arasında, öğrenim yapmanın bir zorunluk olduğu fikrini uyandırmaya çalışmaktır. Bir defa kadınlarımız yüzyıllardan beri yüksek bir dinin kendilerine tanıdığı medenî haklardan faydalanmak için islâm şeriatının ta beşikten mezara kadar öğrenimi emreylediği ilim ve fennin nurlu gölgesine sığınırlar ve buna karşı göz yumanların korkuları yok etmeye çalışırlarsa vatana büyük bir ödev yapmış olurlar ki, bunun büyük olan mükâfatını gelecekte yine kendilerinin yetiştirmeyi başaracakları çocuk ve torunlarından hakkiyle bekliyebilirler. Şimdilik kadının en büyük ödevi bundan ibaret olup bunun dışında kalanlara üzüntü ile "Uzak hayal" demekten kendimizi alamayız". Bu yazılar o zamanki istek ve düşünceleri çok güzel belirtmektedir.

Avrupa edebiyatı ile ilgilenen ve Fransız edebiyatının etkisi altında kalarak, ilk eser veren kadın şairimiz Osman Paşa kızı Nigâr hanımdır (1856 - 1918). Şiir ve hikâyelerle şöhret yapan bu kadın yazarımızın yabancı dilden tercümeleri de vardır. İstanbul'daki konağı ve yalısı devrin en ilginç kültür ve sanat toplantılarının yapıldığı yerler arasında sayılmıştır. Yabancı kültür çevrelerinden de saygı görmüş ve değer verilmiş ilk Türk kadın yazarıdır. Batı etkisi altında eser veren diğer bir kadın şair ve yazarımız da Fatma Makbule hanım'dır (1865-1898). Hüzünlü, hisli şiirleri yanında nesirleri, hikâye ve özellikle ahlâki makaleleri vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük şairimiz Abdülhak Hâmid'in kızkardeşi Mihrünsa hanım (1864 - 1943) da bu devrin lirik ve batı tesirinde eser vermiş şairlerdendir.

Tanzimat devri edebiyatımızın en seçkin siması Fatma Aliye Hanımdır. (1864 - 1924) Bilgin devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. Fransızcadan çevirdiği romanın basılışı, zamanında edebî bir tartışmaya yol açmış ve devrin tutuculuğu yüzünden bu Türk kadınının yabancı bir dilden tercüme yapabileceğine inanılmamıştır. Fakat onun "Bir Kadın" imzasıyle çıkardığı kendi romanları ve diğer makaleleri devrin fikir hayatında önemli etkileri olmuştur. Babası hakkında yazdığı biyografya bugün dahi bir değer taşımaktadır. Fatma Aliye hanımın gerek yazıları, gerekse savaş zamanlarında kurulan yardım derneklerindeiık çalışmalariyle, zamanın fikir hayatına örnek vermesi bakımından önemli bir rolü olmuştur. Kızkardeşi Emine Semiye hanım (1868 - 1944) romanları ve çocuk eğitimi üzerine olan yazılariyle tanınmıştır.

Halide Edip (Adıvar)'ın 1911'den itibaren yazı ve romanları da bu devre tarihimizde yer alır.

Bu fikir ceryanlarının yanıbaşında hükûmet ise geri fikirlerin uygulanması olarak bazı kararlar çıkarmıştır.

"Sokakta Türk kadınları Padişahın emri ve şeyh-ül-islâmın arzusu ile hükûmetin emrindeki Zaptiye nazırı bir ferman çıkardı ki, bu sadık müslüman kadınlarının umumî yerlerdeki giyinişini tarif ediyordu. Bu fermana göre kadınlar umumî yerlerde ve kalabalık caddelerde ince peçeli çarşafla gezmekten menediliyorlardı. Fakat ince peçeyi tenha caddelerde ve ziyaretlere giderken kullanabileceklerdi. Polislere verilen talimatta, her ne zaman olursa olsun eğer yönetmeliğin yasakladığı durumlarda herhangi bir kadını ince peçe takmaya cüret etmiş görülürse hemen hakkında rapor vermeleri ve bunun da çok sıkı bir şekilde uygulanmasını emrediyordu. Raporda cezalı kadının adı ve ne şekilde kaideleri bozduğundan ötürü ceza yediği yazılacak ve bu da devrin Zaptiye nazırına sunulacaktı. Ayrıca müslüman kadınlar Bayezit, Şehzadebaşı ve Aksaray'da vasıtaya binmekten ve yürümekten menedilmişlerdir. Bundan başka kapalı çarşıda dolaşmaktan ve dükkânlarda oturmaktan da menedilmişlerdi.

Bu kaidelerin yerine getirilmesi ceza kanununun 254 üncü bendine göre dâva açılacaktı. Müslüman kadınları nherhangi bir umumî yerde gruplaşmaları şiddetle yasaklanmıştı. Eğer polis böyle gruplaşmış bir

Levent Şahverdi Arşivi

topluluk görürse onları ayrılmaya davet edebilecekti. Bu ayrılmaya davet, polisin takdirine göre, ya gruptaki en yaşlı kadına veya beraberlerindeki hizmetçilere söylenecekti.

Yönetmeliğin geri kalan tarafı erkeklerin umumî yerlerde kadınlara karşı davranışlarını tarife hasredilmişti. Sokakta bir kadınla konuşan veya bir kadına işaret eden herhangi bir erkek ceza kanununun 202 inci maddesi gereğince cezalandırılacaktı" (1).

Bu yazıların İngilizce olarak basıldığı tarihlerde İngiliz kadınları hak isteklerinin en hararetli devrindedirler. Meşhur İngiliz yazarı Stuart Mill der ki: "Bir medeniyetin seviyesini ölçmek isterseniz derhal kadının hayat şartlarına bakınız".

"Kadınların en fazla saygı gördüğü memleket medeniyette en ileri memlekettir". denir.

XIX. yüzyılın aydın Türk kadını olarak adı bilinenler daha çok ailede yazı hayatında tanınmış ve eser vermiş kimselerin yakınlarıdır. Bundan şu sonuç çıkıyor ki, aile çevresindeki fikrî hayat düzeyi'nin kızlara da etkisi olmuş ve okul eğitimine henüz girmeyen genç kızlar özel derslerle öğrenimlerini bitirmekte ve yabancı dil öğrenmektedirler. Bu suretle aydın bir kadın topluluğu gazete çıkarmak ve yazı yazmak isteği ile teşebbüse geçmişlerdir. "Hanımlara mahsus gazete" 19 Ağustos H. 1311 = M. 1893 yılında haftada iki defa olmak üzere yayına başlamıştır. Bu gazetede devrin tanınmış kişilerinin kızları, torunları ve kızkardeşlerinin çeşitli konularda yazıları vardır. Bir başmakalede şu cümle var: "Bir kavmin terakkisini ölçüp biçmek için kadınlarının derece-i mükteseb at ve malûmatını mikyas tutuyorlar". İşte bu fikre göre hemen bütün yazarlar kadınların bilgili olmaları üzerinde ısrar ediyorlar. Özellikle çocuk eğitimindeki kadının rolünün ne kadar önemli olduğunu belirtiyor. "Kadınlar insaniyetin anasıdırlar" diyen bu gazete sütunlarında aile, çocuk, sağlık bilgileri ve güzel sanatlara ait çok ilgi çekici yazılar vardır. Bu yayınları yapan kadınlarımızın inançları şudur: Bir millete kadınların eğitimi, bilgisi, fazileti ve ahlâkı ne kadar güzel ve sağlam olursa, bütün milletin fertleri o derecede sağlam karakterli ve bilgili olurlar. O günkü aile yaşayışından iyi ve olumsuz örnekleri yazan kadın yazarların yabancı dildeki kitaplardan da faydalandıkları anlaşılıyor.

---

(1) Levant Herald (Günlük baskı 15.8.1881). Vol. 1-No. 64. Bu gazeteyi Londra'daki Kütüphanede inceledim. 1962.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunlarda dikkati üzerine çeken taraf bu yazı yazan kadınlarımızın bahtiklerine ve kişiliklerine çok önem vermeleridir. Meşhur bir şahsın torunu olduğunu yazdığı için gazeteye bir açıklama yapmayı gerekli görenler vardır. Bundan anlaşıldığına göre bu yazı yazan hanımlarımız büyük ve tanınmış bir şahsın ailesinden oldukları için değil, kendilerinin bir fikir sahibi olduklarını savunmaktadırlar. Bunun için şu örneği aynen okumak bize bir fikir verebilir.

Hanımlara mahsus gazete No. 3. 28 Ağustos H. 131 - M. 1895 "Vüzerayı Saltanatı Seniyeden merhum Ahmet Vefik Paşanın hafidesi Fahrünnisa hanım" diye gazete tarafından yazıldığı için, Fahrünnisa hanım gazeteye şu mektubu gönderiyor:

"Bittesadüf vâkıf olduğunuz hüviyetimi, rey-i âcizanemi ihtihsal etmeksizin meydan-ı alenniyete vaz buyurduğunuza teessüf etmedim desem yalan söylemiş olurum.

Gerek on numaralı malûmatın hanımlara mahsus kısmına gerek ceride-i feridelerine naçizane ihda eylediğim makalâta vazettiğim imzamın mahlâstan ibaret olduğu elelbette nazarı dikkatinizi celbeylemiştir. Dünyada herkesin musip ve gayrı musip bir fikr-i mahsusu vardır. O fikir ammece ister makbul ister merdud olsun yine kendisine mütehassıs görünmek tabiat-ı beşeriye muktezıyatındadır. Nitekim herkes aklını mevkiî dad'ü sitade vazetmiş yine kendininkini beğenmiş, almış darb-ı meseli kadîm ve meşhur bir kelâmdır. Âcizelerinin de hassa-ı âmal ve aksay-ı maksadım alâ kader'il imkân cemiyet'i beşerriyye hizmet'i naçizde bulunmak olup li-veçhillâh olan bu say'ı kûşişime iştihar etmek gibi bir maksad-ı zâtiye şaibesini karıştırmak istemediğim cihetle, varaklarımı akraba ve taallûkatımdan maadasınca meçhul bulunan mahlâsımla imza ederek fikr-i kasıranemin erdiği mertebede niyat-ı nev'ime ihtarat-ı lâzime bulunmayı tasmim eylemiş idim. Fakat Halikimin takdiri benim tedbirime tevafuk etmeyerek maksadımın aksi zuhur eylediğinden bu suretle alenen beyan-ı hale mecbur oluyorum.

Muharrir Beyefendi hazretleri ifade-i meram edebilecek kadar haiz olduğumu gördüğünüz kuve-i kalemiye-i cüz'iyyeden dolayı ced'i muhterememden ziyade ebb-i muazzezime medyun-u şükran olduğum cihetle talim ve terbiyem hususunda lâzımgelen fedakârlığı diriğ etmeyen her veçhile vazife-i ebeveyni bihakkin ifa eyleyen peder-i müşfikim Rahmetullah-ı aleyh hakkındaki hissiyat-ı şükr güzarânemin bir delil-i alenisi olmak ve ruhunu hoşnut eylemek üzere fimabad lûtf-u hak ile takdimine muvaffak olacağım mekalâtın sernamesini berveçh-i âti tahrir buyurmanızı rica ederim." (2, Eylül H. 1313 = M. 1897)

Levent Şahverdi Arşivi

Evkaf-ı Hümayun Varidat-ı Umumiye müdürü merhum İsmail Hakkı Bey kerimesi, Fatma Fahrünnisa.

Bu ağır üslûblu yazıda görüldüğü gibi Ahmed Vefik Paşa torunu olduğunun yazılmasını kendi fikir ve çalışmalarını bu şöhretten yararlanır durumda olmasını haklı olarak istememektedir.

Bu devirde kadın dergi ve gazetelerinin listesini gözden geçirelim:

Kadın 1908, Kadın bahçesi 1912, Kadınlar dünyası 1912, Kadın hayatı 1912, Kadın duygusu 1913, Kadınlar âlemi 1913, Kadınlık 1913, Kadın hayatı 1918, Kadın Kalbi 1919.

Kadın yayınlarının başında konulan şu cümle çok önemlidir. "Bir milletin nisvanı derece-i terakkisinin mizanıdır" denilmektedir. Yani: Bir milletin kadınlığı ilerleme derecesinin ölçüsüdür. Bu suretle ilerlemede kadınların da önemli rolü olduğuna önem verilmektedir. Yine bu yayınlar arasında II. Meşrutiyet 1908 Hürriyet devrimi için çıkan kadın dergisinde şu başlık dikkate değer:

"Yaşasın Millet Meclisi" (H. 1324- M. 1908) NUSHAİ-MEFHARET No. 18, Selanik.

Derginin kapağına konulan bu cümle, o zamanki "Meclisi Mebusan" değiminden farklıdır. Bu kadın dergisi Osmanlı İmparatorluğunda ilk defa olarak "Millet Meclisi" deyimini kullanmıştır.

Bu arada 1867 den beri kadınların kurduğu dernekler de çalışmaya başlamışdır. Bunlar savaş yaralılarına yardım (Cemiyet-i İmdadiye) grupları ise de, 1912 de kurulan "Taali-i Nisvan" cemiyeti Türk müslüman kadınlığını dernek hayatına alıştıran ve özellikle çarşafa kapanmasına karşı erkeklerle beraber çalıştığı ve fikirlerini yayma imkânlarını bulduğu ilk resmî kuruluştur. Bu sırada Hilâl-i Ahmer'e (Kızılay) bağlı "Kadınları çalıştırma" derneği de, şehirli Türk kadınlarını dış hayatta çalışmaya yöneltmiştir. Aynı zamanda okullardaki kız öğrencilerde artmıştır. Öğretmen okulundaki kız öğrenciler 1916-17 de 803 iken 1917-18 de 1005 i bulmuştur. Bu durum Türk kızlarının öğretmenlik alanında daha kolaylıkla çalışma hayatına atıldıklarını gösterir. Bütün bu hareketler son yarım yüzyılda kadın hayatının yeni gelişmelerini belirtmektedir.

Fakat bütün bunlar siyasi hak üzerinde, herhangi bir tartışmayı ele almamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Halbuki XIX. Yüzyıl Avrupa ve Amerika kadınlık âleminden bazı kuruluşlar siyasî hakların alınması için uğraşmaktadırlar. Bunun karşısında Türk kadınlığının uğraşısı ise, ilkönce kapalı hayattan çıkabilmek, sonra ise öğretim ve eğitim alanında ilerlemek ve kız okullarına sahip olmaktır. Esasen tarih boyunca, son yıllardaki savaşlar toplum hayatında büyük değişikliklere sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu içinde ise, (XIX, ve XX. yüzyılların) kadın hayatı üzerinde esaslı ilerlemeler kaydetmiştir. Anadolu çiftçi kadını esasen ekonomik hayatta daima erkekle beraber iş birliği yaptığı için üretici durumda idi. Aydın kadın hayatı ise, şehirlerde ve özellikle payitaht olan İstanbul'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında rol oynamaya başlamıştır. Bununla muvazi olarak ilerliyen öğretim ve eğitimin aileden okula geçişi ile de genelleşen ve okuma yazma bilenlerin adedinin çoğalmasıyle Türk kadınının hayatı yeni bir devreye girmiştir.

Tevfik Fikret "Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer" diyor.

Abdülhak Hamid ise "Bir milletin nisvanı derecei terakkisinin mizanıdır." Birinci cümledeki menfi yorumla, Tevfik Fikret beşeriyetin esas unsurunu kadında buluyor. Diğer cümlede ise bir milletin medeniyetindeki ilerlemenin ölçüsünü kadınların durumuna göre olduğu açıklanıyor. Bu suretle meşhur fikir adamlarımız kadınların ilerlemesi konusunu benimsemekle müspet şekilde düşüncelerini yaymışlardır.

Osmanlı İmparatorluğunda II. Meşrutiyet devri (1908) yeni bir siyasî hayatın gelişmesine yol açmış ise de, kadınlarımızın devlet idaresi içinde ödev ve hak alabilmeleri meselesi bahis konusu olmamıştır. Ancak okuyan kadınlarımızın çoğalması, aydın bir kadın topluluğu olmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda kız okullarının gittikçe olumlu gelişmesi ve kadın öğretmenlerin iş hayatına atılmaları müspet bir yolun açılmasını sağlamıştır. Bu suretle de kadının sesi duyulmaya başlamıştır. Türk kadınlığı fikirleri ile eski zihniyeti yıkmaya ve kapalı kadın hayatından kurtulmaya uğraşırken, okumanın ve kültür'ün şart olduğuna inanmıştır.

Bu arada erkeklerimizden de kadının yetişmesi ve hürriyete kavuşması fikrini türlü yönlerden ele alanlar olmuştur.

Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi gibi aydınlarımız islâm dini esaslarından da yararlanarak dinî metinlerden kadın hakları için deliler aramışlar ve ona göre açıklamalarda bulunmuşlardır. Diğeri ise, yine İslâmî kaynakların yardımıyle, toplumu modernleştirmek isteyenlerin inancı idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu iki zihniyeti savunan iki ayrı grup, çeşitli dergilerde fikirlerini yaymışlar ve bu suretle kadın konusu ciddî olarak ele alınıp tartışmalar yapılmıştır. Bu konuda Baha Tevfik ve Celâl Nuri, Türk kadınları hakkında eserler çıkarmışlar, Ziya Gökalp eski Türklerdeki kadın hayatını incelemiş ve bunları Abdullah Cevdet ve Tunalı Hilmi, fikir bakımından desteklemişlerdir. Celâl Nuri sosyal bir konu olarak işlediği Türk kadınlarının hürriyet kazanmasına ait delilleri, bir yandan da dünya kadınlığının ilerlemesini örnek alarak yazmıştır. Diğer taraftan da Kur'an âyetlerini tefsir ederek bunlara dayanmak istemiştir.

Yazarlarımız, bu devrin tutuculuğuna uyarak kadına tanınacak hak için dinî kaynaklardan delliller bulmaya çalışmışlardır. Erkeklerin bu iki yönlü tartışmaları ve yayınları yanında "Kadınlara mahsus gazete ve dergiler" deki yazılar da kamu oyunu bu konularda hazırlamış oluyordu. Bu durum Türk fikir hayatında 1908-1918 yılları arasında gelişmiştir. Bir taraftan da kız okulları gittikçe rağbet bulmuştur. Karı kocanın sokağa beraber çıkması yadırganan bir çevrede, bazı örnekler verilmeye başlanmıştır. Sadrâzam Fuat Paşa'nın eşi ile bir otel salonunda oturması tabiî bulunmakla beraber, halkın buna alışması ve hoş görmesi sağlanmak istenmiştir.

Balkan savaşı felâketinden sonra çıkan Türk yazarların makalelerinde dikkate değer fikirler vardır. Bu felâketin sebepleri arasında, Türk kadının toplum içindeki yerinin verilmemiş olmasını da ele alırlar. Eski Türk gelenekleri ile İslâm devrindeki kadının durumunu inceleyen yazarlar, bu bakımdan sert eleştirilerde de bulunmuşlardır.

Böylece Balkan savaşından sonra Türk kadınlığı hakkındaki yayınların etkileri görülmeye başlamıştır. Tutuculuk yenilmiye başlamış ve hükûmet kız okulları konusunda daha cesaretli hareket etmiştir.

25 Eylûl 1913 de İlk Öğretim kararnamesiyle kız rüştiyeleri 6 senelik kız ilkokulları haline gelmiş ve ilçe merkezlerine kadar bu okulların açılması yoluna gidilmiştir. Bazı vilâyet merkezlerinde 5 yıllık kız öğretmen okulları da bu kararnameye dayanarak açılmıştır.

Yine 1913-1916 ders yılında kızlar için ilk lise İstanbul'da açılmıştır. (İstanbul İnas Sultanisi 1915 de Bezmiâlem).

Cumhuriyet devrine kadar kız okulları bu durumdadır.

Kız meslek okulları 1869 dan sonra Rusçukta ve İstanbul'da açılmış ve 7 senelik bir öğrenim programı ile 1886 dan sonra "Kız Sanayi mektebi" adını almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Kadınlar için ilk ebelik öğrenimine karar verilmesi 1843 yılındadır. Bu suretle "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahânede" ebelik sınıfları açılmıştır. Bu tarihten iki yıl sonra ise, 10 müslüman ve 26 hıristiyan ebeye diplomaları verilmiştir.

1908 den sonra kadınların ebelik, hemşirelik mesleklerinde ilerliyebilmeleri için teşebbüsler olmuştur. Ancak buna karşı bazı engeller de vardır. 1917 de dişçi ve hekim olarak görev alacak kadınlar için tartışmalar yapılmıştır. Bu, özellikle Tıp Fakültesi Profesörler kurulunda ele alınmıştır. Kızların Tıp Fakültesine kabulünü bir kanun meselesi addeden Fakülte Dekanına itirazlar yükselmişti. Nihayet 1922/23 ders yılında kız öğrenciler Tıp Fakültesine kabul edilmiştir.

1915 yılının ilk ayında İstanbul Üniversitesinde (Darülfünun) hanımlar için, haftada 4 gün olmak üzere konferanslar verilmeye başlanmıştır. Kadınlarımızın yüksek öğretime ilk adım olan bu derslerin basındaki akisleri çok müsbet olmuştur. Ancak kız orta okulları ile öğretmen okullarının kadın öğretmen isteği karşısında yüksek öğrenime duyulan ihtiyaç, bu başlayan dersleri düzenli ve süreli bir fakülte haline getirmeye sebebiyet vermiştir. Aynı yıl (1915) İnas (Kız) Darülfünun adıyla bir kısım açılmıştır. Bu Darülfünun'un ilk öğrencileri kız idadileri ile kız mualim (Öğretmen) mektebi mezunlarıdır.

Bu suretle 1915 yılı başında İstanbul Üniversitesinde hanımlar için düzenli dersler başlamıştır. Dersler haftada 4 gün Üniversite Konferans-salonunda veriliyordu. Bu dersler; kadın hukuku, heyet ilmi (kozmoğrafya), fennî malûmat, umumî ve kadın hıfzıssıhhası, elişleri, tarih, ev idaresi pedagoji idi. Kadınlarımız için yüksek öğrenim sayılan bu derslerin açılmış olmasından dolayı basın memnuniyet gösteriyor ve bu derslerin kadınlarımızın fikrî ilerlemesinde yapacağı etkiyi şu satırlarla anlatıyordu:

"Hakikaten yükselmiye azmetmiş olan bu milletin evlâdına ilk terbiyeyi verecek olan kadınlığın fikren imdadına yetişmek, onu yükseltmek, ona darülfünun salonları içinde teallüm hakkını vermek fikrî inkılâp için tam mânasiyle bir başlangıçtır. İçtimaî heyetimizin yarısından fazlasını teşkil eden kadınlarımızın mevcudiyeti ihmal olunamazdı. İhmal olunursa sonu felâket olurdu ve oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

...Hakikaten doğrudan doğruya korkmayarak ikrar edelim ki, bizim fert ve şahıs hususundaki hiçliğimizin başlıca sebebi aileyi idare ve terbiyesi altına alacak kadınlarımızın yükselmesine çalışmaklığımızdır. Zaten erkek de tenevvür edememiş olduğu için aile ve vatan öksüz kalıyorlar. Bu mahrumiyet içinde yetişen gençler ne ile mevcudiyet kazansınlar?" (İkdam gazetesi.)

İstanbul Üniversitesi (Darülfünun) Edebiyat fakültesinde 1915 de İnas yani kızlar için açılan yüksek öğretim üç şubedir. Edebiyat, 10-12, Tabiiye 9, Riyaziye 4 öğrenci alınmıştır. Ders yılında Edebiyat Fakültesi Reisi İ. Hakkı (Baltacıoğlu) ve genel sekreter Behçet (Gücer) Beylerin aldıkları bir kararla kız öğrencilerin erkeklerle beraber ders görmesini uygulamışlardır. Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin şikâyetine rağmen, Fakülte meclisi, bunu başlatmış ve bu tür öğrenimin devamına karar vermiştir. Böylece de öğrencisiz kalan İnas Darülfünunu kapanmıştır.

Garip bir raslantı olarak aynı gün, Afife hanım isminde bir Türk kadınının tiyatroda rol alması hükûmet tarafından iyi karşılanmamış ve Şeyhülislâm'ın (Mustafa Sabri) ısrarı ile bir müslüman Türk kadınının sahneye çıkması hoşgörülmediğinden, tutuklanmaya kalkışılmıştır.

Görülüyor ki devlet hayatından sorumlu olan iki yönetici ayrı yollar izliyor. Bir taraftan gericiliğe boyun eğilerek sahneye çıkan Türk kadını tutuklanmaya çalışılıyor, diğer taraftan aynı gün, Türk kızlarına erkeklerle beraber yüksek öğreniminin kapıları ilk defa İstanbul Edebiyat fakültesinde açılmış oluyordu.

İşte, böylece XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda başlayan ıslahat hareketi Türk müslüman kızların özel öğrenimden resmî okullardaki eğitim ve öğretime götürmüştür. Meslek olarak da, öğretmenlik Türk kadını için ilk resmî çalışma alanı olmuştur.

XX. yüzyılın başlarında Türk kadınının pasif uğraşması, örtünmeden kurtulmak sokağa serbestçe çıkabilmek ve erkeği ile yan yana ve bir arabaya binebilmek ve öğrenim ve eğitimden faydalanmak için kamu oyundaki gericilik zihniyetini yenmektir. Çünkü I. Cihan savaşının sonlarına kadar bütün taşıtlarda (tramvay, vapur) kadın ve erkeklerin oturdukları yerler perde ile ayrılmış bulunuyordu. İstanbul'da Boğaziçine ve Adalara giden vapurlarda kadınlar güvertede oturamazlardı. Aşağıda kamaralarda kapanmaya zorunlu idiler. Ada vapurlarında ilk defa güvertede oturma izni verildiği vakit, bir kadın muharririn bu

Levent Şahverdi Arşivi

hususiaki yazısı çok dikkate değer. O, açık havada denizi seyredebilmesini öyle içten gelen bir hürriyet hasreti ile ifade eder ki, sanki bu bir saatlik yolculuk değil de, âdeta Okyanuslar aşan bir seyahatin tatlı hâtıralarını andırır gibidir.

Daha öncede değindiğimiz gibi, kadınların yazılarında sosyal meseleler ele alınmıştır. Bunlar, okuyan kadına hitabetmekte bu konularda kadınları aydınlatmaktadır. Diğer memleketlerde görüldüğü gibi örgütlenmiş bir sistem içinde değildir. Fert fert, Türk kadını bu hürriyeti istemekte ve eli kalem tutanlar bunu diğerlerine yazılariyle duyurmaktadırlar. Ancak, kadınların çalıştıkları dernekler, siyasi hakları elde etme konusundan önce hayır ve yardım kurulları olmuştur.

Bu açıkladığım fikirler, yazılı kaynakların bize verdiği ve büyük şehirlerin içinde yaşıyan kadınların hayatını aksettirir. Halbuki İmparatorluğun kasaba ve köylü kadını bu fikrî hayattan uzaktır. O, köyünde yaşarken, yine bir önceki devirde olduğu gibi üretici bir varlıktır. Okuma yazma isteği pek buralarda duyulmamaktadır. Şehirlerde de olduğu gibi, dinî metinleri (arapça) anlamadan ezberleyen kadınlardan, hafızlar ve dinî metinler okuyanlar bulunmaktadır. Hattâ bunlara genellikle "Molla" unvanı verilmektedir.

Fakat bütün bu eğitim ve öğretim yoksuzluğu ve devletin bu küçük kasaba ve köy topluluklarına bu bakımdan ilgi göstermemesine karşılık, Türk köylü kadını evine, vatanına bağlı, çalışan, verimli olan bir varlıktır. O ana dili türkçeyi bölgesel şive ile de olsa, en sade olarak konuşur ve halk şairleri arasında yeri vardır. İşte Osmanlı kadını olarak bize bugün bu yönleriyle tanıtılabilmiştir.

Osmanlı devletinin II. Meşrutiyet devri, kadın hayatı bakımından çok değişik safhalar gösterir. Bir taraftan öğrenim ve eğitim gören kadın topluluğunun meslek haytına yönelmesi, diğer taraftan gericilikten kurtulma isteği vardır.

Erkeklerin geleneklere bağlı hareketlerine bir örnek olmak üzere, İstanbul'daki Gülhane Parkının hikâyesini Belediye başkanının (Şehir Eminî) anılarında okuyoruz. Sarayburnundaki Gülhane Parkı, halkın yararlanması için düzenleniyor ve Park haline getiriliyor ve ilk açılış gününde kadın ve erkek de bulunuyor.

Zamanın Harbiye Nazırının hoşuna gitmeyen bu durum için "şiddetli bir tezkere ile kadınların parka girmesinin yasak edilmesi" emre-

Levent Şahverdi Arşivi

diliyor. Fakat bu fikre direnme karşısında, teklîf şu şekli alıyor: Kadınların parka girmeleri için ayrı bir gün koyalım.

Tabiî bu geçici ve uygulanmayan bir emir halinde kalıyor. Çünkü I. Cihan Savaşı, artık Osmanlı devri kadınını da hürriyetine doğru yöneltmiş ve çalışma hayatında bir yeri olan kadın, Parkta hava almak, dolaşmak hürriyetine kavuşma yolunu bulmuştur.

1914-1918 Cihan savaşına Osmanlı devletinin katılması ile, toplum hayatında yeni bir durum belirmiştir. Askere giden erkeklerden açık kalan bazı memurluklara, kadınların atanması zorunlu görülmüştür. Kadın cephe gerisi işlerde ve kaldığı evinde, köyünde tamamen aktif olarak iş hayatına atılmış, eskisinden daha çok çalışma durumuna girmiştir.

Böylelikle kadın vatandaşın daha önceki devirlerde görüldüğü gibi payitaht ve büyük şehirlerdeki zenginliğin gösterisi olan lüks'e değil, çalışmaya önem verilmesi yoluna gidilmeye başlanmıştır.

* *
*

Levent Şahverdi Arşivi

III — İSTİKLAL SAVAŞI VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVRİNDE TÜRK KADINI

Türkiye'de 1918-1923 yılları arasında kadının durumu değişik özellikler gösterir. Türkiye'nin tarihî gelişmesi buna büyük ölçüde etkili olmuştur.

1918, Osmanlı İmparatorluğunun I. Cihan savaşından yenik taraf olarak, Mondros mütarekesini imza ettiği tarihtir. İmparatorluğun Asya'daki (Arabistan, Suriye, Lübnan, Irak) toprakları üzerindeki egemenliği sona ermiş, 1920'de Sevr'de imza edilen sulh antlaşması ile bütün Türkiyenin parçalanmasını son Osmanlı hükümeti kabul etmiştir. Memleketin her tarafı işgal edilme tehlikesi karşısında kalmıştı. İstanbul'da Padişah ve Hükûmeti bu şartlara tam boyun eğme durumunda iken, Türk milleti bunu kabul etmiyerek yer yer örgütlenmiş ve bölgesel kurtuluş çarelerine başvurmuşlardır. Fakat bu ayaklanmalar da bölgelerin ayrı ayrı kurtarılması emeli ile hareket edildiğinden başarı elde edilmesine pek imkân yoktu. İşte b udağınık kuvvetleri birleştirme ve memleketi bütün olarak kurtarma hareketi, Kemal Atatürk'ün Anadolu'da başa geçmesi ve bu fikri uygulayarak başarıya ulaşmasını sağlamıştır. Bunun ilk devirleri gerilla niteliğinde çarpışmalar ise de, Ankara'da 23 Nisan 1920 de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisine dayanarak bir hükûmet kurulmuştur. Türk Ordusu yeniden kurulmuş ilerliyen düşman kuvvetlerine karşı savaşlardan sonra 1922 de Türkiye kurtarılmış ve bu zafer üzerine Lozan'da 1923 de yeni Türkiye'nin sınırları belirtilerek İtilâf devletleri ile bir antlaşma imza edilmiştir. Aynı yıl 29 Ekim 1923 te Cumhuriyet rejiminin ilânı ile, Ankara Türkiyenin merkezi olmuştur.

İşte bu birkaç satırla hatırlatmak istediğim tarihî olaylar sırasında, Türk kadınının durumunu şu konularda ele alabiliriz:

1 — İstanbul'da ve diğer vilâyetlerde aydın Türk kadınlarının çalışmaları ile, düşman işgaline karşı direnmek için, erkeklerle beraber hareket etmeleri, ayrıca dernekler kurmaları ve mitingler tertip etmeleri.

2 — Aynı yıllarda İstanbul Üniversitesine kız öğrencilerin erkeklerle beraber okuyabileceğinin karar olarak alınması.

Levent Şahverdi Arşivi

3 — I. Cihan Savaşında askerde bulunan erkeklerin yerine dış iş hayatında memuriyetlere girmeleri.

4 — Hayır derneklerinde ve Kızılay örgütünde çalışmaları.

5 — Anadolunun diğer büyük ve küçük şehirlerinde kız okullarının çoğalması ile kadın öğretmenlerin artması.

6 — İç savaşlar da kurtuluş hareketine girişen Anadoluda ise, kadınların vatanın savunmasına katılması.

7 — Belirli bir öğretim devresini bitiren kızların çeşitli mesleklerde yetişme gayretleri ve uğraşmaları.

1 — İstiklal (Kurtuluş) Savaşında Türk Kadını

Kurtuluş savaşında Türk kadını, millet bütünlüğü içinde kendisine düşen ödevleri yapmıştır. Bu devrede savaş sadece cephelerde değil aile ocaklarına da girmiş ve yurdun her yeri yabancı işgaline uğramıştı. Bu duruma İstanbul'daki Osmanlı Hükûmeti yöneticileri boyun eğmiş ise de, Türk halkının direnmesi sayesinde özgürlüğe kavuşma imkânı sağlanmıştır. Kuvayı Milliye belirli yerleri savunma için uğraşırken, kurulan cemiyetler siyasî yönden küçük bölgelerin Türk varlığı için kurtarılmasını amaç edinmiştir. Bunların yanı sıra bölücü ve işgâl kuvvetlerine dayanan kuruluşlar da yer almaktadır. İşte bu karamsar hava içinde 22 Mayıs 1919 tarihli Samsun'dan İstanbul Hükûmetine M. Kemal imzası ile giden uzun raporun bir cümlesi şudur:

"Millet birlik olup (yek vücut) hakimiyet esasını ve Türk duygusunu hedef tutmuştur."

Ordu Müfettişi, işgâl altındaki Osmanlı hükûmetine, **Türk milletinin egemenliğini** ele alacağını ve Türk duygusuna dayanarak **birliği amaç** edindiğini bildiriyor. Bu fikre karşı oradan hiç bir tepki veya uyumluluk olmadığı gibi, bunu engelleyecek tutum, Osmanlı hükûmetince bütün Kurtuluş hareketi boyunca sürdürülmüştür. Aynı raporda M. Kemal Paşa İzmir'in işgâlini milletin protesto ettiğini de yazmıştır. 28 Mayıs 1919'da Havza'da Anadolu'daki kumandanlara ve mülkî amirlere şöyle bir bildiri gönderiyor:

"Yurt bütünlüğünün korunması, bunun için milli örgütler kurulmasını ve düşman işgalini protesto etmek için mitingler tertip edilemsini ve bu hareektlerin kamu oyuna, İstanbul hükümetine ve yapancı devletlere telgraflarla duyurulmasını" istiyor. Ordu müfettişi M. Kemal'in

Levent Şahverdi Arşivi

bu fikirleri yeni değildir. O, Suriye cephesinden 20 Eylül 1917'de Osmanlı hükûmetine gönderdiği raporlarda, adeta 1919'un acı günlerini görmüş gibidir. Diyor ki: "Harbin devamı Osmanlı imparatorluğunun Anadolu dışındaki memleketleri kaybettirmek lüzumu hasıl olsa dahi, elimizde kalacak bölgelerdeki Türk ahalisini herhalde dayanamaz, çürük bir kitle halinde bulmamalıyız..." Bu tarihte "Anadolu askerinin bir neferinin dahi savunamıyacağı bölgelerde ziyana uğramamasını" Osmanlı hükûmetine hatırlatıyor. Bu belgeler bize M. Kemal Atatürk'ün kumandan olarak askerî görüş ve önerileri yanında Türkiye'nin geleceği hakkındaki düşüncelerini de belirtiyor.

1919-1920 yıllarında Türkiye'de millî direniş hareketleri, tarihimizin en ilgi çekici olaylarını meydana getirmiştir. İstilaya silâhla karşı koymalar (Kuvay-ı Milliye) mitingler, kurulan cemiyetler ve kongreler.... Sonunda T.B.M Hükûmeti ve ordusu ile zafere giden yol, bu halk hareketinin birleştirici bir önder yönetiminde başarıya ulaşmasını sağlamıştır.

a) Kuvayı Milliye hareketinde ve Ordu hizmetinde Türk kadını:

Türkiye'nin kurtuluş savaşı bir milletin ölüm kalım halinin tarihidir. Çünkü savaş sadece cephelerde değil aile ocaklarına kadar girmiştir. Bu istilâya karşı savaşan erkeğine yardımcı olan kadın cephaneyi arabasında, sırtında taşımış, askeri giydirecek eşyaları hazırlamış, ordunun yiyeceğini yetiştirmiş, vatan savunmasında üzerine düşen ödevi yapmıştır. Bu savaş sırasında, kadının çeşitli fedakârlıklarını gören yazarlar, bize canlı örnekler vermektedir. Bu devirleri görenlerin ve yaşayanların anıları ise pek çeşitli ve ilgi çekicidir. O tarihlerde Anadolu hareketine, İstanbul hükûmetinin tutumunu hoş görmeyenler, Karadeniz'de İnebolu limanına çıkarak karadan uzun bir yolculukla Ankara'ya ulaşmakta idiler. Diğer taraftan İzmir ve Bursa yönlerinden gelenler de vardı. İşte bütün bu yolculuğu yapanlar milletçe, kadını ve erkeği ile nasıl çalışıldığını gözleri ile görmüşler ve bunları yazmışlardır. Bu millî heyecan bütün Türkiye'ye yayılmıştır.

Bu konuda çeşitli bölgelerden örnekler verilebilir. Çünkü halk arasında bunlardan anlatılanlar ilgi çekici olaylardır.

Örneğin Bilecik'in Beypınar köyünden Ayşe Anan'ın İnönü savaşları esnasında cepheneleri korumak için yaptığı hareket ve davranışları örnek olacak sonuç vermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kastamonu'daki Halime Çavuş'ta bunlar arasında sayılabilir. Bunlardan başka Gördesli Makbule, Klavuz Hatice, Tayyar Rahmiye adları da bilinmektedir. (*)

Ordu'nun silâhlarını sırtında ve kağnısında taşıyan Türk köylü kadını bağımsızlık savaşının bir sembolü olmuştur.

Bu durumu kurtuluş savaşı boyunca Anadolu'nun bütün cephe gerisinde, görmek doğal bir olaydır. Bu, kadın için bir fedakârlık mı idi? Hayır, Anadolu kadını bu ödevi o kadar içten gelen bir davranışla yapmıştır ki, o ne bir kanuna uymak için, ne de bir askerî görev düşünerek bunu yerine getirmiştir. Sadece içinden gelerek vatanın kurtuluşuna koşmuştur.

Yine bu devreden şöyle bir sahne anlatırlar: Arabası ile cephane götüren köylü kadının sırtında küçük çocuğu vardır ve üzerine bir örtü örtülmüştür. Fakat yağmur yağmaya başladığı zaman, çocuğun üzerindeki örtüyü ıslanmasın diye cephanenin üstüne örtmüştür. Demek ki, Türk kadınının ana kalbi, çocuğundan önce vatanın istiladan kurtuluşu için çarpmaktadır. Halbuki her yerde bilindiği gibi, ana ilkönce çocuğunu düşünür. İşte bu olayda da vatan savunması kadına çocuğundan önce ve değerli geliyor. Bu tarihî devremiz gerçekten kadının ve erkeğin ortak çalışması ile, tam bir ulusal direniş örneği vermiştir.

İşte bu ortamda isimsiz (anonyme) kadın vatandaşların görevi, adlarına Ankara'da Ulus meydanında anıt diktirecek kadar önemli olmuştur. Bunun için bir izlenimimi anlatmak isterim. Kurtuluş hareketimizin kesin sonucunu sağlayan Başkumandan meydan savaşının geçtiği yerlerde zafer anıtı ve müzelerinin yaptırılması ve anıların toplanması nedeniyle askerî bir kurulla incelemelerde bulunurken (Nisan 1955) Zatertepe ve Dumlupınar'da o zamanları yaşamış olan kimselerle de görüşüyordum. Bir ihtiyar nine yanıma gelerek: "Hani Ankara'da Gazi Paşa'nın (Atatürk'ün) heykelinin yanında mermi taşıyan kadın var ya işte o benim" diyordu. Bu cümleyi yanındaki diğer yaşlı bir kadın da aynen söyledi. Bu sözler bir gerçeğin anlatımı idi. Ankara'daki bu anıtı (Ulus meydanı) Başkumandan Mareşal Gazi M. Kemal'in at üzerindeki heykelini, iki Türk eri ve mermi taşıyan bir kadın heykeli çevreler. İşte bence kurtuluş ve egemenlik savaşımızdaki her Türk kadını bu anıttaki heykelde sembolleşmiştir.

---

(1) Güneri Münir - Kahramanlar Ordusu, T. İş, B. Kültür Yayınları 1954, S. 18.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunlara belgesel bir örnek olarak, Bolu'da yayınlanan "Türkoğlu" gazetesinin 30 Ekim 1921 (1337) tarihli sayısında halka duyurulan şu haberi okuyalım: "Eskişehir savaşında başından sonuna kadar ve kendi araçları ile görev yapan 12 Türk kadınına madalya verilmiştir. Erzak kolunu yöneten Fatma onbaşının da rütbesinin çavuşluğa yükseltildiği bildiriliyor ve bu oniki Türk kadınının isimleri şöyle sıralanıyor:

1 — İnönü'ye bağlı Kusgun köyünden Ali kızı Alime,
2 — İnönü'den Besim kızı Şükriye,
3 — " Hacı Osman kızı Fatma,
4 — " Musa kızı Ayşe,
5 — " Mehmet Ali kızı Hafize,
6 — " Karabektaş kızı Fatma,
7 — " Mehmet kızı Ümmühan,
8 — " Hacı Mustafa kızı Fatma,
9 — " Veli onbaşı kızı Ayşe,
10 — " Molla İbrahim kızı Fatma,
11 — " Ali kızı Ayşe,
12 — " Molla Hasan kızı Fatma,

Öte yandan, "İstiklâl" madalyasını getiren kanun (No. 66, 29 Kasım 1920) T.B.M. Meclisinden çıktığı zaman ve sonraki değişikliklerinde de cephede şehit olmuş veya bu madalyaya hak kazanmış kimselerin ölümünden sonra ve önce ailenin en büyük erkek çocuğuna, bu olmadığı zaman kızına veya babasına, sonra annesine ve en sonra da karısına geçmesi kabul edilmiştir. Bu kanun şer'i hukuka göre yapılmıştır.

Cumhuriyetten önceki bu devrede, öyle karşıt düşüncelerin çarpıştığı, fakat herkesin amacı milletçe bağımsızlığa kavuşma ve yeni Türk Devleti kurmaya doğru gittiğinden, kadın okuma, yazma ve eğitim üzerinde daha geniş şekilde yararlanmayı ön plâna almaktadır. Aileler savaş içinde yaşandığı tehlikeli durumda bile kızlarını okula gönderme çabasındadırlar. Bu meselede çocukluk yıllarıma ait bir anımı kaydetmek isterim. Bu sıralarda ailece babamın Orman müfettişi olarak bulunduğu Biga'da idik. İç ayaklanmaların, yani Padişah yanlısı güçlerle, Kuvayı

Levent Şahverdi Arşivi

Milliye askerlerinin çarpıştığı ve sonunda düşman ordusunun işgaline uğrayan bir yerdi burası. Babam Kuvayı Milliye ile beraber gitmiş ve orada görev almıştı. İşte bu yıllarda, kız ilkokulları Padişah yanlılarının yani Anzavur'un Biga'yı işgal ettiği zaman "kızlara okumanın gereği yoktur" diye kapatılıyor. Kuvayı Milliyenin eline geçtiği zaman ise yeniden açılıyordu. Fakat bu durum aileleri öyle bir korkuya düşürmüştür ki, gittikçe sınıflardaki öğrenci sayısı azalmış ve okula gidip gelme ancak aileden birinin götürmesi ile sağlanabilmiştir. Bunun sonucu 30 kişilik sınıfımız dağılmış ve ben tek öğrenci olarak altı yıllık ilk okuldan mezun olmuştum. (*)

Kurtuluş hareketinde 1919 yılının, toplumumuzun bölünmüş ve dağınık durumuna rağmen halkın, kadın, erkek, sağ duyusu Türk birliğini sağlamış ve bütün engellere ve güçlüklere karşı gelerek başarıya ulaşma yolunu bulmuştur.

b) 1919 - 1920 de Türkiye'de yabancı işgalini protesto mitingleri:

Mondros mütarekesinden sonra yurdumuzun yer yer işgaline ve özellikle 15 Mayıs 1919 da İzmir'e Yunanlıların asker çıkarmasına karşı Türk halkının tepkisi çok önemli gelişmelere sebep olmuştur. Bu halk hareketini çeşitli yönleri ile incelemek millî tarihimizin en ilgi çekici bir yanıdır. Bu tarihlerde yapılan mitingler ve protesto yazılarından pek çok örnekler vardır. Ancak bu dağınık direnmeleri birliğe götüren prensip, yukarda belgesini verdiğim M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde olabilmiştir. Gerek İstanbul'da ve gerekse Türkiyenin hemen her bölgesinde kadın ve erkeklerin katıldığı ve heyecanlı konuşmalarla, halkı işgale karşı gelmeğe yönelten gösteriler olmuştur. Bundan önce şuna da işaret etmek gerekir ki, 1919 un ilk aylarında İstanbul'un işgal kuvvetleri, yerli azınlıkların gösterilerine vesile veren törenler düzenlemişlerdir. Bunun üzerine Süleyman Nazif'in "Kara bir gün" (9 Şubat 1919) başlıklı yazısı hem Türk kamuoyunu harekete geçirmiş, hemde işgal kuvvetlerinin sert tepkilerine vesile vermiştir.

Fakat Türklük aleyhine olan bütün bu hareketler, halkı daha çok uyandırmıştır. 19 Mart 1919 da Üniversite içinde o zaman kızlar için ayrı olan "Ünas Darülfünunu ve Asrî Kadınlar Cemiyeti" üyeleri Fatih

(*) Diplomadaki "birinci olarak terfi etmiştir" cümlesini babam sonradan okuyunca sormuştu. "Sınıfta kaç kişi idiniz " diye. Son sınıfta yalnız ben devam edebilmiştim. O da Biga'nın düşman işgali altında iken. Çünkü babam Kuvayi Milliye ile Ankara'ya gitmiş, oradan Alanya'da memuriyet almıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

türbesinde toplanarak işgal kuvvetlerini protesto etmişlerdir. Bu dikkati çeken ilk olaylardan biridir.

14-15 Mayıs 1919 gecesi Reddi-İlhak Millî Heyetinin çağrısı üzerine İzmir'de Maşatlıkta yapılan miting, ertesi günkü işgale karşı gelmenin büyük bir gösterisidir.

Bundan sonra Mayıs ayı boyunca hem İstanbul'da hem de Türkiyenin diğer yerlerinde çeşitli mitingler yapılmıştır. O zamanın ortamında kadınlarımızın hemen hiçbir kanunî hakları tanınmamış olmakla beraber, kadın ve erkek beraber olarak veya ayrıca bu protesto mitinglerinde seslerini duyurmuşlardır. Birkaç örneği şöyle sıralıyabiliriz: 1919 yılının 16 Mayıs günü Denizli, Kastamonu, Tavas, Bayramiç ve Seydişehirde, 17 Mayıs'ta Giresun, Trabzon, Zonguldak, Edremit ve Denizli'nin Çal kazasında, 18 Mayıs İstanbul Darülfünun (Üniversite) konferans salonunda profesörlerin işgali protesto konuşmalarından sonra, Halk ve Hanımlar adına da kalıtanlar olmuştur. Aynı tarihte Bursa'da üç gün sıra ile miting yapılacağı ilân edilmiştir. Bu sırada Erzurum ve İzmit'te de mitingler yapılmıştır. Erzurumda bütün dükkânlar kapatılmış ve binlerce Erzurumlu İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgalini protesto etmişlerdir.

İzmit'teki binlerce kişinin katıldığı toplantıda alınan kararlar İstanbul hükûmetine telgrafla bildirilmiştir. İzmitliler Osmanlı devletinin geleceği hakkında millete haber verilmesi gerektiğini belirtmişler ve gazetelerin yayınları üzerindeki sansürün kaldırılmasını istemişlerdir. Kararlardan en ilginci ise "İtilâf Devletlerine Türk Milletinin isteklerine karşı hareket edilmesine izin verilmeyeceğini" bildirilmeleridir.

19 Mayıs günü yine İstanbul'da Fatih Belediye önünde kadınlı erkekli büyük mitingte konuşanlar arasında Halide Edip ve Meliha Hanımlar çok içten ve heyecanlı hitabede bulunmuşlardır. Bu toplantı büyük bir halk gösterisine neden olmuştur. Sonunda Padişaha bir arîza yazılmış ve Amerika Cumhurbaşkanı Vilson'a Türkiyenin işgalini protesto eden telgraf çekilmiştir.

20 Mayısta Üsküdar Doğancılarda yapılan mitingte de erkek hatipler arasında "Asrî Kadınlar Cemiyeti" adına Sabahat ve Naciye Hanımlar konuşmuşlardır. Naciye Hanımın şu sözleri büyük bir tepki yaratmıştır. O diyor ki:

Levent Şahverdi Arşivi

"İzmir mülkümüzün tarih hayatından, coğrafyasından silinmez. Çünkü onda asırlarca yaşayan Türk hatıraları, Türk âbideleri, tamamiyle Türk zeybekleri, anaları var. Ona sahip olmak isteyenler bu canlı âbideyi hâkimiyetleri altında yaşatamazlar."

Bu mitingte alınan karar şöyledir:

"Halkı Türklerle meskûn bütün yerlerin taksim kabul etmez bir kül olduğu hakkında evvelki günkü Fatih mitinginde izhar olunan kanaata iştirâk etmiş ve en büyük intikamın gasp olunan bir hakkın isdirdadı hususunda feveran edeceğini şiddetli protesto şeklinde matbuat vasıtasiyle bütün âleme ilân etmeğe karar vermiştir".

22 Mayısta Kadıköy Belediye dairesi önündeki kalabalık mitingte kadın hatipler arasında Halide Edip ve Münevver Saime Hanımlar konuşmuşlardır.

Hailde Edip Hanım, "Kendilerinin olmayan toprakları âleme terketmek isteyenler hakkında sedası önünde eğileceklerdir" diyor.

Münevver Saime Hanım ise şöyle başlıyor sözlerine:

"Az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir."

Her Türkün söylemek istediği fakat niçin bilmem yüksek sesle söylemekten çekindiği birkaç sözü ben açıkça söylemek isterim. Evet açık söylüyorum kardeşlerim. Aldatıcı kaynakların yazdıkları haberlere inanmayın. Bizim tamamiyeti mülkiyemizi muhafaza edecekler! Fakat hangi hudut dahilinde? Bu tasrih edilmedikçe Türkiyede sulh mümkün olmayacaktır. Ben bu kanaatteyim. İsyan etmeyecek bir Türk kalbi de tanımıyorum." diyor.

Asker Münevver Saime denilecek olan bu Hanım, mitingten sonra işgal kuvvetleri tarafından tutuklanmış ise de, bir kolayını bulup Anadolu'ya geçmiş ve orada ordu hizmetine girerek çavuş olmuştur.

Asıl önemli olarak hatiplerin sözlerine halkın cevap vermesi ve Türk birliğine yönelmeleridir. Bundan sonra işgâl kuvvetlerince mitingler yasak edilmiştir. Bu suretle 25 Mayıs'ta tertip edilmek istenen ve ilânları dağıtılan Bayazıt meydanındaki ve Taşlıktaki mitingler İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından yaptırılmamıştır. 28 Mayıs 1919 daki M. Kemal Paşa'nın Havza'dan tamimi ise mitinglerin daha geniş düzeyde yapılmasıdır. İstanbul'da da bundan sonra ve yasağa rağmen 30 Mayıs Cuma günü Sultanahmet meydanında bir dua günü diyerek toplanılmış ve yine bir

Levent Şahverdi Arşivi

miting gösterisi olarak hatipler konuşmuş ve bu arada Şükûfe Nihal Hanımın da konuşması çok ilgi çekici olmuştur.

Bu tarihten sonra İstanbuldaki mitingler yapılamaz olmuş ise de, Haziran 1919 da mektup ve kartpostallarla protestolar yapılması için teşebbüslere girişilmiştir.

23 Mayısta (1919) Sultanahmet meydanındaki çok kalabalık bir halk kitlesinin (100.000 kişi) heyecanla katıldığı ve işgal kuvvetlerinin iki uçağının mitingi havadan izlediği görülmüştür. Bu toplantı İstanbuldaki en şöhretli mitinglerden biri olmuştur. Gazetelerde yazıldığına göre elliden fazla Cemiyetin, siyasî partilerin ve bütün okulların katıldığı bu mitingte hitabet kürsüsüne ve diğer yerlere bayrakların üstüne siyah örtüler asılmış bir millî matem gösterisi içinde "Türk hürdür„ esir olamaz" ve "Hak isteriz" gibi daha başka dövizlerin de yer aldığı görülmüştür.

Her taraftan akın akın gelen halkın heyecanını hatiplerin sözleri millî bir gösteri niteliğinde belirtmiştir. Şair Mehmet Emin (Yurdakul) İstanbul basını adına Fahrettin Hayrı bey, Halide Edip (Adıvar) Hanım. Selim Sırrı (Tarcan) ve Dr. Sabit beylerin konuşmalarından sonra kararlar alınmıştır.

Bu mitinge öğrenci olarak katılanlar anılarını bugün dahi aynı heyecan ile anlatmakta ve o gösterilerin halk üzerindeki tepkisinin çok büyük olduğu anlaşılmaktadır. Halide Edip hanımın romancılığına eklenen asıl şöhreti bu mitingteki hitabesi ile olmuştur.

Aynı tarihte Sivas'ta 27 Mayısta Edirne'de Sultan Selim Camii avlusunda birer miting yapılmıştır. 29 Mayısta Ankara hükûmet meydanındaki mitingte aynı amaçı gütmüştür. Aynı tarihlerdeki gazetelerde (29 Mayıs 1919) **"Millî heyecan"** başlığı altında verilen haberler şunlardır: Kırşehir'de, Alanya'da, Konya'nın Çumra kazasının Küçük köyünde de toplantılar yapıldığı ve vatanı maddî ve manevî her suretle müdafaaya hazır oldukları ilân edilmektedir.

30 Mayıs'ta ise yine İstanbul'da ikinci Sultanahmet mitinginde zamanın şöhretli hatipleri arasında Şükûfe Nihal hanımın da konuşması yer almıştır. Görüldüğü gibi Mayıs ayı özellikle İstanbul'da kadın ve erkek, bu işgallere karşı halkı direnmeye yöneltmişlerdir. Bu halk hareketleri üzerine Anadolu'dan bilgi edinmek isteyen Harbiye Nezaretine, Havza'dan M. Kemal şöyle bir cevap veriyor. "İstanbul'a çekilen telgrafların tamamen sine-i milletten feveran eden teessüratın birer mâkesi olduğunu

Levent Şahverdi Arşivi

arzeylerim. Bu heyecan memleketin en hücra köşesine kadar şâmildir. umumîdir".

Bütün Türkiyede mitingler bu tarihten sonra da yapılmıştır. 12 Haziran'da, Niksar'da, 20 Haziran'da İsparta'da hükûmet meydanında, 11 Temmuz'da Edirne'de, 4 Ekim'de Sivas'ta, yine Ekim başlarında Ankara hükûmet meydanında, 28 Kasım'da Balıkesir'de, yılın en son mitingi ise, 10 Aralık'ta Kastamonu'da "Kız Muallim Metkebi" bahçesinde, Müdafaaî Hukuk Kadınlar Şubesinin hazırladığı toplantıdır. Alınan kararlar yine işgalleri protesto için İngiltere, İtalya kraliçelerine Amerika ve Fransa Cumhurbaşkanlarının eşlerine telgraflar çekilmiştir.

1920 de İstanbul'da Sultanahmet, Konya, Samsun, Maraş, Erzurum, Balıkesir ve Kastamonu'da da mitingler yapılmıştır:

Şimdi bu mitinglerdeki nutuklardan bazı örnekler verelim:

30 Mayıs 1919 Sultanahmet Mitingi:

(100.000) kişi toplanmış ve konuşmalar arasında Şükûve Nihal şöyle seslenmiştir:

"Biz bu belâlara, felâketlere niçin düştük biliyormusunuz? Sustuk da ondan haksızlıklara zulme karşı isyan etmedik sükut ettik. Tecavüzlere sesimizi çıkarmadık. Eğer biz seçme hakkına sahip olsaydık ve milletin sinesinden doğacak millî bir Meclisimiz ve bu itimadı kazanmış bir kabinemiz olsaydı biz bu günleri görmezdik".

Alınan karar ise aynen şöyledir:

1) Türkler, Vilson prensiplerinin kendilerine ait olan 12. maddesinin tam olarak tatbikini talep ederler.

2) Pek çok esir milletlere istiklâl verilirken 650 seneden beri Anadolu'da saltanat ve istiklâle malik olan bir milletin esaret altına alınması adalete muvafık olamaz. Kendi azmimiz ile hakkımızı talepte son dereceye kadar ısrar edeceğiz. Biz Türk ekseriyeti haiz olan memleketlerin birliğine vaki olan tecavüzü âlemi medeniyet huzuurunda protesto ediyoruz".

Diğer taraftan 16 Ocak 1920'de Konya'da toplanan hanımlara Çelebi Efendinin eşi Kevser Hanım başkanlık etmiş ve "Anadolu Kadınları Müdafaaî Vatan Cemiyeti" nin Konya Şubesini kurmuşlardır. İtilâf devletlerine gönderdikleri protesto metni şöyledir:

"Bir çok milletlere eski hakları verilirken, altı buçuk asırdan fazla bir zaman hür ve müstakil yaşamış büyük bir milletin izzeti nefsini, haysiyetini kıracak derecede kararlar almasından çekinilmesini rica ederiz.

Levent Şahverdi Arşivi

Aramızdaki gayrı müslimlerin haklarını kendi haklarımız kadar muhterem ve muteber addeylediğimiz cihetle, azınlıkların hukuken korunması bahanesiyle hakimiyeti, millı haysiyetimizi ihlâl edecek hükümleri kabul edemiyeceğimizi bildiririz.

Türk ve müslümanlarla meskûn harpten evvelki hudut dahilinde Hilâfet makamı ve başkenti İstanbul olmak üzere "Müstakil bir Türkiyenin bekasını ve Vilson prensiplerinin harfiyen tatbikini temin etmeyen herhangi bir sulhun asırların mağlup edemediği Türk milletine kabul ettirilmesi imkânsızdır."

Bu protestoya beşbin hanım adına, Kevser, Emine, Ferhunde ve diğer 21 hanım imza etmişlerdir.

Bu mitinglerden çıkaracağımız sonuç şudur. Türkiye halkı 1919 yılında işgallere karşı büyük bir tepki göstermiştir. Bunu mitinglerle açığa vurmuş, kadın ve erkek hatipler heyecanlı konuşmalariyle toplanan halkı bu âmaca yöneltmiştir. Bu durum Cumhuriyetimizin kuruluşunda demokratik oluşmanın en iyi örnekleridir. İstanbul'da bütün işgal kuvvetlerinin orada bulunmasına karşın, bu halk hareketi gösterileri cesaretle sürdürülmüştür.

Türkiyenin diğer yerlerinde de buna uyulması, hattâ kadınların ayrıca toplantılar yaparak protesto yazılarını gerekli yerlere göndermeleri, millî hislerimizin en güzel örnekleridir. M. Kemal Atatürk bu halk hareketinin hem itici kuvveti, hem de birliği sağlayacak fikir ve eylemin öncüsü, önderi olmuştur. O Erzurum kongresinin bittiği akşam 7-8 Ağustos 1919 Mazhar Müfit Kansu'ya **hükûmet şeklinin Cumhuriyet** olacağını yazdırıyor.

12 Ağustos 1919 da Paris "Le Temps" gazetesi muhabiri F. Pasalty'ye de **"Anadoluda Cumhuriyet ilân edeceğini"** bildirmiştir. Demokratik kurullara bağlı olan Cumhuriyet rejimi ise, kadın ve erkeğin birlikteki gücü ile oluşmuştur. Ancak o zamanki yayınlar yeteri kadar ayrıntılı bilgi vermediğinden bu mitinglerde her konuşmanın ve protesto yazılarının metinlerini bulamıyoruz. Birde asıl istenen, bu topalntılarda konuşmaları dinleyenlerin fikirleri ve duyguları nasıldır? Bu olaylar kamu oyunu ne suretle etkilemiştir? Bu sorular sosyal incelemelerin istediği cevapları yeteri kadar geniş verememektedir. Ancak bu ortamda halk ve aydın kişilerin belirli fikirler üzerinde millî duygularını birleştirmeleri ve eyleme geçmelerini sağlamıştır. Kurtuluş savaşında işgallere karşı sağ duyu Türk milletinde bazı ayrılmalara karşın, en olgun bir şekilde gelişmiş ve Türkiye için iyi bir sonuç alınabilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu mitinglerde bir çok hatipler konuşmuşlar ve halkın millî duygularını dile getirerek düşman işgaline karşı direnmeyi önermişlerdir. Ertek konuşmacılar arasında kadınlarımızın da yer alması o devrin sosyal yaşantısında büyük bir olay niteliğindedir. Onun için bu kadın hatiplerin konuşmalarını aynen koyuyorum.

İstanbul mitinglerinde konuşan hanımlarımızın söylevleri: (*)

19 Mayıs 1919 Pazartesi

Fatih Mitingi

Halide Edip Hanım:

"Müslümanlar, Türkler, Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece.... Fakat insanın hayatında sabahı olmayan bir gece yoktur. Yarın, bu korkunç geceyi yırtıp muşâşâ bir sabah yaratacağız. Yalnız ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe karanlığı gören baykuşlar gibi açmayalım. Işık geldiği vakit hayatı akrşılıyacak, karşılıyabilecek insanlar halinde bulunalım. Millet iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, bugün ufak günahlarımızın üzerine öyle bir âteşin kan akmıştır ki, bu kan bütün dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve mebzuldu (Heyecan ve galeyan). O kan bizim vazifemizi tâyin etti, bize bir vazife bıraktı.

Hanımlar, bugün elimizde top, tüfek denen alet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silâhımız var: Hak ve Allah var (Alkışlar). Tüfek ve top düşer, hak ve Allah bâkidir. Tonun yüzüne tükürecek kadar evlatlar, analar, kalbimizde aşk ve iman, milliyet duygusu var. Biz dünyada millet sınıfına lâyık bir millet olduğumuzu, erkek, kadın, hatta çocuklarımıza kadar ispat ettik.

Bugün memleketimiz taksim tehlikesi karşısında adım, adım, adeta kendi durumumuzdaki milletleri başımıza efendi yapmak istiyorlar. Bugün İzmir, yarın Konya, öbürgün İstanbul, sonra Müslüman dünyasının başı olan Türk susturulmuş olacaktır. Buna karşı ne silâhımız var, kurşun, top, bomba... Bir top bebeklerimizi öldürebilir. Bizim bundan da kavi silâhlarımız var, topun yüzüne tüküren milletlerin ruhu bizde de var. Sesimizi mutlak dünya işitecektir. İşitmek ve işittirmek için bugün

(*) Arıburun Kemal - "Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri" Ankara 1951. Bazı gazetelerlede karşılaştırma yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

kuvvetli ve metin bir millet halinde bulunmalıyız. Bugün Türkler arasında millî davaları halledinceye kadar, nasıl kurun-ı vustada haftada üç gün Allah mütarekesi yapılırsa öyle Allah mütarekesi aktedilmelidir. Arkadaşlar, müslümanlar, Türkler, bugün buraya toplanan şu halk kütlesinin bir tek isteği var, o da en tabiî haklarının kendisinden alınmamasıdır. İsteyeceğimiz basit, yüksek ve ulvî bir haktır. Bizim sözümüzü onlar dinlemeyebilirler, fakat biz padişahımızdan bize babalık etmesini rica ederiz. Biz erkeklerimizle beraber milletin kalbinden gelen en kuvvetli, en cesur, milleti ençok temsil edecek bir kabine isteriz.. Padişahımıza halkın hissiyatını tebliğ eder ve deriz ki: İşte kara bir gün yaşıyoruz, bugün herkes susmuştur. Bugün Türk ve müslüman padişahın etrafında toplanmıştır.

Hanımlar, efendiler, bugün bunun beş bini kadar bir miting de yapmış olsak bir semeresini göremeyiz. Fakat yarın var, çocuklarımız var. Buradaki Türk, müslüman âleminin kalbidir. Siz düştüğünüz zaman bir çok şeyler düşecektir. Kadınlar silâhsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün âlemi islâm hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir. Yaşasın milletimiz." S. 12-13

Fatih Mitingi

19 Mayıs 1919 Pazartesi

Meliha Hanım'ın nutku

"İslâmlar, bin tarihinden beri müzmin bir hastalığa tutulan sevgili vatanımız yüz seneden beri hali ihtizarda yaşıyordu. Fakat bugün, ey Türk, satvet ve şevket ile yaşıyan şark yıldızı sönmek üzeredir.

Yedi asırdan beri payidar olan bu mukaddes binayı devletimiz gözlerimizin önünde yavaş yavaş çöktürüyor, fakat bu koca devlet yıkılırken öyle bir tarakka ile devrilmeli, öyle bir çatırdı ile devrilmelidir ki o metin ve rasin binanın çatırdısı cihanı sarsmalı, bütün insaniyeti titretmelidir. Bu enkaz altında yalnız bu milletin erkekleri değil, kadınları da ezilecektir. Hem onların nazik ve hassas vücutları bu müthiş felâket altında daha çok müteessir olacaktır. Hiç şüphesiz ki bütün felâketlerden sonra devletimizin ilk avaze-i inkırazı olan sevgili İzmir'imizin uğrunda mukaddes ve kıymettar vatanımıza feda olarak ölmek ulvi bir şeydir.

Bütün felâketlere tahammül ederek yaşamak daha büyük bir fedâkarlıktır. Evet, zihnimiz yalnız bir gaye ile meşgul olarak ona yetişmek

Levent Şahverdi Arşivi

için yalnız o gayeyi hedef ittihaz ederek yaşıyalım. Eğer lâzımsa onun için ölelim. Biz, işte aranızda bulunan bu gençler sevgili milletinin, mukaddes vatanının biran yüzünün güldüğünü görmiyen doğduğu günden beri kan, alev, bulut, ölüm ve karanlık içinde yaşıyan, vatanı için böyle bedbaht nesil, emin olunuz ki vatan ve millet refahının yalnız kelimelerini işiten ve onun her saadetin efvkinde olduğunu tasavvur eyliyen genç evlâtlarınız senelerden beri çektikleri felâketlerden bıktılar. İşte yine bu kadar acılara tahammül edip bizim nail olamadığımız saadete bizden sonraki neslin nail olabilmesi için fedakârlık edip yaşamak istiyoruz. Evet, vatanımızı kurtarmak için yaşıyacağız kuvvetle iman ediyoruz ki büyük Allahımıza sığınarak, cebir ile alınan bir hak elbette iade edilecektir." S. 16-17

Üsküdar Doğancılarda yapılan miting

20 Mayıs 1919 Salı

"Asri Kadınlar Cemiyeti" namına Sabahat Hanım'ın nutku

"Ey muhterem talihsiz ahalimiz; dün muazzez Fatihimizin yüksek ve muhteşem minareleri altında ecdadımızın ruhlarında yükselen tekbirleri duyarak ve vaz'ı huşû ve hürmetle topıanan, ağlıyan 50.000 feryada bugün de yeni sesler, yeni âvazeler karışıyor.

Biz tahayyül ettiğimiz asri kadın cemiyeti şahsiyeti mergubesinin de bu seslerini derinliklerinde gür ve kudretli bir hak olduğunu söylemek istiyorum. Çünkü hepimiz aynı elemle, aynı kederle malûlüz. Hepimiz gasp olunan bir hak karşısında yaşıyoruz. Fakat bugün en çok biz kadınlar, o anneler, kardeşler bedbaht memleketimizde sükûn ve istirahatle yaşamak hakkını kazanmak için ailelerimizin kıymetli vücutlarını birer birer kaybederken bile bu kadar keder duymuyordu. Evet, vatanımızın halâsa kavuşması için o muhterem şehitleri veriyordu. Fakat şimdi ne oldu? Bütün bu fedakârlıklarda beklenen istenen hak da görünmüyor. Bunun için dökülen kanlara da hürmet edilmiyor. İşte hayatı ruhu Türk olan İzmir'i bugün Yunanlılar aldılar. Belki yarın da sinemizden bir şey, kalbimizden bir hayat koparır gibi birer birer Konya'mızı, Bursa'mızı hatta, evet, bütün güzellikleriyle nazarları celp eden çok sevgili İstanbul'umuzu da istiyecekler.

O zaman bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kahir kuvvetler karşısında yine böyle sükûn ve tevekkül ile mi yaşıyacağız. Ben buna hayır diyorum. Biz ka-

Levent Şahverdi Arşivi

dınlar bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete riyalar söyliyen varlıklara her zaman lânetler..... lânetler....." S. 21-22

20 Mayıs 1919 Salı

Naciye Hanımın Nutku

"Necip Türk ve müslüman kardeşler; biz tarihin, belki arzın şahit olmadığı ihtilâli bir inkilâbın zavallı kara bahtlı yavrular bedbaht evlâtlarıyız.

Dört kanlı senenin matemli mersiyesini bile bize çok gören medenî insanlar son darbeleriyle can evimizi yaraladılar.

Fakat bütün bir ekseriyeti hayata sahip olan islâmlar bu kadar haksız, bu kadar şeni bir tegallübün intikamının beşiklerden mezarlara kadar taşıyacaklardır. İzmir, mülkümüzün tarih hayatından, coğrafyasından silinemez. Çünkü, onda asırlarca yaşıyan Türk hatıraları, Türk abideleri, tamamiyle Türk zeybekleri, anaları, var. Ona sahip olmak isteyenler bu canlı abideyi hakimiyetleri altında yaşatmazlar. Muhterem kardeşler, biz eğer vatanımızın, kanlı yaralarına bir insicam ve tesanütle sarılır, onun tedavisine kırılmaz bir azim dönmez bir sebatla koşarsak bütün bu yüksekliklerin manevrasında titreyen hak, adalet muzahirimiz olacaktır. Düşününüz, siz bu cidalde yalnız değilsiniz. Arkanızda yanık bağırlariyle, yaşlı kederleriyle koşan, yetişen, kadınlar analarımız, kardeşleriniz, evlâtlarınız var yaşasın millet ve bütün âlemi islâm." S. 23-24

Kadıköy Mitingi

22 Mayıs 1919 Perşembe

Halide Edip Hanımın nutku:

"Müslümanlar. Türkler, müslüman ve Türk dünyası en siyah bir matemle dalgalanıyor. Bu günkü heyecan emin olunuz ki müslüman âlemini bir dalga gibi sarsıyor.....

Biliniz ki, küçük görünen Türkiye ve Türkler müslüman dünyasının başıdır, kalbidir. Türklere indirilmek istenen darbe bütün müslüman dünyasının kafasını koparmak içindir. Emin olunuz ki, Harbi Umumide bir çok müslüman düşmanlarımızla beraber kan döktük, Galiçya'da, Çanakkale'de, Irak'ta makamı Hilâfete karşı harp ederken onlar adalet için, beşeriyet için harp ettiler, öldüler. Emin olunuz aldandılar.....

Levent Şahverdi Arşivi

Bugün aldanmıyalım. Hissedilen bir heyecan var. Bunu söndürmek için icad edilen yalancı haberlere inanmıyalım. (İnanmıyoruz sadaları) Daha dün âlemi titreten Almanya, bugün başı önünde geziyor. Kendilerinin olmıyan toprakları âleme tevzi etmek isteyenler, hakkın sedası önünde eğilecekler ve hakkı teslim edeceklerdir. Dostu Venizelos'a bir hediye veren Mösyö Klemanso'nun arkasında milletlerin hak ve adaleti için harbetmiş bir Fransız milleti vardır. Yunan parasıyle çıkan Fransız gazetelerinden bir kaçından maadası bütün bu hareketleri şayanı takbih buluyorlar. Türk milletini ve Türkiye'yi parçalamak isteyen Loyt Corc'un arkasında bir İngiliz milleti vardır. Klemanso, Loyt Corc'un ve bunlardan mürekkep olan dörtler meclisinin arkasından uyanacak, emin olunuz. büyük harpler vardır.

Dün İstanbul'a gelmek isteyen bir Çarlık vardı. O Çarlığın yerinde bugün yeller esiyor. Niçin? Biz o Çarlığın nefesini Çanakkale'de boğduk. Burada devrilen yalnız Çarlık değildir. Adaletsizliktir.

Bu adaletsizlik muvakkattir. Belki de biz adaletin geldiğini görmiyeceğiz. Fakat o gecikmeyecektir. Bütün adaletlerin üstünde bir adaleti ilâhi vardır ki o gelecek ve bütün milletleri sarsarak üzerinden geçecektir.

Zinhar heyecanlarınızı unutmayınız. Yarın dünyanın son tarihi perdeleri oynandıktan sonra Türkler ne yaptı diye bize bakacaklardır. Ve bizi Çarlığı boğup adaleti kurtardığımızdan dolayı alkışlayacaklardır. Milletlerin üzerinde hakim olan adalet, Türk milleti, nihayet senin de hakkını verecektir." S. 35-36

Kadıköy Mitingi

22 Mayıs 1919 Perşembe

Münevver Saime Hanımın nutku:

"Heyecanlarımız kanlarımız, söndürülse bile göğsümüzde milliyetten yapılmış bir kalp var ki, onda yabancının, bir düşmanın ne ihtirası ne korkusu yaşar. Onun semalarını kaplıyacak ancak havayı istiklâldir. Ben kendimi hürriyeti gasbedilmiş bir milletin kızı tutarak istiklâlime nasıl yürüyeceğimi söyliyeceğim, bu beyanatım kollarımızı bağlamak isteyenler için ehemmiyetle şayan olmalı, oğlum bana "ben neyim" diye ilk sor-

Levent Şahverdi Arşivi

duğu gün ona semalardan haykıran bir melek gibi "Büyük tarihli bir Türksün" diye hitap edeceğim, bunuda, bu ses onun ruhunda ne fırtınalar koparacak, ninnisini söylerken bu günleri yanık sesle ruhuna söyliyeceğim, ona büyük Türk ırkının şarkılarını terennüm edeceğim, kundağına mimarların yaptığı abideleri işliyeceğim, masallarda Fatihleri, Yavuzları anlatacağım. Mendilinde, kitabında, cüzdanında, fesinde hep "İzmir" görecek, olurki ona babamdan kalan altın fatihalı kılıncı rafta sarılı duran bayrağı bir miras olarak verecceğim ve kulağına gizli bir vasiyet söyliyeceğim.

İşte o günden itibaren galiplerin taktığı zincirler çözülmeğe mahkûmdur. Çünkü: o gün oğlumun kalbine ektiğim hürriyet çiçekleri açacak, kızıl isyan olarak taşacak, sulhü müebbet düşünenler bize indirilecek darbenin aksi sadası yarınki insanlığın sükûnetini muhakkak ihlâl edecektir. Az söylemek çok iş görmek zamanı gelmiştir. Biz yalnız ağlıyoruz; ağlamakla kazanılacak, hıçkırıklarımızı işiticek kalp yok. Teşkilâta, nihayet filiyata bağlamak lâzımdır." S. 34-35

Bu konuşmasından sonra tevkif edilen Saime Hanım daha sonra Anadoluya kaçmış orduda görev yapmış "asker Saime" lâkabını almış ve İstiklâl madalyası kazanmıştır.

Sultanahmet Mitingi

23 Mayıs 1919 Cumartesi

Halide Edip Hanımın nutku:

"Kardeşlerim, evlâtlarım,

Ruhu göklerde olan yedi yüz senelik şanlı tarihimiz bu minarelerden bugün Osmanlı tarihinin faciasını seyrediyor. Bu tarihî meydanda, zafer alayları tertip eden ecdadımızın ruhu, bizi seyrediyor. Dünyaların öbür ucuna at süren nâmağlup erlerin evlâtların önünde ben baş eğiyor ve yemin ediyorum: Ben müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Bugün de dünkü kadar kahraman ve talihsiz Türk milletinin anasıyım. Millet namına, ecdadımızın bizi seyreden ruhlarına yemin ediyorum. Bu gün kolları kesilmiş olan Türk'ün kalbi, eski cesaret ve çecaatini kaybetmemiştir. Yemin ediyorum ki, Osmanlı sancağına, tarihine hiyanet etmiyeceğim. Allaha, hakka, milletlerin ilâhi hakkına dayanan Türk Milleti,

Levent Şahverdi Arşivi

bütün müslüman ve Türk dünyasına ilân ediyorum. Davamızı ilân ediyorum.....

Türklere zalim diyenler öyle günah işliyorlar ki, tarihin karşısında onların günahlarını, bütün denizlerin bitmez tükenmez suları bile yıkayamayacaktır.

Bugün karşınızda yükselen ses, müslüman kardeşlerin sesidir. Esaret boyunduruğu can damarlarına geçmiş olan milletler bizim felâketimiz karşısında gür sesleriyle bağırıyorlar. Ben kardeş, müslüman dünyalarına sizin namınıza hitap ediyorum; davamız şudur: zaten elinden tutanları kalmıyan, ellerini, bacaklarını kaybeden gazilerimiz, şehitlerimiz namına davamızı ilân ediyorum. Bu davamda Türkiye'nin hak ve istiklâlidir. Türk'lerin Türkiye'nin ebedi hakkına asla dokunamayacaklar, yarın hakkın mahkemei kübrası önünde zalimlerin hepsi mahkemeye çekilecek, onlara bizim kanlarımızı döktürdünüz diyecekler.. İşte kardeşlerim, işte evlâtlarım, davanızdan kaçmayınız. O gün size hak verecekler, bugün iki dostunuz vardır. Birisi kalbi, mabetleri bizimle beraber olan müslüman dünyası, birisi zalimleri yakasından sürükliyecek hak sahibi büyük milletlerdir.

Kardeşlerim, evlâtlarım; Osmanlı toprağında böyle muazzam, böyle tarihi bir gün belki de daha idrak etmiyeceğiz. Evlâtlarım, öyle bir gün olur da bir daha toplanamazsak, içimizde ölenler olursa, Türk'ün istiklâl bayrağıyle mezarı üzerine geliniz.

Eski tarihimizin, bu muazzam minarelerin bahşettiği tarihimizin en asil en terbiyeli vakarımızı asla unutmıyacağız, yemin ediniz. (Vallahi sesleri.)

Yedi yüz senelik minareler, mavi semalariyle bize baktığı bu günlerde Osmanlı bayrağı, Osmanlı hakkı için can vermekten çekinmiyeceğinize yemin ediniz" (Vallahi.. sesleri..) S. 43-44

İkinci Sultan Ahmet Mitingi

30 Mayıs 1919 Cuma

Şukûfe Nihal Hanımın Nutku:

"Ey sevgili İstanbul, güzel Vatanım; alil talihsiz toprağım; seni kayıp etmek korkusunun ruhuma yaptığı derin zehirnâk acıyı bilmem bu-

Levent Şahverdi Arşivi

nunla kaçıncı defadır duyuyorum. Ve bu pek feci ıstırap içinde son ve ilâhi bir ümitle Allaha yalvarıyorum ki, bu elemler artık senin için duyduğum acıların en sonuncusu, fakat sana ebedi malikiyetimizin ilk müjdecisi olsun. Muazzez memleket, sen uzaktan uzağa duyulan güzelliğin, şiirin, letâfetinle seni hiç görmiyen bu çocuk kalbi üzerinde ne füsunkâr bir tesir bırakmıştın. Sen benim için geniş efsanevi bir mevzu olmuştun. Ufak tefek tasavvurların yardımiyle muhayyelemin yarattığı bu müstesna beldenin fevkalarzı haşmet ve letâfetini, seni görmiyen birçok zavallılara, çılgın ateşin hikâyelerimle temin ederek muhitimde sana karşı derin emeller, iştiyaklar uynadırıyordum. Bu çılgın aşkıma isyan ettiği dakikalarda kaç defa hulyalarımın vefasız izlerine kapılarak, lâcivert boşluklara atılmak, beyaz köpüklerden bir istinat, bir vefa umarak yeşil sahillerini kucaklamak için çırpınmıştım. Aziz toprak, bilmiyordum ki; senin en asil çocukların böyle hicranınla ağlarken bütün âlem de sana haris, tamahkâr gözlerini dikmiş, belki asırlardan beri seni bizden ayırmak için uğraşıyorlar. Ufuklarının arkasında beni senden ayırmak için muzlim, korkunç pençelerin uzandığını hiç bilmiyordum. Saadet ne kadar sürdü? Pek, pez az.. İşte, senelerdenberi seni kayıp etmek tehlikeleri karşısında kaçıncı defadır ki çırpınıyorum, titriyorum. Ben şimdi kutsi harabelerde yalnız mersiyelerine ağlıyan "Danyal" gibi mabetlerimizin hazin enkazı üzerinde ateşli göz yaşlarımla matemlerimi kaydediyorum.

Yarabbi; Gündüzlerin manidar ayanından, gecelerin vahşi sükûtundan ürküyorum; ufuklar simsiyah! Bu sükûn ve zulmet arkasında mukadderatımızı çizen meşum ellerin hazı landığı yıldırım senin yaralı kalbin üzerinde bugün feci bir tarraka ile patlamasın!..

Aziz vatan, beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın. İşte ben sabit en ilâhi bir iştiyakla öndeyim; o meşum günü görürsem hodgam ve sefil ellerde son ve müthiş intikamı alacağım. O zaman şad ev sakin bir ruhla, serin yeşil kalbinde müebbeden uzanarak eczalarım yine sana karışırken beni artık sefil beşerin hiçbir kuvveti senden ayırmayacak. Mezarımın üstünde yetişen çiçeklerde gizlenen ruhum öksüz ve hazin kuşlarına bu ulvî macerayı fısıldarken önümüzden geçen yabancıların muzlim varlıkları bu gizli, ruhani müşafehenin ulviyetinden sarsılacak, senin kalbinden cebren ayırmak istedikleri vefakâr çocuklarından birinin sana ebediyen ağlıyan mezarı karşısında onlar, her zaman bu memleketin gasıbı olduklarını anlıyarak titreyecekler, ürperecekler, ruhum onların bu zelil idraki karşısında memnun ve şad göklere yükselirken Allahtan sevgili çocuğunu yine sana kavuşturmak için dua edeceğim."

Levent Şahverdi Arşivi

Sonunda şöyle sesleniyor Şukûfe Nihal hanım.

"Biz bu belâlara, felâketlere niçin düştük biliyor musunuz? Susdukda ondan, haksızlıklara zulme karşı isya netmedik, sükût ettik. Tecavüzlere sesimizi çıkarmadık. Eğer bir seçme hakkına sahip olsaydık ve milletin sinesinden doğacak millî bir Meclisimiz ve bu itimadı kazanmış bir kabinemiz olsaydı biz bu günleri görmezdik." S. 50-52

Yüzbin kişinin toplandığı bu mitingte alınan karar şöyledir.

1) Türkler, Vilson prensiplerinin kendilerine ait olan 12. maddenin tam olarak tatbikini talep ederler.

2) Pek çok esir milletlere istiklâl verilirken 950 senedenberi Anadolu'da saltanat ve istiklâle malik olan bir milletin esaret altına alınması adalete muvafık olamaz. Kendi azmi ile hakkımızı talepte son dereceye kadar israr edeceğiz. Biz Türk ekseriyeti haiz olan memleketlerin birliğine vaki olan tecavüzü medenî âlem huzurunda protesto ediyoruz.

Sultan Ahmet Mitingi

(İstanbul Türkdür ve Türk Kalacaktır)

13 Ocak 1920 Salı

Muallimler Cemiyeti Reisi Nakiye Hanımın nutku:

"Ey İslâm, ey altı asırlık muazzam tarihi mefahirle dolu büyük bir imparatorluğun, büyük camileri önünde toplanan ihtiyar, genç, kadın ev çocukları.! Bugün büyük bir felâketi milliye karşısında azim ve imanla dolu Türk kadınlığının bir ferdi sıfatiyle huzurunuza geliyorum. Kardeşler sabrımız istihfaf ediliyor. Vekarımız istihkar olunuyor. En sarih hakkımız alınabilir zannediliyor. Türkler'in; hakka tecavüz etmez, fakat hakkına da tecavüz ettirmez bir millet olduğunu anlatmak lâzımdır. 14 aydır bekliyoruz. Bu uzun intizar anında efkârı umumiyelerinde lehimize cereyan hasıl olan milletlere duyunu şükranı ifa etmekle beraber, sair milletlerin hakkımızda bu kadar kahirane davranacaklarını, ta can evimizden vuracaklarını hiç zannetmiyorduk. İslâm âleminin binlerce sene kalbinde sevgisini yaşattığı ana vatanı olan Anadolu'nun üstünde elem, iftirak bulutları uçuyor, İzmir'i, İstanbul'u idari ve siyasi noktai nazardan

Levent Şahverdi Arşivi

vermek bizim için kabil değildir. Kadın âlemi bu sevgisini İstanbul'un kapılarında, Çanakkale muharebelerinde evlâdının sinelerinden siperler teşkil etmekle ispat etti.

Efendiler, size memleketin bir kadını sıfatiyle hitap ediyorum. Fatih'in Selim'in, Süleyman'ın mezarını, ecdadının ebedî abideleri olan camileri, türbeleri bırakıp çıkacak içinizde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur etmiyorum. Çıkmıyacaksınız, bırakmıyacaksınız. Biz de daima sizinle beraber olacağız, yanınızdan, önünüzden ayrılmıyacağız. Hayatından ziyade sevdiği evlâdını vatan sevgisine feda eden kadınlarımızın can ile sevdiği İstanbul'a canını feda edeceğine elbette inanırsınız. Beş asırdan beri Saltanat ve Hilâfeti Osmaniye bütün âlemi islâmı himaye İstanbul'dan ifa ve icra edilmiştir. Bugün bütün kürrei arz üzerinde milyonlarca müslüman âlemini kendine raptecek Osmanlı hilâfetinden başka bir şevket olmadığı gibi İstanbul'dan başka da bir makarr: Hilâfet olmıyacaktır. Haktan başka bir kuvvet tasavvur etmeyen bizler Allahın lütuf ve himayesine istinat ederek davamızdan vaz geçmiyeceğiz. Eğer Avrupa zaman zaman dost ve müttefik addettiği tarihine düveli muazzamadan olduğunu kabul ve kayıt ettiği Türklerin son zamanlarda dûçar oldukları elim felâketleri kâfi addetmiyerek sabır ve tahammüllerini ölçmek istiyecekse Türkler de tahammülleri üzerinde ölçülebilecek mesafe kalmadığını ve artık Türklerle meskûn araziden bir karış bile vermek kabil olmadığını ispat edecektir. Önümüzde açık iki yol var: biri, tarihimize şanımızla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimizi de kapayıp ebediyete götürmektir." S. 62-63

Kastamonu'da Hanımların mitingleri

10 Aralık 1919 - 15 Ocak 1920

"Müdafai Hukuk Kadınlar" Cemiyetinin tertip ettiği Kız Muallim mektebinin bahçesindeki bu mitinglerde köylü kentli bir çok kadın bir araya gelmişler ve konuşmalar yapmışlardır. Bu toplantılarda, Mondoros mütarekesinden beri yurdumuzun işgaline karşı halkın tepkisi dile getirilmiştir. Türk Yurdunun bu yabancı işgalciler tarafından boşaltılmasını insan hakları bakımından zorunlu olduğu üzerinde çok hassasiyetle durulmuş ve dinliyenleri heyecana getirmiştir. Bunu kamuoyuna duyurmak için de Osmanlı Padişahına, Sadrazama, bu büyük haksızlıkların tamiri için mümkün olan her türlü vasıtaya boşvurulması istenmektedir. Aynı zamanda yabancı devletlere protesto telgrafları çekil-

Levent Şahverdi Arşivi

miştir. Bunu izleyen 15 Ocak 1920 tarihindeki miting ise, İngiliz Başbakanı Loyt Corc'un İstanbul ve Boğazlar üzerinde yayınlanan sözleri üzerine yapılmış ve hanımların konuşmalarında bu yabancı hakimiyeti iddiaları Türk Milleti adına red edilmiştir. Bu toplantıdan sonra Antalya'daki İtalyan temsilcisi eli ile protesto telgrafları İngiltere, İtalya kraliçelerine ve Amerika, Fransa Cumhurbaşkanlarının eşlerine gönderilmiştir.

Sayın Madam Wilson'a

Biz Kastamonu'lu müslüman kadınlar bugün yaptığımız büyük mitingde bu telgrafla insanlık dünyasının hürriyeti ve adaleti uğrunda savaşa giren ve bunu gerçekleştirdiğini yüzlerce def'a ilân eyleyen Amerikalıların büyük ve asil anneleri soylu kişiliğinize sevgili vatanımızın ve haksızlığa uğramış milletimizin elemlerini duyurmaya karar verdik.

Pek insani ve haklı olan bu müracaatımızın asil yüreğinizde ve bütün Amerika kadınları arasında değer bulacağını ümid etmekteyiz.

Sayın Madam; vatanımızı gezen, milletimizi gören arkadaşlarınızın da itiraf edeceği gibi, biz müslüman ve Türklerin büyük anası, öz vatanı ne haldedir bilir misiniz? Mütareke'nin yapıldığından beri hergün birer suretle bizi ezen facia ve olaylar o kadar çoktur ki, insanlık duygusuyla çarpan hiç yüreğin bu duruma ilgisiz kalmasına imkân yoktur.

İzmir'imizde acımasız Yunanlıların süngüleriyle boğazlanan yüzbinlerce çocuğumuzdan başka bu acımasız milletin idaresinden hemde medeni olduğunu ileri süren Avrupa'nın gözleri önünde yapılan zulümlerden kaçarak yurdunu, varlığını, mutluluk ve refahını terk eden yüzbinlerce kadın, erkek, öksüz yetim dindaşlarımız karlar, buzlar altında can vermekte, bu cinayetlerin onarılmasını, milletlerden beklerken, sevgili Adana'mız, öz yurdumuz güzel Antalya'mız her türlü hak ve adalet kayıtları dışında işgal edilmiş, en son Türk olan Ayıntab, Mar'aş ve Urfa da aynı sonuca Fransızlar tarafından uğratılmış, orada Türk ve müslüman olmaktan başka suçu olmayan dindaşlarımız baskı altına alınmıştır.

Elemimiz, üzüntümüz o kadar büyüktür ki ağlayan vatanın iniltilerini ıztırab ve umutsuzlukla dinlemektense erkeklerimizle bir safta istiklâlimizi savunma uğrunda can vermeyi göze aldık.

Sayın Madam; milleti adına oniki maddelik ilkesi ile tarih ve bütün dünya huzurunda milliyet ve dinlerin hukukunu ilan eden sayın eşinizin taahhüdleri ne oldu? Hakkın sesi hırsın gürültüleriyle boğuldu mu?

Levent Şahverdi Arşivi

Sizler galipsiniz, güçlüsünüz, fakat biz hak istiyor ve Sayın Wilson'un dünya önünde uygulanacağına söz verdiği ilkelerin yerine getirilmesini istiyoruz.

Sevgili Anadolu'yu yeni bir kan deryasına boyamadan, binlerce saçı bitmedik yavruyu yetim bırakmadan insaniyet ve milliyet hakkımızın sağlanmasına yardımcı ve destekçi olmanız dileklerimize, muztarib ve kederli saygılarımıza ekleyerek sunuyoruz, Sayın Madam.

Sayın Madam Pioncare (Tuankare)

Biz Kastamonu'nun müslüman kadınları bugün yaptığımız büyük mitingte bu telgrafla soylu kişiliğinize milletimizin üzüntülerini, vatanımızın elemlerini duyurmaya karar verdik.

Sayın Madam cihanın adaleti, insaniyetin refah ve mutluluğu uğrunda savaşan soylu milletimiz tarih ve cihan önünde milletlerin hakkını, insanlığın ıztırablarını dindirmeyi vâd ve ilan etmiş olduğu halde, Mütareke'den beri biz Türklerin karşılaştığı zulüm ve sevgili vatanımızın uğradığı haksızlıklar önünde insanlık vicdanı hiç ıztırab duymadı mı? Asil ve soylu milletimiz tarihçi ve gezginlerin itiraflarıyla ortada ve tarihî dostunuz biz Türklerin ve Türk vatanının acıları elemleri o denli büyüktür ki, yüreği insanlığın adaleti duygularıyla çarpan her kişinin elemlerimize katılmaması imkânsızdır. Mütareke'den beri Türk ve müslüman olan Antalya, Adana birer suretle işgal edilmiş ve en sonunda acımasız Yunan kuvvetlerinin sevgili İzmir'imize girmesine ve orada yüzbinlerce dindaşımızın süngüden geçmesine ve kadınlığın temiz ve saf varlığının ayaklar altında ezilmesine göz yumulmuştur.

Yunanlıların vahşetinden kaçan yüzbinlerce kadın, saçı bitmedik yavru ve yetim mevsimin öldürücü soğuğununun fırtınalarında kahrolup can vermişlerdir. İlk karşılıklı yardım anlaşmasını Avrupa'da Fransa'yla yapmış olduğu tarihin şahitliği ile sabit ve her aydın Türk'ün dilinizi kendi dili gibi konması ve bu suretle Fransız milletinin ahlak, edebiyat ve kültürünü benimsemiş olduğu inkar edilemez olan biz Türklerin, bu sonsuz elemlerine ve acılarına Fransız yüreklerinde yer bulunacağını umud eder milletimiz, bu def'a da insaf ev adaletine umudumuzu bağladığımız Fransızlar tarafından sevgili Ayıntab Urfa ve Mar'aş'ın işgal edildiğini işitmekle elemlere uğradığı, hayretler içinde kaldı.

Sayın Madam, Cihanın önünde devlet adamlarınızın ilân ettiği adalet ve milliyet hukuk ilkelerinin bir kez daha teyidini istiyoruz. Sev-

Levent Şahverdi Arşivi

gili vatan ve milletimizin süregelen felâketleri karşısında daima sızlayan kalplerimizden kopan karar budur.

İnsaniyet hakkı, adalet şerefi gözleri hırs ateşiyle bulanan politikacıların ellerinde heder olacaksa, esaretle yaşamaktansa erkeklerimizle bir safta yiğitçe ölmeyi ve haksızlıklara tarihin lanetlerini bırakmaya karar verdik. Büyük milletimize bağladığımız umudu soylu yüreğinize arz ediyoruz. İnsanlık hukukunu çiğneyen, cihan önünde verdikleri sözden cayan galipler için gerekirse sevgili yurdumuzu namus kaniyle yıkamak da bize düşer. Dileğimiz milli hakkımızın ve Türk olan vatanımızın kurtuluşudur. Pek haklı ve insani olduğuna inandığımız bu dileğimiz soylu yüreğinizde karşılık bulacağını umud eder, sayğılarımızı sunarız.

Bu suretle Türk Kadınlarının millî duyguları ve Yurdumuzun bağımsızlığa kavuşması yolundaki bu gösteriler halk hareketi olarak Kurtuluş Savaşında önemli bir yer tutmaktadır.

Cemiyet başkanı Zekiye Hanımın mitingteki konuşması:

"Kardeşler, hemşireler,

Daha bir sene evvel kırmızı rengi ile başımızda dalgalanan ulu sancağımız görüyorsunuz ki, siyahlara matemlere büründü. Muharebe meydanları vatan ve din uğrunda yüzbinlerce evlâdımızı gömdükten sonra haktan bahseden Avrupalıların bir seneden beri başımıza açmadıkları felâket kalmadı. Haktan en çok bahsedenler haksızlığın en büyüğünü yaptılar. Daha dün bizim gibi refah ve saadeti evi barkı olan İzmir'deki dindaşlarımız beyaz saçlı kadınlarımız, kundaktaki yavrularımız Yunanlıların süngüsünden geçti. Her tarafı yüksek minarelerinden beş vakitte ismi celâlullah bağırılan Adanamız, Antalyamız en nihayet güzel Antep-Maraş Urfamız elimizden alınmak isteniyor.

Hanımlar.. büyük felâketimiz önünde evlâtlarımızın kardeşlerimizin kanı ile suladığımız vatanımızın işgaline kardeşlerimizin felâketine susacak mıyız? Hayır. hanımefendiler. Mağlubuz, silâhımız yok. Fakat göğsümüzde imanımız bütün dünyayı halkeden Allahımız var. İşte biz de imanımıza Allahımıza istinaden haksızlara haksızlıklarını yüzlerine vurur ve cihan huzurunda ilân ettikleri adaleti talep ederiz.

Hanımlar.. dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz. Bizim gibi şefkatle merhametle düşündüklerine şüphe etmediğimiz itilâf devletlerinin büyük kadınlarına

Levent Şahverdi Arşivi

müracaat edecek ve birer telgrafla bize yapılan haksızlıkları yazacak ve anlatacağız. Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse evlâtlarımızın kanlarına kendi kanlarımızı karıştırarak erkeklerimizle bir safta dinimiz ve istiklâlimiz için haksız, zalimlere tarihin lânetlerini terkederek şehametle öleceğiz." (Kastamonu Gazetesi).

Görüldüğü gibi 1919-20 yılları Türkiyede düşman işgallerine karşı halk tarafından direnme hareketi bu devir tarihimizin en ilgi çekici bir yönüdür. Bir taarftan bölgelerde Kuvayi Milliyenin silâhlı karşı koymaları, diğer taraftanda Türk halkının kadınlı erkekli mitingler yolu ile gösterilerde bulunması millî şuurun örgütlenmesinin örnekleridir.

Ben burada kadınlarımızın bu konudaki hareketlerinden bazı belgeler vermek istedim. Çünkü bu tarihlerde Türkiye'de kadının kanunlar yönünden bir hakkı tanınmış değildi. Fakat kadın ve erkek varlığının öz yurdu idi Türkiye. Bu bakımdan evini istilâ eden düşmana karşı elbette hareketsiz kalamazdı Türk kadını. İşte bu mitinglerde Türk milletinin hislerine tercüman olmuş ve daha esaslı örgütlenmeye yol açmıştır.

Sivas Valisi Reşit Paşanın direktifi ile eşi Melek hanımın kurduğu cemiyet şu adı taşımaktadır.

d) Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi "Türk İnkilâp Tarihi" Enstitüsünün arşivinde bulunan belgeler ve o zaman yayınlanmış gazetelerde, kadınlarımızın da vatanın savunulması için cemiyetler kurdukları, fikirlerini ve seslerini duyurduklarına ait yazılar vardır.

M.K. Atatürk 28 Mayıs 1919'da Millî örgüt kurulmasını ve düşman işgalini protesto edecek fikir ve eylemlerin yapılmasını önermişti ve bunu bir bildiri ile Türkiye'ye yaymıştı.

O zamanın sosyal şartları içinde Türk Kadını ayrı cemiyette erkeklerle beraber çalışamazdı. El emeği ve gücü ile memleket ekonomisine daima katkısı olmuş ise de, Türk kadınının son yıllarda isteği eğitim ve öğretim yeteneklerinden faydalanmak ve kapalı hayattan çıkabilmekti.

Öğrenim, gerek resmı kız okullarında gerekse özel derslerle yetişmiş kadınlarımıza eğitim olanağı sağlamış bulunuyordu. Bu devrede öğretmenlik başlıca resmî bir görevdi. 1919 yılına kadar kadınlarımızın kurduğu cemiyetler daha çok yardım konulariyle ilgilidir.

Halbuki, daha öncede işaret ettiğim gibi 1919 yılı milletçe işgale karşı direnmeğe, örgütlenmeye mecbur olduğumuz bir devirdir. İşte Türk kadını fikrî varlığı Sivas'ta "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurmakla göstermiş oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu cemiyetin kuruluşunu "İrade-i Milliye" Gazetesi 8.XI.1335 (1919) Pazartesi günkü 15 numaralı nüshasının 3. sahifesinde şöyle ilân ediyor:

"Anadolu Kadınları Müdafa-i Vatan Cemiyeti

Sivas Hanımları geçen Cuma günü (5.XI.1919) Numüne Kız Mektebinde toplanarak memleketin bütünlüğünü ve istiklâlini müdafaa uğrunda bütün Anadolu'nun birliği için çalışmak üzere bir Cemiyet kurmuşlardır.

İstanbul Hükûmetine, İtilâf Devletleri temsilcilerine çektikleri telgraflarla vatanlarının uğradığı tehlikeyi protesto etmişlerdir.

Hanımlarımızın memleket endişesi etrafında, erkekleri ve kardeşleriyle el ele ve sonuna kadar çalışmaya azmettiklerini gösteren bu vatanperver teşebbüs, hususiyle, nutuklarında ve telgraflarında gösterdikleri metin ciddî ve müstesna fedakârlık hisleri, her türlü şitayişlerin üstünde bir his ve heyecan ile telâkki edilmiştir. Medeniyet âlcminde, Anadolunun bu muhterem ve azimkâr heyecanlı seslerini Türk Milletinin daima yaşayacağına en büyük delil olarak kabul olunacaktır." (1)

'Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatanı Cemiyeti" adı ile (1335-1919) kurulan cemiyetin 11 maddelik bir yönetmeliği küçük boyda bir broşur halinde basılmıştır. Ayrıca mühürlü küçük kâğıtlar da bu cemiyete giriş belgesi olarak hazırlanmıştır.

Bu cemiyetin yönetmeliği şu esasları kapsamaktadır:

Merkezi Sivas'ta kurulmuş olan bu cemiyetin Anadolu'nun icabeden yerlerinde birer şubesi bulunacaktır. Amaç Mondros Mütarekesi imza edildiği vakit Osmanlı devletinin elinde kalan ve çoğunluğu müslümanların teşkil ettiği bu bölgeler bir bütün olup birbirinden ayrılmaz. Burada yaşayan halk birbirine karşı fedakâr, ırk ve sosyal durumlarına olduğu gibi bölgelerin şartlarına göre de yaşantılarına saygılı kadın ve erkekler kardeş hisleriyle birbirlerine bağlıdırlar. Her türlü işgal ve içişlerine karışmanın ve özellikle Rumluk ve Ermenilik teşkili amacıyla olan davranışların, cemiyet tamamen karşısındadır. Bu nedenle cemiyet buna karşı gelerek gerekli olan her şeye baş vuracaktır. Bu vatandaşlarımızın Osmanlı egemenliğini ve islâm hukukunu bozacak bir olaya kendileri tarafından sebebiyet verilmedikçe, onların her türlü hukukuna ve dinî inanış ve ananelerine islâm kadınları daima riayet edeceektir. Fakat millet

(1) İmtiyaz sahibi ve Mesul Müdürü Selâhaddin beyin idaresinde 14 Eylül 1335 (1919) Pazar günü birinci numarası yayına başlayan "İrade-i Milliye" Gazetesinin haftada iki defa çıkacağı ilân edilmiştir. Nüshası yüz paradır.

Levent Şahverdi Arşivi

ve vatanımızın zararını mucip olacak her teşebbüsü red ile erkeklerimizle beraber bütün varlığımızla müdafaa olunacaktır, diye esas maddeler yazıldıktan sonra cemiyetin faal ve tabii üyeleri olduğu belirtilmektedir. Bu kutsal amaca erişmek için bütün islâm hemşirelerimiz birlik olarak çalışacağız dendikten sonra, yalnız işgal altında bulunanların bu istekleri serbest olarak kullanamıyacaklarından, şimdilik özürlü görüleceklerdir.

Cemiyetin örgütü ve ödevleri üzerine, yönetmelikte esaslar konmuştur. Yönetim Kurulu kongre tarafından seçilen onaltı kişidir. Bunlar kendi aralarında gizli oyla bir başkanı, bir ikinci başkan ve birde sekreter seçerler. Sekreter Cemiyetin işlerinden sorumludur. Yönetim kurulunda bir de veznedar bulunur. Ödevler ise şöyle sıralanmıştır. Yönetim Kurulu on beş günde bir toplanarak cemiyetin işleriyle uğraşır. Başkan veya sekreter lüzum görürse daha sık toplanabilirler. Özürsüz olarak üç defa toplantıya katılmayan üye istifa etmiş sayılır, ve yerine yenisi seçilir. Cemiyetin bütün yazılarında başkan, ikinci başkan veya diğer bir üye ile sekreter'in imzaları bulunur. Cemiyetin hükûmete karşı sorumlu kişileri de bunlardır.

Cemiyetin para işleri yönetim kurulu kararıyle ve sekreterin imzasıyle yapılır. Bütün yönetim kurulu üyeleri tabii üye kaydıyle yükümlüdür. Cemiyetin hesaplarını yürüten kasa heyeti yönetim kuruluna karşı sorumlu olduğu gibi; hepsi birden kongre heyetine karşı sorumludur. Kongre davet üzerine üç ayda bir toplanarak cemiyet işlerini denetler. Cemiyet maaşlı memurlarda alabilir. Kongre kararıyle bu yönetmelikte istenilen değişiklikler yapılabilir.

Esaslarını özetlediğim bu yönetmeliğin bir kaç maddesini aynen okuyalım:

"Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Nizamnamesi 1335 (1919).

Madde 1 — Merkezi Sivasta olmak ve bütün Anadolu'nun icap eden mahallerinde birer müstakil şubeleri bulunmak üzere Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" namiyle bir cemiyet teşekkül etmiştir.

Madde 2 — Devleti aliey-i Osmaniye ile Düvel-i İtiâfiye arasında mün'akit mütarekenamenin imza olunduğu 30.X.1935 tarihinde elimizde kalan ve her noktasında ekseriyeti islâmlar teşkil eden aksay-i Memalik-i Osmaniye yekdiğerinden ve camia-i Osmaniyeden gayrı kabil-i tecezzi ve

Levent Şahverdi Arşivi

infikâk bir küldür. Bilcümle anasırı islâmiye yekdiğerine karşı hürmeti mütekabile ve his fedakârîyle meşhûn vaziyeti ırkiye ve iştimaiye ve şerait-i muhitiyelerine riayetkâr kadın ve erkeklerden mürekkep hakikî kardeşlerdir.

Madde 3 — Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkilî gâyesine matûf harekâtın reddi hususlarında Cemiyetimiz mukavemet ve müdaafa için lâzım gelen her şeye tevessül edecektir. Gayrı müslim vatandaşlarımızın hâkimiyeti Osmaniye ve Hukuku İslâmiyemizi haleldar edecek bir vak'aya, kendileri tarafından sebebiyet verilmedikçe, hukuku tâbiyetlerine ve muktezatı diniye ve an'anatı milliyelerine islâm kadınları daima riayetkâr kalacaktır. Fakat millet ve vatanımızın zararını mucip her teşebbüsü red ile, erkeklerimizle beraber ve bütün varlığımızla müdafaa olunacaktır.

Madde 4 — Cemiyetimiz azay-ı faâle ve tabiiyeden müteşekkildir. Bütün islâm Hanımları azay-i tabiiyesindendirler. Bu mukaddes gâyemizin temini için bilcümle islâm hemşirelerimiz müttehiden çalışacaklardır. Yalnız tahtı işgalde bulunup arzularını bilfiil istimâl ve serbest izhar edemiyen hemşirelerimiz şimdilik mazûr görülecektir."

Bundan sonraki 5 ten 11. maddeye kadar teşkilât ve vazifeler kaydedilmiştir.

Bu yönetmeliğe göre kurulan Cemiyetin ilk toplantısında Melek Reşit Hanımın nutku dinlenmiş. Kongrece seçim yapılarak Yönetim Kurulu çalışmalarına başlamıştır.

Nutuk, memleketin işgal altındaki durumunu açıkladıktan sonra, bundan kurtulmak için "gücümüzün yettiği kadar çalışmak ve bu haldeki feryat ve figanımızı bütün medeniyet dünyasına duyurmak ve her türlü fedakârlığı yaparak bu uğurda malımızı, canımızı fedâ etmek için müzakerede bulunmak; İzmir'in işgalinden de söz eden ve memleketin diğer taraflarındaki acıklı durumu dile getiren hâtip, insanlık namına büyük bir utanç olan bu halin ortadan kalkması ve memleketin bütünü ile muhafazası için ne lâzım gelirse kanımızla, canımızla yapmak ve bu mazlum sesimizi gereken yerlere işittirmek üzere burada "Kadınlar Müdafaa-i Vatan" Cemiyetini kurduk. Memleketimizin geleceği tamamen anlaşılıncaya kadar, yani hayırlı bir sulh imza edilinceye kadar bu Cemiyet devam edecektir" diye nutkunu bitirdikten sonra, Cemiyetin yönetmeliğinin okunacağı ve 16 kişilik yönetim kurulunun gizil oyal seçileceği bildiriliyor. Başkan bu Kurula gençlerin de seçilmesini önerirken

Levent Şahverdi Arşivi

özellikle haklarımızı koruyacak güçte olanların bu kuruluşlarda çalışmasını istiyor.

İşte bu Cemiyet, çalışmalarına başlayınca, bir taraftan memleket içinre şubeler kuruluyor ve bunlar Sivas'a bildiriliyor, diğer taraftan da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi" ile yazışmalar yapılıyor.

Fakat asıl önemli olan çeiştli olaylar dolayısıyla İtilâf Devletlerine gönderilen protestolardır. Anadolu Ajansı daima haberler gönderiyor ve Sivas merkezine yeni kurulan cemiyetleri de bildiriyor. O zamanki gazeteler de, seyrek de olsa, bu cemiyetlerin çalışmalarına yer veriyorlardı.

Şimdi bu belgelerden birkaçının üzerinde duralım.

Sivas'ta kurulan bu Cemiyetin, yönetmeliğinin gönderildiği yerlerde şubeler kuruldukça birer yazı ile başkanları tarafından haber veriliyor. 1336 - (1920).

Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine gerek doğrudan doğruay gerekse Ankara Heyeti Temsiliyesi aracılığı ve bazen de kumandanların bildirmesiyle şu yerlerde aynı ad ile Kadınlar Cemiyeti kurulmuştur. Amasya (Asiye Remzi) Kayseri (Seyyide) Niğde (Feride) Erzincan (Ayşe) Burdur (Fitnat) Pınar Hisar (Refia) Kangal (Ulviye). Bu saydığım yerlerdeki cemiyetler Sivas Merkezine sürekli olarak bilgi veriyorlar ve böylece de işbirliği halinde oldukları anlaşılıyor. Ayrıca Sivas örnek gösterilerek diğer yerlerde de kurulmasını sağlamak için Heyeti Temsiliye namına M. Kemal, yazıları ile telkinlerde bulunuyor. Örneğin 14.I.1920 (1336), Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına Sivas Kadınlarının kurduğu Cemiyeti örnek göstererek orada da kurulması isteniyor: "Hanımlarımızın da Millî ve vatanî menfaatlerimiz ile şiddetle ilgili olduklarını bu suretle ispat etmeleri, bütün cihan karşısında ve bilhassa Avrupa'da bazı muhalif olan kamu oyunda Türklerin asil bir zihniyete mâlik ve ileride her türlü ilerleme ve kuvveti ve kabiliyetini haiz olduğuna inanılacağı Heyeti Temsiliyece çok takdir edilmiştir." deniyor. (1)

Esasen Heyeti Temsiliye hemen her yer için bu oknuda telkinde bulunmuştur.

Kastamonu'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Hanımlar şubesinin yönetim kurulunu teşkil eden üyelerin kimlikleri yazılmıştır. Cemiyetin ge-

(1) Tütenk, Ahmed Akif; Milli Mücadelede Denizli 1949. İzmir S. 75.

Levent Şahverdi Arşivi

nel sekreteri sıhhat müdürü Dr. Ferruh Niyazi beyin eşi Saime (Ayoğlu) hanımdır. Kendisi o günleri şöyle anlatmaktadır:

"Mahalle mahalle geziyor, millî davanın önemini konferanslar, müsamereler, mevlitler, mitingler ile anlatıyor ve toplanan yardımları cephelere ulaştırıyorduk. Bu arada yabancı devlet reislerinin eşlerine protesto telgrafları göndererek Türk milleti hakkında reva görülen haksızlıkları belirtiyorduk.

Saime Ayoğlu'nun bir telgrafı ise şöyledir:

"Türk milletinin kadınlı erkekli, savaşlarda can vermeyi asla düşünmiyeceğini, eğer silâh ve cephanemizin bulunmadığına ümit bağlanıyorsa, düşmanları tırnaklarımızla boğacağımızı ve gerekirse toprağın üstünde şerefsiz yaşamaktansa, toprağın altında kahramanca yatmayı tercih edeceğimizi bildiririz." (1)

Daha önce de belirttiğim gibi bu cemiyetin çalışmaları arasında üzerinde durulacak olay 10.XII.1919 Çarşamba günü düzenlenen mitingtir. Öğretmen Okulunun bahçesinde köylü ve kentli kalabalık bir kadın topluluğunda söz söyleyen hatipler Mondros mütarekesinden beri İzmir, Maraş, Antep ve Urfa'nın işgallerindeki Türklere karşı yapılan haksızlıkları dile getirmişler ve protesto telgraflarını dünya medenî milletlerine duyurulmak üzere İstanbul hükûmetine, Hilafet makamına göndermişlerdir. Ayrıca Antalya'daki İtalyan Temsilcisi eliyle İngilere, İtalya kraliçelerine, Amerika, Fransa Cumhurbaşkanları eşlerine yazdıkları mektuplarda Türkiye'nin işgalden kurtarılmasını istemişlerdir. Bu yazılarda; Türk milletinin kadınlı, erkekli savaşlarda can vermekte asla düşünmeyeceklerini bildirmişlerdir.

Cemiyet Başkanı Zekiye Hanımın mitingdeki nutku özellikle hislere hitap etmiş, düşman işgalini red ederek, kadınlı erkekli istiklâl için uğraşılacağına topluca söz verilmiş ve and içilmiştir.

Bu Cemiyete ait bir kaç belgeyi okuyalım:

Sivas, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetine

Ankara, 9 Mart 1936 (1920)

Mumterem Hemşirelerimiz yeni bir muaveneti vatanperveranelerinden bahis 12 Şubat 1336 tarihli ve 66 numaralı tahriratı, kemali ihtiram ile aldık. Anadolu Kadınlarının hidematı vataniyeye devamı iştirak-

(1) Mustafa Baydar; Cumhuriyet Gazetesi 28 Haziran 1972.

Levent Şahverdi Arşivi

lerini görmekle pek ziyade mütehassis olduk. Takdirat ve teşekküratı mahsusamızı arzeder ve mesai kıymetderanelerin de muvaffak olmanıza dualar ederek hürmetlerimizi takdim eyleriz efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i
Hukuk Cemiyeti Heyeti
Temsiliyesi Reisi
M. Kemal

Sivas, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Vatan Cemiyeti
Heyeti İdaresi Riyasetine.

11.I.1336 (1920)

Hemşirem Asiye Remzi Hanımın teşebbüsatiyle ve pek çok hanımların iştirâkiyle "Amasya Anadolu Kadınları Müdafaai Hukuku Vatan Cemiyeti" sureti resmiyede mumaileyhe Asiye Remzi Hanımın riyasetinde teşekkül etmiştir. Reisenin kongrede irad ettiği nutkun bir sureti İrade-i Milliye gazetesine ve bir sureti Matbuat Cemiyetine gönderilmiş olduğu maruzdur.

Fırka Kumandanı
Cemil

Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i
Hukuk Vaatn Cemiyeti Riyasetine

Efendim,

Heyet'i Temsiliye vasıtasiyle varid olan Anadolu Kadınları Müdafa-i Hukuk Vatan Cemiyeti Nizamnamesi mucibince Amasya'da dahi bir şube tesis ve teşkil ile kongresi intihabiyle onaltı hanımdan mürekkeb bir heyet-i idaresi vücude gelmiş lütfu muavenet-i hakka istinaden sây ve ikdama başlamış olduğunu beray-ı malûmat arz eyler ve bütün Anadolu Kadınlarına mahz-ı hürmette pişva olduğunuzdan dolayı, heyet-i âliyelerini tebrik ve muvaffakiyetlerini vacib-i mutlakadan tazarru eylerim efendim.

17 Kânun-i sâni 1336
Amasya Anadolu Kadınları
Müdafaa-i Hukuk Heyet-i
İdare Reisi
Asiye Remzi

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas'ta Anadolu Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Heyet-i Muhteremesi Reisei Aliyesine

Lirayı Osmani	Gümüş para	Evrakı Nakdiye
adet	adet	adet
6,5	962	2790
Altı buçuk aynen	Dokuzyüz altmış iki kuruştur	İkibin yediyüz doksan kuruştur.

Muhterem Hanım Efendi Hazretleri.

Bu defa irsaline inayet buyrulan nizamnameyi aldık. Emri aliyeleri üzere Cemiyetimiz Leyle-i berata müsadif 3 Mayıs 1336 Pazartesi günü, mevlûdu şerif ile küşat olundu. Malûmu aliyeleridir ki burası köy halinde gayet ufak bir kasabadan ibaret bulunduğundan nazara çarpacak derecede iane dercedilememiş ise de, karınca kaderince fehvasında bu cemiyet şerefinden istifade ümidi ile balâda gösterildiği veçhile iane derc olunduğu ve Cemiyetimizin mühürü resmisi bulunmayıp burada bittabi hakkâk dahi almadığından oraca bir mühür kazdırarak irsaliyle esmanın iş'ar buyurulması ve cemiyetimizi teşkil eden hanımların da esamisi berveçhizîr dercedildiği maruzatiyle Cenabı Hak din ve millet ve vatanımızı her türlü ikdar-ı güniyeden ve istilâa ciyâna hareketlerden masûn ve azâde buyurulmasını temenni ve niyazla teveccühatı ismet penahlerinin bekasını istirham eyleriz hanımefendi hazretleri".

9 Mayıs 1336 (1920)

Anadolu Kadınları Müdafaai Vatan Cemiyeti Kangal Şubesi

Reisei evvelisi	Kâtibei Mes'ule
Kaymakam Ömer Fuat bey kayınvaldesi Ülviye	Hesna

1. Reise-i Evvel - Kaymakam Ömer Fuat beyin valdesi Ülviye Hanım
1. Reise-i Sani - Küçük Kangal Ağası Hacı Ağa haremi Elife Hanım
1. Veznedar - Şube Yüzbaşısı İsmail Efendinin haremi Necibe Hanım
1. Kâtibei mes'ule - Mektep muallimesi Hesna Hanım
1. Aza - Şube Yüzbaşısı Rasim Efendi haremi Feride Hanım
1. Ceza Reisi - Şükrü beyin haremi Kamer Hanım
1. Hâkim efendinin haremi Şaziye Hanım

Levent Şahverdi Arşivi

1. Kaymakam Ömer Fuat beyin haremi Mürşide Hanım
1. Jandarma Yüzbaşısı M. Kâmil efendinin haremi Firdevs Hanım
1. Telgraf Müdürünün haremi Feride Hanım
1. Mal muavini Tahir efendinin haremi Nazife Hanım
1. Zâim Zade Hacı Mehmed efendinin hemşire zadesi Fatma Hanım
1. Çerkez Hasan haremi Emine Hanım.

—

Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyasetine:

Sivas Hanımları (Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) namıyle merkezi Sivas'ta olmak üzere bir cemiyet teşkil etmişlerdir. Leffen gönderilen nizamnameler mucibince selamet ve saadeti vatan namına milletin valide ve hemşireleri sıfatıyle zevcelerinin yanıbaşında ahzı mevki ederek mesaiyi milliyeye iştirak etmişlerdir. Hanımlarımızın da menafii milliye ve vataniye ile şiddetle alâkadar olduklarını bu suretle ispat etmeleri bütün cihan nazarında ve bilhassa Avrupanın bize muhalif olan efkârı umumiyesi arasında Türklerin âsil bir zihniyete malik ve atiyen her türlü kabiliyeti terakki ve kuvveti haiz olduğuna kanaat tevlit edeceğinde Heyeti Temsiliyece bu teşebbüs büyük bir takdir, memnuniyetle telâkki edilmiş ve bilumum Anadolu Hanımlarının aynı âsarı hamiyyeti ibraz etmeleri şayanı temenni görülmüştür. Binaenaleyh oraca da Hanımefendilerin teşvikiyle bir cemiyet teşkil ettirilerek neticesinin bildirilmesi müteemmnadır efendim.

14 Kanunsani 1336 (1920)
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına
Mustafa Kemal

Pınar Hisar:

Sevgili vatanımızın düşmandan temizlenmesi ve tam istiklâlimizin temini ve müdafaası uğrunda kadınların da erkeklerden ayrılmamak ve her türlü fedâkarlıklara iştirak ile müacdelede bulunmak azmiyle, Pınar Hisar'da, Müdafaa-i Vatan Hanımlar Cemiyetinin faal heyeti olmak üzere 160 kişiyle 6 şubat 1920 tarihinde kurulmuş olduğu bildiriliyor.

Niğde - Birinci başkanı Feride ve mesul sekreter Mükerrem imzasıyla Sivas'a çekilen telgraf.

Levent Şahverdi Arşivi

Tabii üyeleri 1090'a çıkan ve daha da kaydedilmekte devam edilen şubenin açıldığı, (8-2-1336) 1920 haber veriliyor.

Aydın mutasarrıf vekili Hasan Naci imzasıyla Sivas'a 9 Şubat 1936 tarihli yazıya göre merkez ve diğer yerlerde cemiyetin şubelerinin kurulması için 8.12.1335 tarih ve 11 numaralı yazı ile tebligat yapıldığı, bildiriliyor.

Burdur'dan Sivas merkezine Başkan Fitnat (7.3.1336) 1920'de Cemiyetin faaliyete başladığı haber veriliyor.

Aynı tarihli yazı ile 16 kişinin gizli oy ile seçildikleri ve kimlerin annesi, karısı ve kızı oldukları kaydedilmekte ve bu heyet içinde sadece dört öğretmen bulunmaktadır. Dört kişilik yönetim kurulunda ise sekreter olarak Şehit Asım bey Kız mektebi baş öğretmeni Fatma Hanımdır. Başkanı İlköğretim müfettişi Bekir Sıtkı beyin ailesi, Fitnat. ikinci başkanı Bahaeddin beyin kızı Zekiye, veznedar ise Dürrüzade Mustafa efendinin kızı Hayati Hanımdır.

Heyeti Temsiliye Riyaseti Aliyesine

19 Şubat 336 (1920) tarihinde içtima eden Türk hanımları kongresince reyi hafi (gizli oy) ile berveçhizîr hanımlar faâl aza olarak intihap olunmuşlardır:

Rey adedi **Esami (İsimler)**

110 — Dördüncü Kolordu ahzı asker heyeti reisi Erkan Harp miralayı İsmail Hakkı beyin refikası. Madam Marta
108 — Tedrisatı iptidaie müfettişi Bekir Sıtkı beyin refikası Fitnat Hanım.
105 — Bahaddin bey kerimesi Zekiye Hanım.
103 — Şehit Asım bey Ünas Mektebi başmuallimesi Fatma Hanım.
101 — Burdur Mutasarrıfı Ali Ulvi beyin refikası Şaziye Hanım.
97 — Bahaddin Bey Zade Cemal beyin refikası Esma Hanım.
97 — Miralay beyin kerimesi Zehra Hanım.
87 — Dürrüzâde Mustafa Efendi kerimesi Hayati Hanım.
87 — Hükûmet Tabibi Hidayet beyin ailesi Rana Hanım.
82 — Çil Zade Fahreddin beyin ailesi Naile Hanım.
79 — Şehit Asım bey mektebi muallimlerinden Servet Hanım.

Levent Şahverdi Arşivi

72 — Çekirge Zade Hüseyin Efendi ailesi Zehra Hanım.
70 — Reşadiye Ünas metkebi müdiresi Fitnat Hanım.
70 — Selimiye Ünas Mektebi muallimesi Azime Hanım.
69 — Hacı Ali bey zade Nazif bey ailesi Tuti Hanım.
67 — Cemil Zade İzzet Ağa ailesi Ayşe Hanım.

7 Mart 1336 (1920)

İmza

Burdur Müdafaaî Hukuk Kadınlar Cemiyeti Reisesi: Fitnat

Kâtibe: Fatma.

Kayseri'den:

Anadolu ve Rumeli Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti başkanı Seyide imzalı, 22 Kânunevvel 1336 tarihli yazıda: "Vatanımızda yarım asırdan beri haricî tesirlerle ortaya çıkan iç ve dış gailelerinden dolayı milyonlarca nüfusumuzu din ve vatan uğrunda feda ettik ve mukaddes memleketimizin mühim bir kısmını kaybettik. Bugün mevcut vatanımıza göz dikenlere insaniyet ve beşeriyet adına yaptıkları haksızlıklarını bildirmek ve her türlü haksızlıklarla tecavüzlerini medeniyet âlemi namına protesto etmek ve yetiştirdiğimiz evlâtlarımızı bu mukaddes gâyeye doğru götürmek ve son savaşta yüzbinlerle yetim ve dul kadınların imdadına koşmak üzere Sivas merkezine "Cemiyetin" kurulduğu bildiriliyor.

Hanımlar tarafından teşkil olunan Anadolu Müdafaa-i Vatan Cemiyeti üzerine bir yazı.

İrade-i Milliye No. 17 (Sahife 2. Sütün 2)
22 Aralık (1335) 1919

Sivas'ta muhterem hanımefendilerimizin ihraz ettikleri uluvu himmet sayesinde teşekkül ve teessüs eden Anadolu Kadınları Müdafâai Vatan Cemiyeti gittikçe teessüs ve tekâmül etmektedir. Asırlardan beri üzerinde yaşayan kudret şinası insanların bilâ merhamet çiğnediği ve çiğnettiği şu zavallı vatan o kadar ihtimama, o kadar şefkat ve samimiyetle tedaviye muhtaçtır ki, milletin her ferdi için kabiliyeti nisbetinde ne kadar cüz'i olursa olsun, mesaisinden ona bilâ arz bir hissei itina ayırması bugün için en mukaddes bir vazifedir. Müdafaaî Hukuk Cemiyeti Anadolu ve Rumeli bütün şahıslarını ve kuvvetlerini işte bu gaye üzerinde toplamıştır. Fakat bir hastanın başı ucunda teraküm edebilecek

Levent Şahverdi Arşivi

şefkat ve nüvazişlerin en müessiri bir yaraya temas edecek ellerin en nermin bir lütûfkârı hiç şüphe yok kadınlardan gelen ve onlara ait olanıdır. Kadının nermü nezametten rikkat ve mürüvetten şefkat ve fedakârlıktan mürekkep olanı uluvı hizmeti bir memleket için hususile fedakârlıklara arzı ihtiyaç edecek bir mevki müşkülde bulunan vatan için her kavmin ve her ihtimamın efvkinde bir tesir ve himmeti haizdir. Tarihimin çok vahim v çok büyük devirlerinde bir çok müteemeddin memleketler şan ve şereflerinin ve hüviyeti milliyelerini yükselmiş olan büyüklerin pek çoğunu kadınlarına medyun olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğunun son felâketi üzerinde teheyyüç eden milletin de bilhassa payitahtında pek muhterem hanımefendilerden pek ulvî tezahüratı vatanperverane görmüş olması tarihimizi tezyin edecek asarı terakkidendir. Bu tezahüratın payitahta münhasır kalması Anadolu'nun son harekâtta daima ve en evvel heyecana gelmiş olmasiyle müphem bir tenakus, bir ziddiyet teşkil ediyordu.

İşte Sivasımız da bilhassa Reşit Paşa Hazretlerinin halileî muhteremesi hanımefendi ile, mallime, Sivas Darüleytam müdiresi Makbule Hanımefendinin çalışması ile vücuda gelen Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, bu tenakusu izale ederek Anadolu'nun, kadın, erkek, bütün sinesinde yaşayanların aynı zamanda harekete gelen ve aynı gayei vataniyenin heyecaniyle tireeyn müttehit bir akl'be malik olduğunu isbat etmiştir.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemieytinin inkişaf ve terakkisi, yalnız bugünün müşkülâtına karşı fedakârlıkta ittihat eden valde ve hemşireler vadetmekle değil, atîde bütün ihtiyacat ve tekâmülâtında bu muazzez valde ve hemşirelerin lütûf ve nüvazişle muhtevi takyidat ve ihtimamatı da temin eylemiş olmakla bir kat daha haizi ehemmiyettir. Kadınlarımız hayata en âlicenap hislerle ve en âli kapılardan giriyorlar demektir. Mukadderatı memlekete, vatan endişesine iştirâk etmek için atıldıkları bu mücadele sahasında bu günün en büyük kahramanları kadar haizi şân ve şeref kalacakları gibi istikbalin inkilâbata içtimai ilk adımlarını atmış olmak itibariyle de tarihte ve hafızai millete en metin ve en bülent bir mevki ihtiram tehiye edeceklerdir.

Bütün Anadolu'nun iştirâk edeceğine emin bulunduğumuz bu ulvî teşebbüsü kalplerimizin bütün hürmet ve samimiyetleriyle alkışlar ve Cemiyeti muhteremenin heyeti idaresini teşkil buyuran hanımefendileri ve bilhassa Makbule hanımefendi ile Cemiyetin Kâtibi mesullüğünü deruhde ederek imla derig himmet buyurmamış olan tabur kumandanı Binbaşı Ali Beyefendinin refikai muhteremelerini tebrik ve Cemiyeti himaye ve

Levent Şahverdi Arşivi

tesisine muavenet buyurduklarından dolayı vali Reşit Paşa hazretlerine refikai muhteremleri Hanımefendiye Anadolu Terakkiye umumiyesini istihdaf eden mukaddes gaye namına teşekkür olunur."

12.1.1936 (1920)
İrade-i Milliye No. 20 Sahife -3, Sütun 3

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Başkanı Melek Reşit ve mesul sekreter eşfika Kâmil imzalarıyla, İstanbul'da İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya siyasî temsilcilerine gönderilen yazıda şöyle deniyor:

"Kilis kasabasındaki işgal kuvvetleri kumandanının ahaliye hitaben yayınladığı bildiriyi aynen bilgilerinize sunarız:

1 — Ne için taşındığını bile incelemeye lüzum görmeksizin, üzerinde rovelver bulunan bir adamın sorgusuz, cevapsız kurşuna dizilmesi.

2 — Bir kargaşalık çıktığında öldürülecek veya yaralanacak bir Fransız askerine mukabil yerliden iki adamın kurşuna dizilmesi ve bunların da kur'a ile seçilmesi". İşte bu insanlık dışı hareketlerin hiçbir millete karşı yapılamıyacağı ve "asırlardanberi şanlı bir tarihe ve kâdim bir medeniyete sahip olan" milletimizin böylesine bir muameleye mâruz bırakılamıyacağı ve batı medeniyetinin henüz bizim bilmediğimiz yeni bir usulün işgal kuvvetleri tarafından böylesine tatbik edildiğini Avrupa ve Amerikanın hür ve medenî tanınan milletleri nezdinde şiddetle protesto ediliyor..

Bu gazetede çıkan yazı bize şunu gösteriyor ki, Türk kadınları bütün hassasiyetleriyle yurt meselelerini izlemekte ve seslerini duyurmaktadırlar.

Bu belgelerden ve o zaman gazetelerde çıkan yazılardan anlaşıldığına göre Türkiye'nin istilâsına karşı direniş hareketinin gösterileri olan mitinglerde bir çok erkek hatipler arasında Türk Kadınları da konuşarak halkın milli duygularını dile getirmişlerdir. Anadolu'da ise okul bahçelerinde yalnız kadınlara hitap eden toplantılar yapılmış ve istilacı devletlere protestolar yazılmıştır. O devrin sosyal yaşantısında bunlar büyük bir olay niteliğindedir. Onun için bu kadın hatiplerimizin konuşmalarını aynen koydum. Ancak o zamanki gazetelerin sansürden geçtiklerini de unutmamak gerekir.

Diğer taraftan Anadolu'da ayrıca kadınlarımızın da cemiyet kurmaları, Türk erkeği ile aynı konuda çalışma olanaklarını sağlamıştır. Bu iki hareket, yani mitingler ve aynı konuda cemiyet kurarak yurt içinde bu fi-

Levent Şahverdi Arşivi

kirleri gerçekleştirmeğe çalışmak, Türk kadınının o zamanki fikir seviyesini ve millî heyecanını göstermesi bakımından önemli tarihî belgelerdir. Ayrıca bilindiği gibi Kurtuluş Savaşı esnasında bütün aileler ordunun giyimi işine el emekleriyle de katılmışlardır.

Bu çalışmalar milletin kadınlı erkekli gücünün, bağımsızlık ve vatan bütünlüğü fikri üzerinde birleştirilmesi ile başarıya ulaşabilmiştir. 1919 yılında Türkiye'deki halk hareketi, her bakımdan önemli gelişmeler göstermiştir. Bunları ilk önce fikir, sonrada uygulamaya götüren ve millî bütünlüğü temin ederek Cumhuriyet idaresini kuran Atatürk'ün askerî, siyasî idaresinin önderliği ile mümkün olmuştur. Bu başarı, Türk Halkının kadınlı erkekli direnişi ve örgütlenmesine dayanmıştır.

Türk kadınına Cumhuriyet devrimizde tanınacak olan kanunî eşitlik hakkı da bu yurt ödevlerini yerine getirmiş olmasının bir sonucudur.

d — Cumhuriyet ilânından önce:

Kurtuluş Savaşı devrinde kaydedilmesi gereken başka olaylar da vardır. Örneğin, kanunlarda henüz kadın vatandaşın hakkı düşünülmemiştir.

İlk Büyük Millet Meclisinde "İntihab-ı Mebusan Kanunu" değiştirilirken (Nisan 1339-1923) konulan madde şöyledir:

Madde 1 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin âzası Türkiye Devleti halkından her 20.000 nüfus zükûr da bir nefer olmak üzere inithap olunur.

Madde 2 — 18 yaşını ikmal eden her fert zükûr intiahp etmek hakkını haizdir.

Aynı kanunun 5. maddesi "Bir nahiye dahilinde nüfusu zükûrdan her 200 kişi için bir müntehibisani intihap olunur".

1934'te bu madde değiştirilmiş kadın nüfusu da sayılarak 200 kişi yerine 400 konmuştur. Bu suretle görülüyor ki, Büyük Millet Meclisine, seçilen milletvekilleri, iki dereceli bir sisteme göredir. Fakat burada asıl dikkati çekecek nokta millet fertleri böyle bir seçim için sayılırken, sadece erkek vatandaşlar dikkate alınmakta ve kadına seçme için bir hak tanımadığı gibi, millet ferdi olarak da kadınların sayısı dikkate alınmamaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kanunun tartışmalarını B.M. Meclisi tutanaklarında okumak çok ilgi çekicidir.

T.B.M. Meclisinde IV. toplantı yılının 17. toplantısı 3 Nisan 1923 tarihine rastlar. Askerî zafer olmuş, düşman bertaraf edilmiştir. Fakat henüz suth devresine girilmemiştir, yani Lozan Konfernası müzakere safhasındadır. T.B.M. Meclisi mebus seçimini yenilemek kararı verdiğinden kanunda değişiklik yapılacaktır. Bu tartışmaların çok çetin ve uzun geçtiği, Meclis tutanaklarından okunduğu zaman anlaşılmaktadır. Meselede bizi ilgilendiren konu şudur. Birinci madde olarak değiştirilen eski kanundaki 50.000 erkek nüfus yerine, savaşlar dolayısiyle erkek nüfusu azaldığından 20.000 kişi için, bir milletvekili seçilmesidir. Burada teklifi yapanların gerekçeleri kuvvetli görünmüyor. Bolu milletvekili Tunalı Hilmi bey, kadınların da bu nüfus sayımında yer almalarını istiyor. İşte o zaman Mecliste büyük gürültü ve tartışmalar başlıyor. Öyle ki, Tunalı Hilmi beyin "Kadınlara seçilmek (intihap) hakkını verin demiyorum" diye açıklamasına karşı büyük bir gürültü havası içinde sözlerini bitirmesine dahi fırsat verilmiyor.

Bu konuşmalar B.M. Meclisi tutanaklarında aynen şöyledir:

"17. İçtima 3 Nisan 1339 (1923) Cilt 1 S. 3

Reis Ali Fuat Paşa, Kâtipler Atıf Bey (Kayseri), Hakkı Bey (Van)

Erzurum mebusu Süleyman Necati Beyin, intihabı mebusan kanunu muvakkatinin tadili hakkında kanun teklifi ve kanunu esası encümeni mazbatası.

23 Teşrisani 1338 (1922)

Erzurum	Mersin	Emin
Süleyman Necati	Selâhaddin	Canik

Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince teşrîî selâhiyeti haiz olan bir Meclisin vezaifi mütekaddimesini hüsnü ifa ve kanaat ve iştihadatı muhtelife ile hâkimiyeti milliyenin mümkün mertebe kudretli ve şamil bir şekilde tecellisini temin için adedi âzanın kâfi miktara baliğ olması düşünülmüş ve binaenaleyh her yirmi bin nüfusu zükur için bir mebus tertip ve intihab edilmesi teklif edilmiştir".

1876'da Birinci Meşrutiyetin Kanun-u Esasisinde (Anayasa) 65. madde (50.000) erkek nüfusa bir milletvekilinin seçilmesidir. 1923'te bu adet 20.000 e indirilmek istenirken, T.B.M. Meclisinin üyelerine, bu ko-

Levent Şahverdi Arşivi

nuda yani kadınların da millet ferdî sayılması, vatandaş hakkı olarak kabul ettirilememiştir. Fakat yine aynı toplantı sırasında, kadın hakları üzerinde konuşanların esas fikri şu olmuştur: "Bu hak verilmeden ziya alınacak bir haktır".

T.B.M.M. IV İçtima. 28. cilt, 1. Devre - 3 Nisan 1939/1923. İntihabı mebusan kanun tadili:

İşte bunun üzerine T.B.M.M. Meclisinde uzun tartışmaları yapılan bu kanunun kadınlarla ilgili bölümü Meclis tutanaklarından okuyalım:

"Hüseyin Avni Bey (devamla) - İşte efendiler, mebuslarımız günden güne memleketin ihtiyacını takdir ederek terakkiye doğru yürümektedir. Meselâ evvelce elli bin zükûr üzerine tanzim edilmiş bir kanun vardı. Bu defa, bu teklifi yapan arkadaşlarımız kadınlık mevkiini de nazarı dikkate alarak hareket etmişlerdir. Her şeyin bir derecesi bir vesilei tekemmülü var, onlar kadınlar tekemmül edip de hakkını istimal etmek derecesine gelinceye kadar, aile efradı beyninde aile reislerine rey vermiş gibi telâkki ederek yirmi bini esas ittihaz etmiştir.

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) - Bilmem amma böyle bir tevil akıl ve hayale gelir mi?

Hüseyin Avni bey (devamla) - Temenni ederim ki, Hilmi Bey ve bütün heyeti celile kadınlık âlemimizin - seciyelerinde hiç şüphem yoktur - ilim-ü irfanlarını da tekemmül ettirirler. Onların da erkekler gibi bu tarzda din ve diyanetleri ahkâmı diniyemiz tekâmül eder ve onların da reylerine hürmet ederiz.

Tunalı Hilmi bey (Bolu) - İntihap etmek ve edilmek hakkını vermiyorsunuz; fakat kadınları saymıyorsunuz da (Gürültüler).

Hüseyin Avni bey (devamla) - Efendiler, kadınları saymamak, validesine hürmetsizlik etmek demektir. Haşa biz validemizi babamızdan çok severiz.

Tunalı Hilmi bey (Bolu) - Zâhirî mânasına aldım Paşa hazretleri. Durak Bey (Erzurum) - Bu millet seni mebus yapmaz, (yaparsa hata yapar sesleri).

Hüseyin Avni bey (Devamla) - Bugünkü ihtiyacı, encümende nazarı dikkate alarak evet biz de istikbal için, bir fikir, bir cereyan vererek efkârı ihzar etmek mecburiyetindeyiz ve temenni ederim ki, bu hak verilmeden ziyade alınacak bir haktır. Her halde onlar da bu hususta haklarını kendilerine lâyık gördüğü zaman bizden alırlar. Bunu zamana

Levent Şahverdi Arşivi

terkediyorum. Tabiîdir. ki, daha ziyade mütekâmil bir kanun çıkarmak arzu ederiz. Fakat bugün görüyorum ki, bu da noksandır. Bu noksanı telâfi etmeyi inşallah bizden sonrakilere bırakırız. Ve bugün encümenin tertip ettiği kanun bazı cihetlerden noksandır. Bu noksanları inşallah hüsnü telâkki ve hüsnü tevil etmek şartiyle, memlekete bomba şeklinde yanlış telâkkilerle, tevillerle beyanatta bulunmıyarak hakikatı görüp, bu hakikat üzerinde haklarımızı temin edecek esasları kabul ederiz inşallah efendiler. Encümenin çıkardığı maddeler diyor ki. - cidden bendeniz de böyle düşünüyorum - Türkiye halkı intihap edeceği insanı ne kadar tavsiye ederseniz ediniz, kendisinin takdirine bağlıdır, reyini istimal ederken reyini kime vereceğini henüz kendisi takdir etmiyorsa sizin takdir ettirmek için uğraşmanız nafiledir. Dahilden ve hariçten matlûbe muvafık insanlar bulunmadığı takdirde bu hassayı kendilerinde görmek ve yoksa nasihat suretiyle ilân etmek lâzımdır. Heeyti umumiyesi itibariyle elbette böyle bir tadile ihtiyacımız vardı. Halkın daha ziyade hakkı intihaplarını tevsi ediyoruz. Maddelerinin müzakeresinde daha lüzumlu hususatı birer birer tetkik ederiz. Heyeti umumiyesinin kabuliyle maddelere geçilmesini bendeniz teklif ediyorum.

Madde 1 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin miktar - âzası Türkiye devleti halkından her yirmi bin nüfusu zükûrda bir nefer olmak üzere intihap olunur. Bir daire-i intihabiyenin nüfus-u zukûru yirmi binden dûn olsa her halde bir mebus intihabına hakkı olacağı gibi nüfus-u zukûrun yirmi binden fazlası için bervechi âti muamele ifa olunur.

Otuz bine kadar bir, otuz bin birden elli bine kadar iki, elli bin birden yetmiş bine kadar üç, yetmiş bin birden doksan bine kadar dört mebus intihap olunacak ve bu miktardan ziyadesi bu nispet üzere artırılacaktır.

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Saatlerce, günlerce, aylarca söylense neticesi anlaşılmayacak bir kanundan bahsediyorlar. Arkadaşlar demin nasılsa sarfetiğim kanaatime dayanıp ad güya patlar gibi söylediğim bir söze karşı siz de gürlediniz. Kiminiz "nisayundan" dediniz, kiminiz "feminist" dediniz. Ne derseniz deyiniz. Yalnız arkadaşlar söylenecek çok sözlerim vardı. Hepsini bırakıyorum. Hiç olmazsa yalnız mazbata muharriri efendi hazretlerinden rica ediyorum. Şuradaki zait kelimeleri kaldırsınlar, iş kesilsin.

Ali Cenani Bey (Gazianlep) — O zait kelimeler nelerdir?

Hacı Şükrü Bey (Diyarbakır) — Bir su verilsin susamış...

Levent Şahverdi Arşivi

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Efendim, bir istirhamım var.

Sözüme devamdan beni mazur görünüz. Velevki henüz nazarî ve ferdî olsun bir zaferin tecelli ettiğini görmekle bahtiyarım. Burada yuvarlak usulünden bahseden bu âciz arkadaşımıza karşı hatta karagöz mü oynatıyor, diyenler de bulunmuştur. Fakat, zaman daima hakikat taraftarı olanları muzaffer eder ve edecektir.

İkincisi, arkadaşlar ben burada zavallı milletimin rüştü siyasiye vâsıl olduğundan bahsederken, arkadaşlarımın tâbiri yanlış kullandıklarını yüreğimden hissederek kendi kendime diyorum ki, benim milletim asırlardan beri rüşte vâsıl olmuştur. Fakat asırlardan beri ve bilhassa birkaç asırdan beri benim milletimin salibin karşısında hilâlin müdafaası için çarpışa, çarpışa biraz yorgun düştüğü ve onun biraz yorgun düşmesi yüzünden doktoru bir hastayı tedavi etmesi, nekahette bulunan bir kimseyi nazarı dikkate ve itibarda bulundurması kabilinden bazı hususî tedbirler ittihazı iktiza eder. Binaenaleyh, benim en halkçı arkadaşlarım (sadede, sadede sesleri) ben sadedi böyle telâkki ediyorum arkadaşlar. Binaenaleyh benim karşımda daima halkçılıktan bahsederek beni halkçılıktan dışarda bulundurmak istiyen arkadaşlarıma şimdi soruyorum: Teşkilâtı Esasiye Kanunu ve bilhassa nevahi kanunu mucibince bir doktor nekahette bulunan zayıf bir kimseye karşı yaptığı tedabir kabilinden olarak bir dereceli intihap kabul edilmemelidir, dediğim zaman, siz bana ayak vuruyordunuz. Fakat şimdi bakınız. Arkadaşlar, şimdi bir dereceli kanunu kabul ediyorsunuz, esas kabul ediyorsunuz. İşte efendiler, düstur itibariyle, daha Türkçesi tutamak itibariyle katiyen bir dereceli intihabın ve meslekî intihabın taraftarıyım. Fakat mümkün değil. Bahusus pek müstacel, pek nazik olan bu devrede sizden yalnız bir istirhamım var. Benim asıl sözlerim birinci maddede olacaktı. Fakat demin buraya güya söz söylemek üzere çıktım ve sözümden efragat etmiş olduğumu ima ile size feragatte bulundum. Şimdi bir istirhamım var. Arkadaşlar. (Bir nahiye dahilinde bulunan nüfusu zükûrdan her iki yüz kişi için bir müntehib-i sani intihap olunur). Arkadaşlar, mübarek cihadımızın bu millete bıraktığı analar, bugün erkeklerden fazladır. (gürültüler, ayak partırdıları) ayaklarınızı vurmayınız Beyefendiler. Benim mukaddes analarımın, benim mukaddes bacılarımın başına vuruyorsunuz. İstirham ederim, benim anam babamdan yüksektir. (ayak patırtıları) Analar cennetten bile yüksektirler. (gürültüler, ayak aptırtıları) Tekrar ediyorum. analar cennetten bile yüksektirler. (patırdılar ve gürültüler) Müsaade buyurun arkadaşlar. Analar, bacılar... (şiddetli patırdılar) Kadınlara in-

Levent Şahverdi Arşivi

tihap edilmek hakkını verin demiyorum. Fakat arkadaşlar, analarımı, bacılarımı... (gürültüler) Hakikate tahammül edemiyen kulaklar...

Emin Bey (Eskişehir) — Hilmi Bey, milletin hassasiyetiyle oynama, milletin hassasiyetiyle oynama. (Şeriate hürmet ediniz sedaları).

Hilmi Bey (devamla) — İntihap hakkı verilsin demiyorum. (gürültüler) analara intihap hakkı veriniz demiyorum. Şeriata hürmet ederim. Müsaade edin arkadaşlar, kanaatimi söyliyeyim.

Emin Bey (Eskişehir) — Öyle kanaat olmaz.

Hilmi Bey (devamla) — Ne olduğunu anlamıyan arkadaşlar... susunuz sözüm anlaşılsın. Analara, bacılara (şiddetli gürültüler, patırdılar) analara, bacılara, dakikate tahammül edemiyen kulaklar...

Reis — Efendim, beş dakika teneffüs edilmek üzere celseyi tatil ediyorum".

Kanun ilk teklif edildiği şekilde çıkıyor.

Bu toplantıların T. B. M. Meclisinde yapıldığı tarihte Atatürk bir yur gezisinde çeşitli çevrelerde ve topluluklarda konuşmalar yapıyor.

Öğretmenler arasında konuşurken aynı zamanda kadın öğretmenlere hitabetmiş oluyordu. Bu arada Konya'da Kızılay Kadınlar Şubesinin düzenlediği toplantıda. 21 Mart 1923, kadın hak ve görevleri bakımından pek çok meselelere değinmiştir. Kızılay'ın kadın kollarının Kurtuluş Savaşı esnasındaki çalışmaları "Milli Mücadelenin" başarısında orduya yapılan hizmetlerin en değerlilerinden biri olduğunu söyleyerek bu ordunun başkumandanı sıfatıyla teşekkür ediyor. Diğer taraftan köylü kadınlar için aynen şöyle söylüyor: "Bu son senelerin inkilâp hayatında hummalı fedakârlıklarla dolu mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak hâlâsa ve istiklâl götüren azm-ü faaliyet hayatında her ferd-i milletin mesaisi, gayreti, himmeti fedakârlığı sevkeylemiştir. Bu meyanda en ziyade tebcil ile yâd ve daima şükran ile tekrar edilmek lâzım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ihraz etmiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur.... Erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat memba'larını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbabı mevcudiyetini hazırlıyan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harbde ve ondan evvelki harblerde milleitn kabiliyet-i hayatiyesini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, larlayı eken, ormandan odun, ke-

Levent Şahverdi Arşivi

reste getiren, masulâtı pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanını tüttüren bütün bunlarla beraber sırtıyle, kağnısıyle, kucağındaki yavrusu ile, yağmur demeyip, kış demeyip sıcak demeyip, cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar hep o ulvi. o fedakâr, o ilâhî Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen tâziz ve takdis edelim".

"... Kadınlarımızın bu kadar fedakârlığına, kadınlarımızın bu kadar hizmetine, erkeklerden hiçbir yerde geri kalmayan bu kadar ehliyetlerine rağmen düşmanlarımız ve Türk kadınının ruhunu bilmeyen sathî nazarlar, kadınlarımıza bazı isnadatta bulunmaktadırlar. Kadınlarımızın hayatta âtılane yaşadıklarını, ilim ile, irfan ile münasebetleri bulunmadığını, hayat-ı medeniye ve hayat-ı içtimaiye ile alâkadar olmadıklarını, kadınlarımızın her şeyden mahrum kaldıklarını, onların Türk erkekleri tarafından, hayattan, dünyadan, insanlıktan, kâr-ü kisbden uzak tutulduğunu söyliyenler vardır. Fakat hakikat-i hal böyle midir? Şüphesiz ki Türk kadınını bu suretle görmek, Türk kadınını görmemektir. Ecnebilerin ve bizi düşman nazarıyle görenlerin tarif tasvir ettikleri kadınlar, bu vatanın asıl kadını, Anadolu'nun asıl Türk kadını değildir. Öyle kadınlar bizim asıl hayatımızda ve asıl memleketmizde yoktur. Türk kadınını yanlış görüp yanlış anlatanlar, bilhassa büyük şehirlerimizde, müterakki, medenî zannedilen yerlerde bazı Türk hanımlarının manzara-i hariciyelerine bakarak aldanıyorlar. O kadınların haricî manzaralarını aleyhimizdeki suitefsirlere müsait bir zemin olarak alıyorlar. Milletin umumî hayatına nispetle pek mahdut ve naçiz olan o kadınları, onların manzara-i hariciyelerinden çıkardıkları mânayı bütün Türk kadınlığına teşmil ediyorlar. İşte ilk tashih edilecek hata ve ilk ilân edilecek hakikat buradadır. Manzara-i hariciyeleriyle düşmanlarımıza ve bilhassa içimizdeki bedbahlara bilerek ev daha ziyade bilmeyerek haklı bir sermaye-i tezvir veren manzaralara, hepiniz biliyorsunuz ve herkes biliyor ki, en ziyade memleketimizin en büyük şehri olan, asırlarca devletin payitahtı ve makarrı Hilâfeti bulunan İstanbul'da tesadüf ediliyor. Düşmanlarımız bu manzaradaki kadınlardan aldıkları intibaat ile acı hükümler veriyor ve diyorlar ki: "Türkiye mütemeddin bir millet olamaz, çünkü Türkiye halkı iki parçadan mürekkeptir. Kadın ve erkek diye iki kısma ayrılmıştır. Halbuki bir heyet-i içtimaiye aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse, terakki ve temeddün etmesine imkân-ı fennî ve ihtimal-i ilmî yoktur".

Levent Şahverdi Arşivi

Böylece görülüyor ki Atatürk aynı tarihlerde T. B. M. Meclisindeki havadan büsbütün başka türlü konuşuyor. Aynı nutuktan birkaç cümle daha okuyalım.

"Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmî, ahlâkî, iktisadî hayatta erkek şeriki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur. Eğer kadınlarımız şer'in tavsiye, dinin emrettiği bir kıyafetle, faziletin icabettiği tavru hareketle içimizde bulunur, milletin ilim, sanat, içtimaiyat hareketlerine iştirak ederse bu hali, emin olunuz milletin en mutaassıbı dahi takdirden men'i nefs edemez. Bilâkis o halin aleyhinde söylenecek sözlere karşı, belki onu müteşebbislerinden daha fazla müdafiî olur".

Atatürk acaba bu son cümlesi ile B. M. Meclisindeki zihniyeti bildiği için, ona cevap mı vermek istemiştir?

Aynı nutukta Atatürk devam ediyor: "Kadınlarımızın her millette olduğu gibi bizim milletimiz için de ne kadar yüksek ehemmiyeti olduğunu söylemeye lüzum yoktur. Bizim milletimizde kadın eskiden bu ehemmiyeti hakikaten en ulvî derecede ihraz eylemiştir. Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin, vukuatın aşhadetiyle sabittir ki, cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü ve en ehemmiyetlisi kıymetli evlâtlar yetiştirmeleriydi. Hakikaten Türk milletinin bütün cihanda, yalnız Asya'da değil Avrupa'da dahi aynı satvetler göstermiş olması, mutantan harekât icra eylemiş bulunması, hep öyle kıymetli ataları nfazileti evlâtlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin eylemesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın vezaif-i umumiyede uhdelerine düşen hisselerden başka kendileri için en hayırlı, en faziletkâr bir vazifeleri de iyi valide olmaktır. Zaman ilerledikte bilim terakki ettikçe, medeniyet dev adımları ile yürüdükçe hayatın, yüzyılın bugünkü icabatına göre evlât yetiştirmenin müşkülâtını biliyoruz. Anaların bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsaf-ı lâzimiyi haiz evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak pek çok yüksek evsafın hamili olmaya müteevvakkıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hattâ erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar".

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün burada açıkladığı fikirler çocuk eğitimi için analara düşen büyük ödevin önemidir. Fakat bunu yalnızca doğal olarak değil, cihan medeniyetinin ilerlemesi ile zamanımızın bilim ışığı altında olmasını öğütlüyor. Bunun için kadınlarımızdan bilgili olmalarını istiyor.

Atatürk "münevver kadın" dediği zaman, bütün öğretim derecelerinden faydalanacak bir "aydın kadın" topluluğunun var olmasının gerektiğini belirtiyor. "Milletin Anası" demekle de büyük ödevlerin yükünün üzerimizde olduğunu anlatıyor.

Aynı nutuk şu son cümlelerle bitmektedir:

"Çok büyük şükranla görüyoruz ve görmekteyiz ki, her yerde hanımlarımız erkeklerle fikir ve nur yolunda müsabaka edercesine yürüyorlar. Yine şükranla ifade etmek lâzımdır ki, hiçbir yerde kadınlarımız erkeklerin dûnunda değildir. Hemen her yerde kadın ve erkek seviyesi arasında bir teadül görmekteyiz. Bu hal şayan-ı iftihardır. Kadınlarımızın daha namüsait şartlar altında erkeklerden geri kalmayışı ve belki aynı şartlar altında erkeklerden ileri gidişi mucibi-i mefhârettir. Lâkin kadınlarımız bununla mağrur olmalı değil, bilhassa münevver hanımlarımız ecnebilerin, düşmanların ve içimizdeki bedhahanın kendilerine atf ve isnat etmek istedikleri gayrı vaki ve gayrı muhik noksanların hakikaten gayrı varit ve gayrı muhik olduğunu göstermek mecburiyetindedirler. Bunu fiilen, maddeten giyinişleriyle, tavru hareketleri ile, her şeyleriyle izhar ve ispat eylemişlerdir.

Şunu ilâve edeyim ki, kadınlık meselesinde şekil ve kıyafet-i zâhiriye ikinci derecededir. Asıl mücadele sahası kadınlarımız için şekilde ve kıyafette muvaffakiyetten ziyade, asıl muzaffer olmak lâzım gelen saha, nur ile irfan ile, fazilet-i hakikiye ile tezeyyün ve tecehhüz etmektir". (1)

Ayrıca bu tarihlerden daha geriye gidersek, 1 - 18 Temmuz 1918 Atatürk Viyana - Karlsbat'ta tedavi edilmekte iken günlük anılar yazıyor. Bunlarda, okuduğu kitapları ve çeşitli kimselerle konuşmalarını akydetmektedir. Avrupa kadınlarının durumu ile Türk kadınlığını karşılaştırıyor ve orada bulunan bazı Türk hanımlarıyla bu meseleler üzerinde tartışmalar yapıyor.

---

(1) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II. 1959. T.J.T.E. No. 1, S. 147-148-152.

Levent Şahverdi Arşivi

6 Temmuz 1918 Cumartesi gecesi, otel salonunda bazı Türk hanımlarıyla konuşurken, batılılaşmanın bizde zor olacağını ifade eden bir Türk hanımına şu cevabı verdiğini defterine yazmış:

"Ben her vakit söylerim, burada da bu vesile ile arzedeyim. Benim elime büyük selâhiyet ve kudret geçerse, ben hayatı içtimaiyemizde arzu edilen inkilâbı bir anda, bir "coup" ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben bazıları gibi efkârı avamın, efkârı ulemanın yavaş yavaş benim tasavvuratım derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben bu kadar senelik tahsili âli gördükten sonra hayatı medeniye ve içtimaiyeyi tetkik ve hürriyeti tezevvük için sarfı hayat ve evkat ettikten sonra avam mertebesine ineyim. Onları kendi mertebeme çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar. Maamafih bu meselede şayanı tetkik bazı noktalar var. Bunları iyice tekemmür ettirmeden işe başlamak hata olur..."

Atatürk'ün bu yazılarında kadınlarımızı eski ananelere bağlı kalarak yaşayanların zamanın şartlarına uymamakta olduğunu ve özellikle medenî hayatta çalışan bir erkeğin sosyal ve fikrî hayat için eşinin de aynı düzeyde olmasını isteyeceğini ifade ediyor. Sonuç olarak da şöyle yazıyor: "Velhasıl netice bu kadın meselesinde cesur olalım, vesveseyi bırakalım, açılsınlar, onların dimağlarını ciddî ulûm ve fünun ile tezyin edelim... Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede ehemmiyet verelim... (Defter II.)

Ertesi akşam 7 Temmuz 1918 Atatürk bir Türk hanımının şu sözlerini kaydediyor.

"Bizim kızlarımız biraz fazla tahsil ve terbiye gördükten sonra validelerini beğenmiyorlar, onları adî görüyorlar, ben buna çok kızıyorum. Bence valideler kızlarını kendi seviyelerinden fazlaya çıkacak mertebede tahsile devam ettirmemelidirler; varsın cahil kalsınlar". Bu sözlere karşı Atatürk şu cevabı vermiş:

"Hanımefendi bu pek tabiîdir. Yüksek seviyede olan, kendi seviyesinden irfanen dûn olanı beğenmez. Fakat bu hal haddizatında şayanı takdir ve teşvik görülmek lâzım gelmez mi? Her yeni yetişen kadın eskisini beğenmiyecek kadar yükselirse o zaman, ancak o zaman emsali âtiye yekdiğerinden kademe kademe yüksek seviyede bir silsilei âliye vücude getirebilir ki terakkii beşerin gayesi de budur. Onun için genç kızlarımızı ve genç erkeklerimizi fikren, ilmen maziye bağlı bırakmak, muayyen yer-

Levent Şahverdi Arşivi

leri hududun ilerisine geçmesine mümanaat fikrini tercih etmiyelim" dedikten sonra Marcel Preavut'nun kitabından örnekler getirerek gençliğin terbiye sistemi üzerinde durmuştur.

Atatürk bu fikirlerini kaydettiğinin birkaç yıl sonrasında, yukarda da belirttiğimiz gibi, 1923 yurt gezisindeki konuşmalarında, cehaletle savaşmayı ön plâna almaktadır.

"Memleketimizde cehil varsa umumidir, yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şâmildir" diyen Atatürk cehlin ortadan kalkmasını, yalnız okuyup yazma bilmekle olmayıp, müsbet ilmin yaratacağı zihniyetin kökleşmesinde buluyor. Bu bakımdan Kurtuluş Savaşı esnasında Milli Eğitim ile ilgili bazı meselelere de değinmek yerinde olacaktır. 15 Temmuz 1921'de, Sakarya Savaşından önce Ankara'da bir "Maarif Kongresi" açılmıştır. Atatürk burada öğretmenlere hitabederken, kadın ve erkek öğretmenlerin işbirliği ile "Milli Maarifin" kurulacağını öne sürüyor.

"Silâhı ile olduğu gibi dimağı ile de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti, ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin sâf seviyesi istidat ile mâlidir. Ancak bu tabiî istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lâzımdır." dedikten sonra, Atatürk bu ödevin kadın ve erkek öğretmenlere ait olduğunu söylüyor.

1 Mart 1922'deki B. M. Meclisinin açılış nutkunda ise, eğitim meselelerine çok önem vererek üzerinde duruyor ve diyor ki: "İnsanlar yalnız maddî değil, bilhassa bu kuvayi maddiyede mündemiç, kuvayi mâneviyenin tahtı tesirinde âmildirler. Milletler de böyledir, kuvayi mâneviye ise bilhassa ilim ve iman ile âli bir surette inkişaf eder.

Binaenaleyh hükûmetin en feyizli ve en mühim vazifesi maarif umurudur. Bu umurda muvaffak olabilmek için öyle bir program takip etmeye mecburuz ki o program milletimizin bugünkü hali ile içtimaî, hayatî ihtiyacıyle muhitin şartlarıyle ve asrın icaplariyle tamamen mütenasip ve mütevafık olsun." Aynı açış nutkunda, özellikle köylü vatandaşların eğitimi üzerinde duruyor ve öğretimin fayda temin edecek yönü üzerine dikkati çekiyor. "Kadınlarımızın da aynı derecei tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır." Bu cümlesi T. B. M. Meclisi üyeleri tarafından alkışlarla karşılanıyor.

Bu tarihten bir yıl sonra yani 27 Ekim 1922 tarihinde Bursa'da Atatürk'e henüz işgal altında olan İstanbul'dan bir öğretmen heyeti geliyor. Buradaki heyecanlı hitabesinde Atatürk, erkek ve kadın öğretmen-

Levent Şahverdi Arşivi

lerin yine en önemli olan ödevlerinin kutsallığına değinerek: "Milletimizin siyasî, içtimaî hayatında, milletimizin ifkrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır." diyor.

Atatürk bu fikirlerini kadın ve erkeklerin bulunduğu toplulukta söylüyor. O nutkundaki son cümleleri şudur: "Hanımlar. Beyler. Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı. Hakikî zaferi siz ihraz ve idame edeceksiniz ve behemahal muvaffak olacaksınız."

Atatürk'ün 1 Mart 1923'te T. B. M. Meclisini açış nutkunun en önemli bölümü yine Milli Eğitimle ilgili sözleridir. "Bilgi edinmenin bir süs, bir tahakküm vasıtası ve medenî bir zevkten ziyade, maddî hayatta muvaffak olmak için zarurî olduğunu" tesbit ettikten sonra memlekette yeni den açılacak kız ve erkek öğretmen okullarından bahsetmektedir. Bu suretle yetişecek olan kadın ve erkek öğretmenlerin sayesinde ilk öğretimin memlekette yayılacağını bir hükûmet programı olarak ilân etmiş oluyor.

"Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar neticeler vermesi ancak irfan ordusu ile kaimdir." (24 Mart 1923).

Atatürk'ün bu sözlerinin ışığı altında görüyoruz ki, Cumhuriyet ilân edilmeden önce kamu oyunda bir hazırlık devri olmuştur. Düşman ordularının memleket içinde bulunduğu devrelerde dahi, vatandaşların eğitim meselesi ilk B. M. Meclisi hükûmetini, önemle meşgul etmektedir. Aydın vatandaşlar arasında kadının hak ve görevleri bakımından çeşitli fikir cereyanları olmakla beraber, zamanımızın medenî görüşü bu konuda zafer kazanmaktadır. Çünkü aile ocaklarımızın içine giren düşman kuvvetlerini kadın ve erkeğin ortak gücü yenebilmiştir. Bu ölüm kalım sahasında Atatürk'ün de dediği gibi, Anadolu kadını ödevi başında olmuştur.

Harem hayatının Türk Müslüman kadınları için yabancı edebiyatta yer etmiş olan zihniyeti, Kurtuluş Savaşının tarihinde son bulmuştur.

Bu tarihlerde kanunlar önünde henüz hak sahibi olmıyan Türk kadın vatandaş, bir taraftan vatanın kurtulmasındaki çalışmaları ile millî hayatta yerini almış, diğer taraftan da öğrenim alanında ilerliyebilmek için kendine sağlanan bütün olanaklardan yararlanmayı bilmiştir.

2 — Türkiye Cumhuriyeti Devrinde Türk Kadın Hakları:

29 Ekim 1923'te ilân edilen Türkiye Cumhuriyeti devrinde, Türk kadını, hak kazanma bakımından en ileri memleketlerle boy ölçüşecek

Levent Şahverdi Arşivi

bir duruma erişmiştir. İşte bu bölümdeki yazılarımızda bu devreyi işleyeceğiz. Kadın hakları (Emancipation) deyince demokratik idarelerde asıl siyasî hakların kazanılmış olması anlaşılır ise de, yazılarımın başından beri üzerinde durduğum meseleler kadınların öğretim ve eğitim durumu ile, toplumda aydın kişiler olarak yer almaları ve ödev karşılığı bir hakkın kullanılması meselesi, daha önemlidir. Bu esas fikre göre hareket ederek kadınların öğrenimi, meslek sahibi olmaları, ekonomik alanda üretici durumda yer almaları şarttır. Bu yönleriyle millet içinde yerini alan kadın vatandaş, diğer bütün hakların sahibi olur.

Bu bölümü iki esas meselede incelemek yerinde olacaktır:

a — Kadınların öğrenim durumlarıyle ilgili bilgiler ve meslek sahibi olanlar.

b — Kanunların kadınlara tanıdığı haklar.

a — Kadınların öğrenim durumlariyle ilgili bilgiler ve meslek sahibi olanlar :

Tarihî devirlerde üzerinde önemle durduğumuz mesele kadının öğrenim ve eğitim alanındaki durumudur. Çünkü bilgi sahibi olabilen kadın, toplumda aydın kişidir. Erkekler gibi aynı öğrenim derecesinden geçmiş olması bile bu alanda bir eşitlik durumu sağlamış olur.

Cumhuriyet devrinin en önemli konularından biri öğretimin birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat) kanunudur. Mart 1924'te altmış milletvekilinin imzasıyle teklif edilen kanunun gerekçesi aynen şöyledir:

"Bir devletin irfan ve maarifi umumiye siyasetinde milletin fikir ve hissi itibariyle vahdeti temin etmek için, tevhidi tedrisat en doğru, en ilmî ve asrî ev her yerde fevait ev muhassenatı görülmüş bir umdedir. 1255 Gülhane Hattı Hümayunundan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriye devrinde saltanatı münderise-i Osmaniye, tevhidi tedrisata başlamak istemiş ise de bunda muvaffak olamamış ve bilâkis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdeti terbiye ve tedris nokta-i nazarından birçok mazur neticeler tevlid etti. Bir millet efradı, ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye, bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdeti, his ev fikir ve tesanüt gayelerini, külliyen muhildir.

Teklifi kanunimizin kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ve bilûmum irfan müessesatının mercii yegânesi Maarif Vekâleti olacaktır. Bu suretle bilcümle, mekâtipte bundan böyle Cumhuriyetin irfan

Levent Şahverdi Arşivi

siyasetinden mesul ve irfaniyatımızı vahdeti his ve fikir dairesinde ilerletmeye memur olan Maarif Vekâleti, müspet ve müttehit bir maarif siyaseti tatbik edecektir. Teklifin bugün derakap ve müstacelen müzakeresi ile kanuniyet kesbetmesini Heyeti Celileden rica ederiz".

Kanun esasları ise şu maddelerde yazılmıştır:

1 — Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur.

2 — Şeriye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan, bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir.

Bu kanun medreseyi kaldırmış Türk maarifi yeni esaslara uygun bir mahiyet kazanmıştır. Tevhid-i tedrisat kararı, 1839 Tanzimat hareketinden beri sürüp gelen kültür ikiliğini kaldırması itibariyle tarihimizin en önemli olaylarından biridir.

Bu kanunun esasları, İkinci B. M. Meclisinin seçim dolayısıyle Atatürk'ün C. H. P. adına yayınladığı dokuz umdeli seçim beyannamesinin 8. maddesinde: "Tedrisatın tevhidi" meselesi olarak kaydedilmiştir.

1923'te Meclis açış nutkunda K. Atatürk aynı konuda şöyle der:

"Memleket evlâtlarının hep birlikte ve eşitlikle kazanmaya mecbur oldukları bilgi ve fen vardır. Yüksek meslek ve ihtisas sahiplerinin ayrılabileceği öğretim dereceleri kadar, eğitim ve öğretimde birlik, içtimaî heyetimizin ilerlemesi ve yükselmesi bakımından çok önemlidir".

Cumhuriyetin ilânından sonra İkinci B. M. Meclisinin müzakere ve kabul ettiği "Tevhid-i Tedrisat" kanunu, Atatürk'ün nutkunda söylediği prensibin gerçekleşmesi idi. Pek doğal olarak bu kanundan kız ve erkek öğrenciler yararlanmıştır.

Cumhuriyet devrimizin Milli Eğitim meselesindeki inkilâp yani devrim hareketi bu kanun ile başlamıştır.

Anayasa (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu M. 87) ilk öğretimi bütün Türkler için mecburî ev edvlet okullarında parasız olarak kabul etmiştir.

Ancak nazarî olarak mecburî olan bu durum Yeni harflerin kabulü olan 1928 tarihinden sonra daha verimli bir hale gelmiştir. Yine de bugün genellikle okur-yazar oranına diğer medeni memleketlere göre düşük

Levent Şahverdi Arşivi

olması, okul binası ve öğretmen adedinin Türkiye nüfusuna göre yeter sayıda olmayışındandır.

Şimdi bazı istatistik rakamları üzerinde duralım.

1923 - 1924 yılları arasında genel durum şöyledir: Okul sayısı: 5062. Öğretmen sayısı: erkek 9526, kadın 1298, Öğrenci sayısı: erkek 280.908, kız 64.614. Diploma alanlar erkek 517, kız 8. Buradaki kadınların erkeklere göre çok az sayıda olması dikkati çekmektedir. Aynı yıllardaki çeşitli okul adetleri ise şöyledir:

İlkokullar	4894
Ortaokullar	72
Liseler	23
Öğretmen Okulları	20
Ticaret Lisesi	1
Erkek ve Kız Sanat Okulları . .	14
İmam - Hatip Okulları	29
Yüksek Okullar ve Fakülte . . .	9

Resmî ve Özel İlkokullar için istatistikler bize şu rakamları veriyor:

1923 - 24	Okul	sayısı	4894
1928 - 29	"	"	6599
1930 - 31	"	"	6598
1935 - 36	"	"	6275
1959 - 60	"	"	21323

Bu tarihleri şu bakımdan karşılaştırmak için alıyorum. 1923 - 24 Cumhuriyetin ilânı yılıdır. 1928 - 29 yeni harflerin kabul yılıdır. 1935 - 36 ise kadınların bütün seçim haklarını kazandığı yıldır. 1959 - 60 istatistiklerinde verilen rakamdır. Şimdi bu yıllara ait diğer rakamları kadınlar bakımından gözden geçirelim:

1923 - 24'te ilkokul öğretmen sayısı 10.238'dir. Bunların 1217'si kadın 9021 i erkektir. 1928 - 29'da bu rakam 15.718'e yükselmiş, erkek 11,153, kadın öğretmen adedi ise 4505'tir. 1930 - 31'de bir yükselme görülmektedir. Öğretmen sayısı 16.318 olup, bunun 11.504 ü erkek 4814 ü kadındır. Bu yıl da kadınların Belediye seçim haklarını kazandığı tarihtir. 1935 - 36 yılında 14.949 öğretmenden 9996 sı erkek 4953 ü kadındır. 1959 - 60'ta ise 51.388 öğretmenin 13.330 u kadın 38.058 i erkektir. İlk-

Levent Şahverdi Arşivi

okul öğretmen nisbetleri bakımından bu rakamlar mukayese edildiğinde bir artma görülüyorsa da, Türkiye nüfusuna göre yine de kadın öğretmen adedinin azlığı meydandadır. Öğrenci sayısına gelince: 1923 - 24'te ilkokulda okuyanların toplamı 336.061 kişidir. bunların 62.954 ü kız, 273.107 si erkektir. 1928 - 29'da 477.569 öğrenciden 154.309 u kız, 323.260 ı erkektir. Diploma alanların 7.244 ü kız, 19.031 i erkek. 1930 - 31 de 489.299 öğrenciden 174.227 si kız, 315.072 si erkek, diploma alanların 15.125 i erkek, 6.004 ü kız. 1935 - 36'da 688.100 öğrencinin 233.974 ü kız 454.126 sı erkektir. Diploma alanlar 11.249 u kız, 26451 i erkek. 1959 - 60'ta ise 2.564.195 öğrenciden 1.607.429 erkek 956.766 sı kızdır.

Bu rakamların bize verdiği bilgiler çok açık olarak gösteriyor ki kız öğrenci adedi nüfusa göre yine azdır. Yani mecburi ilkokul öğretimi tam olarak uygulanamıyor demektir.

1923 - 24 yıllarına ait resmî bir nüfus sayımı olmadığından rakamları karşılaştırmak güçtür. Gerek bizim gerekse yabancı kaynakların verdiği rakamların hakikate uygun olmadığı 1927'de yapılan ilk nüfus sayımında anlaşılmıştır.

1927'de Türkiye nüfusu 13.648.270'tir. Bunu 6.563.879 u erkek (% 48,1), 7.084.391 i kadındır (% 51,9).

1935'te ise 16.158.018 olan Türkiye nüfusunda 8.221.248 i kadın (% 50,9), 7.936.770 i erkektir (% 49,1).

1955'te 24.964.763 olan genel nüfusun 11.831.342 si kadın (% 49,1), 12.233.421 i erkektir (% 50,8).

Bütün bu rakamların verdiği bilgilere göre erkek ve kadın nüfus oranı bazı yıllarda farklar ve artışlar gösteriyorsa da asıl bizi ilgilendiren bu nüfusun okuma-yazma bilenlerinin orantısını bulmaktır.

1927'de bu rakamlar şöyle oluyor. Bilmeyen erkek adedi % 70,3 kadın 89.9. Toplamı % 80,5 tir. Bilenler % 29,3 erkek % 9,8 kadındır. Toplamı % 19,2 yi buluyor.

Yukarıda görüldüğü gibi iki sayım arasında okuma bilenler ve bilmeyenlerde yuvarlak rakamla % 10 a yakın artış kaydedilmektedir.

Bu son tarihten yirmi yıl sonrasını alırsak okuma-yazma bilmeyen erkek % 43,7, kadın %74,0 dır. Ortalama nüfusun % 58,6 sı okuma-yazma bilmemektedir. Buna karşı % 55,8 erkek, % 25,5 kadın okuma-yazma bilmektedir. Ortalama Türkiye nüfusu % 40,9 u ile yakın bir artış

Levent Şahverdi Arşivi

vardır. Fakat bunda kadınlardaki orantı nüfusun ancak % 25 ini bulabilmektedir.

Bunu bir de 1955 yılındaki istatistiklerden yaşlara göre alırsak en büyük nisbet 11 yaşındaki kızlarda % 61,6 dır. Erkek % 77,6 kadınlarda 19 yaşındakilerde % 43,8 iken 20 - 24 yaş arasında olanlarda birdenbire % 28,4 e düşüyor. En düşük ise 65 yaşından yukarı olanlardadır % 5.8. Halbuki erkeklerde bu yaşlardaki okuma-yazma bilenler % 26,0 dır. Bütün bu rakamları okumak bize, toplumumuzun yıllara göre karşılaştırıldığında okuma-yazma bilenlerin çoğaldığını göstermesi bakımından önemlidir. Yine de görüyoruz ki 11 yaşındaki kızlarımızda % 61 i okuma-yazma bildiği halde, yaş ilerledikçe bu azalmaktadır. Fakat genç yaşlardakiler bize gelecek için ümit verecek durumdadır.

Bu rakamlar Anayasamızda öngörülen mecburî ilkokul öğretiminin gittikçe daha fazla üzerinde durulması gerekli bir konu olduğunu göstermektedir.

Bundan sonraki öğrenim devreleri ise kadınların meslek edinme ve fikrî hayatta bir yer sahibi olmaları bakımından önemlidir. 1928'de yeni harflerin kabulü ile eski harflerden daha kolay bir alfabenin Türkiye'ye uygulanması, gerek okul çağındaki çocuklarda, gerekse yetişkinlerde okur yazar adedinin birdenbire yüzde orantılarının çoğalmasına neden olmuştur. Atatürk'ün bu değişikliği bir kanun yolu ile kabul ettirmesi ve kendisinin her gittiği yerde halka bu alfabeyi öğretmesi, memlekette büyük bir hareket yaratmıştır. Hiç okuma-yazma bilmeyen kadınların halk dershanelerinden sertifika alarak çıkmaları ve eski yazıyı bilenlerin de, bu yeni alfabeyi kullanmaya başlamaları, Türk toplumu için büyük bir gelişme kaydetmiştir.

Ulus Okulları (Millet Mektepleri) ve Halk Eğitimi

Latin alfabesinin kabulünü, Türkiye'de geniş bir halk eğitim seferberliği takip etmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Ulus Okulları adı altında kurslar açarak yeni yazıyı okul dışında kalan vatandaşlara öğretmeye girişmiştir. 1929 yılında başlayan Ulus okulları iki kurs şeklinde örgütlenmişti. A ve B adı verilen kurslar dörder aylıktı. A kursuna hiç okuyup yazması olmayanlar, B kursuna biraz okuma yazma bilenlerle, eski yazıyı öğrenmiş olanlar devam edecekti. Okul binası bulunan şehir ve kasabalarda kurslar okul binalarında yapılırdı. Okul bulunmayan yerlerde kurslar gezici idi. Uygun bir odada veya açık havada çalışacaktı. Kabul edi-

Levent Şahverdi Arşivi

len bir kanunla 15 ile 45 yaş arasında bulunan ve okuyup yazması olmayan kadın erkek bütün vatandaşlar bu kurslara devama mecbur tutuldular. Kurslar 45 yaşını geçenler için mecburi değildi. Fakat isterlerse onlar da Ulus okullarına devam edebilirlerdi. Kursları öğretmenler idare ediyor ve hizmetlerine kaşılık maaşlarından ayrı ücret alıyorlardı. İlk açıldıkları yıl yarım milyon vatandaş bu kurslara devam ederek okuma yazma öğrendi. Ulus okulları yalnız yazmayı ve okumayı öğretmiyor, vatandaşlara basit hesap ve sağlık bilgileri veriyor ve iyi bir vatandaş olmak için gerekli medenî bilgileri de öğretiyordu. Eğitim Bakanlığı bu kurslar için özel alfabeler, yalın ve iri yazılı okuma kitapları bastırdı. Ayrıca kursu bitirenlerin öğrendiklerini unutmaması için haftalık bir "Halk" gazetesi yayımlamaya başladı. Kitaplar ve gazeteler kurs öğrencilerine bedava veriliyordu. Özel yayınevi sahipleri de basit kitaplar ve resimli magazinler basarak bakanlığın yayınlarını desteklediler. Böylece ilk beş yıl içinde Ulus okulları bir buçuk milyona yakın yetişkine okuma ve yazma öğretti. 1932 yılından sonra Ulus okulları faaliyet hızını kaybetti. O yıl buralardan mezun olan vatandaşların sayısı ancak 40 bin etrafında idi. Aşağıdaki tablo çeşitli yıllarda Ulus okullarını bitiren vatandaşların sayısını göstermektedir:

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1928-29	397.476	199.544	507.020
1929-30	180.255	82.168	262.423
1930-31	144.446	43.865	188.311
1931-32	85.120	23.350	108.470
1932-33	75.753	15.142	90.935
1933-34	35.183	5.668	40.851
1941-42	11.972	2.113	14.085

İstanbul Üniversitesine 1921'den sonra kı zöğrencilerin kabulü ve kız öğretmen okullarının çoğalması, lise ve kız sanat okullarındaki gittikçe çoğalan ve rağbet bulan meslekî bilgilere sahip kızlarımızın yetişmesi, Türk kadınına kendine güvenen bir benlik kazandırmıştır.

Meslek okullarına ve Üniversite fakültelerine kızların kabulü ve buralardan mezun olanların hayata atılmaları ile kadın, öğretmenlikten başka çeşitli mesleklerin sahibi olarak dış iş hayatına girmiştir.

Bunlardan hekimlik mesleğini ele alalım. Edebiyat ve hukuk fakültelerine kızların girmesi kamu oyunda ve aydın çevrelerde pek aykırı karşılanmamış olmakla beraber, kadının hekim olma isteği bahis konusu

Levent Şahverdi Arşivi

olunca, gazetelerde dahi bunun aleyhinde ve bu mesleği kadının yapamayacağına dair yazılar çıkmıştır. Diğer taraftan lehte olan cereyanın tesir ve isteklerine uyularak İstanbul Tıp Fakültesine Eylül 1922 de ilk defa yedi kız öğrenci kaydedilmiştir.

Kıyafet bakımından da henüz geleneklerin etkisi altında çarşaflı kız öğrenciler erkek arkadaşları ile aynı derslere girmişlerdir. Ancak anatominin başladığı sömestrlerde kızların bu işi başaramayacakları veyahut kadavralar üzerinde çalışamayacakları gerek öğretim, gerekse erkek arkadaşları arasında bir merak konusu olmuştur. Fakat kızların bu işte gayet başarılı oldukları görülmüştür. Asıl önemli mesele, sınıflarda laboratuvarlarda baş örtüsünün ve çarşafın çıkarılarak serbest bir çalışma olanağının elde edilmesi idi. Nihayet 1925'te Atatürk'ün Cumhurbaşkanı sıfatıyle kadın ve erkek kıyafetlerinde medenî dünyaya uymayı telkin eden memleket içi seyahatlerindeki nutukları ve kıyafet kanunu çıkarılmasıyle Tıp Fakültesinde kız öğrenciler de özgürlüğe kavuşmuş oldular.

1927'de ilk kız mezununu veren Tıp Fakültesinde bir yılda kanunî pratik devrini tamamlayanlar 1928 yılında hekim unvaniyle diplomalarını almışlardır. Avrupa ve Amerika'da tıp öğrenimini yapan ilk kadın doktorlarımız, bir süre serbest çalışmışlardır. Halbuki uzman olabilmek için devlet hizmetinde çalışmak gerekli idi. Fakat, bunda da engellerle karşılaşılmış, öğrencilik hayatında beğenilen kadın hekimlerimizin pratik hayattaki başarılarının paralel gitmesinin garantili olmayacağını düşünen uzman doktorlar, ilk zamanlarda çekingen davranmışlardır. Fakat bu meslekte de yavaş yavaş güçlükler yenilmiş ve çeşitli uzmanlık bölümlerine giren kadın hekimlerimiz mesleklerinde başarı göstermişlerdir. 1930 yılında Sağlık ve Sosyal Bakanlığı kadın hekimlere resmî görev vermiştir.

Halk tarafından hemen hiç yadırganmayan ve güven gösterilerek kendilerine başvurulması, kadın doktorlarımızın meslek hayatında başarılı olmalarını sağlamıştır.

Türkiye'de 1952 tarihinde 510 kadın hekimin diplomaları resmen tescil edilmiştir. Bunlardan 298 i belirli dalda uzmandır. 95 i çocuk (resmî hususi ve serbest, 77 si iç hastalıkları, 58 i doğum ve kadın hastalıkları, 10 u akıl ve sinir hastalıkları (henüz büyük vilâyetlerden ayrılmamışlardır ve hastanelerde çalışırlar). Bunlardan biri Edremit Hastanesi başhekimi ve operatörlüğünü yapmış, bir diğeri de doktor eşiyle beraber kurduğu

Levent Şahverdi Arşivi

sağlık yurdunu (Gümüşsuyu) idare etmiştir. Ankara Numune Hastanesinin baş operatörü de bir kadındır. Aynı yıl 9 Anatomi patoloji, 7 Göz hastalıkları, 6 Cildiye, 1 Fizyoterapi, 4 Tıbbi kimya, 4 Radyoloji, 2 Ortopedik, kadın hekimlerimiz olmuştur.

İstatistiklere göre hekim olan kadınlarımızın bir kısmı uzmanlık yapmakta ve bunlardan bir kısmı Anadolu'nun bazı kasabalarında yerleşerek çalışmaktadırlar. Bunlar, çevrelerinde sevilen, aranan isim yapmış halka hizmet eden kimselerdir.

Bugün tıp sahasında yetişen hekimlerimiz Üniversitelerde profesör, doçent ve asistan olarak görevlidirler, milletlerarası kongrelere de katılarak kendi branşlarında ilmî tebliğler yapmaktadırlar. Bu hekimlerin yayınlanmış eserleri de tıp ilmine yenilikler katmaktadır.

Diğer taraftan kadın doktorlarımız sosyal işlerde de aydın kimseler olarak çalışmakta oldukları gibi, siyasî hayata atılanlar ve Parlamentoya milletvekilleri seçilenler de bulunmaktadır.

İşte böylece XX. yüzyılın Türk kadınları mesleklerin en çetini sayılan tıp sahasında yerini almış bulunuyor. Bugün kadın hekimlerimizin sayıları gittikçe artmaktadır. Bu kısma diş doktorları ile eczacı olanları da katmak gerekir. Eczacı mesleğinde olan kadınlarımız her bölgede gittikçe çoğalmaktadır.

Bugün hemen her meslekte yetişmiş resmî ve özel kuruluşlarda görev yapan kadınlarımız pek çoktur.

Yüksek mühendis ve mimar olan kadınlarımız işlerinde başarı sağlamaktadırlar. Atatürk'ün Anıt-Kabrinin yapımında, on sene Bayındırlık Bakanlığı adına Sabiha Güreyman kontrol mühendisliğini yapmıştır.

İstanbul'un başlıca tarihî eserlerini başarı ile restore edenler de yine kadın mimarlarımızdır. İstanbul vilâyetinin evkaf baş mimarı bir kadındır ve çeşitli eserleri restore etmek için yetkilidir. İstanbul'da meşhur Rumeli Hisarı üç kadın mimarımız tarafından restore edilmiştir. Kadın mimar ve mühendislerimiz kendi sahalarında birer değer olan, resmî ve özel işlerde görevlidirler. Diğer taraftan ziraat mühendisleri, veterinerler, iktisatçılar, diplomasi kariyerine girmiş memurlar, avukat ve hekimler, gazeteciler, bankacılar, opera ve tiyatro sanatkârları, güzel sanatların her şubesinde isim yapmış olanlar, (resim, heykeltraşlık vb.) devlet dairelerinin her şubesinde memur olarak çalışan kadınlarımız, bugün Türkiye Cumhuriyetinde aydın ve meslek sahibi bir topluluğu teşkil

Levent Şahverdi Arşivi

etmektedirler. Bu suretle Türk kadını bir fikir işçisi olarak hayatını kazanmakta ev aile bütçesine de önemli bir katkısı olmaktadır.

Her derecesiyle, ilk, orta, lise ve üniversite öğretmenliği kadının en eski mesleklerinden olduğu gibi, bugün de en çok sayı bu meslekte olanlardadır. Memleketimizde ilkokul öğretmeni kadınlarımızı sadece çocuk neslini, erkek ve kızları okutmakla değil, çevrelerine medenî bilgileri de aşılayan aydın, fedakâr ve idealist olarak görmek gerekir. Türk devriminin fikrî yayılışını sağlayan ve çocuklarımıza aşılayanlar bu kadınlı erkekli ilkokul öğretmenleridir. Orta ve lise öğretim derecelerindeki öğretmenlerin de rolü az değildir. Fakat burada özellikle üzerinde durmak istediğim Kız Enstitülerinin memleketimizdeki her bölgeye dağılışları ile çevrelerine yaptıkları hizmetlerdir. Bir kere Cumhuriyet devrimizde kurulan bu Enstitüleri, Türk kızlarına medenî araçlarla iyi ve güzel yaşama bilgileri vermektedir. Büyük halk kütlelerinin kız çocukları buralarda hem meslek sahibi, hem de modern bilgilerle ev kadını olarak yetişmektedirler. Kız Enstitüleri, biçki, dikiş, nakış, ev idaresi, çocuk bakımı vb. meslekî derslerin yanında, kültür dersleri de vermektedir. Bu genç kızlarımızın, kadın giyiminin zevki üzerinde büyük hizmetleri olmaktadır. Yüksek kısımdan mezun olanlar, Enstitülere devlet memuru olarak girip hizmet görmektedirler. Kız Enstitülerinin, Milli Eğitim Bakanlığındaki idarî örgütünün başında genel müdür, şube müdürleri ve memurları tamamen kadınlardır. Böylece idarî işleri merkezden düzenleyen kadınlarımız, bütün memleket düzeyinde Kız Enstitülerinde başarı sağlayan kuruluşların gelişmesine yardım etmektedirler. Memleketin çeşitli bölgelerinde Kız Enstitüsü mezunları bölgenin özel şartlarına göre serbest olarak çalışma imkânı da bulurlar.

Enstitü mezunlarının köyler için gezici kurslarında, köylüye iyi yaşama şartlarını göstermeleri ve öğretmeleri bakımından çok büyük faydalar sağlamaktadırlar.

29 Ağustos 1960'ta kurulan Millî Eğitim Bakanlığının Halk Eğitim merkezleri de her bölgede yetişkin kadın ve erkeklere yeni bilgiler ve pratik uygulamalar yapmaktadır. Bu kuruluşun amacı, okul eğitimi dışında kalan herkese, topluma yararlı olabilecek eğitim ve fayda sağlayacak mesleklerde öncülük etmektedir.

Diğer taraftan okullardaki kız adedi, her sene artmaktadır. Yalnız, köylerdeki okuma-yazma nispeti kızlarda azdır. Bunun ise çeşitli nedenleri vardır. Buna karşı köylerde öğretmenlik yapan kadınlarımız çoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer taraftan Üniversitelerimizin çeşitli fakültelerinde profesörlük unvanını kazanmış olan kadınlarımız henüz az adette ise de, yeni yetişen asistan ve doçentler akademik kariyerde normal devrelerini tamamlıyarak kıdem almakta, öğrenim alanında ve bilimsel yayınları ile başarı kazanarak mesleklerinde ilerlemektedirler. Bu çalışmalarla üniversite öğretim üyelerinin kadın adedi gittikçe çoğalamktadır. Fakat bu her meslekte olduğu gibi pek kolay olmamaktadır.

Bir diğer meslek bankacılık da kadınlar için bir meslek olmuştur. Bankaların her servisinde iş sahası bulan kadınlarımızdır. Şefler, yardımcılar, şube müdürleri de bulunmaktadır.

Havacılık, uçak pilotluğu da kadınlarımıza yabancı kalmamıştır. Bu sahada başarılı şöhretli kadınlarımız olmuştur. Hatta bir süre askerî okulların her dalına kız öğrencilerin kabulü ile yurdumuzun çeşitli bölümlerinde rütbe sahibi olmuşlar ve sorumluluğu üzerlerine almışlardır.

Ancak, her hükümet dairesinde bulunan kadın memurlarımızdan amir durumunda olanlarımız azdır. Fakat, bazı güçlüklere karşın, görüldüğü gibi kadın yetişiği iş sahasında devlet hizmetine girebilmektedir.

Türk kadını için bütün tutucu ananeleri kırarak sağladığı bir meslek de yukarda değindiğimiz gibi, sahne sanatkârlığıdır.

Türk Müslüman kadınının sahnede rol alması ananelerimize aykırı addedilmiştir. Onun için İstanbul'da ilk sahneye çıkan hanım sanatkârımızı hükümet otoriteleri tutuklamaya ve engel olmaya çalışmışlardır. Kamu oyunun ve sanatkâr ailelerinin de hoş görmediği meslekte ilk kadın sanatkârlarımız, İstanbul'da Şehir Tiyatrosunda her güçlüğe karşı sanat hayatında direnmişlerdir.

Cumhuriyet devrinde bu mesleğin de şerefli, geçerli ve özellikle amme hizmeti bakımından faydalı olduğu dikkate alınarak, Ankara Konservatuvarına öncülük eden Musiki Mualli mMektebi (1924) açılmış, kız ve erkek öğrenciler alınmıştır. Bu kuruluş 1940 yılından beri Devlet Konservatuvarı adı ile opera ve tiyatroya sanatkâr yetiştirmektedir. 1942'de ilk mezunlarını veren opera kadın sanatkârlarımızdan bugün milletlerarası şöhreti olanlar vardır. Türk sahnesinde devlet tiyatrosu memurları olarak kadro işgal etmekte ve başarı sağlamaktadırlar.

Ankara Konservatuvarı, Devlet Tiyatromuza kültürlü ve bilgili sanakârlar yetiştirmektedir. Kadın sanatkârlarımız halk tarafından sevilen ve beğenilen kişilerdir. Bu mesleğe konservatuvarda ilk giren kız

Levent Şahverdi Arşivi

öğrenciler arkadaşları, sonra aileleri ve çevreleri tarafından olumlu karşılanmadıkları halde, bugün hepsinin ayrı ayrı toplum hayatında değerli bir yer kazanmış olmaları yeni yetişeceklere örnek ve teşvik edici olmaktadır. Sosyal bünyemizde ilk olumlu görülmeyen zihniyet ise yavaş yavaş kaybolmuştur.

İşte böylece Türk tiyatrosunun ileriye doğru gitmesi, Türk kadınının sahneye çıkması hususundaki mesele halledilmiştir. Bu konuda bale sanatkârlarımız da kadın ve erkek yetişmekte ve başlıbaşına bir sanat dalını oluşturmaktadırlar.

Türk tiyatrosunun ileriye doğru gitmesi Türk kadınının sahneye çıkması hususundaki mesele halledilmiştir.

Bugün edebiyatta olduğu gibi, güzel sanatların hemen her halında eser veren, isimleri tanınmış kadınlarımız vardır. Esasen bir milletin medenî varlığı her konuda çalışmak ve eser vermekle ölçülmez mi? İşte Türk kadını bu geleneğe kabiliyeti nisbetinde uymaktadır.

Kadınların bunlardan başka daha pek çok mesleklerde iş sahasına atıldıkları da bilinmektedir. Sporların çeşitli dallarında yetiştirilen Türk kızları, okulda jimnastik öğretmeni olmuşlardır. Bazı sporlarda ise hem profesyonel, hem de amatör olarak yarışmalara girmekte ve kızlararası dereceler almaktadırlar. Belirli millî günlerdeki toplu spor gösterilerinde kızlar önemli bir yer tutarlar.

Hukuk sahasında bugün kadınlarımız gerek devlet hizmetinde, gerekse serbest çalışarak birer meslekî mevki sahibi olmuşlardır. Ankara'da kadınların ilk baroya kaydedilme tarihi 1928'dir. Bu tarihten sonra hukuk alanında yetişen kadınlarımız Üniversitede Hukuk Fakültesi öğretim üyeliklerinden itibaren, hâkim, noter, hukuk müşaviri gibi devlet hizmetlerinde memur olarak çalışmaktadırlar. Diğer taraftan avukat olarak serbest çalışanlar halk tarafından beğenilen ve tutulan kimselerdir. Aralarında isim yapmış olanlar az değildir.

Eskiden şehirli kadının emeği yalnız ailenin kapalı çevresinde ve aile fertlerine hizmet etmekle değerlendirilirken, bugün meslek sahibi olarak dış hayattaki çalışması, bütün dünya milletlerinde olduğu gibi, Türkiye'de de olumlu bir yoldadır.

Diğer taraftan kadın emeğinin en fazla katıldığı iş sahası, ziraattir. Bu mesele için olan istatistiklerde 1940 - 1955 yılları arasında, kadınların çalışma gücünün daha fazlalaştığı saptanmıştır. Çünkü II. Dünya Savaşı

Levent Şahverdi Arşivi

başladıktan sonra silah altına alınan ve memleketimizde endüstrinin çoğalması ile bu sahaya yönelen erkek emeğinin yerini gittikçe daha fazla olarak kadınlar almaktadır. 1950'de ziraî sahada çalışan erkek 4.388.832, kadın ise 4.580.514'tür.

Diğer iş alanlarında da (teknik elemanlar, serbest meslek ve ticaret hayatında) kadınlar gittikçe daha çoğalmaktadır. Bununla beraber öğretmenlik ve profesörlük meselğinde kadın Türkiye nüfusuna nisbetle % 40 ı bulmaktadır. Kadının dış hayatta çalışması bugünkü ekonomik zaruretin de bir icabıdır.

Aile bütçesinde, kadının meslek hayatında elde ettiği geliri gittikçe esaslı bir yer tutmaktadır. Kadın bununla bir çift çalışmas çabası içinde ise de (yani evde ve dışarda) yeni hayat şartları bugün her yerde bunu gerektirmektedir. Medenî dünyanın bu yoldaki gidişi, Türk kadınını aynı durumda hak ve görevleri yerine getirmeğe zorunlu kılar. Bugün bu bakımdan Türk kadını, normal bir çalışma hayatı ile millî bünyede yerini almış bulunuyor.

Bu suretle görülüyor ki, Türk kadını ehil olduğu her amme hizmetinde ödev alabilir. Bunun için memurlara ait kanunda ayrıca kayıtlar vardır. Cumhuriyet devri kanunları Türk kadınlarına bu hakkı tanımakla, okuyan ve meslek sahibi olan kadından devlet hizmetinde istifadeyi sağlamıştır. Kadının bilindiği gibi, asıl emeğini aile içindeki hizmeti yani ev işleri teşkil eder. Evden dışarda çalışması ise, buna eklenen başka işe de yararlı olduğuna bir delildir. Bunun örnekleri gittikçe çoğalmaktadır.

Bazı kanunlarımız kadını iş hayatında koruyan hükümler koymuştur. Bunlar için cinsi, yeri ve zamanı bakımından kadın bünyesine göre bazı yasaklar kabul etmiştir ve Milletlerarası Cenevre Anlaşmasına dayanarak Türk kanunları da bu esasları kabul etmiştir. Örneğin, hangi yaşta olursa olsun kadına, maden ocakları, kablo değişmesi, kanalizasyon, tünel yapımı ve genellikle yer ve su altı çalışmaları yasaktır. Sanayi işlerinde (M. 50. İş Kanunu) kadınlar gece çalıştırılamaz. Gebelik ve doğum zamanlarında da kadını koruyan ve işverenler tarafından uygulanması istenen esaslar konmuş ve hükûmet tarafından kontrol edilmektedir. Ücret bakımından, kadın, erkek ayrılığı gözetilmez. Ancak yine kadın lehine olan ve patron tarafından ödenen "Analık sigortası" vardır. Diğer bütün haklardan kadın işçi de aynı faydayı sağlar.

Türk kadınının ekonomik hayata kendi emeği ile katılması, şehir ve köy çevrelerine göre bazı ayrılıklar gösterir. Köylerde, her devirde, zi-

Levent Şahverdi Arşivi

raat işleri kadın ve erkeğin beraber çalışmasiyle üretimi yapar. Erkekler savaşa ve askerlik görevine hattâ bazı mevsimlerde şehirlere işçi olarak gittikleri zaman, köyde kadın üretim işlerini idare eder ve erkeğinin yapacağını o başarır. Fakat köyde kadın bütün bu işleri görmekle beraber, şehirdeki işçi kadının durumunda değildir. O, aile toprağında çalışan bir üreticidir. Ücretli bir işçi değildir. Diğer taraftan hayvan ürünleri, süt ve yünü tamamen kadınlar tarafından yapılarak kullanılmağa hazırlanır.

Ancak yine köylerde ve Anadolu'nun bazı bölgelerinde, kadın ziraî işçi olarak da emeğinin karşılığını para olarak alır.

Bunlar pamuk, zeytin, üzüm, incir ve tütün gibi, geniş ve çok üretimi yapılan yerlerdir. Her alanda yeni ekonomik bölümlerin iş bakımından kadın ve erkek emeğini istemesi karşısında her fert bir değer taşımaktadır. Kadın da buradaki yerini almıştır. Anadolu'nun bazı bölgelerine göre iş bölümü incelendiği vakit % 50-80 arasında değişen iş nevini kadının başardığı ve üretimde büyük hissesi ve yardımı olduğu kabul edilmektedir.

Ancak bütün realitelerin ve kanun müeyyidelerinin karşısında Türk kadını bugün istenilen düzeye ulaşmış mıdır? Şüphesiz ki hayır. Türk köylü kadınını olduğu gibi, şehirdeki cahil kadını da bu hakları anlayacak kadar yetiştirmek, eğitim vermek gerekir. Prof. Sadi Irmak (1962) bu konuda şöyle yazıyor: "Kadının eşitliğe ulaşması yolundaki gayretlerimizi baltalayan dört unsur vardır. Cehalet, fena gelenekler, din hükümlerine yanlış manâ verilmesi, erkek bencilliği.." Yazar bu unsurları eleştirerek kadının ne olursa olsun asıl cehaletten kurtulması üzerine durarak şu hükmü veriyor: "Kadını yetiştirelim ki, o da milletimizi yetiştirsin."

İşte her zaman ve manâda ferde verilen hakkın dahi anlaşılabilmesi ve onu kullanabilmesi için, bir kültür seviyesinde ve buna yetenek olmasına bağlıdır.

Aynı zamanda demokratik rejimler, her vatandaşın hükûmet işleri hakkında bir bilgisi ve fikri olmasını, siyasî hakların kullanılmasında kendi özgürlüğünü korumasını istemektedir.

b — Kanunların Türk Kadınına tanıdığı haklar:

Türkiye Cumhuriyetinde bugün kanunlar karşısında erkek ve kadın ayrılığı gözetilmez. Eşit haklar ve görevlerle Türk vatandaşı vardır. Ata-

Levent Şahverdi Arşivi

türk'ün Cumhurbaşkanlığı zamanında (1923-1938) sosyal devrimde kadınlar da düşünülmüş, kadınlar tarafından büyük bir uğraşma konusu olmadan,kadın hakları erkeklerle eşit duruma getirilmiştir.

Ancak, bundan önceki yazılarımda belirttiğim gibi, Türk kadını son yüzyıllarla ilk önce kapalılıktan kurtulmak için eğitim ve öğretime verdiği önemle, pasif bir uğraşıma girmiştir.

Bu suretle her meslekte yetişme gayreti ve aldığı hizmetler kendisini diğer kanunî haklara da sahip olabileceği fikrini uyandırmıştır.

Bununla beraber eski geleneğe göre düşünen zümreler, kadına kanunî hakların verilmesinde pek olumlu değilse de, Atatürk'ün bu hususlaki ileri fikirleri ve memleket içi seyahatlerinde, öğretmenler topluluğunda söylediği nutuklarda, kadın hakları için pek olumlu sözlerle telkinlerde bulunması, kamu oyunu hazırlamıştır. Aynı zamanda Atatürk'ün yakın çevresinde de bu mesele daima konuşulup tartışılmış ve ondan sonrada bu fikirler kanunî şeklini almıştır.

Hukuk alanındaki büyük değişikliği iki esas bölümde ele almak yerinde olacaktır:

1 — Hususî Hukuk (Medenî kanun = aile)
2 — Amme Hukuku (Siyasî haklar)

Şimdi bunları sıra ile görelim.

Medenî Hukuk bir ülkede bulunan vatandaşların diğer fertler ile veya malları ile doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ilişkilerini düzenleyen hukuk koludur.

Bu anlama göre bizdeki önemli değişiklikler, aile kuruluş sisteminde büyük bir devrime neden olmuştur. Daha önce gördüğümüz gibi İslâm hukukuna göre kurulan ailede, Osmanlı Türk kadınının hemen hiçbir kişisel hakkı yoktur. XIX. yüzyıldaki Islâhat hareketleri kadına hukuk bakımından üzerinde durulacak bir değişiklik getirmemiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında ve Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında aile hukukunu ıslâh etmek gayretleri görülürse de, bu fikrî çalışmalar dinî hukuk kaynaklarının yeni bir yorumundan ileri gidememiştir. 1920'de "Hukuku aile kararnamesi" ufak bazı değişiklikler yapmışsada, yine esasa dokunmamıştır. Evlenme yaşını 17'ye çıkarmıştır. Eskiden 12, hatta daha küçük yaştaki kızlar evlenebiliyordu. Nikâh törenini hâkim ve tanıklar önünde yapmayı ve bunun ilânını medenî bir hüküm olarak koymuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kararnamenin bazı maddeleri İslâm hukuk kayıtlarında var olup da uygulanmayan kuralları yeniden ortaya çıkarmıştır. Bir de boşanma meselesinde kadına bazı haklar tanımak istemiştir. Kadın nikâh esnasında bazı şartları erkeğe kabul ettirebilir, ikinci defa evlenmek isteyen erkeğinden kendi isteği ile ayrılma hakkını alırdı. Sonra birkaç karısı olan erkek tam eşitliği yapamazsa içlerinden biri hâkime başvurarak ayrılmak isteyebilirdi. Bütün bu ufak ıslâh hareketleri uygulamada birçok davaları ortaya çıkardığından, bir yıllık meriyetten sonra son Osmanlı Padişahı Vahdettin'in zamanında yürürlükten kaldırılmıştır (1921).

Kurtuluş Savaşı esnasında Ankara'da B. M. Meclisinde bu mesele "Hukuku aile kanun projesi" olarak hükûmetçe düşünülmüşse de bir kanun olarak çıkarılmamıştır. 1926 yılında senelerden beri ıslâh edilmek istenen bu meseleyi, Türk hükûmeti ele almış ve İsviçre medenî kanunu esas alınarak bir Türk Medenî kanunu çıkarılmıştır.

B. M. Meclisinde Medenî kanunun kabulü ile Türk kadını, birçok esas haklarına, en ileri medeniyet seviyesinde ulaşmıştır.

Atatürk'ün bu kanunun çıkmasından önce kamuoyunu memleket ölçüsünde hazırlamayı hedef tuttuğu o yıllardaki nutuklarından anlaşılıyor.

Atatürk diyor ki: "Şuna kani olmak lâzımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir". Şüphe yok ki bu cümlesi ile Atatürk, analık hakkı ve ödevleri bakımından kadına bu değeri vermek istemiştir. Çünkü anadan alınan telkinlerin çocuklar üzerinde çok önemli ve etkili olduğunu kabul etmek gerekir. Atatürk'ün bu fikrini tamamlayan cümlesi ise şudur: "Bir içtimaî heyet cinsinden yalnız birinin asrî icapları bilmesi ile iktifa ederse o içtimaî heyet yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bu millet ilerlemek ve medenî olmak isterse bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bir içtimaî heyetin bir uzvu faaliyette bulunurken, diğer bir uzvu atalette olursa o içtimaî heyet mefluçtur... Bizim içtimaî heyetimiz için ilim ve fen lâzım ise bunları aynı derecede hem erkek ve hem kadınlarımızın iktisap etmeleri lâzımdır". Aynı nutkunda Atatürk vazife taksiminde kadınlarımızın aile hayatındaki vazifelerinden gayrı "içtimaî heyetin refahı, saadeti için lâzım olan umumî çalışma hayatına girmelerinin zaruretine de işaret etmiştir.

"Kadının en büyük vazifesi anahktır" diyor Atatürk, "İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti lâyıkiyle anlaşılır. Kadınların asrın icabı olarak her hususta yükselmelerini temin için kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkek-

Levent Şahverdi Arşivi

lerin geçtikleri bütün öğretim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar içtimaî heyette erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır."

Atatürk şu fikri de nutuklarında savunmuştur. Bir cemiyette ilerlemenin ve kudretin esası ile hayatındadır. Hakikaten düşünülecek olursa ailedeki kanun bakımından hazırlıklar, geçimsizlik ve düzensizlikler, toplum hayatını etkilediği gibi, ekonomik ve siyasî bozukluklara da sebep olur. Sosyal hayatta olduğu gibi, aile hayatındaki iş bölümünde de kadın ve erkeğin emekleri milli bünyede verimil ve sağlam bir hayatı sağlamış olur.

Medenî kanunun Türk toplumuna getirdiği başlıca yenilikler iki esasta toplanır:

1 — Çok kadınla evlenmenin kalkması.

2 — Boşanmanın sade erkeğin isteği ile olmayıp kadına da bu hakkın tanınması.

Aile birliği için konulan esaslarda, erkek aile reisi olma bakımından birçok ödev ve sorumlulukları üzerine almış olmakla beraber, kadın da bu aile birliğini kurma ve yaşatmada başlıca etkendir.

Genel olarak medenî haklardan hiçbir ayırım gözetilmeden kadın ve erkek, Türk vatandaşı olarak eşit sayılmıştır. Miras ve mülkiyet hakları bakımından Türk kadını ikinci derecede olmaktan kurtulmuş, tamamen medeni kişiliğine sahip olmuştur. Ancak bu eşitlik prensibi evli kadın için aile yuvasının devamını sağlamak amaciyle bazı kayıtlara uymuştur.

Bu kanunun en easaslı bölümü tek kadınla evli olmak prensibinin kabulüdür.

Evlenme yaşı olarak kızların 18 yaşını bitirmiş olması şarttır. Evlenme akdi belirli formalitelere bağlı olarak yapıldıktan sonra Belediyelerde tanıklar karşısında yapılması ve evlenme kütüklerine ve nüfus kâğıtlarına kaydedilmesi kanun hükümlerindendir.

Diğer taraftan bu konuda her iki taraf gözetilerek aile kuruluşunu koruyucu tedbirler de alınmıştır.

Ailede karı-koca birliğini erkek temsil eder. (M. 1) Kadın evlenince kocasının soyadını alır. Beraber oturacakları yeri koca seçer, fakat bunu keyfî bir şekilde kullanamaz. Kadının sıhhati, şöreti veya mesleğinin

Levent Şahverdi Arşivi

gelişmesi için ciddî bir tehlike teşkil edecek bir evde, kadını oturmaya ve kendi akrabaları ile beraber oturmaya zorlayamaz. Boşanma davası açmış bir kadın, ayrı bir evde oturabilir. Çocukların velâyeti, anlaşma olmazsa kocaya düşer.

Kadının bir meslek edinerek onu devam ettirmesi, kocasının râzı olmasına bağlıdır. Fakat bu da kesin değildir. Bir takım şartlara bağlıdır. Anlaşmazlık halinde kadın, mesleğine devamını aile birliğinin yararına olduğunu ispat ettiği takdirde mahkeme kararı ile kocasının iznini almak zorunluğu ortadan kalkar. Böyle bir durum ailede geçimsizliğe yol açarsa da, kanunun kadına ispat hakkını tanımış olması bakımından önemlidir. Yoksa hâkim kararı ile, kocasının istememesine karşı mesleğine devam eden bir kadının aile hayatı normal bir düzende olmaktan elbette çıkmış sayılır. Fakat bu meselede en önemli nokta, Türk Ticaret kanununa (M. 17) dayanarak kadının serbest meslek olarak bir ticaret yapmasına kocasının izni olması şartıdır. Çünkü ticarî işler aile bütçesi ve malları bakımından birçok sorumluluklara girmeyi gerektirdiğinden, kocanın aile ekonomisinin yürütücüsü ve kanunen aileyi geçindirme yükümlülüğü olduğundan, bu hususta karısı üzerinde kocaya bir kontrol hakkı tanınmıştır. Koca, aile için bir tehlike sezer de, karısını ticaretten menederse, mahkemenin akdın lehine olumlu kararı olsa dahi, geçerli sayılamaz. Yalnız tabiî böyle anlaşmazlıklarda kadının Medenî Kanundaki genel hükümlerden yararlanarak hak iddia etmesi daima olabilir. Bütün bu kayıtlara karşı evli kadın ticarî alışverişte ehil sayılır. Evli olmayan kadın ise tamamen serbesttir.

Evli kadının kocası adına ve lehine üçüncü kişilerle yapacağı anlaşma muameleleri sulh hâkiminin tasdikine tâbi tutulmuştur. Diğer taraftan İsviçre Medenî Kanunundan farklı olarak (orada mal birliği vardır) karı-koca arasında mal ayrılığı kabul edilmiştir. Yani kadın evlenme akdi ile, eski İslâm hukukunda olduğu gibi, bütün mal ve mülküne istediği şekilde tasarruf eder. Kocanın, kadın malları üzerinde hak iddia etmesi, veya anlaşmazlıklarda kanunu temsil etmesi, ancak eşlerin mal birliği veya ortaklığı rejiminden birini resmen kabul etmiş olmalarına bağlıdır. Bütün bu kayıtlar, evli kadının aile birliğindeki sorumluluk meselesi ile ilgilidir ve aile hayatının devamını sağlamak içindir.

Medenî kanun, boşanma meselesinde kadına da aynı hakları tanımıştır. Eşlerden her biri özel ve genel nedenler göstererek mahkemeye ayrılmak için başvurabilir. Fakat bu nedenler kanunun saydıkları arasın-

Levent Şahverdi Arşivi

dan olması gerekir. Özel nedenler şunlardır: Zina, cana kasit, pek fena muameleler ve ağır hakaret, cürüm ve haysiyetsizlik, terk etme. Bütün bunlarda yine delillerin gösterilmesi şarttır. Buna eklenecek umumî bir neden de şiddetli geçimsizliğin, birlikte olan hayatı çekilmez bir hale getirmiş olmasıdır. Fakat bunda da hâkime geniş bir takdir ve inceleme yetkisi verilmiştir. Hâkim eşlerin ruhî ve sosyal durumlarını dikkate alarak bir müddet için ayrı yaşamalarına ve bir yıl sonra eşlerden herhangi birinin olumlu isteği olmazsa, tamamen boşanmalarına karar verebilir.

İşte bütün bu kayıtlar her medenî memleketin kabul ve uyguladığı prensiplere göre, Türk kanunlarında da yer almıştır. Fakat bizim için asıl önemli mesele 1926 yılında Medenî Kanun ile bir bakıma kadına eşit hakkın tanınmış olmasıdır.

Ancak bu kanun ile tanınmış hakların tam anlamiyle Türk toplumunda uygulanmasını incelersek şu sonuca varırız:

Genellikle 1926'dan beri bazı bölge ve köylerimizde henüz tam uygulaması elde edilememiş olmakla beraber, Türk aileleri bu esasları kolaylıkla benimsemişlerdir. Kadının aile içinde ve çocuklar üzerindeki tesiri, hukukî durumu ile orantılı olarak kuvvetlenmiş, eş ve ana vasıflariyle kadın kişiliğini kazanmıştır.

Çocuğun ilk tanıdığı insan anasıdır ve ilk beslenmeyi anasından temin eder. Demek ki tabiat kadına analık ödevi ile beraber ekonomik bir yükü de derhal sırtına dayamaktadır. "Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar" Türk atasözünde ana şefkatinin ve sorumluluğunun sembolünü buluyoruz. İşte bu sorumluluğun karşısında ana en az erkek çocuğuna tanınan hak kadar bir hakka Cumhuriyet devrinde sahip olmuştur.

2 — **Amme hukuku :** Siyasî haklar bakımından Türk kadınının durumu:

Siyasi haklar ve onların uygulanması tarihin seyri içinde çeşitli safhalar göstermiştir. Çünkü siyasî hak mefhumu, devlet şekli ile sıkı sıkıya ilgilidir. Devlet "bir milletin hukukî şahsiyetidir" diye yapılan tarif genel bir anlam taşımaktadır. Esasen devlet üç unsurdan yani, yurt, millet ve egemenlikten oluştuğuna göre, belirli coğrafi bir bölgeye yerleşmiş olan bir halkın iç ve dış egemenliğini kullanma yetkisi devleti idare edenlere aittir. Fakat bu egemenlik herkesin yararına hizmet edenler tarafından temsil edilmelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Millet fertleri kadın ve erkek olarak ayrılamaz. Demokratik prensibe göre, bütün milleti erkek ve kadın temsil eder. Kanun karşısında sosyal sınıf tanımayan demokrasi, millet fertleri arasında kadın ve erkek vatandaşları eşit şartlar altında tanır. Türkiye Cumhuriyetinde bu haklar kanunlaşmıştır. Şimdi Türk kadınının seçim meselesi ile ilgili tarihinin üzerinde duracağım. Bunun için bu devrenin olaylarına tanık olmam dolayısiyle kişisel anlamda yer alacak, diğer taraftan da B. M. Meclisi tutanakları ve kanun metinleri tarihî belgelerimizi teşkil edecektir.

Türkiye'de kurulmuş olan kadın teşekkülleri, diğer memleketlerde olduğu gibi, bir siyasî hak isteme ve bu bakımdan bir uğraşıma girişme yolunu tutmamışlardır. Ancak bu teşekküllerin müspet tarafı aydın kadınlarımızı bir araya toplayıp fikrî bir gelişmeye vesile olmuş ve toplum içinde Kızılay gibi, veyahut diğer hayır derneklerinde toplu olarak çalışma olanağı sağlamıştır. Milletlerarası kadın dernekleriyle olan ilişkilerde de siyasî haklarımızın kazanılmasına yarayacak bir çalışma olmamıştır. Daha önceki başlıklardaki yazılarımda değindiğim gibi, Türk kadını üretici çiftçi kadınları yanında, öğretim ve eğitim ile ilgili çalışmalara önem vermiştir.

Kurtuluş Savaşı sırasında yine kadınlarımız tarafından siyasî bir hak isteği ortaya atılmamıştır. Mart 1923'teki T.B.M. Meclisindeki duruma da bir önceki başlık altındaki yazılarımda değinmiştim. Demek ki, şimdi Cumhuriyet ilân edildikten sonraki zamanı ele almamız gerekecek. Bunun için de 1930 yılını seçim haklarımızın bir başlangıcı olarak kabul edeceğiz.

3 Nisan 1930'da Belediye, 5 Aralık 1934'te Milletvekili seçme ve seçilme kanunlariyle Türk kadını erkekle eşit bir duruma gelmiştir (1). Bu konudaki anılarım şöyledir: Atatürk'ün çevresinde her zaman çeşitli konular konuşulur ve tartışmalar yapılırdı. Bunların pek çoğu öğretici durumdadır.

1929/30 ders yılında öğretmenlik hayatıma Musiki Muallim (şimdiki Konservatuvar) okulunda tarih ve yurtbilgisi dersleriyle başlamış-

---

(1) Milletlerarası Kadınlar Birliğinin İstanbul'daki Kongresi 1935 tarihindedir ve buna ilk seçilen milletvekili kadınlarımız da katılmıştır. İddia edildiği gibi bu kongrenin bir sonucu olarak Türk kadınına seçim hakkı verilmiş değildir. Esasen bu kongrenin bitiminde Türk Kadınlar Birliği, haklarının kazanılmış olduğunu gözönünde tutarak, örgütünü feshetmiştir.
İda Husted Haper - History of Women, Suffrage Journey Towards Freedom, Copenhagen, Danmark. 1955, s. 44.

Levent Şahverdi Arşivi

tım. Erkek ve kızların beraber okuduğu bu derslerde yurtbilgisinin konusu içine giren kadın hak ve görevleri de ele alınıyordu. O zamanki kanunlar karşısında, erkek öğrencinin seçim hakları bakımından kız arkadaşlarına üstün durumda olmaları bir öğretmen olarak beni üzüyordu.

Bir ders uygulaması olarak, bütün ders verdiğim sınıflarda Belediye kanununa göre seçim denemesi yaptık (Mart 1930). Öğrenciler heyecanla bu işte çalıştılar. Oy kutuları hazırladılar. O zaman yürürlükte olan Belediye kanunu tam anlamiyle uygulandı ve Belediye başkanı olarak da bir kız arkadaşlarını seçtiler. Bunun üzerine 3. sınıftan 173 numaralı Selâhaddin buna karşı gelerek diyordu ki: "Yürürlükte olan kanunun bize öğrettiğine göre kadınların oy verme hakkı olmadığı gibi seçilemezler de". Öğrenci haklı idi, ama ben öğretmen olarak şunları söyledim. "Bu öğrendikleriniz ilerisi için sizlere faydalı olacaktır. Kadınlarımız da yakında oy hakkı kazanacaktır" dedim. Fakat bu sözlerimin erkek öğrenci karşısında öğretmenlik otoritesinin ötesine geçmeyeceği belli idi.

İşte böylece öğrencilerimden birinin bu sözleri ve soruları beni kadın hakları üzerinde çalışmaya yöneltti.

Aynı gün Gazi Orman Çiftliğindeki Marmara Köşkünde Atatürk ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya bu olayı, çok üzgün olduğumu saklamadan, anlattım.

Atatürk bana bu konuda çalışmamı ve başka memleketlerde bu meselelerin nasıl hal edilmiş olduğunu incelememi söyledi. İtiraf edeyim ki, o sıralarda ben bu konuda hemen hiç bilgi sahibi değildim, fakat kız ve erkek öğrencilerimin karşısına bu haklardan yoksun olan bir öğretmen olarak da çıkmak istemiyordum. Çok severek başladığım öğretmenlik hayatından ve görevimden ayrılmak da bana ağır gelecekti. Bununla beraber Atatürk'e şunu söylemekten kendimi alamadım: "Hiç olmazsa erkek öğrencim kadar bir hak sahibi olmadan o sınıfa ders veremiyeceğim" dedim. Bu sırada İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, B.M. Meclisinde bir yıldan beri konuşulmakta olan Belediye kanununda bu işin ele alınabileceğini söyledi. Atatürk düşünüyordu ve şöyle söyledi: "Başbakanla konuşuruz, fakat bu meselede hazırlıklı olmak ve tartışma yapmak gerekir, dedi. Kendisi o akşam Çankaya Köşküne devlet adamlarından, Hukuk Mektebi (o zaman henüz fakülte değildi) öğretim üyelerinden ve daha başka bu meseleleri konuşabilecek kimseleri davet ettirdi. Konu açıldığı vakit, kadınların oy hakkına taraftar olanlar bulunduğu gibi, buna karşı olanların fikirleri de tartışılmaya başlandı. Ben heyecanlı

Levent Şahverdi Arşivi

idim; ama tam inandırıcı delliller bulamıyordum. Fakat o günden sonra birçok kitap okumaya başladım. Diğer memleketlerdeki durum hakkında bilgi sahibi oldukça bu tartışma benim için daha yararlı oluyordu. Şimdi B.M. Meclisi tutanaklarında bu meseleyi inceleyecek olursak durumu şöyle tespit edebiliriz: 20 Mart 1929 tarihinde Başbakan İsmet (İnönü) imzasiyle hükûmet önerisi olarak B.M. Meclisine yazılan tezkerede şunlar yazılıdır:

"Dahiliye Vekâletince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetinin 6.3.1929 tarihli içtimaında yüksek Meclise arzı kararlaştırılan Belediye kanunu lâyihası esbabı mucibesiyle birlikte takdim olunmuştur."

Bu kanun lâyihasının gerekçesinde, kadınların oy verme hakkı Meclise teklif edilmemiştir.

Fakat tam bir yıl sonra, 20 Mart 1930'da bu kanunun konuşulması için B.M. Meclisinde müstaceliyet (ivedilik) kararı alınıyor. (Yalnız Kars Mebusu Ağaoğlu Ahmet, önemli bir kanun olduğu için aceleye gelmemesi için itiraz ediyor) 22 Mart 1930 Cumartesi, 24 Pazartesi, 27 Perşembe 29 Cumartesi ve 31 Mart Pazartesi bu kanun üzerine çeşitli yönlerden tartışmalar oluyor. Nihayet 3 Nisan 1930 Perşembe günü 164 maddeli Belediye kanunu, kadınlara oy verme ve seçme hakkı vererek kabul edilmiştir.

Bu sırada B.M. Meclisinde üye adedi 316 dır. Bunların içinden 198 i oya katılmıştır. Red ve çekimser kalanlar yoktur. Oya katılmayanlar 117 kişidir.

Yine bu kanunun kabul edildiği tarihte hükûmeti teşkil eden üyeler şunlardır:

Başbakan İsmet inönü
Millî Savunma Bakanı M. Abdülhalik (Renda)
Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt)
Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu
Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras)
İçişleri Bakanı Şükrü Kaya
Millî Eğitim Bakanı H. Vasıf (Çınar)
Bayındırlık Bakanı Recep (Peker)
Ekonomi Bakanı M. Rahmi
Sağlık ve Sosyal Bakanı Dr. Refik (Saydam)

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kanunun T.B.M. Meclisindeki müzakereleri şöyledir: (1)

Dahiliye Vekili: Şükrü Kaya (Muğla)

Muhterem Efendiler, bu lâyıhanın açık vasıflarından ve inkilâpçı hükümlerinden biri de Türk kadınının Türk erkeğiyle zaten müsavi olan şerefli hakkını belediye işlerinde de tamamiyle tayin etmesidir.

Türk tarihinin her sahasında ve her safhasında erkeğiyle yanyana, her fedakârlığı yapan millet ve vatan işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan milletin, vatanın felâket ve saadetlerine aynı hisle iştirâk eden büyük kalbi ve yüksek faziletli Türk kadını müşterek eseri olan bu Cumhuriyette elbette ve elbette kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de, temiz ve ciddî mevkiini alacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar) İstibdat ve cehalet devirlerinden arta kalan kötü ve sakat zihniyetlerin sakil ev sakim mülâhazaların Cumhuriyet ve inkilâbın temiz ve faziletli muhitinde yeri yoktur (alkışlar). Kadınlarımızın yakın senelerde teşriî Meclislerde de faziletkâr mevkilerini ihraz edeceklerine şüphe yoktur (alkışlar).

Bu hususta maddelerin bir yıl önceki ilk teklif edildiği şekli ile sonraki tadiller şöyledir:

"23 ncü maddenin 2 inci fıkrasındaki (hemşehri) kaydı yerine bazı ahkâm konulduğu gibi polis ve jandarmaların da askerler gibi belediye intihabatına iştirâk edememeleri hususu 6 ncı fıkraya ilâve olunmuştur.

Yirmi dördüncü fıkraya 1,2 ve 8inci fıkraları aynı suretle tâdil olunmuştur. II. Fasıl-Muvakkat Encümen.

Madde 21-22 Müntehip ve müntehapların evsafını tayin eden 23 ve 24 ncü maddelerin bazı fıkralarındaki tabirler diğer kanunlarla kabul olunan şekle ifrağ olunmuşlardır.

Her iki maddenin birinci fıkrasını teşkil eden "Türk olmak" kaydı tam ve şâmil olarak kabul olunmuş ve binaenaleyh belediye intihaplarında müntehip ve müntehap olmak hakkı Türk kadınlarına da verilmiştir."

Meclis tutanaklarını okumaya devam edelim:

Ağaoğlu Ahmed (Kars) Efendiler, demin Dahiliye Vekili Beyefendi bize, kadınlarımıza Belediye intihabına iştirâk selâhiyetinin verildiğini

(1) T.B.M. Meclisi Zabıt Caridesi Cilt. 17, Devre III, İçtima 3.20 Mart 1930.

Levent Sahveredi Arşivi

tebşir buyurdular. Ben bunu kanundan da anlamıştım. Ben öteden beri kadınlarımızın serbest, hür ve müterakki Türk anası olmaları taraftarıyım.

Bu kanunla bu maksadın da hâsıl olduğunu görmekle bahtiyarım. Kendilerini büyük bir hürmetle selâmlar ve tebrik ederim. Kadınlarımızın bu müesseselere iştirâkinden alelûmum müesseselere iştirâklerinden yine erkekler önünde terbiyekâr bir uzuv olacaklarına hiç şüphe etmiyorum (Alkışlar). Efendiler, belediyenin istinat ettiği esas, temsil noktaî nazarından Meclisin istinat ettiği esastan daha vâsi olacaktır. Çünkü Mecliste yalnız erkekler müntehiptir. Belediyelerde ise hem erkekler, hem de kadınlar tarafından intihabat yapılacaktır. Binaenaleyh kendilerini bir defa daha selâmlarım.

Cumhuriyetin mefhumu bunu iktiza ederdi. Bir gün gelecek kadınlar da mebus intihabına iştirâk edecekler.

Emin Bey (Eskişehir) — Efendim, bendenizin kanunun heyeti umumiyesi hakkında maruzatım yoktur. Yalnız birkaç noktayı arkadaşlarımın nazarı dikkatine arzedeceğim. Belediye kanunlarında bendenizin kestiremediğim nokta şudur: Tek başına bir insan daha pahalı yaşar. Toplu insanların daha ucuz yaşaması lâzım gelirken görüyorum ki, nerede mükemmel bir belediye teşkilâtı varsa orada etin okkası otuz kuruş fazlaya satılır. Bendeniz belediyeciliği idarî, içtimaî ilmî kısımlardan başka bir de çok mühim olarak hayatı ucuzlatıcı bir müesesse olarak tasavvur ediyorum. Bizde bu fikir hâkim olmamıştır. İdarî, içtimaî cihetleri bendenizin ihtisasının haricindedir. Fakat arkadaşlar, hayat en zengin milletleri çok ince hesapla yaşatacak bir dereceye gelmiştir. Dünyanın en zengin milletleri inkıraza sürükleniyoruz diye bağırırken biz böyle eskiden kalmış manzarası güzel şekillerle iktifa etmeyelim. Bilhassa hayatı ucuzlatıcı maddelerle yalnız zatı âlileriniz ve hükûmet hep birden alâkadar olalım ve bunu biraz iyi yola çevirelim. Bendeniz bu yolda noksanlık görüyorum. Hakikaten Vekil Beyefendi bir seneden beri çok çalıştı, fakat yine bu mülâhazanın hâkim olmadığını görüyorum. Bir yere gidiniz etin okkası 28'dir, başka yerde 30'dur, 32'dir. Okkada mütemadiyen fiat tahavvül eder. Belediye demek, birleşmek demektir. Hayatı, altından kalkılamıyacak bir hale getirmek demek değildir. Bunu bu noktadan tetkik etmek lâzımdır. Bu mühim ve esaslı kanun Meclisten çıkarken bu noktaya nazarı dikkatinizi celbederim. Hepimiz birden alâkadar olalım.

Filhakika garpta birçok memleketler kadınlara aynı hukuku bahşetmiş olduklarından dolayı bu lâyiha şu noktadan medenî memleketlerle ara-

Levent Şahverdi Arşivi

mızdaki farkı kaldırmış olmakla beraber, Türk kadınını da mahrum olduğu intihap hakkına kavuşturmuş oluyor.

Bu hususta Teşkilâtı Esasiyeye mugayeret meselesi de asla mevzubahis olamaz. Mezkûr kanunun 10 ve 11 inci maddelerindeki (müntehipler mebus intihabına münhasır olmakla beraber Türk hukuku ammesi faslındaki 59. madde mucibince Türkler arasındaki musavatsızlık (zümre) sınıfı aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur.

Binaenaleyh kadınların belediye intihaplarında müntehip ve müntehap olmaları, inkılâp ve Cumhuriyetimizin umdelerine de uygundur".

Bu konudaki maddeler şöyledir:

Madde 23 — Belediye intihabatında rey sahibi olmak için;

1 — Türk olmak.

2 — İntihap başlamadan evvel lâakal altı aydan beri beldede ikamet etmekte olduğunu vesaiki ile ispat etmek.

3 — 18 yaşını bitirmiş olmak.

4 — Ağır hapis cezasına mahkûm olmamak.

5 — Hidematı ammeden memnu bulunmamak.

6 — Silah altında bulunan askerler, jandarmalar, zabitler, polisler, askerî memurlar belediye intihabatına karışmazlar.

7 — Hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti, suîistimal. iflâs veya muhilli haysiyet gibi cezalarla mahkûm bulunmamak.

B.M. Meclisinde bu madde hakkındaki konuşmalar ise şu suretle devam ediyor:

Selâhaddin B. (Kocaeli) - Efendiler, İcra ve İflâs kanununda bir madde var. Borcunu ödemekten aciz olanları muvakkaten belediye intihabatından menediyor. Binaenaleyh bu memnuiyetler meyanına bu hükmün de konması lâzımgelir. Encümen kabul buyurursa maddeyi geri alsın bu kanun muahhar olmakla, burada zikredilmediği takdirde o hükmü icra edilmeyeceği gibi bir vaziyet hasıl olabilir.

Encümen namına Abdülmuttalip B. (Malatya) - Efendim, Selâhaddin Beyefendinin buyurdukları mesele muvakkattir. Borçlu borcunu ödediği takdirde intihap hakkına malik olur. Buradaki evsaf daimidir. Daimî vasıfları tadat ediyoruz. Binaenaleyh buyurduklarının buraya ilâvesine hacet yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

Selâhaddin B. (Kocaeli) - İntihabat o memnuiyet zamanına tesadüf ederse o vakit ne olur, bunları cami olabilecek bir fıkra ilâvesi herhalde lâzımdır.

Aziz B. (Erzurum) — Bu madde ile mevcut olan ahkâmın tâdili zarurîdir. Hakikaten borcunu ödemiş veya ödememiş adamların intihap zamanlarında tesbiti kolay bir iş değildir.

Mehakime müracaat etmek, onların icra dairesinden vesaikini getirmek onları günü gününe takip etmek müşküldür. Borcunu ödememek muhilli haysiyet bir cürüm olsa bile, intihaba mâni olacak kadar büyük bir cürüm değildir. Bu itibarla bütün memleketlerde kabul edilmiş olan intihap hakkını nezetmek doru değildir. O kanun bu madde ile tâdil edilir.

Selâhaddin B. (Kocaeli) — Tâdil değil, ilâev istiyoruz efendim. Bendenizin maksadım ilâvedir.

Süleyman Sırrı B. (Yozgat) — Kanunun sonunda "bu kanunun hükmüne mugayir ahkâm mülgadır" denilecek o vakit İcra İflâs Kanununun o maddesi tâdil edilmiş olacak, onun için encümenin bunu geri alması lâzımdır.

M.M. Abdülmüttalip B. (Malatya) — Encümen maddeyi geri almıyor. Sahibi teklif bir teklif yazar ve heyeti celile kabul eder.

Yüksek Reisliğe

İcra ve İflâs Kanununda borç ödemekten âciz olanların belediye intihap haklarından mahrum edildiklerinden 23 ncü maddeye bu hükmü ifade edecek bir fıkra ilâvesini teklif ederim. Selâhaddin (Kocaeli)

Reis — Takriri nazarı dikkate alanlar.... almayanlar... nazarı dikkate alınmıştır Encümene veriyoruz.

İntihap olunmak şartları:

Madde 24 — Belediye meclisine âza intihap olunmak için:

1 — Türk olmak.

2 — 23 üncü maddenin 2 inci fıkrasındaki evsafı haiz bulunmak.

3 — Hidematı âmmeden mahcur olmamak.

4 — 25 yaşını bitirmiş olmak.

5 — Türkçe okur yazar olmak.

Levent Şahverdi Arşivi

6 — Yirmi üçüncü maddenin 4, 5, 7 inci fıkralarında yazılan suçlardan biriyle mahkûm olmamak.

7 — Belediyeye ait bir işin mukavili, müteahhidi veya bunların kefil ve şeriki veyahut bu cihetlerden borçlu bulunmamak lâzımdır.

Abdullah B. (Trabzon) — Muhterem arkadaşlarım, belediyeye âza olabilmek için tasrih edilen şerait meyanında encümen, okumak ve yazmayı kâfi görüyor. Zannediyorum ki bu kanunla evvelkinin arasında epey bir zaman geçmiştir. Doksan üç kanununda da böyle idi. Acaba o zamandan beri mekteplerimizden hiç istifade edilmemiş midir ki, encümen orta tahsili şart koşmamıştır. Yalnız okuyup yazmayı kâfi görmüştür. Türkçe okuyup yazmak şarttır diyor, acaba neye şimdiye kadar yükselememişiz?

Encümen namına Abdülmuttalip B. (Malatya) — Efendim, encümende bu mesele mevzubahis olmuştur. Reis intihabında tahsil derecesi nazarı dikkate alınmıştır. Nüfusu otuz binden yukarı olanlar için tahsili âlî, diğerleri için tahsili tâli denmişti. Fakat encümen onu dahi çıkarmıştır. Birçok yerlerimizde Maarif elli seneye nazaran elhamdülillâh çok ilerlemiştir. Fakat birçok yerlemizde daha bu yoktur. Tabiî bu kanun umumîdir, birkaç belde için yapılmıyor. Bütün beldeler için yapılıyor. Bazı beldeler ilk tahsil yapmış belediye âzası bulursa, o belediye cidden bahtiyar olur. Bütün bunları düşünerek şartı umumî koyduk ve halkın takdirine bıraktık. Halk okumuş ve tahsil görmüş olanı intihap etmez, ehliyet ve kabiliyet itibariyle seçer. Bunun için halkın takdirine bırakılmıştır. Reisler için dahi bu şart yoktur.

Kılıçoğlu Hakkı B. (Kocaeli) — Geri kalmış olanları, ilerlemiş olanlara ittiba etmek zaruretinde bulundurmalı, terakki ancak bu suretle olur. Yokmuş diye olanları da onlara uydurmak hiç doğru değildir.

Encümen namına Abdülmuttalip B. (Malatya) — Onlar için bir memnuiyet vazedilmiş değildir. Okur yazarlık lâzımdır. Yüksekler için bir memnuiyet yoktur.

Abdullah B. (Trabzon) — Acaba encümen ilk tahsilini bitirmiş şahıs bulunmayacağını mı düşünüyor?

Encümen namına Abdülmuttalip B. (Malatya) — Beyefendi kendi dairei intihabiyelerinin biraz ilerisine doğru gitseler, okur yazar bulmak imkânının müşkilâtını derhatır buyururlar. Encümen öyle bir şey düşünmemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Reis — Başka söz isteyen var mı? Reye arzediyorum. Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir."

Bu kanun konuşulduğu zamanlarda Atatürk'ün çevresinde bu mesele hakkında tartışmalar olurdu. Bu münasebetle 1947'de yazdığım bir makalemdeki şu satırları okuyalım:

"3 Nisan 1930'da Türkocağı merkezinde ilk konferansını vermiştim. Konu Türk kadınlarının seçim haklarına ait idi. Bu mesele üzerinde o zaman çok heyecan ve ilgi duyuyordum. Musikî Muallim okulunda tarih, yurtbilgisi derslerini okuturken karşımdaki öğrenciler, kanun karşısında eşit olmayan durumda idiler. Ben, erkek ve kız öğrencilere vatandaşlık hak ve görevlerinden bahsederken ve onlara ders uygulaması yaptırırken bu eşitsizliği bir öğretmen sıfatiyle ortadan kaldırıyor ve oyları cinsiyet farkı gözetmeksizin verdiriyordum. Bu, tabiîdir ki, bir ders uygulanmasının ötesine geçmiyor ve erkek öğrencim, yürürlükte olan kanunu gözönünde tutarak karşı geliyordu.

Vatandaşlık hak ve görevlerinde kadın ve erkeğin eşit olmasını, Atatürk'e söylüyordum. O sıralarda Belediye kanunu değişmesi meselesi Mecliste konuşulmakta idi. Atatürk'ünn etrafında toplanıp bu mesele tartışıldığında, bu hakkın kadınlara verilmemesi taraftarı olanların müdafaası karşısında, verilmesi gerektiğini öne süren devlet adamlarımızda vardı. Bu konuda her gün yeni yeni kitaplar okuyor ve dünya kadınlarının bu bakımdan durumunu inceliyordum. Topladığım bu bilgileir bir konferans haline koyarak, Türkocağı salonunda Atatürk'ün de hazır bulunduğu bir toplantıda okumuştum." (1)

Bu yazılarımdaki maksadımın Türk kadınlarına da seçme ve seçilme hakkının verilmesi idi. Atatürk bu fikri bana telkin etmekle beraber, kamu oyunda yer almasını sağlamak için de, bu yazıların basına verilmesini istemiştir.

Konferansımın ilk cümleleri şöyledir:

"Yüksek huzurunuzda, bahse cüret edeceğim mevzu seçim (intihap) meselesidir.

Bu meseleye temasımın ve onunla meşgul olmamın iki sebebi vardır.

1 — Bir Türk vatandaşı olarak seçim hakkının, cinsiyet farkı gözetilmeden herkese şâmil olmasını istiyorum.

(1) Belleten cilt XI, sayı 42. 1947. S. 173 - 179. T.T.K.

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Musikî Muallim Mektebinde yurtbilgisi dersini okutuyorum. Bu dersin programında seçim bahsi de yer almaktadır.

Asıl izahlarımı ise "demokratik usullerle olan hükümet şekilleri idi. Bu kısımdaki bilgiler tamamen Atatürk'ün tetkik ve telkinleriyle yapılmıştı. İkinci kısım ise kadınların, demokratik düzen içindeki durumu ve diğer memleketlerde uygulama şekli ve tarihçesi idi. Ben bunları birçok kitaplardan toplamış ve Türkçeye çevirmiştim.

Konferansım şu cümlelerle sona eriyordu.

"Türk kadınının kabiliyeti, ehliyeti ve memleket işleriyle uğraşması ve ilgisini ispat eden örnekler özellikle Kurtuluş Savaşımızda az mıdır?

Özetle kadın seçmek hakkını kazanmalıdır.

Çünkü, demokrasinin mantığı bunu icabettiriyor.

Kadının savunacağı meseleleri ve topluma ifa edeceği görevleri vardır; kadının siyasî haklarını uygulaması kendisi için faydalıdır.

Bilindiği gibi demokrasi prensibi şunları icabettirmiyor mu?

Cumhuriyetimizin politika rejimi eşitlik prensipine dayanıyor. Seçim sandığı önünde, en cahil ile en büyük devlet adamı eşittir. Kadın için bu eşitlikten yoksun tutulsun?

Genel hizmetlerin iyi idaresinde erkeklerin olduğu kadar kadınların da savunacağı pek çok hakları vardır."

Türk kadınının belediye seçimlerine katılması hakkının tanınması (3 Nisan 1930) B. Millet Meclisine üye seçmek ve seçilmek hakkının da yakın zamanda kanunlaşacağına şüphesiz mesut bir başlangıçtır. Türk tarihinin bu devrine kadar, Türk kadınının çoktan, çok lâyık olduğu bu siyasî hakkını vermek, geçmişin monarşik idaresinden beklenemezdi. Fakat demokrat Türk Cumhuriyetinin bu hususta da, yüksek eserini görmek elbette lüzumundan fazla gecikmeyecektir.

İşte ben bu inançla, yüksek huzurunuzda bu dileklerimi kamu oyuna duyurmak istedim."(1)

1930 yılında "İntihap" = Seçim adı altında çıkardığım kitap bu meseleleri açıklamakta ve yaymakta idi (2).

---

(1) Hakimiyeti Milliye Gazetesi 4 Nisan 1930 ve diğer hemen bütün gazeteler ve mecmualar.

(2) Afet: İntihap (seçim) İstanbul 1930 (71 sayfa).

Levent Şahverdi Arşivi

Bu konudaki yayınlarımın tarihi üzerinden epey yıllar geçti. Burada değinmemin nedeni, kız ve erkek öğrencilerimin beni bu konuda çalışmaya ve bu hakları Türk büyükleri yanında savunmaya yöneltmiş olmalarını anmak içindir.

Biz hocalar öğrencilere ders vermek için hazırlıklar yapar ve onlardan da ödevler isteriz. Fakat bazen de onlar hocalarına sordukları sorularla onları, belirli konularda çalışmaya teşvik ederler.

İşte, ilk hocalık devrimde bir erkek öğrencimin sorusu kadın hakları konusunda çalışmama vesile olmuştur.

Atatürk'ün bu meseleyi ortaya atması ile devlet adamlarımız ve aydınlarımız arasında olgunlaştırmak istemesi, bazı hukukçularımız tarafından desteklenmekte ve yayınlara konu olmakta idi. (1)

Fakat asıl bundan sonra Parlamento hayatına da katılmak ve milletvekili seçimi için hak kazanmak gerekli idi.

Devlet Başkanı Atatürk, bunu istiyordu ve çevresindeki hükûmet adamlarına bunu söylediğine tanık oluyordum. Kendisi tartışmaların lehte ve aleyhte olarak yapılmasını teşvik ediyordu.

DEMOKRASİ VE KADIN HAKLARI ÜZERİNE BİR ANIM:

4 Haziran 1933 tarihindeyiz. Atatürk'ün etrafında devlet ve fikir adamlarımızın toplandığı bir gece idi, gündüz Genel Kurmayda meşgul olan Atatürk, gece bazı arkadaşlarıyle çeşitli konular üzerinde konuşuyordu ve bundan büyük haz duyuyordu. Hazır bulunanlardan Ruşen Eşref Ünaydın, Falih Rıfkı Atay, Saffet Arıkan, Recep Peker, Necip Ali Küçüka, Fethi Okyar, Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya Beyleri hatırlıyorum. 1933 sonlarında Cumhuriyetin onuncu yılı tamam olacaktı. O gece on yılın tarihçesi üzerinde duruldu. Atatürk'ün sorduğu sualler üzerinde veyahut herkes kendi düşüncesine göre bir konu hakkında konuşmuştu.

Fakat, en çok inkilâplar üzerinde duruluyordu. Uzun ve istifadeli konuşmalar arasında Atatürk, bazen dinliyor, bazen kendisi uzun uzun konuşuyordu. Fakat her zaman olduğu gibi mefhumların, tarifleri üzerinde formüller aramıştı ve ısrarla "inkilâp" kelimesinin lûgat mânasın-

(1) Küçüka, Necip Ali: Kadın Hukuku, Ankara 1931.

Levent Şahverdi Arşivi

dan gayri, Türk inkilâpları yönünden tarifi, izahı istenmişti. İnkilâp kelimesinin diğer bazı yabancı dillerdeki karşılığı aranmıştı.

İşte, o gecenin tarihini taşıyan kurşun kalemiyle yazdığım bir not elimde. Bir sahifesine sadece soru işareti ile kaydedilen kalime şu: İstihale mi? Fakat iyice hatırlıyorum ki Atatürk istihale veya inkişafı inkilâplar için kabul etmiyordu. "Revolution" ve "Evolution" kelimelerinin lûgat mânası yanında bizim inkilâplarımızın izahlı bir tarifi olmalı idi.

Bu kanaat belirdiği vakit, Atatürk'ün aynen söylediklerini şöylece tespit etmiştim:

1 — İnkilâp mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir.

2 — Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır.

Bir çizgiden sonra not ettiğim kısımlar da şudur:

"Devlet hayatında inkilâp içtimaî vaziyetimiz de dahildir. (Laiklik) (Kanunu medenî) (Demokrasi)".

Kısa notlarım o gecenin konuşmaları üzerindeki fikirleri belirtmesi bakımından çok önemlidir. Öyle anlaşılıyor ki, Atatürk bu iki tarifi yaptıktan sonra, bilhassa devlet hayatındaki müesseseler üzerinde fazla durduğu için, bu son kelimeleri not halinde yazmayı ihmal etmemiştim. Atatürk için din mukaddestir ve ferdî imana bağlıdır.

Atatürk Devlet hayatında "en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseler" derken devletin din işleri ile meşgul olmamasını ve dinî hislerin, siyasî maksatlar için istismar edilmemesini daima söylemiş ve bu prensibi yeni Türkiye devletinin başlıca gayesi addetmiştir.

Devlet hayatı için yazıların sonunda kaydettiğim kelime "Demokrasi" dir. Yine hatırladığıma göre bunun üzerinde bilhassa durulmuş ve milletin olgunluğu meselesi, konuşanların endişesine vesile olmuştu. Bu konuda şu fikrin müdafaasını yapmıştım:

"Milleti bu sahada yetiştirmek için böyle bir müessesenin yani demokratik idare sisteminin varlığını tanıtmak gerekir. Meselâ kadınlara seçim ve seçilme hakkının kanunlarla tanınması sonunda, bu vazifenin

Levent Şahverdi Arşivi

ifası beklenebilir. Nazarî ve amelî bilgiler paralel yürütülmeli" diyordum. Bu meseledeki bilgi ve fikirlerim "Yurt bilgisi" derslerimin mevzularındandı. Demokratik memleketlerde kadınların seçim hakkı meselesini bu vesile ile tekrar Türk devlet ve fikir adamlarına hatırlatmak istiyordum. Demokrasi müessesesinin kurulması ve gelişmesi için kadın vatandaşların hak ve vazifelerindeki eşitlik meselesi elbetteki önemli bir yer işgal edecekti.

Atatürk "demokratik" idare sistemi için ideal addedilen prensiplerin inkılâplarımız içinde yer almasına taraftar olduğunu ifade etmişti. Kadın hakları için müdafaa ve delillerle konuşan Necip Ali Küçüka, demokratik idarede lüzumlu müesseseleri bir hukukçu gözü ile yapmıştı. Bu konuda itiraz ve aleyhinde bulunan kimse, o akşamki toplulukta bulunmamıştır. Çünkü bazen bu gibi mevzular açıldığı vakit, Atatürk müspet ve menfî tarafı tutanları karşılıklı konuşturmayı daima tercih ederdi.

4 Haziran 1933 akşamı konuşmalarda demokrasi idaresi için kadınlara seçim hakkının tanınması fikrinde herkes ittifak etmişti. Bundan başka "Demokrasi" üzerinde daha pek çok konuşuldu. Atatürk'ün o akşam umumî kanaati şu olmuştu: "Cumhuriyet rejimi demek demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır. Müsterih olunuz", demişti.

1930 - 1934 yılları arasında Atatürk'ün çevresinde bulunanlar zaman zaman kadınların seçim hakları üzerinde durmuşlardır. Fakat o yılların siyasî olayları bunu geciktirmekte idi. 1934 yılında bir gece Atatürk kendi kütüphanesinde Başbakan İsmet İnönü ile çeşitli konular üzerinde çalışıyordu. Bende bir kısmını dinlemiş, sonra özel kütüphaneme çekilmiştim. Bir müddet sonra her ikisi de oraya geldiler.

Atatürk bana: "İnönü'nün elini öp ve teşekkür et" dedi. Şaşırmıştım, sebebini sordum. Kadınlara Milletvekili seçimi için oy hakkını Hükümet T.B.M. Meclisine teklif edecek" dedi.

Bu kararın hiç beklemediğim bir anda oluşu, bana büyük bir heyecan ve sevinç vermişti.

Şimdi bu kanunun tutanaklarını tarihî bir belge olarak aynen okuyalım: (1) "Başbakan General İsmet İnönü (Malatya) — Yüce saylav-

(1) T.B.M. Devre IV, İç, 4, Cilt 25, 5.12.1934, 2 Celse, S. 82-83.

Levent Şahverdi Arşivi

lar, kadınların saylav seçmek ve saylav seçilmek hakkına sahip olmaları için yüce katınıza teklif sunuyoruz. Kadınlarımızın Türk tarihindeki haklı yerleri, erkeklerle beraber daima, memleketin ve milletin mukadderatı üzerinde söz ve tesir sahibi olmalarıdır. Türk kadını tarihte ne vakit haklı ve itibarlı yerini bulmuşsa, bunun mukadderatı üzerinde kendi tesirini gösterebilmişse, erkeklerle beraber karışık ve güç yurt işlerinde elele çalışabilmişse, işte o zaman, büyük Türk ulusu, kudreti ile, medeniyetiyle bütün dünyayı kaplamıştır. (Alkışlar)

Arkadaşlar, Türk kadının, hakkı olduğu yerden ayrılıp, bir süs gibi, memleket işine karışmaz bir varlık gibi bir köşeye konması Türk an'anesinin ve Türk anlayışının zıddı olan bir usuldur ki onun Türk memleketlerinde yerleşmesi asırlarca - elemlerinizi ve acılarınızı tekrar uyandırmayayım - geçirdiğimiz felâketlerin başlıcalarından ve esaslılarından birini teşkil eder.

Arkadaşlar, eski alışılmış darbımeselleri tekrar edecek değilim. Ulusumuzun bütün ihtiyaçlarını, içinden ve yakından görmüş ve yetişmiş adamlar olarak, inançla, söyleyebiliriz ki Türk kadınının geniş alanda ulus işlerine karışmasından istifade etmekteyiz, istifade edeceğiz. Yakın geleceklerde, Türk devletinin ve Türk ulusunun geniş kudretinin sırrı anlaşıldığı zaman, bunun başında, ilk günden beri Türk inkilâbının Türk kadınına verdiği haklar esaslı bir delil olarak ileri sürülecektir. (Alkışlar)

Bizim bugün yaptığımız bu teşebbüs, Büyük Millet Meclisinin ve Türk inkilâbının yıllardan beri güttüğü siyasetin tam bir yarımıdır.

İnkilâpçılar, yüce heyetiniz, bunu yurdun ve ulusun menfaati ve iyiliği namına anlayışlarımızın yeni bir belgesi olarak gösterip övünebiliriz. Ancak arkadaşlar, yeni teklifimizle, Türk kadınına bu hakkı bir lûtuf olarak veriyoruz kanaatinde asla değiliz ve kimse bu kanaatte olamaz. Bizim kanaatimiz, bizim an'anemiz, Türk kadını için böyle vazifelere girmek, esasen hakkı olduğu ve yanlış olarak, zulüm olarak, çoktan beri geri bırakıldığı merkezindedir. Diğer birçok memleketlerde nasıl olduğunu şimdi işah etmek istemem. Fakat bir memleketteki, yurdun her tarafı istilâya uğradığı zaman, kadınlar ateş altında erkeklerle beraber omuz omuza çalışırlar, memleketin geri kalan kısmını korumak ve beslemek için tarlanın kara toprağından yiyecek çıkarmaya çalışırlar, elbette bu mevcuriyetlerin yurdun her köşesinde ve her tabakasında söz söylemeye hakları vardır. (Sürekli alkışlar)

Levent Şahverdi Arşivi

Herhangi bir ülkede kadınlar bu kadar ağır imtihanlar geçirmişse, orada da kadınlar elbette bizim kanunen verdiğimiz haklara kavuşacaktır. Şart, evvelâ kadınların, bizim kadınlarımız gibi çetin imtihanlardan geçmiş ve bu çok çetin imtihanları göğüslemek için bileklerinde, akıllarında ve yüreklerinde kuvvet olduğunu ispat etmiş olmalarıdır.

Yüce arkadaşlar, Türk inkılâbını tarih anlatırken bunun bir kurtuluş olduğunu en başta söyleyecektir. Bu kurtuluş muhtelif safhaları içinde de, bilhassa kadınların kurtulmasını anacaktır. Bizim inkılâbımızın, bu memlekette görülen birçok ıslahat teşebbüslerinden en baş ayırmalarından biri, kadınlığa verdiğimiz mevki ve kadın haklarını tanımakta gösterdiğimiz isabettir. Türk inkılâbı denildiği vakit, bunun kadının kurtuluş inkılâbı olduğu beraber söylenecektir. Şimdi almakta olduğumuz teşebbüs, bu kurtuluş istikametinin tamamlanması, neticelenmesi ve en verimli bir hale getirilmesidir. Gelecek Büyük Millet Meclisinde kadın saylavlarla beraber çalışmak, Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan beri, bu memlekete getirdiği feyizlerin daha çok genişlemesini, daha ileri verimlerde bulunmasını temin edecektir, kanaatindeyiz. Temiz, duru kanaatimiz budur.

Arkadaşlar, bizim inkılâbımızı, gerek ona önderlik etmekte gerek onu feyizli ve verimli kılmakta, Atatürk en anlatıcı bir surette temsil etmektedir. Kadınları hakkından mahrum etmekle, yarı yarıya kötürüm bir hale gelen ulusumuzun üstünden bu bsakıyı kaldırması, Atatürk'ün başlıca hizmetleri arasında sayılacaktır. (Sürekli alkışlar)

Yüksek heyetinizin şimdi gösterdiği tezahürü Türk ulusunun ilerlemesi ve yükselmesi için çalışan yüce önderimiz Atatürk'ün gayretlerini, sevgi ve saygılarla karşıladığımızın esaslı ve yeni bir delili olarak alıyoruz.

Arkadaşlar, fevkalâde iyi işler başaran Büyük Meclis bütün umutlarına erişmiş bulunuyor. Memlekete ettiğiniz hizmetlerin en parlaklarından birini bugün, Teşkilâtı Esasiye Kanununun tadiliyle yapmış olacaksınız. Gelecek nesil, dördüncü Büyük Millet Meclisinin büyük işlerini anarken Türk kadınına bütün hakları vermek, kötü bir sistemin kendilerini karanlıkta bırakan usullerinden onları kurtarmak için gösterdiğiniz gayretleri daima şükranla, minnetle tekrar edecektir. Türk kadınının memlekete hizmetlerini ,onun kurtuluşunu tamamlamakla taçlamış oluyorsunuz.

Arkadaşlar, heyeti umumiyesini yüksek onayınıza lâyık görürseniz Türk ulusu içinde yeni bir devre açacak olan kanunun müzakeresine ge-

Levent Şahverdi Arşivi

çilecektir. Bu kanunun müzakeresi ile Türk kadınına memleketin şurasında burasında lâyık olduğu mevkii vermek için gösterilen tereddütleri zihinlerden silmiş olacaksınız. Türk kadını da Büyük Millet Meclisinde, memleketin mukadderatı hakkında söz söylemek, kanunların ve alınan tedbirlerin aile ve yurt için amelî ve faydalı olması hakkında kıymetli fikirlerini millete karşı ifade etmek fırsatını haklı olarak bulmuş olacaktır". (Sürekli alkışlar)

Maddeler üzerindeki müzakereler şöyle cereyan etmiştir:

Madde 2 — İntihabı mebusan kanununun 5, 11, 16, 23, 58 inci maddelerindeki 18 yaşını bitirenler kaydı 22 yaşını bitirenler şeklinde değiştirilmiş ve bu maddelerdeki (Zükûr) kaydı kaldırılarak yerine kadın, erkek konulmuştur.

Başkan — Maddeyi onay bulanlar... bulmayanlar... onay bulunmuştur.

Madde 3 — Rey verenlerden, rey verirken hüviyet ve şahsiyetleri belli olmayanların reyi kabul olunmaz.

Refik Şevket İnce (Manisa) — Bu madde eskiden yok mu imiş? Yeni mi ilâve etmişler ve niçin ilâve etmişler?

Celâl Nuri (Tekirdağ) — Bazı kadınlar kapalı geziyor, hüviyetlerinin bilinmesi lâzımdır. Eskiden kadınlar reye iştirak etmiyorlardı ki böyle bir mesele olsun.

Refik Koraltan (Konya) — Çok değerli başkanın her işte olduğu gibi bunda da olgun ve içten gelen dolgun sözlerinden sonra sizleri üzmek istemezdim. Fakat görülecek iş o kadar büyük ve o kadar evrensel ki, bunun üzerinde duygularımı birkaç kelime ile yüksek saylavlara sunmak istedim.

Büyük Türk ulusu,

Ne mutlu sana, dün senin olmayan, senden olmayan kötü adamlar, kötü idarelerin elinde söz varlığını ne söylüyor, ne de gösterebiliyordu. Yakından uzaktan sana bakanlar senin özünü görmeden bilmeden sana eksik gözle bakıyorlardı. Bugün senin özünü senin varlığını yine senin özünle acun uluslarına gösteren bir güç yetişti. O gücün, senin gücünün adını anarken, acunun sana gözleri kamaşarak baktığını görüyorum. Göğsüm sevinçle doluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Ulus Kurultayının saygıdeğer üyeleri,

Dün bir evin pırtısı gibi değeri küçültülen Türk kadını durmadan yürüyen, olgunlaşan büyük inkılâbın bu atıma girmesiyle yepyeni bir acuna giriyor. Türk kadınını acun tanır, erkekten hiçbir savaşta geri kalmamış onunla omuz omuza yürümüş, onunla tarlada beraber çalışmıştır. Ekin kaldırırken, ineğini sağarken, yavrusuna ninni söylerken dahi erkekten ayrılmayan Türk kadını ulus işlerinde de yüksek varlığını göstermiştir.

Baylar, şimdi onayımıza verilen bu kanunla Türk kadını değeri olan yeri alıyor (Alkışlar).

Büyük ulusun yüksek kurultayı, yüksek kurtarıcının önderliğinde vereceği kararla büyük inkılâbın değerli kıldığı büyük işlerden birisini daha yapmış olacaktır.

Baylar, sevinelim, övünelim, çünkü Türküz, çünkü Atatürkümüz vardır (şiddetli alkışlar). Ulus varolsun, Atatürk sağolsun (Alkışlar).

Sadri Maksudî (Şebin Karahisar) — Saygılı Türkler, kadınlara siyasi hak verilmesi münasebetiyle kürsüye gelmem sizin vereceğiniz reylere tesir etmek için değildir. Zaten bu kanunun lehine rey vereceğinize eminim. Kürsüye çıkmamın sebebi, bu münasebetle kadınların siyasî hakları hakkında bugün hukuk felsefesiyle uğraşan bilginlerin tebellür etmiş fikirlerini hülâsa etmektir.

Bu fikirlerin hulâsa edilmesinin faydalı olacağına kaniim. Baylar, kadınlara siyasî hak verilmesi meselesi öteden beri hukuk felsefesi ile uğraşan bilginler arasında mevzubahis olmuştur. Fikirleri çok işgal etmiş, uğraştırmıştır. Bu mesele kadınların zekâsı meselesi ile alâkadardır. Kadınların zekâsı erkek zekâsına müsavi midir, değil midir, meselesi meydana çıkınıştır. Bu mesele üzerinde âlimler tamamiyle bitaraf olarak müteaddit noktalarda tetkikat yapmışlar ve kadınların zekâsının tamamiyle erkek zekâsına müsavi olduğunu ispat etmilerdir ve bugün bunu ispat eden âlimlerin ileri sürdükleri deliller arasında hatırımda kalan birisini zikredeceğim.

Baylar en çetin ilimler riyazî ilimlerdir. Bütün ilimler arasından çetin olarak riyazî ilimler ileri sürülüyor. Riyazî ilimler sahasında temayüz etmiş olan şahıslar parmakla sayılacak kadar azdır. Baylar, iklidisler sırasında ismi zikredilecek olan sayfalardan biri kadındır. Kavaleski

Levent Şahverdi Arşivi

ismînde Ruslaşmış bir Türk kadını vardır. Bu kadın İsveç darülfünunlarından birinde riyaziyat profesörü idi. Baylar, meselenin ilmî tarafı böyle iken her memlekette kadınların zekâsından şüpheyi tazammun eden bir takım fikirler vardır.

Bu fikirler eski devirde bizim memlekette vardı, bugün kalmamıştır. Bu fikir şu idi. Kadınlar, gûya zekâ cihetinden erkeklerden dunmuş.

Baylar, bu mesele üzerinde uzun uzadıya tevakkuf etmeyeceğim. Fakat bir şey muhakkaktır: Herkes, bütün erkekler kendi analarının zekâsına, ferasetine, geniş görüşüne hayrandır. Kadınların ekserisi anadır. Buna göre bütün erkeklerin kadınların zekâsına, ferasetine inanmış oldukları ispat edilmiş demektir. Hiçbir erkek görmedim ki anasının ferasetine hayran olmasın? Onun için Baylar, kadınlar hakkındaki menfi hükümler, düşünmeksizin kabul edilmiş fikirlerdir. Hakikatte erkekler kadınların zekâsını itiraf etmektedirler.

Şimdi gelelim Baylar Türk tarihindeki kadınların rollerine: Başbakan gayet doğru olarak Türk tarihindeki Türk kadınlarının rolünden bahsettiler. Hakikaten baylar, her devirde Türk kadını daima siyasî hayata iştirak etmiştir. Bunun binbir delil iiçinde ancak üç tanesini zikredeceğim. Biri Araplar tarafından Buhara havalisi zaptedildiği zaman Buhara hanı "Tokdağ" reşit olmadığı için memleketi anası Hatun idare ediyordu.

Orhun âbidelerinde bahsedilen Kutluk'un zevcesi Bilge Han ve Gültekinin anası Bilge Hatun, Kutluk vefat ettikten sonra hükümet idaresine tesir icra etmişti.

Üçüncüsü: Onuncu asırda Çine gelen seyyahlardan birisi Uygur Hanlariyle siyasî mülâkatlarda bulunurken bu müzakereye Uygur Hanın Hatunu da iştirak etmiştir. Kadınların siyasete iştiraki Türklerde bir an'anedir.

Fiilen Avrupa'da bugün bu hakları vermiş memleketler var mıdır? Evet üç milyon nüfusu olan Finlândiya, bu küçük memlekette kadınlar siyasî hakkı 30 seneden beri haizdirler. Finlândiya'da amele lehinde, çocukluk, kadınlık lehinde çıkan kanunların ekserisi kadın mebusların teşebbüsü veya onların tesiriyle olmuştur. Finlandiya kadınların siyasî hakka iştirakinden çok memnundur. Bundan sonra İngiltere'de, Amerika'nın birçok yerlerinde kadınların siyasî hukukunnu tanınmış olduğunu görüyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Rusya'da parlamento yoktur, kongrelere kadınlar da iştirak etmektedirler.

Ancak, bugün demokrasi rejiminden farklı rejimler tesis etmekte olan memleketlerde kadınlar siyasî haklardan mahrum edilmişlerdir. Kadınlara siyasî hakların verilmesi, Türkiye'nin demokratik yolunda inkişafının tabiî bir neticesidir. Ben bunun çok hayırlı bir teşebbüs olduğuna kaniim. Türk zekâsına, Türk kadınının zekâsını nda katılması, eklenmesi çok hayırlı neticeler verecektir. Onun için hükümeti tebrik etmekle, sizin de rey vereceğinize emin olduğum için, sizleri tebrik etmekle iktifa ediyorum (Alkışlar.)

İsmail Mehmet (Sivas) — Baylar senelerden beri hizmet ettiğimiz padişahlardan biz bu hakkı isteseydik Türk köylüsü, Türk kadını mebusluk hakkı isteseydi mükâfat olarak bizi ya ipe çekerdi ya denize atardı.

Şunu cümleye söylemek isterim ki Türk kadınları Türk köylüleri, sizin saadet yollarınız açıktır ve açılmıştır. Çünkü başımızda Atatürk'ü müz, Başbakanımız vardır (Alkışlar).

Refik Şevket İnce (Manisa) — Arkadaşlar, yaradılışı, yaşayışı, mevcudiyeti kendi milletdaşları arasında, vatandaşları arasında hak birliği esasına dayanan Türk Teşkilâtı Esasiyesinde bir gedik vardı. Bugün esasını kabul ettiğimiz birliğin yalnız gedik olan bir noktasını ikmâl etmiş olmakla, milletin işlerine senelerden beri muvaffakiyetle ve katiyetle ve daima yürüyerek saadetle muvaffak olan Halk Fırkası bu vazifeyi dahi temin etmek faziletini göstermiş olmakla tarihin en parlak sayfalarına bir yaprak daha ilâve etmiş oluyor. (Alkışlar)

Başkanımız, kadınlara bu hakkın verilmiş olduğunu ifade etmenin doğru olmadığını, bilâkis zaten mevcut olan bir hakkın bir şekil halinde tesbit edilmiş olduğunu söylemekle çok doğru yaptı. Nasıl doğru olmasın ki mefkûresi doğduğu andan itibaren erkekle ilerleyen büyüdükçe içtimaî vazifesi bazı safhalarda erkeğe tefevvuk eden, tarlasında ekici ve biçici, çocuğuna abkısı, erkeğine yardımcı olan Türk kadınının, en ağır yükü taşımak ve en büyük harblere iştirak etmek suretiyle uzun zamandan beri vatanperverliğini ve Türk kadınının kandınlık mefhumunu ispat ve icra etmiştir. Kendilerini tebcilden başka elimizden bir şey gelmez. Bu kanun müzakere edilirken dünyada duyulması icabeden saadetin en yükseğini duyuyorum. Gözümüzün önünde Cumhuriyet devrinin bütün terakki hamlelerini yaparken kendilerini hayatlarımıza iştirak ettiğimiz kadınların, muallimlikte, hâkimlikte, harb ve darpte bizden geri kalma-

Levent Şahverdi Arşivi

dıklarını görmekle ne kadar isabetli kararlar verdiğimizi cihana karşı göstermiş olduk. Bu kanunla çalışma hudutları evden, tarladan, dairelerden, mahdut belediye dairelerinden aşarak bütün Türkiye'ye şâmil olmak üzere tevessü eden Türk kadınlarının omuzlarına aldıkları yük dada çok ağırlaşmıştır. Bu siyasî yükün ağırlığını kaldıracak kadar kabiliyetli ve faziletli olan Türk hanımlarının bu saygıdan, yüksek kabiliyetlerinden, milletin bu siyasî sahada dahi istifade edeceğini düşünmek ve onların bu cihazlarda dahi faideli olmalarını temenni etmek elbette çok iyi olur. Onun içindir ki, bilhassa âmme hukukuna taallûk eden bir hakkın şimdiye kadar açık kalmış olan bir gediğini kapatmak yolunda bize verilen, daima arkasından gitmekle bütün milletin reha ve saadet bulduğu Atatürk'ün büyük direktifi ve onları takip ve tatbik edenlerin çalışmaları, kendilerine karşı gösterilen saygıları arttırmakla beraber kadınlara karşı zaten mevcut saygı ve sevgimizi dahi artırmıştır." (Alkışlar)

Malatya mebusu General İsmet İnönü ve 191 arkadaşının Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 10 ve 11 inci maddeleri ile intihab-ı mebusan kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bir madde eklenmesi hakkındaki kanun teklifleri ve teşkilâtı esasiye encümeni mazbatası:

Yüksek Başkanlığa, 4.12.1934

Teşkilâtı Esasiye Kanununun 10 ve 11 inci amddesinin değiştirilmesiyle Türk kadınına da mebus seçmek ve mebusluğa seçilmek hakkı verilmiş olduğundan intihabı mebusan kanununun buna müteallik maddelerinde (Zükûr) kaydının kaldırılması icabetmiş ve kadınlara hakkı intihap verilince mebus sayısına esas olan nüfusun muhafazası muvafık görülmiyerek o da nüfus miktarının bir misli tezayüdü nezarı dikkate alınmak suretiyle değiştirilmiştir;

Bundan başka bazı yerlerde kadınların şahsiyetleri belli olmıyacak bir tarzda giyindikleri gözönüne alınmış ve her vatandaşın reyini kullanırken hüviyet ve şahsiyetinin bilinmesi, intihabın düzgünlüğü ve dürüstlüğü için lüzumlu görülmüş olduğundan kanun lâyihasına 3 üncü madde ilâve edilmiştir. Nitekim aynı düşünce ile ceza muhakemeleri usulü kanununun 61 inci maddesi mahkemeye şahadete gelen bir kimsenin hüviyet ve şahsiyetinin tespiti noktasından hâkime vâsi selâhiyet vermiştir.

Teklif:

Madde 1 — Teşkilâtı Esasiye Kanununun 10 uncu maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir:

Levent Şahverdi Arşivi

22 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir.

Madde 2 — Teşkilâtı Esasiyenin 11 inci maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir.

30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir.

Esbabı mucibe lâyıhası. (Gerekçe)

Türk tarihinin her sahasında ve her safhasında erkeği ile yanyana her fedakârlığı yapan ulus ve yurt işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan ulusun, yurdun felâket ve saadetlerine aynı hisle iştirak eden büyük kalpli ve yüksek erdemli Türk kadını müşterek eseri olan bu Cumhuriyette elbette ve elbette kendi evinin, kendi beldesinin işlerinde olduğu gibi, teşriî işlerde de temiz ve ciddî mevkiini alacaktı. İstibdat ve cehalet devirlerinden arta kalan kötü ve sakat zihniyetleri sakil ve sakim düşüncelerin Cumhuriyet ve inkilâbın temiz ve erdemli muhitinde yer yoktur. İşte bu düşüncelerle yüksek Türk kadınına mebus seçmek ve mebus seçilmek yolnuda da erkeği yanında mevkiini vermeyi ve bu suretle yurdunun bütün işlerinde onun temiz duygulu çalışmalarından istifade etmeyi temin etmek için bu kanun teklif edilmiştir.

İntihâbı mebusan kanununun bazı maddelerinin değişmesine ve kanuna bir madde ilâvesine dair kanun.

Madde 1 — İntihabı mebusan kanununun muaddel ikinci maddesi aşağıda olduğu gibi değiştirilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin üyeleri Türkiye Devleti halkından her kırk bin nüfusta bir kişi olmak üzere seçilir. Bir intihap dairesinin nüfusu kırk binden aşağı olsa dahi herhalde bir mebus seçmeye hakkı olacağı gibi, nüfusun kırk binden yukarısı için aşağıdaki gibi muamele yapılır:

Elli beş bine kadar bir, elli beş bin birden 95 bine kadar iki, 95 bin birden 135 bine kadar üç, 135 bin birden 175 bine kadar dört mebus seçilecek ve bu miktardan ziyadesi bu yolda arttırılacaktır.

Madde 2 — İntihabı mebusan kanununun 5, 11, 16, 28, 58 inci maddelerindeki 18 yaşını bitirenler kaydı 22 yaşını bitirenler şeklinde değiştirilmiş ve bu maddelerdeki (zükûr) kaydı kaldırılarak yerine kadın, erkek konulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Madde 3 — Rey verenlerden, rey verirken hüviyet ve şahsiyetleri belli olmayanların reyi kabul olunmaz.

Madde 4 — Bu kanun hükümleri neşri tarihinden başlar.

Madde 5 — Bu kanunun icrasına icra vekilleri heyeti memurdur.

Yukarıdaki maddelerin akbulünü dileriz.

Malatya
İsmet İnönü

Adana
Ali Münif
Damar Arık
Ömer Resul
Hilmi

Afyon Karahisar
İzzet Akosman
Cemal Akçın
İzzet Ulvi
Haydar Çerçel
Dr. Ziya Nuri
Ali

Aksaray
Rıza Nisari
Yaşar Özay
Besim Atalay

Amasya
Nafiz
Esat
İsmail Hakkı

Ankara
Rasim Seratar
Hasan Yakup
Muslihiddin Abdullah
Eşref
Şakir

Antalya
Rasih Kaplan
Numan
Dr. Nazifi Şerif
Haydar

Artvin
Asım Us

Aydın
Abidin Özmen
Tahsin San
Adnan
Fuat Şahin

Balıkesir
Kâzım Özalp
Mehmet Cavit
Enver
Hacim Muhittin
Vasfi Mehmet
Muzaffer
İbrahim Yürük
Pertev Etçi
İsmail Hakkı

Bayazıt
Halit Bayrak
İhsan

Bilecik
Hayrettin

Bolu
Cevat Abbas
İsmail Hakkı Uzmay
Dr. Emin C. Suda
Şükrü Gülez
Hasan Cemil Çambel
Falih Rıfkı Atay

Burdur
Mustafa Şeref Özkan

Bursa
Dr. Rasim Ferit Talay
Dr. Refik
Dr. Galip
Esat Sagay
Rüştü Egel
Refet
Mustafa Fehmi
Asaf

Cebelibereket
Naci Eldeniz
H. Basri Gürbüz
İbrahim

Çanakkale
Osman Niyazi
Şükrü
Ahmet Cevat
Ziya Gevher

Çankırı
Rifat Mucre
Ziya Esen

Çorum
Bekir Karamemet
Nabi Rıza
Dr. Mustafa
Münir
İsmet
Kemal

Denizli
Dr. Kâzım
M. Müfid Kansu
Necip Ali Küçüka
Yusuf Başay
Emin Aslan
Haydar Rüştü

Diyarbakır
Kâzım Sevüktekin
Zeki Mesut Alsan
Zülfü
Zekaî Apaydın

Edirne
Şakir

Levent Şahverdi Arşivi

Faik Kaltakkıran
Hasan Hayri
Şeref

Elâziz
Fazıl Ahmet
Ahmet Saffet
Tahsin Berk
Fuat Ciyiltepe
Fuat Ziya

Erzincan
Aziz Samih
Abdülhak Fırat
Saffet

Erzurum
Nafiz Dumlu
Dr. Ahmet Fikri
Aziz Akyürek
Dr. Hakkı Şinasi
Naki Kansu
Asım Araslı

Eskişehir
Cafer
Emin Sazak
Ali Ahmet
Yusuf Ziya

Gaziantep
Şahin Reşit
Nuri

Giresun
Münir
A. Şevket
İhsan
Kâzım Akay

Gümüşhane
Edip Servet
Şevket
Hasan Fehmi

Hakkâri
İbrahim Arvon

İçel
Emin
Hakkı

Isparta
İbrahim Demiralay
Mükerrem Ünsal
K. Turan Ünal
Hüseyin Hüsnü

İstanbul
Ahmet Hamdi
Alaettin Cemil
Ali
Ali Rana
Hamdi Mustafa
Hasan Vasıf
Hayrullah
Mitat
Sadettin Rıza
Salah Cimcoz
Yaşar
Ziyaettin Karamursal

İzmir
Halil
Kamil Dursun
General Kâzım İnanç
Kitapçı Hüsnü
Mehmet Saadettin
Mustafa Rahmi

Kars
Ömer Kâmil
Muhittin
Baha Tali
Faik
Mehmet Nazif

Kastamonu
Halil
Refik
Velet

Kayseri
Sait Azmi
A. Hilmi Kolaç
Ahmet Tevfik
Osman Coşkun
Reşit

Kırklareli
Dr. Fuat
M. Nahit Güven
Şevket

Kırşehir
Serdar Ahmet
Hazım Börekçi
Müfid Özder

Kocaeli
Salâh Yargı
Ragıp Akçe
İbrahim Süreyya
Ali
Kemalettin
Sırrı

Konya
G. A. Fuat Cebesoy
Kâzım
Mustafa Eke
Mustafa Lütfi
M. Onat
Refik Koraltan
Hamdi Dikmen
Ali Muzaffer

Kütahya
Recep Peker
Naşit Uluğ
Hakkı
İbrahim
Mehmet
Muhlis Erkmen
Ömer Davut

Malatya
Muttalip Alper
Talât Haşim
Dr. Hilmi

Manisa
Refik Şevket İnce
Osman
Dr. Saim
Kâni
M. Turgut
Hikmet
Tahir

Maraş
Abdülkadir
Mehmet
Nuri

Mardin
Riza Erten

Levent Şahverdi Arşivi

Abdürrezzak
İrfan Ferit

Mersin
Süleyman Fikri
A. Hamdi

Muğla
Şükrü Kaya
Yunus Nadi
Dr. Hüseyin Avni
Nuri Tuna

Muş
Hasan Reşid Tankut
Hakkı Kılıç

Niğde
Faik
Halit
Ahmet Vefik

Ordu
İsmail Çamaş
H. Yalman
A. Şevket
Ahmet İhsan Tokgöz
Ali Canib

Rize
Atıf
Ali
Fuat Bulca

Akif
Esat

Samsun
Etem
Dr. Asım
Ruşeni Özbay
Mehmet Yunus
Zühtü

Sinop
İbrahim Alaettin
Yusuf Kemal Tengirşek
Hulusi

Sivas
Rasim
Remzi Çiner
İsmail Mehmet
Necmettin Sadık
Şemsettin
Ziyaettin

Şebin Karahisar
Vasfi Raşid Seviğ
İsmail
Sadri Maksudi

Tekirdağ
Cemil
Celâl Nuri
M. Faik
Mahmut Rasim

Tokat
Hüsnü
Süreyya Tevfik
Resai
Nâzım

Trabzon
Daniş
Raif
Fatin
Halil Nihad
Hasan Şaka
Hamdi Ülkemen

Urfa
Mehmet Emin
Refet
Behçet Günay

Van
Hakkı
Münip

Yozgat
Sungur
Ahmet Cevdet
Söleyman Sırrı Öziç

Zonguldak
Esat
Halil
Hasan
Ragıb
Rifat Vardar

Teşkilâtı Esasiye Encümeni Mazbatası

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına,

Teşkilâtı Esasiye Kanununun 10 ve 11 inci maddelerini değiştirici kanun teklifi encümenimize verildiğinden büyük özen ile okundu.

Teşkilâtı Esasiyenin 102 nci maddesine göre bu kanunun değiştirilmesi, meclisin mürettep üyelerinin üçte birinden arttığı tarafından teklif edilmek gerekir. Bu teklif ise 192 üye tarafından verildiğinden müzakere edilmiştir.

Teklifin genel müzakeresinde değişikliğin ulus ve ulusun en başlı ayırtsanlarından biri olan değişimciliğin parlayışı olmak üzere görüldü.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurtuluş günlerinden beri kadın ve erkeklerin siyasal haklar bakımından hiçbir ayırdımı olmadığı kamumuzun onay bulduğumuz bir gerçekliktir. Kaldı ki ulusal savaşta Türk kadını boynunun borcundan ötesini de yapmıştır.

Kadın evde, analıkta bütün işlerini gördükten başka okullara girdi. Yazdı okudu, öğrendi ve muallim olup öğretti. Gözü açıldı. Ulus ve belediye işlerine karıştı; hâkim bile oldu. Kadın bu yönlerde gereği gibi olduğunu gösterdi. Ulus bundan faydalandı, öğünç duydu.

Saylav seçmemesi ve saylav olmaması bir eksiklik görülüyordu.

Şimdi bu onurlu işi görmesinin kurunu gelmiştir. Eski maddede mebus seçmek yaşı 18 iken bu lâyıhada 22 yaşını bitiren diye gösterilmiştir.

İşte bunun için encümen bu lâyıhayı uygun bulmuş ve genel heyete sunmuştur.

B.M.M. Teşkilatı
Esasiye Encümeni

Reisliği		Kâtip
Muğla	Tekirdağ	Artvin
Yunus Nadi	Celâl Nuri	Asım Us
Balıkesir	Konya	Sinop
Hacim Muhittin	Ali Fuat Cebesoy	Yusuf Kemal Tengirşek
Tokat	Urfa	Aydın
Recai	Mehmet Emin	Tahsin

Denizli	Kırklareli
Necip Ali	Dr. Fuat

T. B. M. M. Teşkilâtı Esasiye Encümeni mazbatası

Teşkilâtı Esasiye Encümeni
Karar No. 3 Esas No. 2/131

Türkiye Büyük Millet Meclisin Yüksek Başkanlığına

İntihabı mebusan kanununun bazı maddelerinin değişmesine ve kanuna bir madde katılmasına dair 192 mebus tarafından verilen kanun teklifi encümenimize gönderilmekle okundu:

Levent Şahverdi Arşivi

Encümenimiz bundan önce Teşkilâtı Esasiye Kanununun 10 ve 11 inci maddelerini değiştirici teklifi onay bulduğundan intihap kanununu da ona uydurmaya gerekli görmüştür.

Bu kanun teklifi onay bulunduğundan genel heyete sunulur.

Teş. Es. En. Reisi B. M. M. Kâtip

Yunus Nadi (Muğla) Celâl Nuri (Tekirdağ) Asım Us (Artvin)

O zaman Anayasamızdaki bu husus için olan maddeler şöyle idi:

Madde 9 — Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunu mahsusuna tevfikan millet tarafından müntehap mebuslardan müteşekkildir.

Madde 10 — On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizidir.

Madde 11 — Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebus intihap edilmek salâhiyetini haizdir.

Burada müdafaa ettiğim fikir şu idi: kanunda sadece her erkek Türk yerine, her Türk tâbirinin konulması. Nihayet 11.XII.1934 tarihinde Teşkilât-ı Esasiyenin bu mesele ile ilgili maddelerinde ve 1293 tarihli "İntihabı Mebusan Kanununun" 2-6-11-16-23 ve 58. maddelerinde "erkek" kelimesi yanına "kadın" da ilâve edilmiştir. İki dereceli bir sistemle tatbik edilen bu seçim kanununda, seçmek hakkı 18 yaşından 22 yaşına çıkarılmıştır.

Bu kanunun kabulünden T. B. M. Meclisindeki durum:

Üye sayısı	317
Oya katılanlar	258
Oynaylayanlar	258
Oya Katılmayanlar	53
Boş	6

Levent Şahverdi Arşivi

T.B.M. Meclisinin bu tasvibi Ankara'da Türk kadınlarının tezahürat yapmasına ve Meclise toplu olarak gidip teşekkür etmesine vesile oldu (1).

Bu kanuna göre ilk milletvekili seçimi Şubat 1935'te yapıldı. Ankara'da 40.860 seçmenden 37.542 kadın ve erkek vatandaş, ikinci seçmenlere oy vermiştir.

(1 Mart 1935 Devre: V, İçtima 1, Celse: 4. And içen kadın üyeler)

Mebrure Gönenç (1900)	**Afyon Karahisar**	Amerikan Kız Koleji
Hatı (Satı) Çırpan (1890)	**Ankara**	Hususi, çiftçi
Türkân Baştuğ (1900)	**Antalya**	Üniversite, Felsefe Şub.
Sabiha Gökçül (Erbay) (1900)	**Balıkesir**	Yüksek Öğ. Ok. Edebiyat.
Şekibe İnsel (1886)	**Bursa**	Orta, çiftçilik
Huriye Öniz (1887)	**Diyarbakır**	Londra Üniv. Öğretmen
Dr. Fatma Memik (1903)	**Edirne**	Tıp Fakültesi.
Nakiye Elgün (1882)	**Erzurum**	Kız Muallim mektebi.
Fakihe Öymen (1900)	**İstanbul**	Üniversite, Edeb. Fak.
Benal - Nevzad (1903) (İştar - Arıman)	**İzmir**	Sorbonne Üniv. Edeb. Fak.
Ferruh Güpgüp (1891)	**Kayseri**	Hususi
Bahire Bediz (1897) (Morova - Aydilek)	**Konya**	Orta
Mihri Pektaş (1895)	**Malatya**	Amerikan Kız Koleji, Öğ.
Meliha Ulaş (1901)	**Samsun**	Üniversite, Edeb. Fak.
Esma Nayman (1899)	**Seyhan**	Lise, Öğretmen
Sabiha Görkey (1888)	**Sivas**	Üniversite, Matematik Öğ.
Seniha Hızal (1897)	**Tokat**	Fen Fakültesi, Öğretmen
Hatice Özgener (1865)	**Çankırı**	Rüştiye

(1) 6.XII.1934'te yapılacak toplantı için gazetelere gönderilen yazı.

Ankara Kadınlarına:

İşittiniz; dün Türkiye Büyük Millet Meclisi Türk kadınlığını tarihçe, dünyaca tanınmış faziletlerini ulusal fedakârlıklarını takdir etti. Onların da erkek yurttaşları gibi devlet idaresinde söz sahibi olduklarını kanunla kabul etti.

Türk Kadınları, faziletlerini, yurt için ileri fedakârlıklarının kanunla teyit edilmiş olmasını kıvançla karşılamışlardır.

Bu isabetli karardan sonra, Türk kadınlığının yalnız Türk cemaatine değil bütün medeni âlem kadınlığına göstereceği örnek hakkındaki azimlerimizi B. M. Meclisine, dolayısıyle ulusumuza bildirmek üzere konuşmak için bugün saat birde Ankara Halk evinde toplanmanızı dileriz.

Ankara Kız Lisesi
Muallimleri

Gazetelerde çıkan bu ilândan sonra Halkevinde toplandık. Konuşmalar yapıldı ve T.B.M. Meclisine teşekkür için toplu olarak gidildi.

Levent Şahverdi Arşivi

B.M. Meclisine 18 kadın milletvekili olarak girmiş oldu (1 Mart 1935).

1935'ten itibaren Partemento hayatında kadın milletvekili adedi:

İstatistik cetvelinde görüleceği gibi kanunun ilk çıktığı devreler, tek parti ve iki dereceli sisteme göre Parlâmentoda kadın üye adedi % 4,5 iken bu nispet gittikçe azalmıştır. 1946'da tek dereceli sistemin kabulünden sonra ise, kadın üye adedi daha da azalmıştır. 1961 Anayasası ile Cumhuriyet Senatosu kurulmuştur. Ancak kadın üye adedi de azalmıştır.

1961 Anayasasında Cumhuriyet Senatosu için maddeler şöyledir:

a) Kuruluş:

Madde 70. — Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüzelli üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen onbeş üyeden kuruludur.

13 Aralık 1961 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik komitesi başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tabi oldukları hükümlere tabidirler. Ancak, haklarında, bu Anayasanın 73'üncü maddesinin 1'inci ve 2'inci fıkraları ve 10'uncu geçici maddesinin 1'inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.

b) Cumhuriyet Senatosuna Üye Seçme Hakkı

Madde 71. — Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarla oy kullanır.

c) Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine Seçilme Yeterliği

Madde 72. — Kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir.

Cumhurbaşkanı'nca seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir.

Levent Şahverdi Arşivi

d) Cumhuriyet Senatosu Üyeliğinin Süresi

Madde 73. — (1254). Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.

Cumhuriyet Senatosunu genel oyla ve Cumhurbaşkanı'nca seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir.

Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı yıla rastlayan yenileme seçimleri Millet Meclisi genel seçimleriyle birlikte ve rastlamayanları ise genel seçimlerden sonra gelen ikinci yılda, genel seçimler için kanunun belirttiği ayda yapılır.

74'üncü maddeye göre seçimlerin geriye bırakılması yahut 69'uncu veya 108'inci maddeye göre seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hallerinde, Cumhuriyet Senatosunun yenileme seçimleri de Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılmak üzere geriye bırakılmış veya öne alınmış olur. Bundan sonraki Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri 3'üncü fıkra hükümlerine göre yapılır.

Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde herhangi bir sebeple boşalma olursa, Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer.

Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.

Her devrede kadın üye adedinin azalma nedenlerini eleştirmek ilgi çekici ise de, meslek hayatında devamlı ilerleme ve gelişme olanakları elde eden kadınlarımızın siyasî ödeve rağbet etmemeleri sanırım ki başta gelen sebeplerdendir. Ümit edilir ki bundan sonra siyasî partilerimiz ve aydın kadınlarımız bu göreve gereği gibi önem versinler. Çünkü yeni kanunlarımızda kadınlarımızın da fikirleri ve çalışmaları faydalı sonuçlar verir.

1935'te seçilen kadın milletvekillerinin çoğu eğitim ailesine mensup olup, okul müdür ve idarecileriyle öğretmenlerdi. Fakat bunlar arasında hekim bulunduğu gibi, doğrudan doğruya üretici durumda olan ve köy muhtarlığı yapmış kadınlarımız da vardı. İlk kadın milletvekillerinin parlâmento hayatına katılmaları ile Türk kadını, Atatürk devrinde siyasî haklarını kazanarak dünya kadınları arasında ileri bir duruma sahip olmuşlardır. Böylece en tutucu bir zihniyetten kurtulabilen Türk kadını

Levent Şahverdi Arşivi

hemen hemen bütün hak ve yetkileri elde etmekle İslâm âlemine ve dünya kadınlığına iyi bir örnek olmuştur. Nitekim Nisan 1935'de İstanbul'da toplanan Milletlerarası Kadınlar Alyansının kongresinden sonra, Türk Kadınlar Birliği, bütün kanunî haklarına sahip olmuş ve idealine ulaşmış olduğunu kabul ederek derneği feshetmişlerdir. Bu suretle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları siyasî hak bakımından kanun karşısında eşit bir duruma girmiştir. Bunu o zamanki Parlâmento üyelerinin iyi anlayışlarına ve hükûmet adamlarımızın başarısına ve Atatürk'ün devrimci ve ileri görüşlü fikirlerine borçluyuz.

Atatürk'ün ölümünden sonra siyasî hakların kullanılmasını kanunlarımızda inceleyecek olursak şu safhaları tespit ederiz: 1942'de seçim kanunundaki esas şöyledir: 40.000 kişi için bir milletvekili birinci ve ikinci seçmen olabilmek için ise, Türk olmak, 22 yaşını bitirmiş olmak, kayıtları vardır.

1945 Anayasamızda ise:

Madde 10 — Milletvekili seçmek, 20 yaşını bitiren kadın ve erkek her Türk'ün hakkıdır.

Madde 11 — 30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk milletvekili seçilebilir denilmektedir. Aynı zamanda bu devrede çok partili hayata girilmiştir.

1946'daki seçim kanununda en esaslı değişiklik, tek dereceli seçim sisteminin kabulüdür. Bundan sonra 1950 seçim kanunu ile de tamamen demokratik esaslara uygun olarak tek dereceli gizli oy, açık tasnif ve çoğunluk sistemine dayanan yöntemle siyasî hayatımızda yenilikler olmuştur. Ancak kadın milletvekili adedi her devrede maalesef azalmıştır. Fakat bununla beraber çok partili sistemimizde kadınlar oy verme ve milletvekili seçilme durumunda oldukları için, siyasî hayat ve devlet idaresi ile yakından ilgilidirler. 1961 Anayasası da aynı haklarımızı tanımıştır. Böylece Meclis ve Senatoda kadın üyeler bulunmaktadır. Fakat adet itibarile 1935'e göre çok azdır. T.B.M. Meclisini teşkil eden Millet Meclisi Cumhuriyet Senatosu üye seçimi "her Türk" deyimi konularak kadın ve erkek yerini almıştır. (Madde 68 ve 71). Bu itibarla bugün Türkiye Cumhuriyetinde kadın vatandaşlar erkeklerle eşit hakka sahiptirler. Kadınlarımız öğrenim durumuna ve kabiliyetlerine göre her meslekte vazife görmektedirler. Siyasî hakların iyi kullanılması ise, okuma ve yazmanın eğitimin yayılması ve yükselmesiyle olacağına şüphe yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü, kazanılan hakkın devam ettirilebilmesi şarttır. Bu itibarla biz Türk kadınları, siyasî haklarımızın önemine inanıyoruz.

Nüfus ve Seçimlerden bazı rakamlar:

Türkiye'de 1960 nüfus sayımına göre 27.754.820 kişi vardır. Bunlardan 14.163.888 i erkek, 13.590,932 si kadındır.

Bu rakamlara göre kadın nüfusu erkekten azdır. Şimdi istatistik bilgilerden şu mesele üzerinde duralım.

Seçimlerde kadınların oy kullanma nispetleri, meselâ 1955 nüfus sayımında 24.064.763 olan toplamda 12.233.421 i erkek, 11.831.342 si kadındır.

1953'te milletvekili seçimlerinde seçmen adedi 10.287.735 olarak tespit edilmiştir. Bunlardan 4.921,711 i erkek % 47,84, 5.366,024 % 52,16 sı kadın seçmendir.

1953 seçimlerinde rey kullananların toplamı 9.092.538 dir. Kadınlar (% 52,15) ile 4.741.304 kişidir, erkekler ise (% 47,85) 4.351.234'tür.

Seçimlerde kadın seçmenlerin oy kullanma oranlarının fazla olduğu görülüyor.

Kadın Hakları üzerinde konferans ve bazı yazılarımdan:

SEÇİM HAKLARIMIZ

3 Nisan 1930 Perşembe, saat 16.30 da Türkocağında konferans

"Yüksek huzurunuzda bahse cüret edeceğim konu Seçim (intihap) meselesidir.

Bu konuya ilişkimin ve onunla uğraşımın iki nedeni vardır:

1 — Bir Türk vatandaşı olarak seçim hakkının, cinsiyet ayırımı gözetilmeden herkese tanınmasını istiyorum.

2 — "Musiki Muallim Mektebinde" Yurt Bilgisi dersini bu yıl okutmaya başladım. Bu dersin programında, seçim konusu yer almaktadır.

Seçim hakkında söyleyeceklerimin açıklamasına yardımcı olmak için, daha önce temel görülebilen bazı noktaları kısaca hatırlatacağım.

Levent Şahverdi Arşivi

Bilindiği gibi demokraside üç yönetim yani hükûmet biçimi vardır:

1 — Doğrudan hükûmet, 2 — Yarı doğrudan hükümet, 3 — Temsilî hükümet.

1 — Doğrudan hükümet: Bunda vatandaşların hepsi birden devletin çeşitli görevlerini kendileri yerine getirerek doğrudan doğruya ulusal egemenliği gösterirler. Doğrudan hükümet, geçmişin bir anısı olarak kalmıştır. Geçmişte dahi bu hükümet şekli demokrasinin bütün kurallarına göre uygulanmış değildir. Bu hükümet sistemi zamanımızda hemen her yerde terk olunmuştur. Yalnız İsviçre'nin bazı küçük kantonlarında vardır. Bu küçük kantonlarda seçilmiş Meclis yoktur. Her yıl vatandaşlar, belirli zamanda, hava güzelse açıkta bir meydanlıkta veya bir çayırlıkta; hava güzel değilse kapalı bir yerde toplanırlar ve doğrudan doğruya bölgesel hükümetin idaresini ellerine alırlar. Bu toplantıya Memleket Meclisi yahut Millî Meclis adı verilir. Gündelik işler bu Meclis tarafından seçilen memurlara bırakılır. Bunların başında bir çeşit cumhurbaşkanı demek olan bir kanton başkanı vardır. Görülüyor ki, bu küçük kantonlarda her vatandaş aynı zamanda milletvekilidir. Memleket Meclisine memleket reisi riyaset eder. Bu mecliste vatandaşlar halkın yararına bütün işleri düzenler; bütçeyi ve kanunları onaylarlar, çeşitli hükümet memurlarını seçerler.

Kanton başkanının çağrısı üzerine olağanüstü toplantılar da olur. Meclisin açılması, kapanması, hattâ mecliste oturulması, birtakım eski ve dinî törelere göredir. Bu meclislerin niteliği incelenecek olursa, görülür ki, bunlar sade ve ilkel kuruluşlardır; ancak ahalisi az olan küçük bir bölgede olabilir. Büyük ve ahalisi çok olan memleketlerde bu şekil idare uygulanamaz.

Bundan başka bugün devlet hizmetleri o kadar çok ve güçtür ki, bu görevlerin toplanacak vatandaşlar tarafından yapılması, doğrudan doğruya hükümet sistemi, demokrasi prensibine en doğal görünmekle beraber, sistem ve ilerlemiş toplumlarda uygulanamaz.

2 — Yarı doğrudan hükümet: Millet, bir mümessiller heyeti kurar. Fakat, en önemli meseleler hakkında son kararın verilmesini kendine bırakır. Buna yarı doğrudan hükümet denir ve doğrudan hükümet ile temsilî hükümet arasında bir sistemdir. Denilebilir ki, geleceğin uygulamaya hazırladığı sistem, budur. Bugün demokrat memleketlerde, bu hükümet şekli için olumlu bir takım fikir akımları başlamıştır. İsviçre ve Amerika'nın birleşmiş hükümetlerinden bazıları bu idare usulünü ka-

Levent Şahverdi Arşivi

bu etmişlerdir. 1914-18 savaşından sonra, bu sistemin uygulanması genişlemiştir. Yarı doğrudan hükümet sisteminin Referandumu yani halkın tasdik hakkı ve veto, yani red hakkı ve halkın teşebbüs hakkı esaslarını gösteren çeşitli uygulamalar vardır. Bunlar birbirine girgindir. Bu sistemde gözönünde bulundurulacak en önemli nokta, milletin siyasal ve sosyal eğitim ve ilerleme derecesidir.

3 — Temsilî hükümet: Biliyoruz ki, devlet milletin bütünlüğüne dayanır ve irade tamamen kendisinindir. Ancak, milletle, idare edenler arasında hukukî ilişkiler vardır. Bu münasebetten, temsil fikri ortaya çıkar; temsil fikrini şöyle de ifade edebiliriz:

Millet asıldır, millet işlerini idare edenler, onun mümessilleri olabilirler. Bu mümessiller, millet adına devlet işlerini görürler, Millet, devletin işlerine çeşitli yollarla katılır. Özellikle kendi mümessillerini seçer. O halde mümessil kimlerdir?

Devlet uzuvlarından, kendiliğinden hareket yetkisi olan ve bu sıfatla devlet işlerini gören kimseler mümessil sıfatını haizdirler. Devlet başkanı; bakanlar, Meclisler gibi...

Millet Meclislerinden oluşan hükümete temsilî hükümet denir.

Temsilî hükümetten söz ederken, temsilî rejimin de ne olduğunu görelim. Temsilî rejim mefhumu ile temsilî hükümet arasında şu ayrıntılar vardır:

Temsilî rejim uygulanan bir devlette, devlet başkanı, hükümet ve Meclisler milletin seçtiği mümessillerden oluşur. Halbuki, sadece temsilî hükümet denildiği zaman, bunda millet emniyet ve kontrol fikriyle, mümessiller seçer. Fakat devletin başında veraset yoluyla gelmiş bir hükümdar da bulunabilir. İngilterede olduğu gibi.

Temsilî rejime tamamen uygun temsilî bir devlette, idare edenlerin hepsi seçilmiş mümessillerdir. Cumhuriyet idareleri böyledir.

Bir de millet, mümessillerini, doğrudan doğruya veya vasıta ile seçer. Burada millet ile seçen kurulu, birbirine karıştırmamak önem idir. Bir fert seçen heyet üyesi olmadığı halde milletin ferdi ve vatandaşı olabilir.

Demokrat ve temsilî rejimlerde seçen heyetin durumu ve bu heyete ait görevler bakımından çok değişir. Bu notkaya müsaadenizle dikkatinizi çekmek isterim.

Levent Şahverdi Arşivi

Doğrudan hükümet, yarı doğrudan hükümet ve temsilî hükümet hakkında söylediklerimi yeter görerek asıl konumuza geçelim. İşaret etmiştim ki millet, özellikle, mümessillerini seçer. Şimdi seçim nedir ve nasıl olur? bunu açıklıyayım. "Doğrudan hükümet"in uygulaması halinde, vatandaşlar, devlet işlerini kendileri görürler. Fakat, bu olmayınca vatandaşlar, devlet işlerini gördürmek için,kendi içlerinden bazı kimseleri seçerler.

Seçim mefhumunda, oldukça karışık, birtakım ruhî âmiller vardır.

İlkönce seçim, bir insan kütlesinde ortak bir isteğin olduğunu kabul eder. Hakikaten ortak fikirlerin yardımı olmaksızın, dünyada hiçbir seçim olamaz.

Bir de seçim, ortak isteğin icrasını, bir yahut birçok mümessillere aktarmak olanağına dayanır yani esas olarak, seçilenin seçen adına hareket ettiği dikkate alınmalıdır.

Bundan başka, seçim çoğunluk prensibine inanmayı ister. Çoğunluk prensibi daha kuvvetli bir gurubun daha az kuvvetli bir gruba karşı isteklerini uygulamak hakkının olmasını ister.

Bu prensip, seçim meselesinde, başlıca tartışma konusudur. Bu prensibe göre en büyük kuvvet, en büyük cebir kudretinden başka bir anlam ifade etmiyor, diyenler ve bu mânada eşitsizlik ve adaletsizlik görenler vardır.

Seçimde adalet ve eşitliği sağlamak için düşünülen ve bazı memleketlerde uygulanan çare, nisbî temsil usulüdür.

Çoğunluk sistemine göre seçilecek milletvekillerinin hepsi, en kuvvetli olan ve bu sebeple en çok oy kazanan siyasî partinin adayları olur. Bu parti tek başına Mecliste bütün milleti temsil edebilir.

Nisbî temsil sistemi ise, her partiye malik olduğu üye adediyle mantikî bir temsil hissesi sağlamak ister.

Bu sistemin uygulanmasını açıklamaya kalkışarak sizi yormaktan çekinirim. Yalnız, şurası muhakkaktır ki, nisbî temsil sistemi de eleştiriden tamamen masun, mükemmel bir sistem değildir.

Nisbî temsilin başlıca sakıncaları şunlardır: Nisbî temsil Mecliste ehemmiyetsiz birtakım gruplar doğurur. Bu durum istikrarlı bir çoğun-

Levent Şahverdi Arşivi

luğ n olmasını önler. Meclisi iktidarsızlık içine gömer. Hükümet buhranlarını ziyadeleştirir. Bu sistem yüzünden ıstırap çeken ve bunu bırakmış olan devletler vardır. Bu sakıncalara karşı nisbî temsil sistemi lehinde, en son yapılan savunma şudur:

Bir memlekette, medenî ve siyasî eğitimi yüksek, şuurlu ve kuvvetli partiler kurulmuşsa, nisbî temsil sisteminin uygulanmasında sakınca yoktur.

Bu savunmanın yanında şunu da dikkate almalıdır ki, yanlış fikir ve inanışlara yöneltilmiş insanlardan oluşan zümrelerin kesinlikle Meclisde bulunmalarına çalışmak, milletin yararına hizmet sayılmaz. Bu iddiaya karşı dünyanın bu sistemi uygulayan en demokrat memleketlerinde buhranların sık ve çok olduğu görülmektedir. Herhalde seçim sistemleri, az çok farkla, sosyal uğraşımlardan ibarettir. Toplum içinde yaşaması doğal karakteri olan insan, kendini sosyal uğraşıya terkedecek bir hale getirmeye zorunludur.

Yüksek sosyal topluluklarda fikir akımında tartışma olur. Vatandaş isteğini gösterir; fakat çoğunluğun isteğinin geçerli olacağını da bilir. Seçim ancak, tamamen gelişmiş ve düzenli toplumlarda yapılır.

Seçim, hak mıdır, görev midir? İşte bu sorular, bizi bugünün meselesi olması gereken, bir alana sokacaktır.

Seçimin esaslı yönü, vatandaşın, bir seçimde, oyunu kullanması hakkıdır. Seçim, millî egemenlik prensibinin uygulanmasıdır. Bunun için hak olduğu ortadadır. Diğer tarftan, vatandaşlar ortak yararlarına karar verirken hep beraber dikkatli olmak zorundadırlar. Bu nokta seçimi, vatandaşlar için bir görev haline koyar. Bu takdirde seçim görevi onu kullanmaya yetkili olduğuna hükmedilenlere ait olması gerekir. Görülüyor ki, seçimin hem hak ve hem de görev olmasından, birbirine karşı iki nazariye çıkıyor.

Seçimin hak olduğu nazariyesi, Millî egemenliğin ifadesidir. Egemenlik ise, bilindiği gibi ayırım yapılmaksızın vatandaşların hepsini kapsar. Buna dayanarak bütün vatandaşlar erkek ve kadın seçim hakkına sahiptir. Çünkü, milletin her ferdi, millet içinde kendi varlığı kadar, esaslı bir hakak sahiptir. Millî egemenliğin cinsiyet ayırımı gözetmeksizin milletin bütün ferlterine ait olduğunda elbette şüpheye imkân yoktur.

Bundan şüphe edenler demokrasi ve millî egemenliğin ne olduğunu anlamaktan yoksun olan kimselerdir;

Levent Şahverdi Arşivi

Seçim hakkının bütün vatandaşlarca uygulamasına kanunen hiçbir engel bulunmamak gerekir. Millî egemenlik toplumun yalnız bir kısmının yararına parçalanamaz.

Seçimin bir görev olduğu nazariyesi taraftarı olanlar da, seçimin bütün millete ait bir hak olduğunu kabul ederler. Fakat şu noktayı ileri sürerler: Millet genel yarar için kimlerin çalışabileceğini tâyin hakkına sahiptir. İşte bu suretle seçim hakkını görev yapan nazariyeye erişilerek görevi en iyi yapabileceklere verilmesinden bahsediyorlar. Vergi verenleri oy sahibi yapmak yani sınırlı bir seçim sisteminin seçimde asıl seçilmiş olan vatandaşların doğrudan doğruya oylarına müracaat olunmayıp, vatandaşlara ikinci seçmen diye bir kısım kimseleri seçtirdikten sonra onların aracılığı ile milletvekili seçimini yapmak yani iki dereceli seçim, hep bu nazariyenin doğurduğu sakatlıklardır.

Bu iki nazariye birbirine zıt niteliklerini korudukça yanlıştır; fakat onlar akılcı ve mantıkî bir surette birleştirilebilir. Şöyle ki:

Bir sosyal heyetin, her ferdinin toplumdaki varlığı nedeniyle seçim hakkını kullanarak, siyasal isteklerini göstermeye ve ifadeye kabiliyeti vardır. Fakat, bu hakkı kullanacaklar toplum düzeninin korunması için bazı alışkanlıklardan vazgeçemezler. Bunlar zamana ve memleketlere göre değişir. Her memleketin seçmenleri çeşitli olmakla beraber, millî egemenlik esasına ve kanunlarına uymayacak hiçbir şey yoktur. Ancak, temkinli olmak bahanesiyle seçim hakkını lüzumsuz darlaştırmamak gerekir.

Bu açıklamalardan sonra asıl amacını ifade edeyim: O da kadınların seçim haklarıdır.

Birçok memleketler, kadınların seçim haklarını kabul etmişlerdir. Amerika'da, İngiltere'de, Kuzey Avrupa memleketlerinde, kadınlar seçim haklarına sahiptirler.

Kadının siyasî ehliyetsizliğine mantıkî hiçbir sebep yoktur. Bu hususdaki tereddüt ve menfî zihniyet, geçmişin sosyal bir halinin son hatırasıdır. Hatırasından bahsettiğimiz zihniyet skolastik zihniyettir.

Bazı memleketlerde, kadınlık hakkkında devam edegelen bu telâkki artık bugünkü toplumların ahlâk ve ekonomik hallerine uymamaktadır.

Erkeklere ilk nasihatı, ilk eğitim veren ve onun üzerinde ilk analık nüfuz ve etkisini kuranın kadın olduğu unutulmamalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Kadınları siyasî haktan yoksun etmek gereğini, kadınla erkek arasında, iş bölümü kaidesinin bir sonucu gibi gösterenler vardır. Halbuki, iş bölümü fikri ne kadınlara ve ne de erkeklere yapamayacakları görevler verilmemelidir sonucunu meydana koyar. Kadının genel ve siyasal ödevleri ifaya ehliyetli olmadığı kabul edilemez, çünkü bunun aksi dünya yüzünde fiilen sabit olmuştur.

Kadın, bugün, istenilsin istenilmesin, siyasî, fikrî ve ekonomik hayata samimî bir surette karışmıştır. Kadın, bugün hemen her türlü işte tarım üretiminde, fabrikalarda, mağazalarda, ticarethanelerde, memurluklarda ve bütün hizmetlerde çalışmaktadır.

Bu duruma göre kadınlar daha uzun süre kanunî haklardan yoksun olmamalıdır.

İngiltere'de "Sufrajet" lerin yıllarca sürdürdükleri şiddetli uğraşıları, safhalarını ve bunun sebep olduğu olayları burada açıklayacak değilim; fakat yalnız hatırlatmak isterim ki, kadınların siyasal haklarını tanımak için aynı olayların görülmesine, demokrasinin ihtiyacı yoktur. İngiltere'de 1902'de çıkan bir kanun, "kadınlık dolayısiyle her türlü ehliyetsizliğin kaldırıldığını" tasdik etmiştir. Şimdi İngiliz kadınları her türlü hak ve görevlere sahiptir.

Kuzey Avrupa memleketlerinin hepsi bugün kadınlara oy hakkı vermiştir.

Finlandiya'da, 1906'dan beri yirmi dört yaşında bulunan erkek ve kadın bütün Finlandiyalılar seçim hakkına sahiptirler. Finlandiya kadınları siyasal hayata pek faâl bir surette katılmaktadırlar. 1908'de Meclis'te 25 kadın üye vardı.

Burada Finlerin, kökleri Altay olan bir Türk kavmi olduğunu da hatırlatmak isterim.

Nirveç'te 1907'den beri, 25 yaşında bulunan her Norveçli kadın oy vermek hakkına sahiptir.

Danimarka'da, 1915'ten beri, 25 yaşında bulunan her erkek ve kadın seçim hakkını kazanmıştır.

İsveç'de, 1919'dan beri, 23 yaşındaki kadınların seçim hakkı vardır.

Almanya'da da kadınlar seçmek ve seçilmek hakkını kazanmıştır. Yeni Alman Anayasasının 109 ncu maddesinde şu vardır: "Bütün Alman-

Levent Şahverdi Arşivi

lar kanun karşısında eşittirler. Erkekler ve kadınlar esas itibariyle aynı siyasal haklara ve görevlere sahiptirler.

Yeni Avusturya Cumhuriyetinde dahi kadınlara seçmek ve seçilmek hakkı verilmiştir.

Polonya'da, 1921'den beri, 20 yaşını bitirmiş kadınların seçim hakkı vardır.

Çekoslovakya'da 1920 anayasası kadına seçmek ve seçilmek hakkını vermiştir.

Kuzey Amerika Birleşik Devletlerinde, kadının seçim hakkını 1868 de ilk tanıyan Viyomink (Wyoming) eyaleti olmuştur. Viyomink eyaleti, bu tecrübesinden çok memnun kalmış ve bununla kıvanç duymuştur. Hatta dünyanın her tarafındaki Meclislere, 1804'te bir önerge göndermiştir. Bu önerge şu suretle başlıyordu: "Müstebit bir kanunlar heyetine ihtiyaç hissetmeksizin ve hiç kimseye zarar vermeksizin kadınların oyları memleketten cinayetleri, fakrı ve şerri def'e hizmet etmiştir."

Bundan sonra, Amerika Cumhuriyetleri birbirini izleyerek hepsi aynı esası kabul etmiştir. 1920'de yayınlanan anayasada "Kadınlık ve erkeklik dolayısiyle seçim hakkı hiç kimseye reddedilmiyecektir" metni kabul edilmiştir. Bu metin ile 20 milyon kadın seçim hakkını kazanmış ve 1920'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmışlardır.

Güney ve Batı Avustralya'da daha 1805'te kadınların seçmek ve seçilmek hakkı vardı.

Güney "Nuvel Gal" da 1902'de ve "Tasmanya" da 1903'de kadınların seçmek ve seçilmek hakları kabul olunmuştur.

Amme hukuku uzmanları Avustralya'da kadınları seçmek ve seçilmek haklarının kullanılması yüzünden, olumlu sonuçlar elde edildiğini müşahede etmekle birleşiyorlar. Birçok gözlemler arasında, özellikle kadınların Millet Meclisinde bulunmaları ahlâk seviyesini dahi yükselttiği beyan edilmektedir.

Bu tarihçeden kolaylıkla anlaşılmaktadır ki, kadınların seçmek ve seçilmek hakkının kabulü lehine olan bu hareket, çok kuvvetlidir. Kadınlar, bu haklarını, istensin istenmesin elbette alacaklardır. Bugün çeşitli memleeklerde 160 milyon kadın, milletvekili, bakan, elçi olmak hakkını haiz bulunuyor. Şunu da söylemeliyiz ki kadınlara seçim hakkı ve-

Levent Şahverdi Arşivi

rilmekle bütün kadınların evini barkını bırakıp siyasal parti uğraşılarına başlıyacağını düşünmek doğru değildir.

Kadınlığın siyasal ideali olan bu hakkı kazanmış olmasını istiyen kadınlar, sosyal ve siyasal fikir ve eğitimde, her gün daha çok yükselmelidirler. Bu nokta hiç bir zaman unutulmamalıdır. Kadınlar ancak siyasal eğitimi aldıkları zaman, gerçekten hür olduklarını hissedebilirler. İşte bu takdirde çocuklarına hürriyetin kutsallığını telkin edebilirler.

Türk tarihinin en eski safhaları incelendiğinde Devleti temsil eden yalnız Devlet Başkanı olmayıp, onunla beraber Hatununun da bu temsilde ortak olduğuna dair belgelerin az olmadığı görülür. Türk milletinin tarihinde sosyal hayatı gözönüne getirilirse kadınların, erkeklerin yaptıkları işlerin en ağırını dahi yapabildiklerini görürüz. Tarlada, ormanda, pazarda, her yerde ve her işte erkeklerle yanyana ve bazen onlardan daha çok çalışmaktadırlar.

Sürekli seferler ve meydan savaşları içinde olan "Atilla" ordularının erkekleri kadınlardan ayrı mı savaşıyorlardı? Kadınlarda erkeklerle beraber sefer ve aynı savaş güçlüklerine katlanmamışlar mıydı?

Türk kadınının kabiliyeti, ehliyeti ve memleket işleriyle uğraşması ve ilgisini ispat eden örnekler Kurtuluş Savaşımızda az mıydı?

Özellikle diyelim ki kadın seçmek hakkını kazanmalıdır.

Çünkü, demokrasinin mantığı bunu gerektiriyor.

Kadının savaşacağı menfaatleri ve toplumda yapacağı ödevleri vardır; kadının sosyal haklarını elde etmesi kendisi için faydalıdır.

Bilindiği gibi demokrasi prensibi şunları gerektirmiyor mu?

Aklı başında her fert kişiliğini korumak için, bir siyasal yetkiye sahip olmalıdır.

Bu fikre göre kadın insandır ve aklı başındadır.

Millet fertleri birbiriyle fikir alış verişi yapmalıdır.

Cumhuriyetimizin politika rejimi eşitlik prensibine dayanır. Seçim sandığı önünde, en cahil ile en büyük devlet adamı eşittir. Kadın niçin bu eşitlikten hariç tutulsun?

Genel hizemtlerin iyi idaresinde erkeklerin olduğu kadar kadınların da yararları ve savunacağı pek çok hakları vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Kadınların toplumumuz hakkında bildirecekleri fikirleri vardır. Kadında adalet hissi vardır. Kadın mukaddestir, sulhperverdir.

Millı çalışma ve gayrette, kadının hissesini hor görmek hakkı, kimseye verilmemiştir.

Türk kadınının Belediye seçimlerine katılması hakkının tanınması (Nisan 1930) B. M. Meclisine üye seçmek ve seçilmek hakkının yakın zamanda tanınıp uygulanacağına şüphesiz mesut bir başlangıçtır. Türk tarihinin bu devrine kadar, Türk kadınına, çoktan, çok lâyık olduğu bu siyasal hakkını vermek ,tabiatiyle, geçmişin monarşik idaresinden beklenemezdi! Fakat demokrat Türk Cumhuriyetinin, bu konuda da, faziletli şiarının yüksek eserini görmek, elbette gereğinden fazla gecikmeyecektir.

İşte bu inanışla, yüksek huzurunuzda bu dileklerimi kamuoyumuza duyurmak isterim.

Hakimiyeti Milliye Gazetesi
4 Nisan 1930
Ayın tarihi - Nisan 1930
cilt: 22 No 73 Sh. 6034-6043

Levent Şahverdi Arşivi

İLK KÖYLÜ KADIN MEBUS (MİLLETVEKİLİ) İÇİN BİR ANI

1934 yılında Türk kadınına Parlamentoya seçme ve seçilme hakkının tanınması Cumhurbaşkanı Atatürk ve Hükümet tarafından öngörülmüştü. B. M. Meclisine kanunlaşması için teklif yapılacaktı. Ben bundan çok sevinç duyuyordum. Çünkü Türk kadınlığı için idealim olacaktı.

Sıcak yaz mevsiminde, (16 Temmuz 1934) otomobille Kızılcahamam yolundayız. O zaman şose, Zir ovasından giderdi. Yol boyunca bütün köylüler, Atatürk geçecek diye çıkmışlar, kısım kısım yerlerde toplanarak, ağaç dallarından çardaklar ve taklar yapmışlardı.

Kazan köyüne yakın bir yerde durduk. Okul öğrencileri öğretmenleriyle sıralanmıştı. Nahiye müdürü, köy muhtarı ve kadınlı erkekli köylüler hep bir arada idiler.

Atatürk, üstü kapalı, yanları açık bir otomobilde idi. Yanımızda Nuri Conker ve başyaveri bulunuyordu. Otomobil durdu. Fakat, o topluluktan hemen cesaret edip yaklaşan olmamıştı. Adeta emir bekliyorlar gibi bir durum vardı. Onların içinden birdenbire sırma işlemeli en güzel köylü elbiselerini giymiş, yağız çehreli bir kadın otomobile yaklaştı "Paşam hoş geldiniz, senin için yer hazırladık, ayran ayptık, insene" dedi. Atatürk nezaketle yolumuzun uzun olduğunu ve her yerde durmanın mümkün olmayacağını anlattı. Fakat aynı zamanda da bana "Bu kadın kimmiş sorsana" dedi. Ben onunla konuşurken diğer erkekler de cesaret alarak Atatürk'e yaklaşmışlar ve O'nun çeşitli sorularına cevap veriyorlardı.

Satı Kadından öğrendiğim şu idi. Kendisi Kazan köyünün muhtarı imiş ve seçimle köy idaresinin başına yeni geçmiş. Muhtar Satı Kadın, oraların hâkimi edası ile ayranı otomobile getirtti. İçtik ve kendisinden köyü hakkında bilgi edinerek yola devam ettik.

Atatürk: "İşte milletvekili olacak kadın" dedi.

Satı Kadın, Türk köylü kadınının cesur bir örneği olarak karşımıza çıkmıştı. Yol boyunca onun hakkında izlenimlerimizi söyledik. Nuri Conker.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Millet Meclisine üye olarak girebilecek bu yeni aday arkadaşı hakkında şakalı sözler sarfetmekle beraber, Atatürk bu muhtarın ismini ve köyünü kaydetmemi istemişti.

Satı Kadının şahsında Türk köylü kadınının milletvekili adayını görmekle gururlu idim. Satı Kadın, 1935 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisine, ilk kadın milletvekili olarak seçilmiş ve o devre müddetince vazife görmüştür. Bu durum ileri ve demokratik bir fikrin uygulanması olmuştur.

Kadın Gazetesi: 19 Kasım 1953 İstanbul.

TÜRK KADINI (*)

"Ankara'nın doğusunda Mamak'tan kuzeye yol aldık. Gitmek istediğim yer, elimdeki haritaya göre Peçenek köyü idi. Bu ad bana bütün bir tarihi yaşatıyordu. Öyle ya Peçenek adı ve korkusu Bizans tarihinin sayfalarında yer almaz mı?

IX. yüzyılda Orta Asya'daki Türk Oğuz kökünden gelen Peçenek adını taşıyan bu kavim Tuna boylarında, Bizans sınırlarında adlarını yaşattılar. XI. yüzyıl, kökten kopup iki ayrı yol izleyen Oğuzların savaş meydanında karşı karşıya geliyorlardı. Oğuzların diğer bir kolu olan Selçuklular Hazer'in güneyinde İran'dan geçtikten sonra Bizans sınırlarında ordularıyla görünürler. 1071 tarihi Malazgirt'te Türk Selçuklulara bir zafer kaydeder. Bizans İmparatoru esir olarak Türk kumandanı Alp Arslan'ın önünde diz çöker. Bu tarih, İslâm Türklerin Anadolu'ya çıkışının başlangıcıdır. Bu geliş o süreli gelişlerin bir devamıdır. İşte küçük bir örnek; Peçenekler. Kuzeyden gelen Peçenekler Selçuklulara göre, az sayıda olduklarından büyük devlet kuramamışlar, fakat Anadolu'da yerleşip adlarını korumuşlardır. Kültür izleri Orta Avrupa'da da şöhretlidir. Viyana Mü-

(*) Bu yazımın hazırlanışı hakkında:

"Financial Times'in" 1937'de çıkacak Türkiye nüshası için, Türk Kadını hakkında Hükûmetimiz benden de bir makale istemişti.

O tarihlerde Cenevre Üniversitesinin "Yakın ve Modern Çağlar Tarihi" bölümünde öğrenimime devam ediyordum. Bu makaleyi hazırlamak için bazı kitaplar okumuş ve ona göre yazmayı düşünmüştüm. Fakat Atatürk'ün bana tavsiyesi şu oldu:

"Sen görüyorumki geziyor ve memleket seyahatlerinden edindiğin çeşitli izlenimlerini yazıyor ve yayınlıyorsun. Bugünkü toplum hayatındaki kadını bu objektif görüşlere dayanarak yaz, okunması daha ilgi çekici olur." demişti.

İşte bu makalemi bu fikre dayanarak yazdım ve öylece yayınlandı.

Levent Şahverdi Arşivi

zesinde bulunan ve Atillâ defnesi adı verilen altın eşyalar ve yazılar Peçeneklerin eserleridir. Bugün Anadolu Peçenek cetlerimizin canlı torunlarını yaşatıyor. Bu tarih içindeki fikrî yolculuk, otomobil sarsıntılarına karışıyor. Önümüzde yollar ikileşiyor. Acaba hangisi Pepenek'e gider? Bu sorunun cevabını bir çoban, köyüne giden bir köylü en doğru olarak veriyor.

Peçenek köyü bir sırt üzerinde kendisini gösterdi. İlerliyoruz. Köyün kıyısında çeşme başında oynayan çocuklar bizi karşıladılar. Muhtarın evine küçük bir çocuğun kılavuzluğu ile gittik. Muhtar, tahsildar ile köyün vergi işlerini bitirmiş evine yeni dönmüş. Avluda kaynayan pekmez kazanının başında Muhtarın karısı güler yüzle bizi karşıladı.

— "İş üzerindeyiz, kusura bakmayın" diyordu. Evinin üst katına taş merdivenlerden çıktık. Geniş teraslarında buğdaylar serili. Evin misafir odasındaki toprak sedirlere, köşede yığılı olan minderlerden serdiler. Tavan, duvarlar ve yer beyaz sıvalı idi. Bizi odasına kabul ederken de muhtarın karısı şunları söylüyordu. "Evlerimizi yaz sonu henüz temizleyip döşeyemedik. Bağ bozumu işlerimiz pek çok. Kızım bağda, gelinde aşağıda üzüm eziyor. Birkaç gün sonra gelseydiniz bizi ve evimizi temiz görürdünüz...

Bizim gelişimizi gören köylü kadınlar buraya gelmişlerdi. Odada çocuklar ve küçük çocukları kucaklarında genç anneler, çevremizi sardılar. Annelerin büyük derdi ve hevesi okuldu. "Çocuklarımızı okutmak istiyoruz", diyorlardı. Konuşkan ve şen bir anne de şunları söyledi: "Kocam askerliğini yeni bitirdi ve okumasını da öğrenerek geldi. Şimdi çocuklarımı okutacağım diyor."

"Ya sen dedim;,, derhal cevap verdi". "Öğretmeni bulunca şimdiden başlamaya hazırım".

Çoğunluğu sarışın ve gürbüz çocuklar okuma hevesi ile, gözleri parlıyordu. Başka evleri gezmek için ayağa kalktık. "Bizi kim götürecek" dedim.

Muhtarın karısı kocasını göstererek "onun şimdi işi yok o gezdirsin". Kapıdan çıkarken muhtar bize.

"Yemek ne isterseniz söyleyin, biz gezerken evde hazırlansın" derken karısına bir taraftan da bu iş için isteklerini söylüyordu. "İstemez zahmet etmeyin" deyişime gücenir gibi oldular.

Levent Şahverdi Arşivi

Nevi varsa misafirine ikram etmek, Türk köylüsünün ezelî ve kendisine has olan adetidir, çünkü misafirperverlik Türk'ün baş karakteridir.

Köyün içinde yürümeye başladık. Her evin avlusunda pekmez kaynatılıyor. Bütün kadınlar iş başında idi. Güler yüz ve neşe ile bizi karşılıyorlar. Evlerin her birine girdikçe başka bir nokta da dikkatimi çekti. Her evin kendine göre bir biçimi var. Mimarların örnek alabilecekleri bu iklime uygun ev plânları, erkek ve kadının çalışma birliği ile oluşturularak yapımı da kendilerince yapılıyormuş. Hele her yıl sıvama ve badana işleri hep kadınların elinden çıkıyormuş.

Harman yerindeyiz. İki ailenin ortak oldukları buğday hazırlanıyor. Ortaklardan bir ailenin erkeği ve diğerinin de, kadını iş başında... Çocuklar yardımcı. Döğen üzerindeki kadına yaklaştım. O, öküzlerini bir eliyle güderken, küçük çocuğunu da diğer kolunda tutuyor ve emzirerek uyutmaya çalışıyordu. Burada tanık olduğum şu manzara kadının fedakârlık ve çalışkanlığının en canlı örneğidir. Türk kadını yalnız bugün değil, ezelden beri çalışkandır. Toplum hayatının en normal şartlarını Türk köylü kadını yaşar, çalışmadaki eksikliği giderilemiyecek kadar büyüktür. Doğal zekâsına neşesi de katıldı mı konuşmasına doyulmaz. Tipi güzeldir. Başını örter, güneşten tozdan korunmak için. Türk köylü kadını hiçbir zaman yüzünü şehirlerde olduğu gibi örtmemiştir. Eski devirlerde Avrupa yalnız Türk kentlerinin toplumsal çevresi içinde Türk kadınını tanımak istedi. İşte yanlış fikirler bunlar üzerinde kuruldu. Osmanlı İmparatorluğunun hatalarından biri de son devirlerinde Türk kadınını kentlerde, toplum hayatından uzaklaştırmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu devrinde erkekler, dini ve taassubu kadına tahakküm için kullandılar. Fakat, Anadolu'nun köylüsü bu halin etkisine girmedi. Bugün o yüzyılların alışkanlığı içinde yaşıyor. Cumhuriyetin ona en büyük aşısı okuma hevesidir.

Gezdiğim Ankara köylerinden Ergazi'de, kadınlar topluluğunda konuşuyordum. Annelerin en aşağı beş altı çocukları var. Okuma çağında olanları gezici olarak gelen öğretmene gönderiyorlar. Çocuklarından sonra da anneler okuyormuş. Defter ve alfabelerini gösterirken içlerinden birisinin önemli bir şikâyetini dinledim. "Komşum okumada beni geçti" dedi. "Çünkü onun çocuğu benden daha az, çalışmak için daha çok vakti oluyor. Benim çocuklarımın küçük olmasından, onlara bakmak zorunluğu ders çalışmama engel oluyor. Fakat ben de muhakkak öğrenmeyi istiyorum. Eğer öğretmen gidinceye kadar öğrenemezsem sonra çocuğumdan öğreneceğim" diye de ekledi.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir başka köyde de, oğlunu yeni evlendirmiş bir kadını gelini ile gördüm. "Çocuğumu askerliğini yapmadan everdim" dedi. Derhal sordum "Ya gelin askerliğini ne zaman yapacak?" Hiç şaşmadan ecvap verdi: "Onu da ne zaman isterlerse". Ne doğru söylüyordu. Türk kadını her işte olduğu gibi vatan savunmasında da üzerine düşen ödevi gerektikçe yapmıştır ve yapar.

Amazon diyarının çocuklarıyız. Amazon hikâyesi belki bir efsanedir. Çünkü erkeksiz yaşayan toplumun normal bir hayatı ve tarihî olamaz.

Fakat her efsanede bir tarihî hakikat saklıdır. Anadolu'da en eskiden beri yaşayan atalarımızda kadın - erkek birliği her sadaha kendisini göstermiştir.

Hitit İmparatorluk ve medeniyetinde kadın çalışmada ve hakta eşit idi. Böyle cetlerin yaşadığı yurtta kadının savaşkanlığı Amazon efsanesini yaratırsa buna hiç şaşılmaz. Esasen Helen kültüründe bütün mitolojinin kaynağı Anadolu'da değil midir?

Mitoloji Amazonların babası "Ares" i Trakya'da yerleştirir. Bu da bize göç yollarımızı ne güzel çiziyor. Peçenekler de Anadolu'ya oradan dolaşıp gelmediler mi?

Fakat bizim dayandığımız bu efsaneler değil, tarihî belgelerdir.

Bir de bu isim bize en güzel sanat izlerini yadigâr bırakmıştır. Bugün müzelerimizde taşa oyulmuş olan at üzerinde savaşçı kadın cetlerini gören Türk kızları askerliğe en haklı hevesini nasıl göstermesin?

Yurt bilgisi dersi içinde askerlik görevini bugün bütün okul çocukları okuyor. Kız öğrencilerime rastladıkça bana soruları şudur:

— "Ne vakit kanunen asker olacağız"?

Birkaç yıl önce siyasal haklar için de böyle sorarlardı. O zaman konu iki idi, şimdi bir kaldı.

Kurtuluş Savaşımızın tarihi bize en yakındır. Yurdumuzun düşmandan kurtuluşu için M. Kemal Atatürk'ün birleştirici fikri çevresinde toplandık. Onun milletçe, büyük küçük yardımcıları oldu. Herkes kendine düşen görevi yaptı. Bunların sınırlarını millet diktiği anıtlarda ebedileştirdi ve ebedileştirecektir.

Ankara'ya istasyon yolundan doğru çıktığımızda Ulus Meydanında büyük bir heykel, Mustafa Kemal'i Başkumandan olarak at üzerinde gös-

Levent Şahverdi Arşivi

terir. Onu çevreleyen üç heykelden biri de omuzunda mermi taşıyan Türk kadınıdır. İşte bu kadın isimsiz bir tarih belgesidir. Asker olarak cepheye giden erkeğine, o mermi ve silâh taşımıştır. Silâhla köyünü o savunmuştur. Yurdunu koruamk ve kurtaramk Türk kadını için de bir borç, bir görevdir. Türklüğe lâyık olmak, yurtta oturmak hakkını kazanmak, yurdu korumak ve milleti yükseltmek her sahada çalışmakla olur.

Türk kadınının doğuşunda ve tarihinin yenisinde olduğu gibi, derinliklerinde de asker olmak borcu ve ödevi vardır. Bu işi kanunlaştırmak elbette gecikmeyecektir.

Kadın, karada kabiliyetini birçok vesilelerle tanıtmıştır. Bugün havada da onu hayat riskleri içinde görüyoruz. Deniz dahi kadın için yabancı değildir .Her milletin korsanlık hikâyeleri içinde kadın da yerini alır. XVII. asırda İngiltere için Mary Read ve Anne Bonney adlarında korsan kadınlar görülür. Onların sergüzeştlerinde ne örnek olacak cesaret levhaları vardır.

Yurdumun yetiştirdiklerinden eski bir örnek; Halikarnas kraliçesi I. Artemis, Greklere karşı savaş yapmak için Pers Kralı ile anlaşmıştı.

Salamin deniz savaşında bu iki hükümdardan kral, koydaki yüksek bir tepe üzerinde tahtını kurdurmuş, tehlikeden uzak olarak yerleşmişti. Artemis donanmasının başında en büyük mukavemet karşısında bütün kuvvetlerini "Artemis" in gemisi etrafında toplamak istiyorlardı. O, kendi donanmasını başarı ile idare etti. Kalabalık Pers donanmasının geleceği de yenilgi oldu. Kraliçe Artemis memleketine döndü ve ne gariptir ki mezar için, kendisine denizi seçti.

Bugün, deniz vasıtalarında çalışmak kadına kapalı kalamaz. Öğrencilerin arasında şimdiden kaptan ve astronom adayları vardır.

Türk tarihini bana en çok hatırlatan iki görüntü vardır:

Köylüleri yerlerinde görmek ve iş başında iken onlarla konuşmak,

İkincisi de okul öğrencileri,

Köylü tarihin canlı koruyucusu bugünün çalışkan unsuru ve yurdun bekçisidir. Türk medeniyetinin izleri onlarda yaşar.

Atatürk: "Köylü bizim efendimizdir" demişti.

Ankara'nın 40 km. doğusunda Kıbrıs (Kırbıs) adlı bir köy vardır. Bu köyün meydanında toplu bulunan köylülere sordum:

Levent Şahverdi Arşivi

— Burası ne zamandan beri bu adı taşıyor?

İçlerinden en yaşlısı başını kaldırarak:

— Atay dedelerimizden beri köyümüzün adı Kıbrıs'dır, temeli böyle atılmış" dedi.

— Başka yerden geldiğinize ait dedelerimizden bir şeyler işitmediniz mi? dedim.

İhtiyar köylü doğrularak kalktı ve bir ayağını yere vurarak: "Biz oldum olası buralıyız".

Kıbrıs köyünün yamaçlarındaki evlerin arasından su kenarına iniyoruz. Bize klavuzluk eden yeşil gözlü, pembe yanaklı, Tangara heykelleri gibi endamlı ve zarif Kezban kadın idi. Köye girişimizde ilk evine uğradığımız bu kadını dikiş dikerken bulmuştuk. Kaynanasından izin alarak bizimle geliyordu. Birkaç eve beraberce girdik. Her evde akşam yemeği hazırlıkları var. Dış tahta merdivenlerden evlere çıkıyoruz.

Akşam güneşinin pırıltıları bu şen yuvalara ne güzel de vuruyor. Pencereleri içine koydukları saksılarından çiçek ve ıtır kokuları yayılıyor. Herkes bizi akşam misafiri zannederek alıkoymak istiyor. "Böyle az için gelinmez birkaç gün eyleniverin" diyorlar. Su başından dönüşte bir kadını yo: üzerinde gördük. Bize karşıdan nağmeli bir beyit söyleyerek ilerledi.

Kafiyeli sözleri ile, karşıdan bizi gördüğünü, hoş geldiğimizi ve köylerine iyilikler getirdiğimizi anlatmak istiyordu. Yanındaki kadın, "Bu dertli bir şairdir" dedi Şair Ayşe kadın ekledi. "Sizleri gördüm de coştum. Ben hep böyle söylerim." "Söylediğini tekrar et" dedim. Baktım bu sefer de aynı hissiyatı başka türlü ifade etti. Tabiî sanat içlerinde ne güzel yaşıyor.

Yine yolda ihtiyar bir kadın yanıma yaklaştı. "Bugün bir torunum oldu, ad koy" diyordu. "Gözün aydın, adı da Aydın olsun" dedim. Çok sevindi. Aydın'ı yatağında görmek ve ufak bir para hediyesi vermek için evine de uğradık.

Levent Şahverdi Arşivi

Köyün en tepesinde, yeni yapılan okula tırmanmaya başlamıştık. Gurub, bütün renklerini o yerin beyaz sıvalı köy okuluna ve üzerimize saçıyordu.

İhtiyar kadınlardan birisi içini çekti "Ah" dedi "okulumuzun öğretmeni Cemal Bey sandalyesinde akşam üzeri hep burada otururdu. Zaten onun gayretiyle bu okulu edindik. Taşını toprağını köylü hazırladı. Hükûmet de para ile yardım etti. Okulumuz ve sıralarımız oldu. Öğretmenimiz çok iyi idi. Çocuklarımıza ne güzel şeyler de öğretiyordu. Fakat buradan gittikten sonra işittik ki ölmüş. Kaybımız ne büyük oldu bilemezsiniz". Bu sözü söyleyenle beraber çevremizdekiler ağlamaklı oluyorlardı. "Bize daha öğretmen gelmedi. Bu yıl geçmeden göndertsene" diye hepsi yalvarmaya başladılar.

Okumaya başlayan çocuklar gözümün içine bakıyorlardı. Dershanenin birinde masa üzerinde okuma sınıf kitapları, köy gazeteleri yığılı idi. Yokuşu, kalabalık bir köylü kafilesiyle inmiyorduk. Güneş, renk verdiği yüzlere bir neşe havası getirmişti. Birden, ihtiyar bir kadın gözlerini güneşe doğru çevirerek ellerini semaya kaldırdı:

"Atatürk sen çok yaşa, bize ayımızı günümüzü öğretin. Biz senin gölgende yaylanalım" dedikten sonra diğer köylülerin bu söze katılmalarını istiyen bir hareket yaptı. Bütün grup ellerini dua eder gibi kaldırmışlar "Âmin" diye seslerini yükseltmişlerdi. Bu bir akşam duası edası içinde hayat ve canlılık ifade ediyordu.

Köyden ayrılış hazin oldu. Akşam üzeri gidilmez, kalınız diye bağrışıyorlardı. Dönüşte yol üzerinde bir çeşme başına oturarak kahvaltı ediyorduk. Bir köylü atı üzerinde geçiyordu. Yediklerimizden kendisine uzattım ve nereye gidiyorsun diye sordum. "Kıbrıs'a" dedi; biz de oradan geliyoruz dediğim de, "size orada bir şey ikram etmediler mi ki şimdi burada yiyorsunuz" diye hayıflandı.

Türk'ün asîl cömertliği ve nezaketi karşısında eğilmemek mümkün mü?

Yukarıda tarihi canlandıran bir de okul öğrencileri demiştim. O okul sıraları ne cevherlere yer verir! Türk'ün binlerce yıllık tarihi orada öğ-

Levent Şahverdi Arşivi

retilir. Eski cetlerine lâyık olmak için ne hızla çalışma hevesleri vardır. Medenî âlem'in ferdi olmayı Türk çocuğu orada öğrenir, geçmişin hız alır, bugün çalışır, yarını o kafalar kollar hazırlar. Bu çalışma ve ilerleme hızı ancak kadın ve erkeğin işbirliğiyle daha çok kuvvetlenir.

Bizim feminizmde gayemiş, kanun önünde ödev ve hakta eşitliktir. Türk kadını köyünde erkeğinin yaptığı her işi ayırt etmeden görür. Kentlerde okul ve her çeşit görevler kendisi için açıktır. O, öğretmendir, yargıçtır, pilottur, bankacıdır, yüksek ziraatçıdır, doktordur, kimyagerdir, profesördür, mühendistir, mimardır, sanatkârdır, belde işlerinde sözü geçen üyedir, milletvekilidir ve en nihayet Türk vatanını kurtaranları ve koruyucuları yetiştiren anadır ve yurda emek için çalışan ve çalışmaya hazır olan büyük bir varlıktır." *

* The Financial Times. Supplement No. 149 Februrary 1937 "Important Status and Work of the Turkist Woman in the Republic".

Levent Şahverdi Arşivi

Kadın Hakları üzerine diğer konferans ve yazılarım.

1 — Yurttaşlık Bilgisi ve Kadın - XVI. Uluslararası Kadınlar Alyansı Kongresi. 14-18 Eylül 1952. İtalya (Napoli)

International Women's News. Nouvelles feministe internationale des femmes vol. 48-No = 10 Agust. 1954 (England) Fransızca olarak yayınlanmıştır. Türkçesi 1956.

2 — "Londra'da Kadın Hakları konusunda derlenen Kütüphane" (Fawcett) 10 Şubat 1955. Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu yayınları No. 9 Aylık Konferanslar S. 39 Ankara 1967.

3 — Türk kadınlarının yaptıkları sağlık kurulları ve Gevher Nesibe Şifaiyesi. Ankara Radyosunda, 14 Mart 1955 Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti yayını No: 182. 1955.

4 — 750 yıl önce Anadolu'da bir Türk kadınının kurduğu Tıbbiye. Kültür Dünyası sayı 2-23 S. 9-11.Mart - Nisan 1956.

5 — "Kadın hak ve vazifeleri üzerine" Ankara Radyosunda 10 Kasım 1955 Yücel Mecmuası Sayı 8. Haziran 1956.

6 — "Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını kazanmasının yıldönümü (5.12.1934) ve ilk defa milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine girmesi" münasebetiyle.

İzmir Ekonomi ve Ticaret Okulunda konferans... T. Kadınlar Birliği, İzmir şubesinin tertiplediği tören vesilesiyle. 1 Mart 1957.

7 — Etnoğrafya müzelerinin halk eğitiminde sağlıyacağı faydalar ve kadın teşekküllerimizin bu müzelerin kurulmasındaki ödev ve önderliği, Ankara Radyosunda 31 Mart 1957.

8 — Anneler günü için. Ankara Radyosunda 12. Mayıs 1957.

9 — Fikir Kadınları: Kadın Sesi Gazetesi, İzmir sayı 22. 13 Mart 1958.

10 — "Etnografya Müzeleri ve Halk Eğitimi" Unesco haberleri. Seri 3, sayı 1, Haziran 1958.

Levent Şahverdi Arşivi

11 — "Cumhuriyet Devrinde Kadın Haklarımız" Amerikan Kız Koleji'nde Konferans - İstanbul. Şubat **1959.**

12 — "1958 Milletlerarası Brüksel Sergisindeki Türk pavyonunda kadın eserleri" 23 Kasım 1958 Ankara Radyosunda konuşma. Unesco haberleri, Seri 3 - Sayı 10. Mart **1959.**

13 — "Türk kadınının siyasi haklarının kazanılması" 16 Nisan 1959. Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu aylık konferanslar. No. 9. S. 85 Ankara **1967.**

14 — "Rumeli Hicarını üç Türk kadını restore etti" Hayat Mecmuası sayı 41. Ekim **1959.**

15 — "Quand les Princesses Turques fondaient des Hopitaux" Information Unesco No: 393 Paris le 2 Fevrier **1962.** Bulletin bimensuel destiné à la Presse et à la Radio.

16 — "Lady Montague" nün mektuplarından çiçek aşısı B.B.C. Radyosu Londra 7. Mart **1962.**

17 — Taymis'ten Üsküdar'a (Florance Nightingle) 6 Haziran **1962.** Londra B.B.C. de konuşma.

18 — Bizde ve Avrupa'da kadın teşekkülleri. 24 Kasım **1963** Diyarbakır, 29 Kasım Gaziantep-Unesco Türkiye Millî Komisyonu Diyarbakır ve Gaziantep haftası.

19 — Avrupa'daki kadın teşekkülleri üzerine. 17 Mart **1964** Ankara.

20 — "Eşit Hak, Eşit Görev" Kasım 1964 - Sümerbank Mecmuası Cilt IV. Sayı 41 - (Özel sayı).

21 — "Seçim Haklarımız" Sümerbank Mecmuası Cilt IV - Sayı, 43 Ocak **1965.**

22 — Avrupa'da kadın teşekküllerinin çalışmaları ve takip ettikleri sistem. (Türk Kadınlar Birliği İzmir Şubesi) 22 Mayıs 1967 Büyük Efes Oteli Petek salonunda konferans.

23 — "Türkiye'de hemşireliğin tarihi ve gelişmesi" 17 Kasım **1967** T. Hemşireler Sendikası Semineri. Hemçire Dergisi Sayı. 12 **1968.**

24 — Türk Kadın Haklarının tanınmasının Kültür devrimindeki önemi. (S. 111 - 117). Kalkınma için Bölgesel İşbirliği (RDC) Semineri. 9 - 11 Kasım **1967.** T.J.T.E. Yayınları No: 12 Nnkara **1972.**

Levent Şahverdi Arşivi

BİTİRİRKEN

Millî ve Milletlerarası hayatta kadın niçin erkekle eşit hak ve görev sahibi olmalıdır?

Kitabımı bitirirken bu konuya cevap vermek isterim, ancak buna derhal yeni bir soru ekleyerek: Niçin bu etüdümde bugünkü Türk kadınının hak ve görevlerini anlatmak isterken tarihî derinliklere girerek bu bilgilere dayanmak istedim?

Çünkü Türk kadını da, diğer milletlerde olduğu gibi, tarihî bir gelişmenin seyrine uymuş ve Cumhuriyet devrinde devrim metodlarıyla kazandığı haklarını benimsemek ve kullanmak için görev karşılığı hakka sahip olmak istemiştir. Bugünkü Türk kadını günün ve çağdaş medeniyetin icaplarına uymayı gerekli bulur.

Burada bazı düşünceleri de kaydetmek gerekir. XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla geçen dünya medeniyetinin genel zihniyetinde şu esas fikirler vardır:

Bir taraftan dünya medeniyetinde icatların çoğalmasiyle tekniğin gelişmesinden doğan endüstri hayatı, belirli bölgelerdeki milli kültürlerin özellikleri, bu yeni medeniyetin rasyonel yeknesaklığı ve pratik konforu karşısında kaybolmaktadır. Diğer taraftan asıl üzerinde durulacak mesele, her kavim ve milletin içindeki özel kültürlerin yaşaması XX. yüzyılın karakteristik vasfı olan ilerleme ve ferde verilen değerle birleşince çok kültürlü bir hümanizma meydana gelmektedir.

Bugün milletlerarası alanda, "Unesco"nun büyük projelerinden biri olan Doğu-Batı kültürleri meselesi işte bu karşılıklı kaynaşmayı ve dünya medeniyetinde milletlerin birbirinden fikrî sahada yararlanmasını amaç

Levent Şahverdi Arşivi

edinmiştir. Fakat yine zannedilmesin ki millî gelenekler kaybolacaktır. Milletler eskisinden daha kolaylıkla dünya milletlerinin kültürlerini tanırsa, bu devrin medenî insanlarının karşılıklı anlaşmaları daha olumlu ve barışçı bir amaca erişecektir. Çünkü millî kültürler tanındıkça milletlerin birbirine olan değer verme zihniyetleri daha çok gelişecektir.

İşte bu düşünce iledir ki, kadın hakları konusunda yurt ve millî tarihimizdeki bilgilere değinmek gerekli olmuştur.

Bugünkü medeniyet içinde yaşayan milletler, milletlerarası kaidelere uymak zorundadırlar. Kadın hakları her milletin bünyesine ve tarihî seyrine göre gelişmişse de, XX. yüzyılda kadın için ideal hayat, bilgi dünyasının erişebildiği duruma gelmektir.

Türk kadını diğer milletlerin kadınlariyle, siyasî, kültürel ve ekonomik alanlarda onlarla aynı hakka sahip olduğunu bilerek karşılıklı anlaşmaların daha kolay ve verimli olacağına inanmaktadır.

Kanunî hakkımız bakımından bugün Türk kadınlığı dünaynın en medenî memleektlerinin kadınlığı ile aynı düzeydedir. Medenî âlemin siyasî, ilmî ve kültürel topluluklarında, kongrelerinde bulunduğumuz zaman Türk kadınına hak tanıyan Atatürk devri olduğunu daima size hatırlatırlar. Bu hal bütün bir dünya kamuoyunun hükmüdür. Türk kadınının bu nesline mensup bir fert olarak bundan millî bir gurur duymamak mümkün değildir. Fakat ödev sorumluluğunu düşünerek, bu gururu yenmek ve hakları bunun karşılığı olarak kullanmak zorunda olduğumuzu biliyoruz. "Eşit hak, eşit görev" sorumluluğu prensibini benimseyen bir milletin kadınlığını temsil ediyoruz. Atatürk 1931'de diyor ki: "Ödev karşılığı olmayan hak mevcut değildir." Bugün genç nesillerimiz bu hak ve görevlerin sahibi olarak doğmuşlardır ve bunu gayet doğal bir durum olarak kabul ederler. Bu hakların olamıyacağını dahi düşünmek, bilmek istemezler. Onun için bu yazılarımda bu hakların tarihi gelişimi üzerinde durdum. Tarihte şüphe yok ki, milleti için başardığı büyük işlerle halk sevgisini kazanmış kimselerin önderliği, milletleri ileri medeniyete doğru yöneltmesi bakımından çok önemli ve verimli

Levent Şahverdi Arşivi

olmuştur. Çünkü bu şartları kendinde toplayabilen önderler, milletleri medenî yolda ilerletmek kudretinde olurlar. Bununla beraber ferdî değerlerin, kişisel kabiliyetlerin millet topluluğuna sağlıyacağı faydaların, etkilerinin önemi üzerinde de durmak gerekir. Sosyoloji ilmi bize bu prensibin çeşitli yönlerden örneklerini verir. Benim Atatürk'ten işittiklerime göre, o bu duruma daima en çok değer vermiştir. Belirli konular üzerinde fikirlerini kitaplar okuyarak kendisi olgunlaştırmış, çevresinde bulunan veya memleket içi seyahatlerindeki halka da telkinler yapmış, kendisine sorular sordurmuş ve başkalarının fikirlerini almıştır. Bu hazırlık safhasından sonra ise asıl halk kütlelerine inandırıcı telkinler ve hitabelerde bulunmuştur. Bu suretle sosyal ortamı hazırlamayı, yapacağı devrimler için esas yol olarak seçmiştir. Atatürk 4 Haziran 1933 te devrimi şöyle tarif etmiştir. "Devrim Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır" diyor. Atatürk, kadın hakları için gerekli bulduğu konularda fikirlerini hükûmete bildirmiş ve Meclisten kanunların çıkarılmasını sağlamıştır.

Mart 1923'de Büyük Millet Meclisinde kadınların milletvekili adedi için esas olan nüfus olarak dahi sayılması tartışılırken, Atatürk niçin Meclise başka bir teklif vermemiştir? Kendisinin konuşmalarından hatırladığıma göre, o zemin ve zamanı iyi hesabetmiştir. Esasen olaylar da bize bunu göstermektedir.

"Büyük Millet Meclisinin o günkü zihniyet ve havası içinde bu iş halledilemezdi" demiştir.

Diğer taraftan kanun yolu ile olmayan fakat Türk kadınının medenî dünyada dış görünüşü ile de değişmesi gereken bir hali olmuştur. Çünkü tarihî devirde, hatta XX. yüzyılın başında dahi Türk kadını sokağa çıktığı vakit kapalıdır, geleneklere uyarak erkeği ile beraber sokağa çıkmaz, yüzü örtülüdür. Kültürlü kadınlar bu geleneği az çok yenmeye çalışmışlardır. Fakat yine de memleketin bütün bölgelerinde etkili olamamıştır.

Cumhuriyet devrimiz, Türk kadınına dış kıyafetinde de bir serbestiyet kazandırmıştır. Gerici zihniyeti yıkan birçok sosyal devrimler ara-

Levent Şahverdi Arşivi

sında, erkek ve kadın için medenî dünya insanlarının giydiği kıyafetlerin kabul edilmesi, Türkleri ayrı bir toplum olmaktan kurtarmıştır. Erkek vatandaşlar 1925'te çıkan bir kanun hükmü ile buna uymak durumunda olmuşlardır. Kadınlar için bir kanun hükmü olmamakla beraber, kültürlü kadını çarşaflanmaya zorlayan zihniyet ortadan kalkmıştır. Bugün genellikle Türk kadını medenî toplumlardaki kıyafetleri giyer. Yurdumuzun çeşitli bölgelerinde millî kıyafetlerimiz vardır. Fakat bunlar artık tarihî birer hâtıra ve folklor zenginliğini göstermesi bakımından değer taşırlar. Dış kıyafet ve en kapalı yaşantı nasıl eski devrin Türk kadınını geri bir durumda bırakmış ise, bugünkü değişiklikte de kendi benliğini kazandırmış ve başarılı olmada güvenini arttırmıştır. Zamanımızda kadın, her yerde toplumun yarısını emek ve hakları ile temsil etmektedir.

Aydın Türk kadınlarına iki türlü ödev düşüyor: Biri kendi haklarını ödev karşılığı kullanmak, diğeri ise bunları bilmeyenlere öğretmek ve geniş halk kütlelerine anlatmaktır.

Yazılarımı Atatürk'ün şu cümleleri ile bitirmek istiyorum:

"Bir içtimaî heyet aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle yürümezse terakki, temeddün etmesine fennî imkân, ilmî ihtimal yoktur." Diğer bir sözünde de "İnsanların hayatına, faaliyetine hâkim olan kuvvet ibdâ ve icat kabiliyetidir."

Atatürk bu sözleriyle milletimize süreli, köklü dilekte bulunmuş oluyor. Türk kadını olarak ödevimiz ve isteğimiz, milletimizin milletler topluluğu içinde medenî vasıflariyle yerini alması ve yükselmesidir.

* *
*

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İSTATİSTİKLER BÖLÜMÜ

TÜRKİYE NÜFUSU

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1927	6 563 879	7 084 391	13 648 270
1935	7 936 470	8 221 248	16 15771 8
1955	12 233 421	11 831 342	24 064 762
1960	14 163 888	13 590 932	27 754 820
1965	15 996 964	15 394 457	31 391 421
1970	18 006 986	17 598 190	35 605 175
1975	20 744 730	19 602 989	40 147 719
1980	.....	.....	44 736 957

Levent Şahverdi Arşivi

6 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus ve okuma yazma bilenler sayısı

(Sayım yıllarına göre)

Yıllar	6 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus			Okuma-yazma bilen					
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	%	Erkek	%	Kadın	%
TOPLAM									
1935	16 157 450	7 936 512	8 220 938	2 517 878	15.58	1 847 183	23.27	670 695	8.16
1945	15 166 911	7 565 317	7 601 594	4 583 305	30.22	3 303 507	43.67	1 279 798	16.84
1950	17 856 865	8 944 072	8 912 793	5 779 915	32.37	4 055 225	45.34	1 724 690	19.35
1955	19 366 966	9 819 568	9 547 428	7 744 091	39.99	5 443 837	55.44	2 300 254	24.09
1960	22 542 012	11 491 180	11 050 832	8 901 006	39.49	6 157 842	53.59	2 743 164	24.82
1965	25 664 797	13 073 518	12 591 279	12 505 021	48.72	8 372 080	64.04	4 132 941	32.82
ŞEHİRDE									
1935	2 734 732	1 431 536	1 303 196	1 102 811	40.33	723 561	50.54	379.250	29.10
1945	3 032 702	1 634 352	1 398 350	1 741 304	57.42	1 133 774	69.37	607.530	43.45
1950	4 085 201	2 130 344	1 954 857	2 322 330	56.85	1 466 678	68.85	855.652	43.77
1955	4 650 301	2 572 015	2 084 286	2 960 487	63.58	1 922 136	74.73	1 038 351	49.82
1960	6 254 238	3 439 137	2 815 101	3 970 520	63.48	2 576 842	74.93	1 393 678	49.51
1965	9 217 832	4 971 626	4 246 206	6 168 209	66.92	3 947 779	79.41	2 220 430	52.29
KÖYDE									
1935	13 422 718	6 504 976	6 917 742	1 415 067	10.54	1 123 622	17.27	291 445	4.21
1945	12 134 209	5 930 965	6 203 244	2 842 001	23.42	2 169 733	36.58	672 268	10.84
1950	13 771 664	6 813 728	6 957 936	3 457 585	25.11	2 588 547	37.99	869 038	12.49
1955	14 710 695	7 247 553	7 463 142	4 783 604	32.52	3 521 701	48.59	1 261 903	16.91
1960	16 287 774	8 052 043	8 235 731	4 930 486	30.28	3 581 000	44.47	1 349 486	16.38
1965	16 446 965	8 101 892	8 345 073	6 336 812	38.53	4 424 301	54.61	1 912 511	22.92

Levent Şahverdi Arşivi

ANA OKULLARI
okul, öğretmen ve öğrenci sayısı

(Sayım yıllarına karşılık olan öğretim yıllarında)

yılları	Okul	Öğretmen	Öğrenci		
			Toplam	Erkek	Kız
TOPLAM					
1934 — 35	63	80	2 044	1 096	948
1939 — 40	54	67	1 807	991	816
1944 — 45	46	54	1 546	816	730
1949 — 50	47	55	1 583	872	711
1954 — 55	53	79	2 427	1 355	1 072
1959 — 60	66	111	2 847	1 612	1 235
1964 — 65	84	134	3 141	1 768	1 373
1969 — 70	108	195	4 772	2 469	2 303
1972 — 73	139	272	5 899	3 129	2 770

HALK DERSANELERİ
dersane, öğretmen ve bitirenler sayısı

(Sayım yıllarına karşılık olan öğretim yıllarında)

Öğretim yılları	Okul	Öğretmen			Diploma alanlar			Öğretim yılları
		Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Erkek	Kadın	
TOPLAM								**ANKARA**
1934 — 35	3 670	3 023	2 795	228	66 255	58 809	7 446	1934 — 35
1939 — 40	1 245	1 231	1 106	125	26 238	24 282	1 956	1939 — 40
1944 — 45	3 129	2 639	2 120	519	57 274	39 612	17 662	1944 — 45
1949 — 50	114	106	103	3	2 738	2 312	426	1949 — 50
1954 — 55	1 702	1 535	1 442	93	19 874	17 608	2 266	1954 — 55
1959 — 60	1 219	1 116	1 052	64	11 965	10 559	1 406	1959 — 60
1964 — 65	3 241	3 275	3 022	253	33 841	29 930	3 911	1964 — 65
1969 — 70	2 846	2 864	2 637	227	35 433	29 463	5 970	1969 — 70
1972 — 73	2 251	2 698	1 933	765	34 489	21 427	13 062	1972 — 73

AKŞAM KIZ SANAT OKULLARI
Okul, Öğretmen ve Öğrenci sayısı

Öğretim yılları	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1934 — 35	7	128	2 576
1939 — 40	26	209	6 421
1944 — 45	64	326	13 673
1949 — 50	96	184	21 506
1964 — 65	211	271	37 919
1969 — 70	325	608	61 399
1972 — 73	399	895	76 817

Levent Şahverdi Arşivi

İLKÖĞRETİM

Resmî ve özel ilkokullarda okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

(Öğretim yıllarına göre)

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1923 — 24	4 894	10 238	9 021	1 217	341 941	273 107	62 954	—	—	—
1924 — 25	5 987	13 822	10 480	3 342	390 368	301 381	88 987	—	—	—
1925 — 26	5 975	14 309	10 445	3 864	406 788	313 893	92 895	—	—	—
1926 — 27	5 995	14 231	10 864	3 367	465 563	348 978	86 585	—	—	—
1927 — 28	6 043	15 194	10 948	4 246	461 985	325 695	133 969	—	—	—
1928 — 29	6 600	15 718	11 153	4 565	477 569	323 260	154 309	26 275	19 031	7 244
1929 — 30	6 562	15 308	10 898	4 410	469 071	308 028	161 043	19 823	14 047	5 776
1930 — 31	6 598	16 318	11 504	4 814	489 299	315 072	174 227	21 928	15 175	6 004
1931 — 32	6 713	16 973	11 810	5 163	523 611	335 921	187 690	21 179	15 041	6 887
1932 — 33	6 778	15 064	10 440	4 624	567 361	366 125	201 236	24 740	16 864	7 876
1933 — 34	6 383	15 123	10 320	4 803	591 169	385 247	205 922	26 680	18 417	8 263
1934 — 35	6 402	15 102	10 216	4 886	647 360	426 798	220 562	30 079	20 934	9 145
1935 — 36	6 275	14 949	9 996	4 953	688 102	454 128	233 974	37 700	26 451	11 249
1936 — 37	6 202	14 777	9 805	4 972	714 178	473 720	240 458	42 208	29 435	12 773
1937 — 38	6 700	15 775	10 483	5 292	764 691	509 949	254 742	48 638	33 950	14 688
1938 — 39	7 862	17 120	11 607	5 513	813 636	547 180	266 456	55 953	39 375	16 578
1939 — 40	9 418	19 063	13 306	5 757	905 139	619 246	285 893	57 054	40 842	16 212
1940 — 41	10 596	20 564	14 583	5 981	955 957	661 279	294 678	71 854	53 710	18 144
1941 — 42	10 948	22 042	15 858	6 184	939 829	650 455	289 374	68 889	51 060	17 829
1942 — 43	11 404	21 613	15 202	6 411	940 411	649 471	290 940	71 107	51 670	19 437
1943 — 44	12 182	22 387	15 865	6 522	995 999	680 384	315 615	76 663	56 157	20 506
1944 — 45	12 903	25 687	18 545	7 142	1 246 818	804 120	442 698	90 657	66 707	23 950
1945 — 46	14 010	27 317	19 736	7 581	1 357 740	865 860	491 880	104 854	76 630	28 224
1946 — 47	15 131	30 206	22 208	7 998	1 413 983	899 206	514 777	106 722	77 349	29 373

Levent Şahverdi Arşivi

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1947 — 48	15 925	32 081	23 743	8 338	1 448 093	926 440	521 653	113 396	82 178	31 218
1948 — 49	16 119	33 185	24 502	8 683	1 468 382	938 534	529 848	133 240	94 853	38 387
1949 — 50	17 106	34 822	25 922	8 900	1 591 039	1 003 452	587 587	142 323	100 690	41 633
1950 — 51	17 428	35 871	26 714	9 157	1 616 626	1 016 915	599 711	145 899	102 888	43 011
1951 — 52	17 417	36 510	27 022	9 488	1 643 034	1 035 328	607 706	122 592	107 718	14 874
1952 — 53	17 763	37 561	27 612	9 949	1 692 135	1 066 739	625 396	148 843	105 989	42 854
1953 — 54	17 948	37 932	27 542	10 390	1 762 351	1 104 477	657 874	170 033	119 227	50 806
1954 — 55	18 393	40 035	29 230	10 805	1 866 666	1 164 616	702 050	175 712	121 891	53 821
1955 — 56	18 724	42 169	31 011	11 158	1 983 668	1 238 327	745 341	186 980	128 351	58 629
1956 — 57	19 390	44 700	33 124	11 576	2 140 347	1 335 704	804 643	212 512	143 680	68 832
1957 — 58	20 030	47 322	35 017	12 305	2 260 451	1 412 228	848 223	230 358	154 137	76 221
1958 — 59	20 656	49 757	37 081	12 676	2 402 855	1 507 248	895 607	257 206	172 105	85 101
1959 — 60	21 429	54 049	40 570	13 479	2 514 592	1 582 598	931 794	276 516	185 495	91 021
1960 — 61	24 398	62 526	48 494	14 032	2 866 501	1 800 026	1 066 475	304 406	203 671	100 735
1961 — 62	25 677	68 888	53 409	15 479	3 147 146	1 953 604	1 193 542	330 591	219 305	111 286
1962 — 63	26 452	73 256	55 880	17 376	3 370 679	2 079 281	1 291 398	362 354	237 457	124 897
1963 — 64	27 775	76 544	57 667	18 877	3 562 140	2 181 648	1 380 492	391 989	257 858	134 131
1964 — 65	29 585	82 781	61 273	21 508	3 769 282	2 291 185	1 478 097	447 933	292 622	155 311
1965 — 66	30 863	89 105	65 095	24 010	3 933 251	2 377 666	1 555 585	510 663	329 770	180 893
1966 — 67	32 399	97 220	70 004	27 216	4 216 930	2 528 188	1 688 742	541 135	345 954	195 181
1967 — 68	34 002	105 841	74 862	30 979	4 450 353	2 645 824	1 804 529	564 541	357 491	207 050
1968 — 69	35 932	116 004	80 512	35 492	4 686 572	2 761 604	1 924 968	633 384	397 618	235 766
1969 — 70	37 171	123 172	83 289	39 883	4 906 995	2 858 992	2 048 003	722 458	445 935	276 523
1970 — 71	38 234	132 721	87 469	45 252	5 013 408	2 892 654	2 120 754	773 018	474 488	298 530
1971 — 72	39 268	141 363	91 980	49 383	5 101 196	2 911 101	2 190 095	—	—	—
1972 — 73	40 005	155 299	99 142	56 157	5 244 131	2 963 745	2 280 386	—	—	—

Not : 1. 1923 — 24 öğretim yılında erkek kadın ayırımı yapılamıyan 5880 öğrenci toplama ilave edilmiştir.
2. 1927 — 28 öğretim yılında erkek kadın ayırımı yapılamıyan 2321 öğrenci toplama ilave edilmiştir.
3. 1928 — 29 öğretim yılına kadar diploma alanlar sayısı tesbit edilememiştir.
4. 3 yıllık eğitmenli okullardan diploma alanlar tablolara ilave edilmemiştir.
5. 1967 — 73 öğretim yılları arasındaki bilgiler geçici kaydiyle verilmiştir.
6. 1971 — 72 ve 1972 — 73 öğretim yıllarındaki diploma alanlar sayısı henüz derlenmediğinden verilememiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

11 ve daha yukarı yaşlarda okur yazar nüfusun bitirilen son öğrenim kurumuna göre sayısı

(Sayım yıllarına göre)

Bitirilen son öğrenim	Yıllar	11 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus			Şehirde			Köyde		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	1960	7 964 892	5 601 447	2 363 445	3 612 634	2 382 563	1 230 071	4 352 258	3 218 884	1 133 374
	1965	10 478 234	7 181 839	3 296 395	4 818 769	3 127 325	1 691 444	5 659 465	4 054 514	1 604 951
Mezun olmayan	1960	2 713 542	1 933 203	780 339	906 050	586 778	319 272	1 807 492	1 346 425	461 067
	1965	2 963 390	2 095 914	867 476	951 191	618 420	332 771	2 012 199	1 477 494	534 705
İlkokul	1960	4 221 026	2 913 013	1 308 013	1 864 444	1 204 391	660 053	2 356 582	1 708 622	647 960
	1965	6 097 107	4 063 920	2 033 187	2 711 274	1 709 903	1 001 371	3 385 833	2 354 017	1 031 816
Ortaokul	1960	521 973	376 450	145 523	425 845	291 869	133 976	96 128	84 581	11 547
	1965	695 435	493 078	202 357	567 606	382 165	185 441	127 829	110 913	16 916
Lise	1960	187 373	134 569	52 804	165 955	115 638	50 317	21 418	18 931	2 487
	1965	275 097	197 837	77 260	238 780	165 870	72 910	36 317	31 967	4 350
Meslek okulu	1960	184 048	130 505	53 543	131 876	86 559	45 317	52 172	43 946	8 226
	1965	269 682	184 117	85 565	192 971	122 331	70 640	76 711	61 786	14 925
Fakülte ve Yüksek okul	1960	119 487	101 172	18 315	106 679	89 412	17 267	12 808	11 760	1 048
	1965	170 741	142 151	28 590	152 070	125 249	26 821	18 671	16 902	1 769
Derecesi tayin edilemiyen	1960	17 443	12 535	4 908	11 785	7 916	3 869	5 658	4 619	1 039
	1965	6 782	4 822	1 960	4 877	3 387	1 490	1 905	1 435	470

Not : 1 — 1935, 1955, 1960 ve 1965 yıllarında 10 000 ve daha fazla, 1945 ve 1950 yıllarında 5 000 ve daha fazla yerler şehir, bunların dışında kalan yerler de köy olarak alınmıştır.

2 — 1940 nüfus sayım neticeleri % 2,5 örnekleme ile alınmıştır. Bu yıl için okur yazarlık durumu tesbit edilmemiştir.

3 — 1970 nüfus sayımı neticeleri henüz alınmamış olduğundan bilgiler verilememiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ORTAÖĞRETİM

Resmî ve özel ortaokullarda okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

1923 — 1973

(Öğretim yıllarına göre)

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1923 — 24	72	796	—	—	5 905	—	—	—	—	—
1924 — 25	64	720	609	111	10 052	7 976	2 076	—	—	—
1925 — 26	68	760	—	—	11 622	8 917	2 705	—	—	—
1926 — 27	135	1 392	1 099	293	15 644	11 848	3 796	1 611	1 255	356
1927 — 28	78	791	—	—	19 858	15 674	3 763	1 857	1 508	349
1928 — 29	78	815	680	135	23 225	16 996	6 229	2 650	1 943	707
1929 — 30	82	982	776	206	25 398	18 662	6 736	3 481	2 535	946
1930 — 31	83	1 068	845	223	27 093	20 148	6 945	3 999	2 954	1 045
1931 — 32	80	963	739	224	30 316	22 805	7 511	4 365	3 229	1 136
1932 — 33	190	1 380	932	448	36 068	26 140	9 928	5 638	4 116	1 522
1933 — 34	201	2 136	1 620	516	42 332	31 038	11 294	5 116	3 980	1 136
1934 — 35	192	2 354	1 764	590	45 812	33 936	11 876	7 423	5 676	1 747
1935 — 36	191	2 403	1 759	644	52 386	38 497	13 889	8 248	6 130	2 118
1936 — 37	202	2 648	1 903	745	62 955	45 833	17 122	10 044	7 569	2 475
1937 — 38	214	2 843	1 932	911	74 107	53 883	20 224	12 502	9 509	2 993
1938 — 39	228	3 402	2 215	1 187	83 642	60 335	23 307	13 593	9 925	3 668
1939 — 40	234	3 744	2 398	1 346	92 308	66 693	25 615	14 941	10 740	4 201
1940 — 41	238	3 867	2 422	1 445	95 332	69 097	26 235	16 089	11 861	4 228
1941 — 42	252	3 900	2 345	1 555	94 642	68 555	26 087	13 011	9 581	3 430
1942 — 43	244	3 883	2 297	1 586	84 181	60 180	24 001	13 334	9 664	3 670
1943 — 44	245	3 851	2 224	1 627	75 319	53 314	22 005	14 486	10 608	3 878
1944 — 45	247	3 862	2 188	1 674	70 430	49 735	20 695	11 803	8 425	3 378
1945 — 46	252	3 931	2 145	1 786	65 608	46 074	19 534	12 389	8 865	3 524
1946 — 47	257	3 871	2 129	1 742	60 980	42 307	18 673	10 565	7 457	3 108
1947 — 48	267	3 993	2 168	1 825	59 093	41 160	17 933	10 844	7 617	3 227
1948 — 49	321	4 149	2 275	1 874	61 314	43 612	17 702	11 077	7 639	3 438
1949 — 50	381	4 364	2 389	1 975	65 168	47 489	17 679	11 412	8 194	3 218
1950 — 51	406	4 528	2 437	2 091	68 187	50 262	17 925	11 508	8 506	3 002
1951 — 52	440	4 729	2 572	2 157	74 765	55 728	19 037	14 389	10 575	3 814

Levent Şahverdi Arşivi

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1952 — 53	474	5 021	2 727	2 294	82 469	61 302	21 163	14 487	10 718	3 769
1953 — 54	507	5 311	2 904	2 407	92 339	68 053	24 286	15 827	11 847	3 980
1954 — 55	539	5 694	3 160	2 534	111 896	82 114	29 782	18 382	13 449	4 933
1955 — 56	573	6 385	3 647	2 738	133 217	97 576	35 641	21 167	15 682	5 485
1956 — 57	601	7 296	4 403	2 893	162 179	119 249	42 930	24 658	18 140	6 518
1957 — 58	643	8 559	5 325	3 234	193 733	143 403	50 330	28 820	20 879	7 941
1958 — 59	685	9 858	6 393	3 465	222 625	164 657	57 968	36 201	26 539	9 662
1959 — 60	715	10 977	7 267	3 710	254 966	190 865	64 101	40 253	29 136	11 117
1960 — 61	745	12 080	8 130	3 950	291 266	220 486	70 780	42 686	30 875	11 811
1961 — 62	776	13 269	9 110	4 159	318 138	241 261	76 877	50 707	37 289	13 418
1962 — 63	820	15 538	11 064	4 474	337 816	254 608	83 208	58 151	43 169	14 982
	824	15 059	10 355	4 704	344 139	255 435	88 704	66 661	49 501	17 160
1964 — 65	851	14 340	9 458	4 882	354 257	259 449	94 808	73 986	54 122	19 864
1965 — 66	943	15 084	9 684	5 400	412 453	299 673	112 780	79 607	57 521	22 086
1966 — 67	1 064	16 813	10 721	6 092	492 950	359 914	133 036	85 214	61 423	23 791
1967 — 68	1 231	18 753	12 030	6 723	569 397	415 678	153 719	107 503	77 239	30 264
1968 — 69	1 405	21 335	13 511	7 824	639 841	468 367	171 474	124 349	89 522	34 827
1969 — 70	1 629	22 612	14 287	8 325	700 950	511 098	189 852	137 186	98 463	38 723
1970 — 71	1 848	22 301	14 190	8 111	810 983	593 415	217 568	146 479	104 782	41 697
1971 — 72	1 923	24 114	15 489	8 625	895 107	652 428	242 679	—	—	—
1972 — 73	2 040	25 572	16 738	8 834	930 337	672 191	258 146	—	—	—

Not : 1. 1932 — 33 öğretim yılına kadar ayırım yapılmadığından (1926-27 öğretim yılı hariç) özel bağımsız ve bağlı ortaokullarda resmi liselere bağlı ortaokullar ayrı okul olarak gösterilememiştir.

2. 1923-24, 1925-26 ve 1927-28 öğretim yıllarında erkek kadın ayırımı yapılamadığından öğretmenler toplam sütununda gösterilmiştir.

3. 1932-33 öğretim yılına kadar ayırımı yapılmadığından (1926-27 öğretim yılı hariç) liselerin orta kısım öğretmenleri lise öğretmenleri arasında gösterilmiştir.

4. 1923-24 öğretim yılında erkek-kadın ayırımı yapılamadığından öğrenciler toplam sütununda gösterilmiştir.

5. 1927-28 öğretim yılında erkek-kadın ayırımı yapılmayan 421 öğrenci toplama ilave edilmiştir.

6. 1926-27 öğretim yılına kadar diploma alanların bilgileri temin edilememiştir.

7. 1933-34 öğretim yılına kadar (1926-27 öğretim yılı hariç) özel ortaokulların öğretmenlerinin ayırımı yapılamadığından özel ilkokul öğretmenleri arasında gösterilmiştir.

8. 1932-33 öğretim yılına kadar özel ortaokulların diploma alanları temin edilemediğinden tabloya yalnız resmi ortaokulların bilgileri konmuştur.

9. 1970-73 öğretim yılları arasındaki bilgiler geçici kaydı ile verilmiştir.

10. 1971-72 ve 1972-73 öğretim yılında diploma alanlar sayısı henüz derlenmediğinden verilememiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ORTAÖĞRETİM

Resmî ve özel liselerde okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

(Öğretim yıllarına göre)

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1923 — 24	23	513	—	—	1 241	—	—	—	—	—
1924 — 25	19	555	420	135	2 234	1 622	612	—	—	—
1925 — 26	21	671	590	81	2 748	1 923	825	—	—	—
1926 — 27	52	857	709	148	3 159	2 359	800	463	389	74
1927 — 28	42	594	—	—	3 819	2 748	1 071	398	333	65
1928 — 29	49	510	441	69	4 168	3 111	1 057	390	306	84
1929 — 30	51	578	486	92	4 746	3 574	1 172	550	429	121
1930 — 31	57	637	542	95	5 699	4 333	1 366	1 093	848	245
1931 — 32	61	637	532	105	6 940	5 120	1 820	1 150	865	285
1932 — 33	66	1 827	1 404	423	7 873	6 027	1 846	1 289	940	349
1933 — 34	72	945	740	205	9 563	7 326	2 237	1 379	1 067	312
1934 — 35	69	1 044	855	189	9 847	7 744	2 103	2 095	1 626	469
1935 — 36	66	1 029	841	188	13 622	10 691	2 931	2 172	1 801	371
1936 — 37	68	1 050	844	206	17 219	13 407	3 812	2 376	1 945	431
1937 — 38	68	1 164	924	240	20 916	16 129	4 787	3 322	2 683	639
1938 — 39	75	1 329	1 016	313	24 364	18 636	5 728	4 165	3 279	886
1939 — 40	80	1 518	1 148	370	26 255	20 232	6 023	4 964	3 796	1 168
1940 — 41	82	1 544	1 110	434	24 862	18 881	5 981	5 081	4 000	1 081
1941 — 42	82	1 568	1 090	478	28 217	21 550	6 667	4 488	3 462	1 026
1942 — 43	79	1 590	1 078	512	28 073	21 790	6 283	4 857	3 692	1 165
1943 — 44	80	1 694	1 105	589	28 906	22 876	6 030	5 383	4 122	1 261
1944 — 45	76	1 656	1 028	628	27 734	22 082	5 652	5 652	4 339	1 313
1945 — 46	83	1 817	1 136	681	25 515	20 411	5 104	6 236	4 965	1 271
1946 — 47	82	1 871	1 131	740	24 355	19 329	5 026	6 177	5 054	1 123
1947 — 48	88	1 829	1 101	728	23 245	18 457	4 788	6 147	4 865	1 282
1948 — 49	88	1 868	1 096	772	22 100	17 635	4 465	5 584	4 399	1 185
1949 — 50	88	1 931	1 147	784	21 440	17 042	4 398	5 645	4 509	1 136
1950 — 51	88	1 954	1 120	834	22 169	17 526	4 643	5 568	4 376	1 192
1951 — 52	93	2 045	1 154	891	22 259	17 671	4 858	2 264	1 882	382
1952 — 53	95	2 161	1 204	957	29 053	22 796	6 257	4 147	3 158	989
1953 — 54	100	2 234	1 205	1 029	31 420	24 584	6 836	4 863	3 736	1 127

Levent Şahverdi Arşivi

Öğretim Yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1954 — 55	112	2 602	1 395	1 207	35 369	27 471	7 898	9 056	6 928	2 128
1955 — 56	123	2 476	1 302	1 174	33 412	25 237	8 175	8 024	6 331	1 693
1956 — 57	128	2 523	1 362	1 161	37 407	27 764	9 643	7 484	5 733	1 751
1957 — 58	141	2 886	1 524	1 362	43 503	32 255	11 248	8 100	6 048	2 052
1958 — 59	162	3 427	1 843	1 584	51 231	37 612	13 619	9 450	6 923	2 527
1959 — 60	190	3 860	2 120	1 740	62 368	46 278	16 090	10 913	7 878	3 035
1960 — 61	194	4 219	2 394	1 825	75 632	56 016	19 616	11 977	8 649	3 328
1961 — 62	202	4 654	2 643	2 011	88 982	66 621	22 361	14 241	10 201	4 040
1962 — 63	213	5 820	3 287	2 533	101 387	76 069	25 318	16 915	12 051	4 864
	217	6 097	3 484	2 613	102 384	75 916	26 468	19 578	14 392	5 186
1964 — 65	223	5 259	2 246	2 413	97 935	72 584	25 351	23 227	16 874	6 353
1965 — 66	240	5 994	3 288	2 706	111 181	81 497	29 684	24 868	18 257	6 611
1966 — 67	290	6 619	3 554	3 065	132 801	96 807	35 994	25 907	18 842	7 065
1967 — 68	309	7 599	4 461	3 148	151 864	109 589	42 275	29 984	21 869	8 115
1968 — 69	388	8 034	4 590	3 444	187 019	135 057	51 962	34 406	24 582	9 824
1969 — 70	448	8 633	5 081	3 552	214 950	154 028	60 922	40 808	29 083	11 725
1970 — 71	518	10 136	6 127	4 009	253 742	180 940	72 802	45 678	31 860	13 818
1971 — 72	542	11 111	6 883	4 228	271 900	192 330	79 570	—	—	—
1972 — 73	607	12 364	7 872	4 492	293 278	203 347	89 931	—	—	—

Not : 1. 1926-27 öğretim yılına kadar özel liselerin sayıları tesbit edilememiştir. Tabloda görülen rakamlar resmî liselere aittir.

2. 1923-24 ve 1927-28 öğretim yıllarında erkek-kadın ayırımı yapılamadığından öğretmenler toplam sütununda gösterilmiştir.

3. 1932-33 öğretim yılına kadar (1926-27 öğretim yılı hariç) özel liselere ait öğretmenlerin ayırımı yapılamadığından özel ilkokul öğretmenleri arasında gösterilmiştir.

4. 1923-24 öğretim yılında erkek-kadın ayırımı yapılamadığından öğrenciler toplam sütununda gösterilmiştir.

5. 1926-27 öğretim yılına kadar diploma alanların bilgileri temin edilememiştir.

6. Diploma alanlar sütununda 1927-28 ve 1928-29 öğretim yıllarında gösterilen rakamlar resmî liselere aittir. Özel liselerin diploma alanları temin edilememiştir.

7. 1951-52 öğretim yılında liseler 12 yıla çıkarılmıştır. Diploma alanlarda görülen rakamlar resmî liselerin eski yıl öğrencileri, özel liseler ve Galatasaray lisesine aittir.

8. 1954-55 öğretim yılında liseler tekrar 11 yıla indirildiğinden 11. ve 12. sınıflar aynı zamanda diploma vermiştir.

9. 1970-73 öğretim yılları arasındaki bilgiler geçici kaydı ile verilmiştir.

10. 1971-72 ve 1972-73 öğretim yıllarındaki diploma alanlar sayısı henüz derlenmediğinden verilememiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

MESLEKÎ VE TEKNİK ÖĞRETİM

Orta dereceli meslek ve teknik okullarında okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

1923 — 1973

(Öğretim yıllarına göre)

Öğretim yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1923 — 24	64	583	177	81	6 547	5 172	1 375	.	.	.
1924 — 25	70	974	737	237	7 147	5 146	2 001	.	.	.
1925 — 26	59	929	789	140	6 835	4 820	2 015	.	.	.
1926 — 27	38	573	492	81	6 581	4 428	2 153	1 008	865	143
1927 — 28	44	698	170	—	7 718	4 896	2 822	972	730	242
1928 — 29	47	715	570	145	8 504	5 302	3 202	1 097	768	329
1929 — 30	48	789	618	171	8 150	4 953	3 197	1 071	723	348
1930 — 31	59	815	649	166	9 101	5 859	3 242	1 277	892	385
1931 — 32	63	729	585	144	9 203	6 002	3 201	1 584	1 040	544
1932 — 33	68	777	609	168	7 013	4 813	2 200	839	645	194
1933 — 34	66	660	486	174	7 715	5 255	2 460	2 175	1 287	888
1934 — 35	65	679	523	156	8 187	5 404	2 783	1 818	1 202	616
1935 — 36	64	755	544	211	9 229	5 938	3 291	1 823	1 157	666
1936 — 37	66	857	604	253	11 134	6 328	4 030	1 899	1 217	682
1937 — 38	78	948	683	265	10 358	6 899	4 235	2 335	1 391	944
1938 — 39	81	982	668	314	12 352	7 871	4 481	2 382	1 357	1 025
1939 — 40	86	1 011	674	337	14 310	9 361	4 949	2 330	1 403	927
1940 — 41	103	1 355	910	445	20 264	14 580	5 684	2 995	1 731	1 264
1941 — 42	114	1 508	977	531	24 641	18 162	6 479	2 998	1 719	1 279
1942 — 43	151	1 835	1 176	659	29 971	22 725	7 246	3 136	1 900	1 236
1943 — 44	186	2 434	1 606	828	36 971	28 592	8 379	6 719	4 989	1 730
1944 — 45	208	3 113	2 194	919	44 639	35 148	9 491	7 108	5 429	1 679
1945 — 46	244	3 826	2 811	1 015	54 248	43 724	10 524	8 271	9 005	1 925
1946 — 47	267	4 401	3 131	1 270	62 828	51 580	11 248	11 119	6 346	2 114
1947 — 48	278	4 534	3 197	1 337	59 905	48 708	11 197	12 735	10 476	2 259
1948 — 49	302	4 514	3 190	1 324	55 461	44 399	11 062	14 903	12 667	2 236
1949 — 50	317	4 584	3 200	1 384	55 522	44 077	11 445	12 315	10 060	2 255
1950 — 51	326	4 488	2 985	1 503	53 289	41 663	11 626	12 487	9 877	2 610
1951 — 52	340	4 401	2 886	1 515	51 897	40 246	11 651	11 895	9 497	2 398
1952 — 53	354	4 412	2 881	1 531	50 893	38 485	12 408	9 637	7 005	2 632

Levent Şahverdi Arşivi

Öğretim yılları	Okul	Öğretmen			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1953 — 54	371	4 746	3 078	1 668	58 386	45 506	12 880	12 098	9 533	2 565
1954 — 55	387	4 999	3 216	1 783	64 939	50 739	14 200	13 721	11 080	2 641
1955 — 56	415	5 294	3 431	1 863	72 675	56 960	15 715	13 918	10 986	2 932
1956 — 57	432	5 840	3 864	1 976	80 072	62 581	17 491	16 071	12 501	3 570
1957 — 58	454	6 214	4 120	2 094	86 470	66 750	19 720	18 789	15 084	3 705
1958 — 59	473	6 708	4 513	2 195	91 469	69 012	22 457	20 731	16 406	4 325
1959 — 60	503	7 382	4 978	2 404	98 010	70 543	27 467	23 206	18 066	5 140
1960 — 61	530	8 333	5 770	2 563	108 221	75 495	32 726	23 507	17 974	5 533
1961 — 62	664	8 817	5 905	2 912	115 810	78 131	37 679	26 127	18 454	7 673
1962 — 63	709	9 500	6 331	3 169	126 024	83 469	42 555	27 257	17 818	9 439
	738	10 220	6 799	3 421	149 148	100 086	49 062	30 735	19 433	11 302
1964 — 65	777	10 464	6 826	3 638	162 592	109 486	53 106	33 608	24 247	9 361
1965 — 66	786	11 104	7 140	3 964	177 783	118 608	59 175	34 395	19 999	14 396
1966 — 67	824	11 611	7 305	4 306	191 082	129 197	61 885	44 915	30 165	14 750
1967 — 68	892	13 575	8 949	4 626	200 037	134 465	65 572	53 381	36 244	17 137
1968 — 69	889	13 567	8 810	4 757	207 774	137 964	69 810	49 172	32 811	16 361
1969 — 70	887	14 179	9 235	4 944	217 332	142 206	75 126	51 450	33 168	18 282
1970 — 71	917	15 039	9 782	5 257	244 144	161 328	82 816	53 152	34 292	18 860
1971 — 72	936	15 490	10 150	5 340	263 184	173 754	89 430	—	—	—
1972 — 73	968	15 814	10 425	5 389	266 144	173 554	92 590	—	—	—

Not : 1. 1923-24 öğretim yılında erkek kadın ayırımı yapılmayan 325 öğretmen toplama ilave edilmiştir.

2. 1926-27 öğretim yılına kadar diploma alanlar sayısı tesbit edilememiştir.

3. 1927-28 öğretim yılında erkek kadın ayırımı yapılamıyan 528 öğretmen toplamda gösterilmiştir.

4. 1932-33 öğretim yılında 5 sınıflı ilköğretmen okulları 6 seneye çıkarıldığından diploma vermemiştir. Diploma alanlardaki düşme bundan ileri gelmektedir.

5. 5 sınıflı olarak faaliyet gösteren köy enstitüleri 1952-53 öğretim yılında kapatılmış, ve o sene diploma vermemiştir. O yıldaki düşme bundan ileri gelmektedir. Bunun yerine aynı öğretim yılında 6 sınıflı öğretmen okulları faaliyete geçirilmiştir.

6. Kız Enstitüleri 3 yıla çıkarıldığından 1964-65 öğretim yılında diploma vermemiştir. Diploma alanlardaki düşme bundan ileri gelmektedir.

7. Erkek Sanat Enstitüleri 3 yıla çıkarıldığından 1965-66 öğretim yılında diploma vermemiştir. Diploma alanlardaki düşme bundan ileri gelmektedir.

8. 1967-73 öğretim yılları arasındaki bilgiler geçici kaydı ile verilmiştir.

9. 1971-72 ve 1972-73 öğretim yıllarındaki diploma alanlar sayısı henüz derlenmediğinden verilememiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

YÜKSEK ÖĞRETİM

Fakülte ve yüksek okullarda okul, öğretim üyesi, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

(Öğretim yıllarına göre)

1923 — 1973

Öğretim yılları	Fakülte ve yüksek okul	Öğretim üyesi			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1923 — 24	9	307	307	—	2 914	2 629	285	321	—	—
1924 — 25	9	349	349	—	3 483	2 865	618	375	—	—
1925 — 26	11	420	420	—	3 930	3 256	674	416	—	—
1926 — 27	17	357	357	—	3 551	2 964	587	502	—	—
1927 — 28	18	451	451	—	3 918	3 477	441	627	592	35
1928 — 29	18	515	515	—	3 827	3 461	366	575	538	37
1929 — 30	17	502	502	—	3 682	3 390	292	608	568	40
1930 — 31	17	526	526	—	4 186	3 646	540	574	538	36
1931 — 32	18	526	526	—	4 704	4 081	623	598	537	61
1932 — 33	18	502	501	1	5 295	4 535	760	719	603	116
1933 — 34	17	574	533	41	5 851	5 005	846	760	622	138
1934 — 35	17	691	598	93	6 624	5 674	950	878	711	167
1935 — 36	18	743	653	90	7 277	6 162	1 115	1 009	841	168
1936 — 37	19	796	699	97	8 354	7 064	1 290	1 127	1 001	126
1937 — 38	19	837	739	98	9 384	7 820	1 564	1 301	1 105	196
1938 — 39	19	855	756	99	10 213	8 431	1 782	1 403	1 185	218
1939 — 40	19	1 013	882	131	12 130	9 884	2 246	1 554	1 262	292
1940 — 41	20	967	838	129	12 844	10 262	2 582	1 678	1 330	348
1941 — 42	20	889	783	106	14 693	11 654	3 039	1 736	1 425	311
1942 — 43	20	1 120	924	196	15 945	12 563	3 382	1 845	1 188	297
1943 — 44	26	1 403	1 146	257	18 293	14 293	3 742	1 859	1 420	439
1944 — 45	28	1 365	1 152	213	19 502	15 603	3 899	2 221	1 755	466
1945 — 46	31	1 388	1 201	187	19 273	15 688	3 585	2 440	1 926	514
1946 — 47	32	1 654	1 399	255	21 531	17 417	4 114	2 969	2 330	639
1947 — 48	33	1 788	1 511	277	25 230	20 688	4 542	3 541	2 786	755

Levent Şahverdi Arşivi

Öğretim yılları	Fakülte ve yüksek okul	Öğretim üyesi			Öğrenci			Diploma alanlar		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1948 — 49	34	1 823	1 471	352	25 209	20 512	4 697	3 205	2 495	710
1949 — 50	34	1 852	1 556	296	25 091	20 363	4 728	3 061	2 442	619
1950 — 51	32	1 950	1 655	295	24 815	19 953	4 862	3 107	2 467	640
1951 — 52	33	1 946	1 668	278	24 040	19 348	4 692	2 981	2 459	522
1952 — 53		2 000	1 692	308	24 366	19 812	4 554	3 013	2 387	626
1953 — 54	34	2 126	1 773	353	23 309	19 090	4 219	2 874	2 277	597
1954 — 55	35	2 280	1 882	398	28 069	23 220	4 849	3 116	2 476	640
1955 — 56	40	2 453	2 024	429	36 998	30 764	6 234	3 124	2 509	615
1956 — 57	43	2 867	2 377	490	39 820	33 251	6 569	3 263	2 619	644
1957 — 58	44	2 947	2 438	509	42 060	35 415	6 645	3 627	2 860	767
1958 — 59	48	3 661	3 047	614	46 466	38 597	7 869	4 096	3 308	788
1959 — 60	49	3 911	3 176	735	54 069	42 972	11 097	5 945	4 817	1 128
1960 — 61	55	4 071	3 300	771	65 297	52 290	13 007	6 025	4 864	1 161
1961 — 62	66	4 536	3 640	896	65 084	51 893	13 191	6 988	5 648	1 340
1962 — 63	71	4 461	3 432	1 029	70 649	56 293	14 356	7 099	5 539	1 560
	83	4 368	3451	917	77 281	61 791	15 490	7 988	6 114	1 874
1964 — 65	87	4 916	3 791	1 125	84 335	66 454	17 881	9 238	6 944	2 294
1965 — 66	96	5 806	4 438	1 368	97 309	76 918	20 391	10 611	8 127	2 484
1966 — 67	106	6 200	4 834	1 366	108 632	86 254	22 378	12 727	9 898	2 829
1967 — 68	120	6 786	5 224	1 562	123 683	100 180	23 503	14 768	11 645	3 123
1968 — 69	142	7 489	5 776	1 713	140 000	113 330	26 670	16 237	13 219	3 018
1969 — 70	146	8 295	6 265	2 030	147 175	119 721	27 454	20 191	16 554	3 637
1970 — 71	150	9 031	6 949	2 082	169 193	137 759	32 034	22 856	18 440	4 416
1971 — 72	161	11 152	8 434	2 718	169 672	137 061	32 611	—	—	—
1972 — 73	158	11 170	8 461	2 709	168 818	136 016	32 802	—	—	—

Not : 1 — 1926-27 öğretim yılına kadar Darülfunun tek okul olarak gösterilmiştir. Buna bağlı okullar ayrı olarak gösterilemediğinden okul sayıları düşük görülmektedir.

2 — 1927-28 öğretim yılına kadar diploma alanların erkek, kadın ayırımı yapılamadığından toplamda gösterilmiştir.

3 — 1970-73 öğretim yıllarına ait bilgiler geçici kaydı ile verilmiştir.

4 — 1971-72 ve 1972-73 öğretim yıllarındaki diploma alanlar sayısı henüz derlenemediğinden verilememiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Üniversite ve Yüksek Okullarda Öğretim Üyesi Öğrenci ve diploma alanlar

Yıllar	Üniversiteler top.		Ankara Üniversitesi		Orta Doğu Tek. Üniversitesi		Hacettepe Üniversitesi		İstanbul Üniversitesi		İstanbul Tek. Üniversitesi		Boğaziçi üniversitesi		Ege Üniversitesi		tesi Üniversi- Atatürk		Karadeniz Tek. Üniversitesi		yılları	Yüksek okullar öğretim üyeleri	
	E	K	E	K	E	K	K	E	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K		E	K
ÖĞRETİM ÜYELERİ																							
1965—66	3 107	926	1 185	367	332	98	261	126	841	266	330	57			263	103	133	32	23	3	1965—66	1 331	442
1970—71	4 913	1 469	1 248	370	647	160	443	221	1 132	425	433	84			508	146	304	57	101	3	1970—71	2 036	613
1972—73	5 719	1 840	1 393	424	593	127	599	416	1 197	486	571	101	78	32	573	159	514	77	201	18	1972—72	2 742	869
ÖĞRENCİLER																							
1965—66	41 911	13 650	13 199	4 702	2 940	555	531	364	19 971	7 655	3 100	134			1 128	456	1 219	139	354	9	1965—66	35 007	6 741
1970—71	60 660	16 079	12 433	3 994	5 564	936	1 113	204	25 076	8 096	6 745	413			5 404	1 252	2 255	225	1 262	50	1970—71	77 099	15 955
1972—73	59 413	15 289	11 192	3 440	5 895	1 024	2 744	1 463	21 786	6 539	6 577	507	687	314	5 432	1 572	3 046	256	1 895	101	1972—73	76 603	17 513
DİPLOMA ALANLAR																							
1965—66	4 047	1 323	1 531	561	151	45			1745	620	337	16			101	67	182	14			1965—66	4 080	1 161
1970—71	8 387	2 298	1 908	746	775	147	121	83	3053	1 003	966	56			1 000	219	463	39	101	5	1970—71	10 053	2 118

Levent Şahverdi Arşivi

Tıp Alanında Kadın Mütehassıslar:

İhtisas Dalları	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
İç Hastalıkları	213	226	244	267	283	301	323
Kardiyoloji	2	3	4	4	5	6	6
Gastroenteroloji	3	5	5	6	6	7	7
Endokrinoloji	1	1	1	1	2	2	4
Hematoloji	3	4	5	5	5	6	6
Allerji	—	—	—	1	1	2	2
Göğüs hastalıkları ve Tüb.	34	34	35	38	41	45	47
Çocuk sağlığı ve has.	385	417	445	477	521	555	593
Sinir ve ruh has.	45	47	53	57	63	69	74
Deri ve zührevî hast.	9	12	15	18	25	31	38
Genel şirürji	16	18	21	24	24	28	31
Nöro şirurji	2	2	2	2	2	2	2
Göğüs şirurjisi	—	—	—	—	1	1	1
Çocuk şirurjisi ve ortopedi	3	3	3	3	3	3	3
Çocuk şirurjisi	—	—	—	—	—	—	1
Ortopedi	—	—	1	1	1	1	1
Anesteziyoloji	36	38	47	62	74	86	96
Doğum ve kadın hastalıkları	267	291	313	343	374	404	435
	14	14	15	16	18	19	19
Göz hastalıkları	37	43	48	59	63	77	84
Üroloji	—	—	—	1	1	1	1
Fizikoterapi ve Hidroloji	15	15	15	18	18	26	26
Fizikoterapi	7	9	10	10	16	16	23
Hidroklimatoloji	1	1	1	1	2	2	2

Levent Şahverdi Arşivi

İhtisas Dalları	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Radyoterapi	—	—	1	1	2	3	3
Radyodiagnostik	17	17	17	19	19	24	25
Ortodonsi	3	4	5	5	5	5	6
Halk sağlığı	9	9	11	11	12	14	14
Hijyen	4	4	4	4	4	4	4
Bakteriyoloji ve Enfeksiyon	48	51	53	58	60	62	64
Bakteriyolog	10	10	10	11	11	11	11
Mikrobiyoloji	4	5	9	13	13	16	17
Parazitoloji	1	1	1	1	1	1	1
Biyokimya	97	104	113	126	131	144	153
Patalojik Anatomi	19	19	21	24	28	31	37
Anatomi	4	4	4	5	5	5	5
Farmakoloji	3	3	3	3	3	3	3
Farma-kodinami	4	4	4	4	4	4	4
Adlî tababet	8	8	8	8	9	9	9
Fizyoloji	9	9	9	10	10	10	12
Fizyopatoloji	4	5	5	5	5	6	6
Histoloji ve Embiryoloji	—	2	2	3	3	3	3
Tıp tarihi ve Deontoloji	1	1	1	1	1	1	1
Besin kimyası	2	2	2	2	2	2	2
Çocuk psikiyatrisi	—	—	—	—	1	1	1
GENEL TOPLAM	1342	1445	1566	1728	1879	2051	2208

Not: 1971 senesine ait istatistik rakamları Prof. Dr. Kâmile Şevki Mutlu'nun "Cumhuriyetin 50. Yılında Tıpta Türk Kadını" adlı (1973) kitabından alınmıştır. Diğer rakamlar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Dökümantasyon Merkezinden sağlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri E	Öğretim Üyeleri K	Öğrenciler E	Öğrenciler K
	1971—72	5 471	1 772	59 698	15 946
	1973—74	6 003	2 098	62 219	16 158
Akademi ve Yüksek okullar	1971—72	2 963	946	77 363	16 665
	1973—74	2 775	897	85 699	21 209
Akademiler	1971—72	659	116	26 172	3 138
	1973—74	780	127	29 083	3 777
Yüksek okullar	1971—72	2 304	830	51 191	13 527
	1973—74	1995	770	54 306	16 420
Ankara Üniversitesi Fakülteleri	1971—72	1 368	466	11 958	4 077
	1973—74	1 473	432	11 575	3 367
Dil ve Tarih Coğrafya Fak.	1971—72	129	61	2 865	1 708
	1973—74	130	64	1 711	995
Diş Hekimliği Fak.	1973—74	22	11	113	56
Eczacılık Fak.	1971—72	34	21	269	336
	1973—74	32	22	331	353
Eğitim Fak.	1971—72	31	16	280	101
	1973—74	27	13	173	34
Fen Fak.	1971—72	150	95	1 607	469
	1973—74	145	50	1 530	467
Hukuk Fak.	1971—72	69	12	2 835	639
	1973—74	88	15	2 599	659
İlahiyat Fak.	1971—72	39	6	472	44
	1973—74	40	6	482	33
Siyasal Bilgiler Fak.	1971—72	96	14	991	224
	1973—74	83	16	1 165	208
Tıp Fak.	1971—72	392	179	1 002	306
	1973—74	405	165	1 169	286
Veteriner Fak.	1971—72	114	11	308	20
	1973—74	118	13	559	21
Ziraat Fak.	1971—72	164	31	899	195
	1973—74	164	32	956	201
Diyarbakır Tıp Fak.	1971—72	100	17	66	3
	1973—74	142	21	318	19

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri		Öğrenciler	
		E	K	E	K
Elazığ Veteriner Fak.	1971—72	28	2	62	3
	1973—74	36	2	240	11
Adana Ziraat Fak.	1971—72	22	1	50	5
	1973—74	41	2	199	19
Antalya Tıp Fak.	1973—74			30	5
Hacettepe Üniversitesi Fak.	1971—72	584	356	2 164	1 385
	1973—74	750	532	4 780	3 120
Diş Hekimliği Fak.	1971—72			136	66
	1973—74			118	65
Eczacılık Fak.	1971—72			43	125
	1973—74			60	129
Fen Fak.	1971—72			307	189
	1973—74			463	209
Mühendislik Fak.	1971—72			234	23
	1973—74			339	24
Kimya Fak.	1971—72			174	119
	1973—74			224	149
Sosyal ve İdari Bilimler Fak.	1971—72			406	624
	1973—74			682	671
Tıp Fak.	1971—72			783	222
	1973—74			959	291
Kayseri Kevser Nesibe Tıp Fak.	1971—72			81	17
	1973—74			138	61
Sivas Tıp Fak.	1973—74			13	7
Eskişehir Tıp Fak.	1973—74			45	10
Samsun Tıp Fak.	1973—74			14	3
Trabzon Tıp Fak.	1973—74			25	3
Sağlık Bilimleri Fak.					
Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fak.	1971—72	679	174	6 418	1 059
	1973—74	592	193	6 291	1 283
Fen ve Edebiyat Fak.	1971—72	171	64	1 146	360
	1973—74	164	64	1 379	486
İdari İlimler Fak.	1971—72	59	10	524	130
	1973—74	59	10	722	209
Mimarlık Fak.	1971—72	70	18	503	119
	1973—74	45	20	489	150
Mühendislik Fak.	1971—72	369	28	3 583	373
	1973—74	304	39	3 635	434
Gaziantep Makina Müh. Kampusu	1973—74	11	2	66	4

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri E	Öğretim Üyeleri K	Öğrenciler E	Öğrenciler K
İstanbul Üniversiteleri	1971—72	1 692	540	29 343	7 587
	1973—74	1 875	638	29 046	7 591
İstanbul Üniversitesi fakülteleri	1971—72	1 198	444	21 955	6 827
	1973—74	1 178	481	22 484	6 659
Cerrahpaşa Tıp Fak.	1971—72	235	71	1 088	160
	1973—74	233	80	1 171	202
Diş Hekimliği Fak.	1971—72	38	22	542	165
	1973—74	42	31	637	203
Eczacılık Fak.	1971—72	52	38	603	529
	1973—74	22	52	568	549
Edebiyat Fak.	1971—72	119	53	2 639	2 368
	1973—74	111	55	2 860	1 995
Fen Fak.	1971—72	85	79	3 966	1 059
	1973—74	93	69	3 747	1 025
Hukuk Fak.	1971—72	109	14	6 532	1 306
	1973—74	103	14	7 195	1 205
İktisat Fak.	1971—72	66	12	2 395	566
	1975—74	68	14	2 098	582
İşletme Fak.	1971—72	65	9	428	91
	1973—74	70	19	750	175
Kimya Fak.	1971—72	40	32	868	245
	1973—74	45	26	912	256
Orman Fak.	1971—72	63	3	867	8
	1973—74	62	1	681	3
Tıp Fak.	1971— 72	326	111	2 027	330
	1973— 74	320	118	1 655	312
Veteriner Fak.	1973—74	9	2	70	7
Bursa Tıp Fak.	1973—74			186	19

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri		Öğrenciler	
		E	K	E	K
İstanbul Teknik Üniversitesi Fakülteleri	1971—72	430	81	6 701	446
	1973—74	617	110	5 724	516
Elektrik Fak.	1971—72	65	7	788	23
	1973—74	114	8	718	23
Gemi İnşaat Fak.	1971—72	18		72	
	1973—74	22		137	1
İnşaat Fak.	1971—72			1 172	17
	1973—74	88	4	777	34
Kimya Fak.	1971—72	28	17	343	61
	1973—74	31	20	408	95
Maden Fak.	1971—72	50	5	672	12
	1973—74	46	2	647	14
Makina Fak.	1971—72	100	4	985	3
	1973—74	98	7	744	5
Mimarlık Fak.	1971—72	106	21	432	159
	1973—74	58	16	414	142
Mühendislik ve Mimarlık Fak.	1971—72	63	27	2 164	162
	1973—74	112	40	1 791	164
Temel Bilimler Fak.	1971—72			73	9
	1973—74	48	13	93	16
Boğaziçi Üniversitesi Bölümleri	1971—72	64	15	687	314
	1973—74	80	47	838	416
Mühendislik Bölümü	1971—72			412	108
	1973—74			496	150
Temel Bilimler Bölümü	1971—72			68	81
	1973—74			100	93
İdari Bilimler Bölümü	1971—72			207	125
	1973—74			242	173

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri		Öğrenciler	
		E	K	E	K
Ege Üniversitesi	1971—72	542	15	5 476	1 490
	1973—74	578	198	6 069	1 793
Diş Hekimliği Fak.	1971—72			222	74
	1973—74	22	8	300	103
Fen Fak.	1971—72			474	323
	1973—74	89	32	950	520
İktisadi ve Ticari Bilimler Fak.	1971—72			2 667	670
	1973—74	62	14	2 274	688
Mühendislik Bilimleri Fak.	1971—72			387	53
	1973—74	33	8	465	64
Tıp Fak.	1971—72			1 042	247
	1973—74	257	120	1 265	282
Ziraat Fak.	1971—72			684	123
	1973—74	115	16	713	160
Atatürk Üniversitesi Fak.	1971—72	439	66	2 642	265
	1973—74	503	87	3 554	311
Diş Hekimliği Fak.	1971—72	4	1	18	3
	1973—74	18	4	41	5
Edebiyat Fak.	1971—72	63	10	708	106
	1973—74	62	7	859	83
Fen Fak.	1971—72	35	2	181	30
	1973—74	49	1	416	55
İslâmi İlimler Fak.	1971—72	10		31	
	1973—74	29	1	174	171
İşletme Fak.	1971—72	39	4	370	22
	1973—74	46	2	370	23
Tıp Fak.	1971—72	157	47	403	53
	1973—74	148	60	507	72
Ziraat Fak.	1971—72	131	4	877	47
	1973—74	116	2	1 089	59
Adana Çukurova Tıp Fak.	1971—72			54	4
	1973—74	35	9	101	11

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri		Öğrenciler	
		E	K	E	K
Karadeniz Teknik Üniversitesi Fak.	1971—72	167	12	1 697	83
	1973—74	232	18	2 564	153
İnşaat Mimarlık Fak.	1971—72	72	5	864	49
	1973—74	65	6	663	52
Makina Elektrik Fak.	1971—72	33		367	5
	1973—74	65	1	619	9
Orman Fak.	1971—72	5		59	
	1973—74	22	1	128	
Temel Bilimler Fak.	1971—72	46	6	177	18
	1973—74	41	8	689	71
Yer Bilimleri Fak.	1971 — 72	11	1	230	11
	1973—74	39	2	399	21
Akademi ve Yüksek Okullar	1971—72	1 029	148	77 363	16 665
	1973—74	2 775	897	85 699	21 209
Yüksek Okullar	1971—72	2 304	830	51 191	13 527
	1973—74	1 995	770	56 616	17 432
Akademiler	1971—72	659	116	26 172	3 138
	1973—74	780	127	29 083	3 777
Güzel Sanatlar Akademisi	1971—72	90	10	681	349
	1973—74	93	14	667	341
İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri	1971—72	225	25	20 250	2 558
	1973—74	273	27	21 168	3 016
Adana	1971—72	34	4	3 970	345
	1973—74	36	6	3 237	368
Ankara	1971—72	66	6	7 068	1 113
	1973—74	76	8	7 370	1 364
Bursa	1971—72	25	4	956	338
	1971—72	37	1	2 336	424
Eskişehir	1971—72	38	5	3 027	309
	1973—74	53	4	3 201	302
İstanbul	1971—72	62	6	5 229	453
	1973—74	61	8	5 024	538

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri		Öğrenciler	
		E	K	E	K
Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri	1971—72	333	69	5 179	157
	1973—74	400	75	7 166	335
Ankara	1973—74	21	4	463	56
Elazığ	1971—72	31	7	536	6
	1973—74	34	7	631	12
Eskişehir	1971—72	26	3	295	27
	1973—74	23	5	603	564
İstanbul	1971—72	183	42	3 211	44
	1973—74	198	41	3 482	66
İzmir	1971—72	50	9	514	39
	1973—74	60	12	458	59
Konya	1971—72	21	2	322	31
	1973—74	45	1	997	74
Sakarya	1971—72	22	6	301	10
	1973—74	19	5	371	25
Sosyal Hizmetler Akademisi Ankara	1971—72	11	12	62	74
	1973—74	14	11	82	85
Güzel Sanatlar Yüksek Okulları (Tatbiki)	1971—72	58	23	438	307
	1973—74	69	26	467	272
İstanbul Tatbiki Güzel Sanatları	1971—72	42	16	179	126
	1973—74	45	18	196	123
İstanbul Uygulamalı Endüstri Sanatları	1971—72	16	7	259	181
	1973—74	24	8	271	149
Devlet Konservatuvarı Ankara	1971—72	60	39	25	14
	1973—74	65	54	27	20

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri		Öğrenciler	
		E	K	E	K
İktisadi ve Ticari İlimler Yüksek Okulları	1971—72	35	7	10 808	2 020
	1973—74	49	9	12 717	3 038
Ankara	1971—72	13	2	2 155	383
	1973—74	14	4	7 370	1 364
Ankara Başkent	1971—72			1 039	161
	1973—74	13	1	1 285	269
İstanbul Halaskârgazi	1971—72	3	1	2 584	568
	1973—74	9	3	2 986	1 016
İstanbul Galatasaray	1973—74			1 305	337
İstanbul Sultanahmet	1973—74	7	1	2 256	530
İstanbul Aksaray	1973—74	2		1 689	366
İzmir	1973—74	4		818	127
Yüksek Öğretmen Okulları	1971—72	22	19	1 000	432
	1973—74	24	13	591	266
Ankara	1971—72	13	15	523	171
	1973—74	14	11	273	94
İstanbul	1971—72	4	3	388	158
	1973—74	5	2	316	217
İzmir	1971—72	5		89	103
	1973—74	5	1	101	73
Yüksek Teknik Öğretmen Okulları	1971—72	123	127	844	897
	1973—74	189	121	1 055	992
Ankara Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okul	1971—72	117	10		6
	1973—74	179	15		8
Ankara Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okul	1971—72	6	117	844	254
	1973—74	10	106	1 055	984
Ticaret ve Turizm Yüksek Okulu	1971—72	32	10	98	27
	1973—74	31	15	398	120
Yabancı Diller Yüksek Okulu İstanbul	1973—74	9	6	90	53

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri		Öğrenciler	
		E	K	E	K
Eğitim Enstitüleri	1971—72	483	189	4 515	2 935
	1973—74	557	211	8 566	5 146
Adana	1973—74	15	1	109	223
Ankara Yabancı Diller	1971—72			346	324
Okulu	1973—74	50	24	579	604
Ankara Gazi	1971—72			663	296
	1973—74	95	36	1 271	570
Balıkesir Necati	1971—72			392	45
	1973—74	26	3	837	74
Bursa	1971—72			618	65
	1973—74	35	10	849	93
Diyarbakır	1971—72			529	68
	1973—74	33	8	707	96
Edirne	1971—72			56	23
	1973—74	12	5	396	125
Erzurum	1971—72			583	81
	1973—74	27	7	782	112
Eskişehir	1971—72			77	58
	1973—74	14	8	185	411
Gaziantep	1971—72			84	10
	1973—74	10	1	333	45
İsparta	1971—72			166	61
	1973—74	12	5	434	239
İstanbul Çapa	1971—72			424	284
	1973—74	97	40	792	403
İzmir Buca	1973—74	43	33		1 131
Konya	1971—72			509	75
	1973—74	34	11	811	95
Samsun	1973—74	28	12		733
Trabzon	1973—74	22	6	461	55
Uşak	1973—74	2	2		137

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri		Öğrenciler	
		E	K	E	K
Eczacılık Yüksek Okulları	1971—72	138	146	3 751	3 653
	1973—74	112	107	3 052	3 624
Ankara	1971—72	33	13	545	348
	1973—74	44	39	1 070	1 414
Eskişehir	1971—72			161	181
	197 —74	7	9	175	159
İstanbul	1971—72			1 375	1593
	1973—74	35	39	959	1 104
İzmir	1971—72			854	925
	1973—74	26	20	848	957
Diş Hekimliği Yüksek Okulları	1971—72			1 886	414
	1973—74	103	38	1 740	440
Ankara Üniversitesine Bağlı	1973—74	26	9	563	109
İstanbul	1973—74	50	22	1 137	310
İzmir	1973—74	27	7	40	21
Yüksek Sağlık Okulları	1973—74	48	35	183	1 056
Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu	1971—72				263
	1973—74				330
Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu	1971—72				120
	1973—74				176
Gevher Nesibe Sağlık Eğitim Ens.	1971—72			64	50
	1973—74	17	7	63	65
Ankara Sağlık İdaresi Yüksek Okulu	1971—72			131	17
	1973—74	16	4	120	16
İstanbul Florance Nightingale Hemşire Yük. O	1971—72				79
	1973—74		19		177
İzmir Yüksek Hemşire ve Sağlık Tek. Okulu.	1971—72				107
	1973—74	15	5		183

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üycleri E	Öğretim Üycleri K	Öğrenciler E	Öğrenciler K
Yüksek Teknik Okullar	1971—72	902	101	22 935	1 771
	1973—74	503	76	23 932	1 992
Adana Mühendislik	1971—72	42	5	1 570	123
	1973—74	64	5	1 895	119
Ankara Anadolu Kimya Mühendislik	1971—72	23	5	727	214
	1973—74	36	9	905	263
Ankara Zafer Mühendislik ve Mimarlık	1971—72	200	19	1 949	78
	1973—74	61	6	3 526	282
Ankara Yükseliş Mühendislik ve Mimarlık	1971—72	194	14	5 546	42
	1973—74	206	16	9 388	856
Eskişehir Kimya Mühendislik	1971—72	77	6	406	79
	1973—74	10	2	460	103
İstanbul Mimarlık	1971—72	37	7	398	12
	1973—74	53	8	1 001	236
İstanbul Galatasaray Mühendislik	1971—72	134	18	2 882	301
	1973—74	22	8	3 255	314
İstanbul Işık Mühendislik	1971—72			2 062	17
	1973—74	43	10	1 803	11
İstanbul Kadıköy Mühendislik	1971—72	66	7	746	24
	1973—74	18	2	863	39
İstanbul Vatan Mühendislik	1971—72	45	1	2 654	45
		45		2 664	54
Ege Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Yüksek Ok.	1971—72	17	4	2 602	273
	1973—74	69	9	2 577	255
Hacettepe Teknoloji Okulu	1973—74			58	
Yüksek Denizcilik Oku.	1973—74	29	1	267	
Yüksek İslâm Enstitüle	1973—74	88	6	1 853	3
Erzurum	1973—74	6		240	

Levent Şahverdi Arşivi

Fakülte Akademi ve Yüksek Okullar: Öğretim üyesi, öğrenci sayısı

Fakülteler	Yıllar	Öğretim Üyeleri E	Öğretim Üyeleri K	Öğrenciler E	Öğrenciler K
İstanbul	1973—74	27	2	477	
İzmir	1973—74	21	3	473	2
Kayseri	1973—74	13		319	
Konya	1973—74	21	1	344	1
Gazetecilik Yüksek Okulları	1971—72	90	21	2 408	659
	1973—74	68	14	1 676	655
Ankara Basın Yayın	1971—72	29	8	198	106
	1973—74	12	7	231	107
İstanbul Gazetecilik (İst. Üniv.)	1971—72	12	3	208	75
	1973—74	8	2	112	44
Ankara Başkent Gazetecilik	1971—72	28	5	856	274
	1973—74	25	2	635	289
İstanbul Gazetecilik (İst. İktisadi ve Ticari İlimlere bağlı)	1971—72	6	3	799	100
	1973—74	8	2	375	144
İzmir Gazetecilik	1971—72	15	2	347	104
	1973—74	15	1	323	121
Polis Enstitüsü (Ankara)	1971—72	12	1	515	7
	1973—74	26	3	527	17
Yabancı Diller Yüksek Okulları	1971—72	44	50	879	106
	1973—74	25	35	2 024	167
Atatürk Üniv. Temel Bilim. Yabancı Diller	1973—74	6	8	167	11
	1973—74	6	6	2 032	110
Ege Üniversitesi Yabancı Diller	1973—74	13	21	Toplam: 2393	
Karadeniz Teknik Üniversitesi Yabancı Di	(Devam ettikleri Fakülteler arasında gösterilmiştir.				

Levent Şahverdi Arşivi

T.B.M.M. Kadın Senatör yıllara göre sayısı

Ekim 1961	Haziran 1964	Haziran 1966	Haziran 1968	Ekim 1973
2	2	3	3	3

Büyük Millet Meclisinde devrelere göre milletvekili ve senatör adedi

Devreler	Tarihler	Seçim çevresi	Milletvekili adedi		
			Kadın		
I.	23.4.1920 — 16,4.1928	66	—	337—451	Mazbatası kabul edilmeyen ve mükerrer seçimlerle beraber 451. Fakat 337 kişi Mecliste bulunmuş.
II.	11.8.1923 — 26.1927	72	—	287—337	Değişiklik dolayısiyle yeniden seçilenler.
III.	1.11.1927 — 26.3.1934	63	—	316—335	" " " "
IV.	4.5.1931 — 23.12.1934	63	—	317—351	" " " "
V.	13.1935 — 27.12.1939	57	18	399—444	" " " "
VI.	3.4.1939 — 15.1.1943	62	15	424—470	Sonradan seçilenler ve Hatayın ilhakı ile
VII.	8.3.1943 — 14.6.1946	63	16	455—492	Ara seçimler ile ve değişiklikle
VIII.	5.8.1946 — 21.5.1950	63	9	465—502	" " " "
IX.	22.5.1950 — 13.1954	63	3	487—507	" " " "
X.	14.5.1954 — 31.1957	64	4	541	
XI.	1.11.1957 — 25.1960	67	8	610	
Kurucu Meclis)	6.1.1961	—	3	274	
I.	25.10 1961	67	3	450	
II.	Ekim 1965	67	8	"	
III.	Ekim 1969	67	5	"	
IV.	Ekim 1973	67	6	"	

Levent Şahverdi Arşivi

BİBLİYOGRAFYA

Abadan, Nermin — Social Change and Turkish Women. Ankara 1963.

Ahmet Mithat — İslâm Kadınları. 1311.

Ahmet Refik — Lady Montegü. Şark Mektupları. İstanbul 1933.

Alp, Sedat — Hitit Kanunları Hakkında. DTC. Fakültesi Dergisi F. 30. 1947.S.405-482.

Alp, Sedat — Hitit Kıralı IV (?) Tuthaliya'nın askeri fermanı. Belleten 43. 1947 S. 381-395. T.T.K.

Ansay. S. Şakir — Bugünkü Hukukumuzda ve Cemiyetimizde Kadın, 1939, C. H. P. Konferanslar Serisi, kitap 6.

Armaner, Neda — Hâdiseler Karşısında İslâm Kadınının Sosyal durumuna mukayeseli bir bakış. 1961.

Arıburun, Kemal — Millî Mücadelede İstanbul mitingleri, Ankara 1951.

Avram Galanti — Hitit Kanunu. İstanbul 1931.

Aymard, Andre — Auboyer, Jeannine — L'Orient et la Gréce Antique. Tome I. Paris 1955. S. 126.

Balkan, Kemal — "Kültepe tabletlerine göre eski Anadolu'da aile hukuku" baskıya hazırlanmaktadır.

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı — Muhtelit tedrisat hakkında notlar. Şubat, 1963

Baydar, Mustafa — Kurtuluş Savaşında Türk Kadını, Reportaj, Cumhuriyet Gazetesi Haziran - Temmuz 1972.

Bilgiç, Emin — Çivi yazılı Hukukî - İktisadî kaynaklar, mahiyet ve muhtevaları. Belleten Cilt XI, Sayı 44 Ekim 1947. S. 571. T.T.K.

Bilgiç, Emin — Hititlerden Önceki Anadolu Halkının evlilik hukukunun orijinal tarafları DTCF. Dergisi IX. 3 sayı (S. 227-238) Ankara 3 Eylül 1951.

Bilgiç, Emin — Eski Mezopotamya kavimlerinde kanun anlayışı ve ananesi. D.T.C. Fakültesi dergisi XXI. Sayı 3-4 S. 103-119. 1963.

Bıyıklıoğlu, Tevfik — Trakyada Milli Mücadele. Cilt I. T.T.K. Seri VII., 25 1955 Cilt II. Vesikalar resimler 1956.

Breasted, James Henry — Ancient Times a history of the Early World. Boston. 1910.

Boulos Jawad — Les peuples et les civilisation du Proche Orient. Leiden, 1961.

Cavaignac, Eugene — Les Hittites, Paris. 1950.

Celbesoy, Ali Fuat — Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953.

Celâl Nuri — Kadınlarımız. 1914. İstanbul.

Cozar, Ömer Sami — Millî Mücadele Basını. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları No: 5. 1972

Cumbur, Müjgân — Ümmügülsüm Hatun vakfiyesi. Vakıflar Dergisi V.

Cumbur, Müjgân — Kur'ân-ı Kerimin Türk dilinde basılmış tercüme ve tefsirleri. Diyanet İşleri Başkanlığı dergisi, 1961.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumbur, Müjgân — Dede Korkut Oğuznamelerinde Kadının Sosyal Durumu. Konferans. Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferanslar I. Ankara 1967.

Cumbur, Müjgân — Saliha Hatun Kütüphanesi Vakfiyesi. Kütüphaneciliğin Sesi Dergisi. Yıl 2. Cilt 1. Sayı: 4 Kasım 1963. (S. 6-8-12).

Çığ, Muazzez — Kızılyay, Hatice — Yeni Sümer çağına ait Nippur Hukuki ve İdarî belgeleri I. Ankara, 1965. T. T. K. seri VI, No. 7.

Çığ, Kemal — Kadın Haklarımız, Tarih Dünyası I, I, 1950.

Delaporte, Louis — Les Hittites. Paris 1936.

Delaporte, Louis — Les peuples de l'Orient Méditerranéen. Le Proche Orient Asiatique. Paris 1938.

Duru, Orhan — Dört bin yıl önce Anadolu'da, Nisan 1963. Ulus Gazetesi.

Ellis, Havelock — Studies in the Psychology of Sex. Philadelphia 1910.

Dorys, G. — La femme Turque. Paris 1902.

Ergin, Muharrem — Dede Korkut Kitabı I. Ankara 1958.

Fatma, Aliye — Nisvan-ı İslâm. Les femmes musulmanes. Paris. tra. Mme Olga de Labedeff-Gülnar Hanım.

Ferid Vecdi — Müslüman kadını. İstanbul 1325.

Fredirch Schrader Dr.-Ahmet Hikmet — Turkische Frauen. Berlin 1907.

Gökbilgin, Tayyib — Millî Mücadele Başlarken, Kitap I, 1959.

Göetze A. — The laws Eshnunna discovered at Tell Hamal. Sumer Vol. IV No. 1-2 Septemler 1948.

Gourney, O. R. — The Hittites, London, 1952.

Günaltay, Şemseddin — İslâmdan önce Araplar arasında kadının durumu. Belleten. Cilt XV. S. 60. Ankara 1951. T.T.K.

Gürkan, Kâzım İsmail — Bezmi Alem Valide Sultan - Vakıf Guraba Hastanesi tarihçesi. İstanbul 1967.

İda Husted Harper — History of Women suffrage. Journey Towards Freedom. Copenhagen Denmark 1955.

Hommel, Fritz — Ethnologie and Geographie, Des Alten Orients, München 1926 S. 22.

Hrozny, Frederic — Code Hitite provenant de l'Asie Mineure 1922.

İffet Halim Oruz — Yeni Türkiye'de Kadın. Ankara 1933.

İnönü, İsmet — Türk kadınlarının siyasî alana girişleri. Ülkü Cilt IV. Sayı 23. 1935.

Jean, Ch. F. — La littérature des Babyloniens et des Assyriens. (S. 48-53) Paris 1924.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri — Kadınlık ve kadınlarımız. İstanbul, 1339-1923.

Kafesoğlu ,İbrahim — İbni Batuta. İslâm Ansiklopedisi 1950. S. 708-711.

Karal, Enver Ziya — Osmanlı Tarihi. Ankara 1962. T.T.K.

Karal, Enver Ziya — Selim III. ün Hattı Hümayunları. 1946. T.T.K.

Kınal, Füruzan — Eski Anadoluda Kadının mevkii. Belleten. Cilt XX. Sayı 79. 1956.

Kınal, Füruzan — Eski Anadolu Tarihi. T. T. K. Seri XIII. No. 7. Ankara 1962.

Kodamanoğlu, M. Nuri — Türkiye'de Eğitim (1923-1960) Ankara 1964

Levent Şahverdi Arşivi

Köymen, Mehmet Altay — Büyük Selçuk İmparatorluğu T.T.K. VII. No: 23 1954.

Köymen, Mehmet Altay — Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cilt I. İstanbul 1972. Ankara 1973.

Kramer, Samuel Noah — History begins at Sumer. London, 1961.

Kramer — Ur Namu kanunu Near Estern Texte.

Kramer, S. N. — Kızılay, H. Çığ M.: Beş yeni Sümer edebi metni, Belleten Cilt XVI. Sayı 63. 1952. T.T.K.

Kunter, Halim Baki — Eski Türk sporları üzerinde araştırmalar. İstanbul 1938.

Kunter, Halim Baki — Türk vakıfları ve vakfiyeleri üzerine bir etüd. Vakıflar Dergisi. Sayı. I.

Landsberger — Archiv für Orient forschung X. 4.

Laroche, E. — Recherches sur les noms des Hitites. Paris 1947.

Lewis, Bernard — The emergence of Modern Turkey, London, 1961.

Mansur Fahym — La condition da la femme et l'evolution de l'İslamisme - Paris, 1913.

Mehpare Tevfik — Türk tarihinde aile hayatı be bunda kadın. İstanbul 1936.

Musa Carullah — Hatun. Berlin 1352-1933.

Mutlu, Kamile Şevki — Türkiye Cumhuriyetinin 50. Yılında Tıpta Türk Kadını, Ankara Ü. Tıp. F. Yayınları No: 30 - 1973.

Muller, H. J. — Freedom in the Ancient World. New York, 1961.

Nafi Atuf (Kansu) — Bizde aile. Terbiye Mecmuası. 1 Mayıs 1330. S. 147-151.

Nafi Atut — Türkiye Maarif Tarihi. I. Kitap 1930. II. Kitap 1932. Kadın Tahsili S. 68 - 86.

Necip Ali — Kadın Hukuk. Ankara 1931.

Necip Asım — Orhun âbideleri. İstanbul 1340 - 1924. Maarif V. Neş. 61.

Nezihe Muhittin — Türk Kadını. İstanbul 1931.

Neufeld, E. — The Hittite Laws. London 1951.

Özgüç, Nimet, Tahsin —T.T. Kurumu Kültepe Kazısı raporu 1948. Ankara, 1950.

Özgüç, Nimet — Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Gurubu, Ankara, 1965.

Özgüç, Nimet — Kültepe - Kaniş'in Anadolu Arkeolojisindeki yeri. Ankara 1963 T. T. K. seri XVII. No. 1.

Özgüç, Nimet — Kültepe kazılarında bulunan mermer idol ve heykelcikler, Belleten XXI. 81. sayı 1957. T.T.K.

Özerdim, Muhaddere — Çin kaynaklarına göre Çin Türkistanının şehirleri DTCF. Dergisi cilt VIII. IX. 1-2-1951 X. 3-4 1952 1-2 Ankara 1950.

Levent Şahverdi Arşivi

Pallas — Kalmuk Türkleri, çeviren, M. Rahmi, İzmir, 1927 (Eski harflerle).

Peker, Nureddin — İstiklâl Savaşı İnebolu ve Kastamonu Havalisi (1918-1923). Resim ve Vesikalar İstanbul 1955.

Refet Tevfik — Türk Kadını, Mektepli Hanım. 1934.

Salâhaddin Asım — Türk Kadınlığının Tereddisi

Saymer, Ferit. H. — Türk Medenî Hukuku Cilt I, Umumî prensipler. Cilt II, Şahsî Hukuk. İstanbul, 1948.

Scheil, V.-Thureau-Dangin — Fragments d'un code pre Hamurabien en redaction sumeriene. Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale. Tome XVII. Paris 1920.

Summer, W. G. and Keller. A. G. — Science of Societyl, 1928.

Taha Baqir — A New Law from Tel Hamal Sumer vol: IV No. I. S. 52.

Taşkıran - Tezer — Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümü Yayınları: 5 Başbakanlık Basımevi- 1973.

Toros, Taha — Türk Habipleri, Kültür Basım ve Yayın Kooperatifi Ankara 1950.

Tosun, Mebrure, Yalvaç, Kadriye — Sümer, Babil, Asur Kadınları ve Anuni Şaduqua fermanı. T.T.K. Dizi VII. Sa. 67-1975.

Turan, Osman — Türkiye Selçukları hakkında resmî vesikalar T.T.K. Seri VII. No: 32 - 1958.

Turan, Osman — Les souverains Seldjoukides et leurs sujet non-musulmans. Studia Islamic. (S. 80-82), 1953.

Turan, Osman — Selçuklar tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti, Ankara 1965. T. K. A. Enstitüsü yayınları No. 7 seri III. sayı: A/1.

Tütenk, Ahmed Akif — Millî Mücadelede Denizli, 1949 İzmir.

Türk Kanunu Medenisi — No. 743, Adliye Vekâleti 1926 (Eski harflerle).

Uğurel Refia, Şemin — L'education de la femme en Turquie. Lyon 1936.

Uludağ, Osman Şevki — Türk kadınlarının hekimliği. III. T. T. Kongresi. Ankara 15-20 Kasım. 1943-IX, Seri No. 3 Ankara 1948. S. 441-460.

Üçok, Bahriye — İslâm devletlerinde Kadın hükümdarlar. T. İş. Bank. Kültür Yayınları Ankara 1965. (Bu kitabın Farsçası 1974 de Arapçası da 1973'te yayınlanmıştır)

Üçok, Bahriye — Women sonvereigns in İslamie States. İstanbul 1975. R.C.D.

Ülgen, Ali Saim — İznik'te Türk Eserleri. Vakıflar Dergisi, S. I. Ankara 1938. S. 53-69.

Ülken, Hilmi Ziya — Türkiye'de Kadın Hayatı Tekâmülü. 1960 Konferans.

Ünver, Süheyl — Haseki Hastanesi. İstanbul 1939.

Ünver, Süheyl — Büyük Selçuklu İmparatörluğu zamanında vakıf hastanelerin bir kısmına dair. Vakıflar Dergisi, S. I. Ankara 1938. S. 12-23.

Ünver, Süheyl — Geçmiş Yüz Yıllarda Kıylafet Resimlerimiz - Ankara 1958 T.T.K. Seri VII. No: 36.

Ögel, Bahattin — İslâmiyetten önce Türk Kültür Tarihi. (Orta Asya Kaynak bulunturalına göre) Ankara 1962 T.T.K. Seri VII. No: 42.

Levent Şahverdi Arşivi

Velidedeoğlu, Hıfzı — Türk Kadınının Hukukî vaziyeti (Tarihte ve yeni Türk Hukukunda) II. Türk Tarih Kongresi 1937. İstanbul 1943. S. 912-983.

Yusuf Has Hâcib-Reşid Rahmeti Arat (Tercüme) — Kutadgu Bilig. Ankara 1959 T.T.K. II. seri No. 20. Kutadgu Bilig Viyana nüshası I, T. D. K. İstanbul 1942.

Yücel, Hasan Ali — Türkiyede Orta Öğretim. İstanbul 1968.

Ziya Gökalp — Türkçülüğün Esasları. Varlık Yayınları S. 172-176 İstanbul, 1966.

Muallim Mecmuası. 15 Şubat 1934.

1959 İstatistik yıllığı yayını No. 380.

Esirgeme Derneği ve Hamiyet. S. 69-71. Türk yurdu. Mart-Nisan 1930, Cilt: 4-24. S. 27-28, 221-222.

Kur'anı Kerim ve Türkçe anlamı I, II, III. Ankara 1961.

Ankara, Millî Kütüphanede eski harflerle bulunan süreli yayınlar.

Kadın mecmuaları

Kadın. 13 Teşrinevvel 1324-25 Mayıs 1325, 1. yıl, S. 1-30. Sahib-i imtiyazı: Mustafa İbrahim. Müdürü: Enis Avni. Selânik. 4 resim. (Haftalık)

Kadın. Kadınların fikrî ve içtimaî terakkilerine çalışır risale. Müdür: Ali Seha, Müdir-i Mes'ul: Nizameddin Hasib. Müdir-i Edeb.: süleyman Bahrı. İstanbul. 4° resim (portre) (onbeş günlük.)

Not: Mevcut sayılar 1327 (1913) 10, 15, 16, 1928 (19) 4-10 sayı.

Kadın yazıları. Millî aile mecmuası. Sahib ve Müdir-i Mes'ul: Fevziye Abdürreşid. İstanbul 4° resimli (Aylık).

Not: Mevcut sayılar: 1926: 2. yıl, 26-2. Hakkı Tarık Us Kütüphanesinde 1926: 26-6, 27-28, 7-8. sayı vardır.

Kadın yolu. 1341 (1925): 1. yıl, 1-6. sayı (Yayımlıyan): Türk Kadın Birliği Sahibi: Nezihe Mühiddin .İstanbul. 4° resimli (Haftalık)

Kadınlar dünyası. Kadınlık hukuk ve menafiini müdafaa eder, musavvar gazetedir. (1327?) 19 Temmuz 1330, 1-2. yıl, 1-152 sayı. Sahib-i İmtiyazı: Ulviye Mevlân. İstanbul. 2° resim (portre) (haftalık).

Kadınlar saltanatı. (Yayımlıyan): Hakkı Tarık Us Küt. Diken İnci: (yazan, resimliyen ve çıkaran): Sedat Simavi. İstanbul. 4° (süresi bellisiz)

Not: Özel sayı. Mecmuanın tamamı resimli. Sedat Simavi'nin iç kapaktaki "Hanımefendiye" başlıklı yazısı mecmuanın çıkış maksadını açıklıyor.

Kadınlık. Kadınlığın varlığını ve memlekette bir mevkii bulunduğunu müdafaa eder. musavver gazetedir. Sahib-i İmtiyaz: Hacı Cemal. Müdir-i Mes'ul: Süleyman Tevfik. Sermuharriri: Nigâr Hanım. İstanbul. (Haftalık)

Not: Mevcut sayılar: 1330 (1914) 1. 5-7, 9-12. sayı.

Osmanlı Kadınlar Alemi. Osmanlı kadınlarının teali ve tekâmülüne hadim, içtimaî, edebî resimli hanım gazetesidir. 22 Mayıs 1330-17 Temmuz 1330, 1-9. sayı. Sahib-i İmtiyazı: Naci, Heyet-i Tahririye Müdürü: M. Ekrem, Müdür-i Mes'ul: Eşref Nesib. Başmuharriri: Feriha Kâmuran. İstanbul 4° resim (portre), (haftalık).

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca kadın konusunda şu mecmualar yayınlanmıştır: Terakki 1868, Terakki Kadınlara 1869, Terakki Mizah 1870 Terakki 1870, Terakki Küçük Mizah 1870, Terakki Eğlence 1870, Terakki 1874, Terakki 1885 Terakki Maarif 1881, Terakki 1897, Kadın Bahçesi 1329 (1912), Kadın Duygusu 1330 (1913), Kadın Hayatı 1334 (1918), Kadınlar Dünyası 1324 (1912, Kadın Kalbi 1335 (1919).

Yeni harflerle de Kadın konusunda gazete ve mecmualar çıkmaktadır. Bunlardan bilhassa İstanbul'da yayınlanan "Kadın Gazetesi" zikredilebilir. Sahibi ve Başmuharriri Afet Halim Oruz. (Haftalık).

İzmir'de "Kadın Sesi" gazetesi (haftalık). Sahibi ve Başyazarı: Melâhat Faik Gökmen.

Kadının Sosyal Hayatını İnceleme Derneği yayınları:

1 — Taşçıoğlu, Muhaddere (Gönenli) — Fransa'da ve Türkiye'de kadının çalışma şartları üzerinde mukayeseli bir tetkik, Ankara 1955.

2 — Torkak, Meliha — Son elli yıl içinde yabancı memleketlerde kadın hareketleri, Ankara 1955.

3 — Cumhur, Müjgân — Türk kadın yazarların eserleri-(Bibliyografya 1928-1955) Ankara 1955.

4 — Topçuoğlu, Hâmide — Kadınların çalışma saikleri ve kadın kazancının aile bütçesindeki rolü, Ankara 1956.

5 — Taşçıoğlu, Muhaddere — Türk - Osmanlı cemiyetinde kadının sosyal durumu ve kadın kıyafetleri, Ankara 1956.

6 — Duranoğlu, Neriman — Türkiyede kadınlar hakkında yayınlanmış eserler, Ankara 1959.

7 — A. Afet İnan, Çalıkoğlu, Meliha, Cumbur, Müjgân — Atatürk ve Kadın Hakları — Ankara 1963.

8 — A. Afet İnan — Taymis'ten Üsküdar'a (B. B. C.) de konuşmalar Ankara 1964.

9 — Aylık konferanslar cilt I. 1953 — 1964 Ankara 1967.

10 — Aylık konferanslar cilt II. Ankara 1970.

11 — Cumbur, Müjgân, Sanyal, Neriman — Türk Kadınının şiiri. Ankara 1972.

Levent Şahverdi Arşivi

1930 - 1981 YILLARI ARASINDA KİTAP OLARAK ÇIKAN YAYINLARIMIN LİSTESİ

Yurt Bilgisine ait kitaplar :

1 — İntihap (Seçim) 71 sayfa, İstanbul 1930. Devlet Matbaası.

2 — Askerlik vazifesi. 77 sayfa. İstanbul 1930. Devlet Matbaası.

3 — Vergi Bilgisi. 93 sayfa, İstanbul 1930. Devlet Matbaası.

4 — Şirketler ve Bankalar. 172 sayfa, İstanbul 1930. Milliyet Matbaası.

5 — Vatandaş için Medenî Bilgiler 141 sayfa. İstanbul 1930. Milliyet Matbaası.

Bu kitaplardaki yazıların bir kısmı doğrudan doğruya Atatürk'ün notları veya O'nun tavsiyesiylee çeşitli mütehassıslar, ve kuruluşlardan topladığım bilgilerden meydana gelmiştir. Bunların hepsinin satış geliri "Çocuk Esirgeme Kurumu"na verilmiştir. "Askerlik Vazifesi" Bursa Işıklar lisesindeki asker yetimlerine, diğerleri ise çeşitli maksatlara yardım için tahsis edilmiştir.

5 Numaradaki kitap, Maarif Vekâleti, Milli Talim ve Terbiye dairesinin 7.IX.1931 tarih ve 2197 numaralı emirleriyle Orta okullarda ders kitabı olarak kabul edilmiş ve 1935 yılına kadar ihtiyaç oldukça yeniden bastırılmıştır.

Tarihe ait kitaplar :

1 — Türk Tarihinin Ana hatları 605 sayfa. (Kollektif eser Türk Tarihi tetkik heyeti). Mf. V. yayınları. İstanbul 1930. Devlet Matbaası.

2 — Türk Tarihi hakkında mütalâalar. Prof. Sadri Maksudi, Dr. Reşit Galip, Afet 26 sayfa Türk ocakları neşriyatı 1930.

3 — Recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie. 175 sayfa. (Enquête sur 64.000 individus). (Thèse presentée à Faculté des Sciences Economiques et Sociales de l'Université de Genève, pour l'obtention du grade de docteur en socieologie". No: 61. Genève 1939. İmprimerie Albert Kunding.

— L'Anatolie le pays de la "Race" Turque.

Publication de la faculté des Sciences Economiques et Sociales de l'Université de Genève, 175 sayfa. Vol: II. Genève, 1941, Préface de M. Le Prof. Eugène Pittard, Recteur de l'Universitée. İmp. Albert Kunding.

— Türkiye halkının antropolojik karekterleri ve Türkiye tarihi. 198 sayfa. Türk Tarih Kurumu yayınlarından VII. Seri No. 15, grafik ve resimli. Tarih kısmına ilâvelerle, Ankara 1947. T.T.K. Basımevi.

Levent Şahverdi Arşivi

4 — Aperçu géneral sur l'Histoire économique de l'Empire Ture-Ottoman. Preface de M. le Prof. Antony Babel. 114 sayfa. Resimli, Türk Tarih Kurumu yayınları VIII. seri No. 6. İstanbul 1941. Maarif Matbaası.

5 — Atatürk hakkında konferanslar. Türk devrim konferansları 1. Prof. Enver Ziya Karal ile beraber, 78 sayfa D.T.C.F. yayınları. No. 56 Ankara 1946. T.T.K. Basımevi.

6 — Atatürk'ten Hatıralar. 200 sayfa, 25 makale. Ankara 1950. (Bu kitabın geliri Dil ve Tarih-Soğrafya Fakültesi Talebe cemiyetine verilmiştir). T.T.K. Basımevi. Ankara 1950.

7 — Atatürk'ü Anarken. 180 sayfa. T.T.K. Basımevi 1955. (Geliri Dumlupınar Zafer Tepe anıt ve tesisterine verilmiştir.)

— İkinci baskı 206 sayfa Ankara 1956.

8 — Türk Amirali Pirî Reis'in Hayatı ve eserleri. Pirî Reis'in Amerika haritası, (1513-1528). Resimli ve haritalı. 69 sayfa, Ankara 1954. Harita Um. Md. T.T.K. Basımevi.

— The Oldest Map of America, Drawn by Pirî Reis. 64 sayfa. İngilizceye çeviren: Leman Yolaç. Ankara 1954. Harita Um. Md. T.T.K. Basımevi.

— Pirî Reis'in Hayatı ve eserleri, Amerika'nın en eski Haritaları, ilâvelerle ikinci bası, 89 sayfa 4 renkli resim 60 harita. T.T.K. VII. Dizi sayı 69. Ankara 1974.

— Life and Works of Pirî Reis, The oldest map of America - Translated by. Dr. Leman Yolaç - Prof. Dr. Engin Uzmen T.T.K. S. VII. No: 69a 88 sayfa resimli ve haritalı - T.T.K. Basımevi, Ankara 1975.

9 — Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti. Türk Tarih Kurumu yayınlarından XIII. seri No. 6. Dünya tarihi, resimli ve haritalı, 393 sayfa, Ankara 1956. T.T.K. Basımevi

10 — Mimar Koca Sinan, resimli ve haritalı. 64 sayfa, Ankara 1956.

— İkinci baskı, ilâvelerle 88 sayfa. 9 Nisan 1968. Türkiye Emlâk Kredi Bankası Yayını. Ayyıldız Matbaası.

11 — Herkesin bir dünyası var. (makaleler) 191 sayfa, Ankara 1958. T.T.K. Basımevi.

12 — Atatürk hakkında Hâtıralar ve belgeler. 304 sayfa, 49 belge ve resim. İş Bankası yayınları "Atatürk ve Devrim serisi" No. 10. Ankara 1959.

— İkinci bası, 351 sayfa 50 resim ve Belge. İş Bankası yayınları. Ankara 1968. Ajans Türk Matbaacılık Sanayii.

— Üçüncü baskı 354 sayfa. İş Bankası yayınları No. 9 T.T.K. Basımevi, Ankara 1981

13 — Atatürk'ün askerliğe dair eserleri. İş Bankası yayımları,

— Atatürk ve Revrim serisi No. 8. Ankara 1959. Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası.

— İlâvelerle, bir heyet tarafından hazırlanarak Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığında basılacak. 1981.

Levent Şahverdi Arşivi

14 — Tarih üzerine inceleme ve makaleler. 444 sayfa. Ankara 1960.

15 — L'émancipation de la femme Turque. 70 sayfa. Unesco yayınları. Liège, (Belgique) 1962. İmprime par Georges Thone.

— The Emancipation of the Turkish Woman. 63 sayfa. Unesco yayınları. Amsterdam 1962. Netherlande.

— Atatürk et l'émancipation de la Femme. Unesco "Le Counrier." XVI. Année. (Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Rusca, Almanca, Arapça, Japonca, İtalyanca..) Decembre 1963.

16 — Taymis'ten Üsküdar'a. From the Thames to Scutari. İngilizceye çeviren Dr. Engin Uzmen, Londra BBC Türkçe yayınlarında konuşmalar, 88 sayfa. Kadının Sosyal Hayatını tetkik kurumu yayaınları No. 8. Ankara 1964. T.T.K. Basımevi.

17 — Tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri. Atatürk ve Türk Kadın haklarının kazanılması. 169 sayfa. Milli Eğitim Bak. yayınları, Atatürk serisi No. 10, İstanbul 1964.

— İkinci baskı, ilâvelerle 185 sayfa. İstanbul 1968. Milli Eğitim Basımevi.

— Üçüncü baskı. İlâvelerle 280 sayfa belgeler ve Resimler: 11. Milli Eğitim Basımevi İstanbul 1975.

— Dördüncü baskı, ilâvelerle, Milli Eğitim Basımevi. İstanbul 1981.

18 — Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Türk Tarih Kurumu yayınları, Atatürk serisi XVI. No. 9 Ankara 1969. T.T.K. Basımevi.

19 — Atatürk'ten Yazdıklarım, 60 sayfa metin, 26 sayfa el yazısı, 7 resim, Ankara 1969. Altınok Matbaası.

20 — Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi, 28 sayfa 24 resim ve plan. Hacettepe Üniversitesi yayınları No. 8. (1954-1968) yılları arasında bu konuda yazdıklarımdan özetlenmiştir. Ankara 1969. (Hacettepe Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Fakültesi Temel Tıp Bilimleri Enstitüsünün temel atma töreni münasebetiyle). 20 Nisan 1969. Güzel İstanbul Matbaası. Burasının bir tıp müzesi ve Kütüphanesi yapılması için 12 Ekim 1978'de Vakıflar Genel Müdürlüğüne bir öneride bulunmuştum. Bu sene, Kayseri Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Hüseyin Sipahioğlu daha geniş bir surette bu işi ele almışlardır. Kendisine teşekkürlerimle başarılar bilerim.

21 — Tarih'ten Bugüne, 23 Nisan 1920 Ankarada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının Ellinci yıl dönümü için, Konferans ve Makaleler. 240 sayfa. İş Bankası Kültür yayınları Ankara 1970. T.T.K.B.

22 — "Mesud'um çünkü muvaffak oldum". Kemal Atatürk'ten yazdıklarım. Milli Eğitim Bak. yayınları (1000) temel eser. No: 55 - İstanbul 1971. Milli Eğitim Basımevi.

23 — "Devletçilik" ilkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Beş yıllık Sanayi plânı 1933. Türk Tarih Kurumu yayınları, Atatürk serisi XVI. No. 14, Ankara 1972. T.T.K. Basımevi.

Levent Şahverdi Arşivi

24 — İkinci Beşyıllık Sanayi Planı 1936 raporları. Önsöz T.T.K. Atatürk Serisi XVI. No.) 21. Ankara 1973 T.T. 126 Sayfa. T.T.K. Basımevi.

25 — Ellinci Yılda Tarihten Geleceğe, İş Bankası Kültür Yayınları 130, Atatürk dizisi: No: 20. T.T.K. Basımevi, Ankara 1973.

26 — Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, 180 sayfa, resimli ve haritalı. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü yayınları No. 10. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

— İkinci baskı. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi 222 sayfa resimli ve haritalı. XVI. Dizi sayı 34. T.T.K. Basımevi Ankara 1977.

— A History of the Turkish Revohitirn and Turkish Republic. İngilizceye çeviren Prof. Dr. Ahmed Uysal, 211 sayfa. Basın Yayın Genel Müdürlüğü. Pars Matbaası, Ankara 1981.

27 — Cumhuriyetin 50. Yılı İçin Köylerimiz. 118 sayfa T.T.K. XVI. dizi sayı 36 Ankara 1978.

28 — Atatürk'ten Mektuplar. 103 sayfa, XVI. Dizi Sayı 42, T.T.K. Basımevi Ankara 1981.

Basılacak Olanlar:

29 — Atatürk'ün Viyana Karlsbat Anıları. T.H.K.

30 — Atatürk Döneminde Ekonomi (T.C. Ziraat Bankası).

Prof. Dr. Ayşe AFETİNAN

Levent Şahverdi Arşivi

آناطولی قادینلری مدافعهٔ وطن جمیتی

نظامنامه‌سی

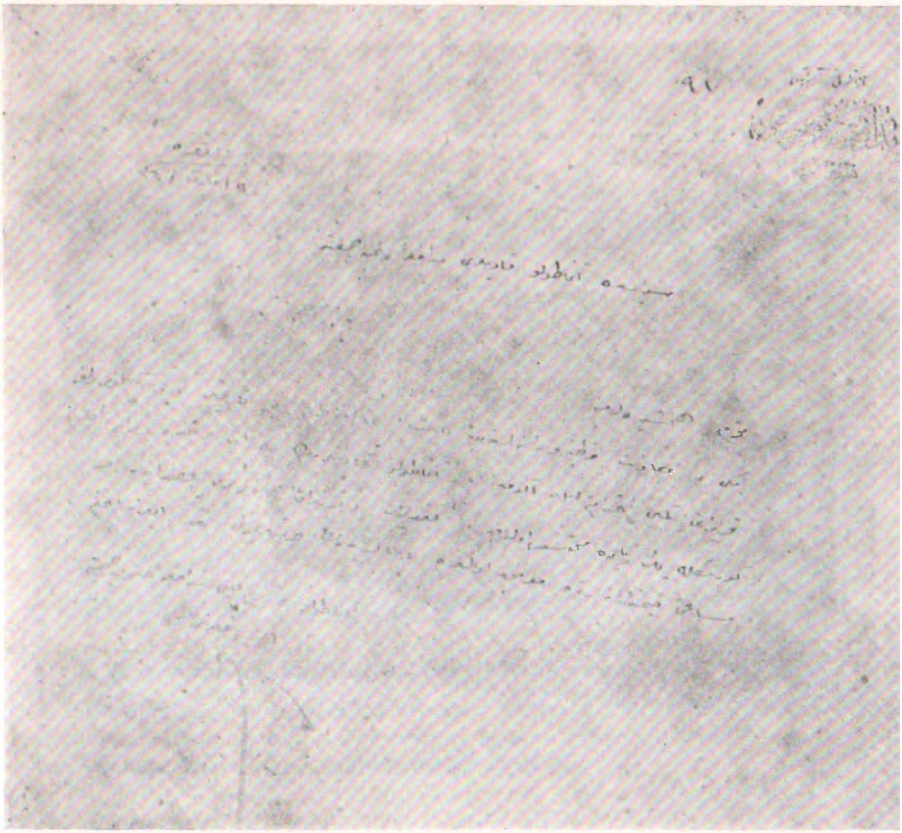

۱۳۳۵

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Nizamnamesi
1335 — 1919

D.T.C. Fakültesi "Türk Devrim (İnkılâp) Tarihi Enstitüsü" arşiv No: 37/4170

Levent Şahverdi Arşivi

Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafa-i Vatan Cemiyetine. 9 Mart 1336.

Muhterem Hemşirelerimiz

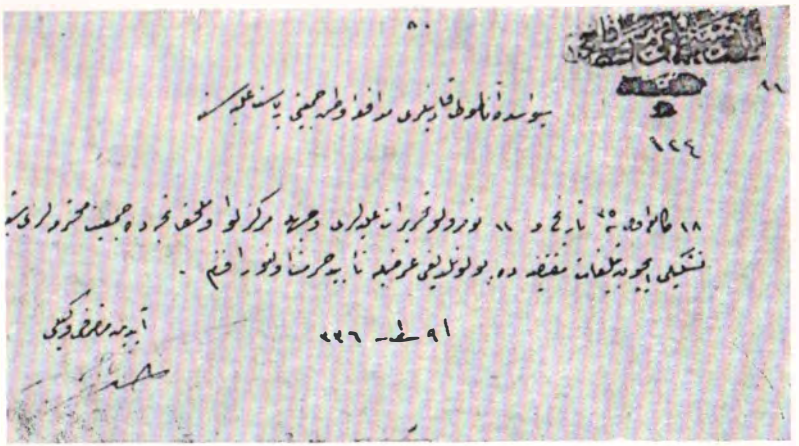
Yeni bir Muaveneti vatanpervanelerinden bahis 12 Şubat 1336 tarihli ve 66 numaralı tahriratı, kemâli ihtiram ile aldık. Anadolu kadınlarının hidematı vataniyeye devam etmelerini görmekle pekziyade mütehassis olduk. Takdirat ve teşekküratı mahsusanıza arz eder. mesaii kıymetdaranelerinde muvaffak olmanıza dualar ederek hörmetlerimizi takdim ederiz efendim.

Anadolu ve Rumlei Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, Heyeti Temsiliye Reisi
Anadolu ve Rumlei Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, Heyeti Temsiliye Reisi

M. Kemal

(T.D.T.E. No: 37/4164)

Levent Şahverdi Arşivi

Sivasta Anadolu Kadınları Müdafa-i Vatan Cemiyeti Riyaseti Aliyesine

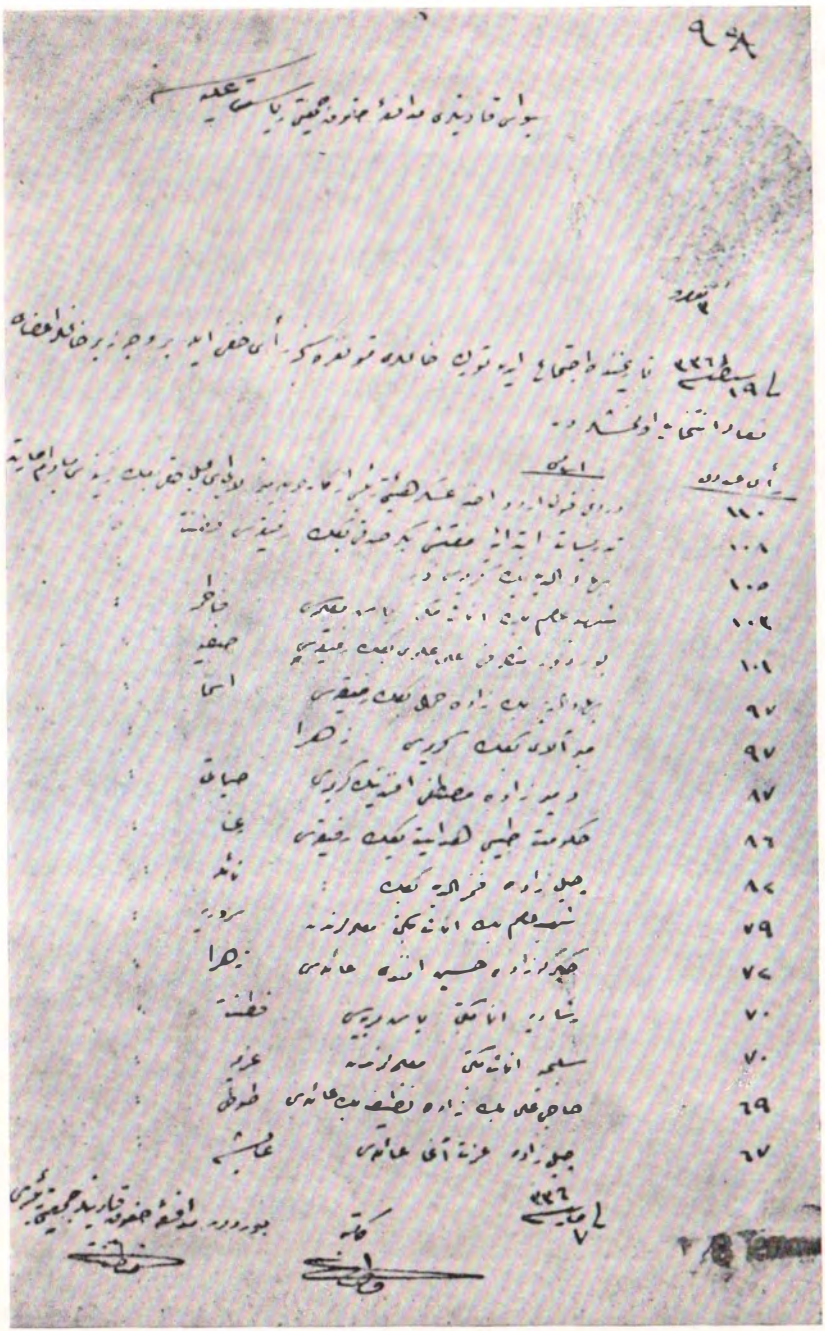
18 Kânunevvel 35 tarih ve 11 numaralı tahrirat-ı aliyeleri veçhile Merkez Liva ve Mülhakatca da cemiyeti muhteremeleri şuabat teşkili için tebligat-ı muktaziyede bulunulduğu arziyle teyid-i hürmet olunur efendim.

9 Şubat 336

Aydın Mutasarrıfı Vekili
Hasan Naci

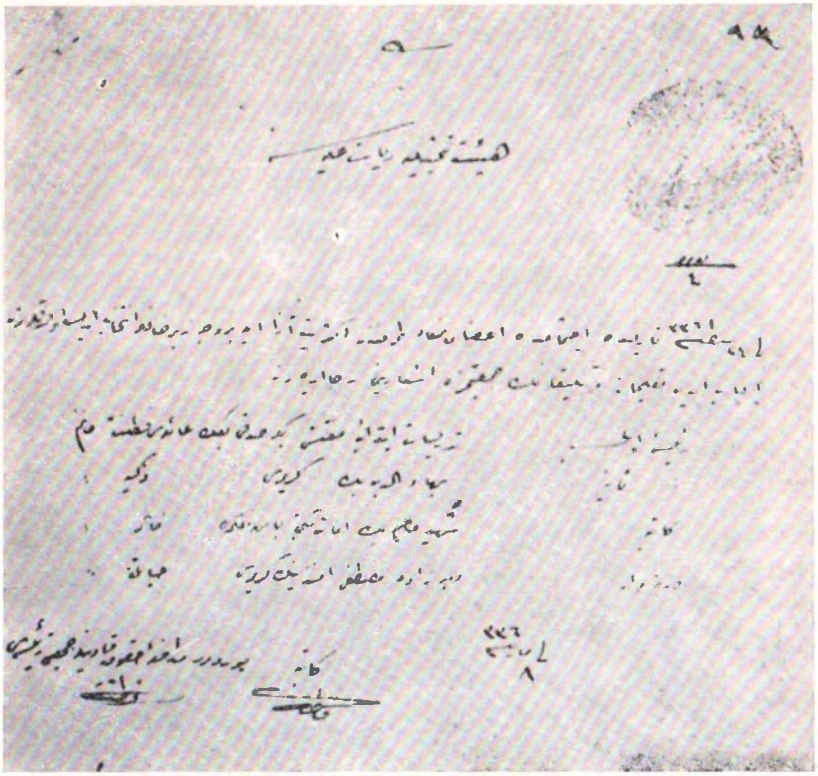
(T.D.T.E. No: 37/4197)

Levent Şahverdi Arşivi

Burdur Müdafaai Hukuk Kadınlar Cemiyetinin gizli oyla seçilen faal üyelerinin adları.
(T.D.T.E. No: 37/41198)

Levent Şahverdi Arşivi

Heyet-i Temsiliye Riyaset-i Aliyesine

24 Şubat 336 tarihinde içtimada azay-ı faâl tarafından ekseriyet-i âra ile ber-veçhizir hanımlar intihap edilmiş olduklarından icap eden talimat ve tebligatın Cemiyetimize iş'arını rica ederiz.

Reisei evvel	:	Tedrisat-ı İptidaiye müfettişi Bekir Sıtkı Beyin ailesi Fitnat Hanım.
Reisei Sani	:	Bahaaddin Bey kerimesi Zekiye Hanım.
Kâtibe	:	Şehit Asım Bey İnas Mektebi Baş Muallimesi Fatma Hanım.
Vevnedar	:	Demirzâde Mustafa Efendinin kerimesi Hayati Hanım.

8 Mart 336

Burdur Müdafaai Hukuk aKdınlar Cemiyeti Reisesi
Fitnat

Kâtibe
Fatma

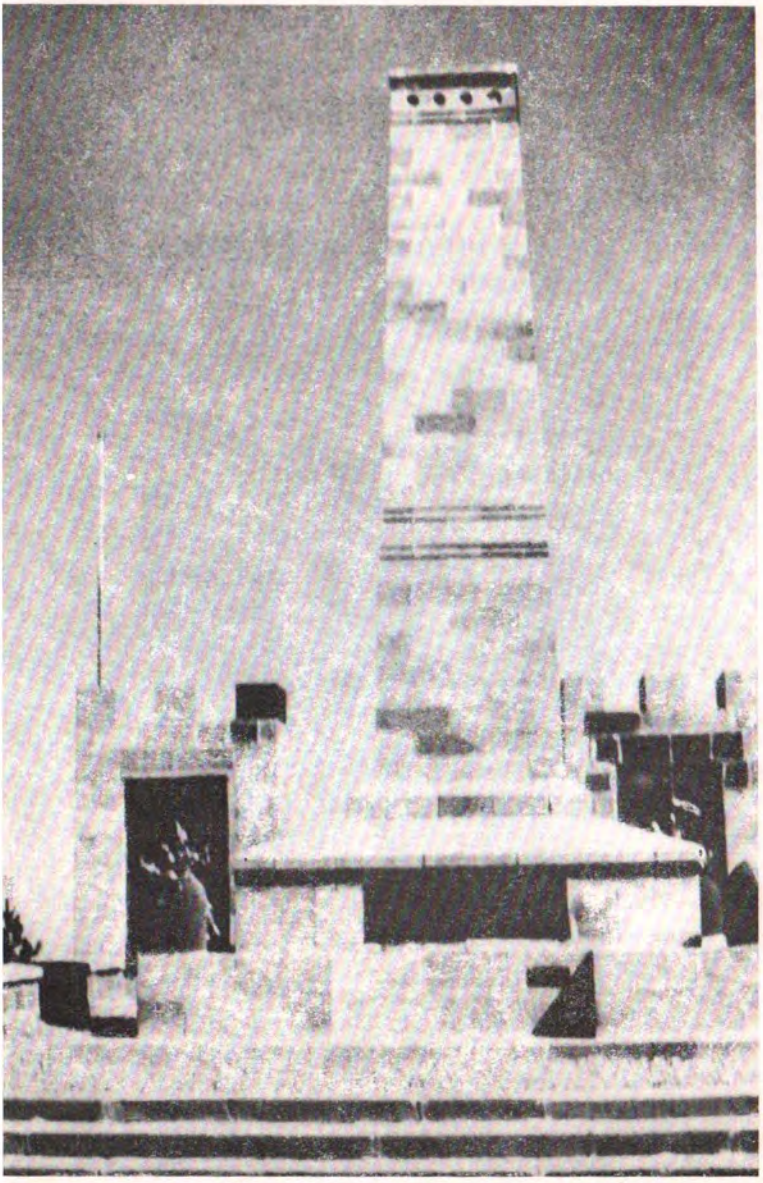
(T.D.T.E. No: 37/4199)

Levent Şahverdi Arşivi

Nene Hatun Erzurum Aziziye anıtında Türk Kadını kabartması önünde bir ilk-okul öğrencisine o günleri anlatıyor (1955). Resmi gönderen Prof. Dr. Ufkan Kocatürk.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum Aziziye tabyası anıtı.

Levent Şahverdi Arşivi

Halime Çavuş Kastamonu (1976).

Levent Şahverdi Arşivi

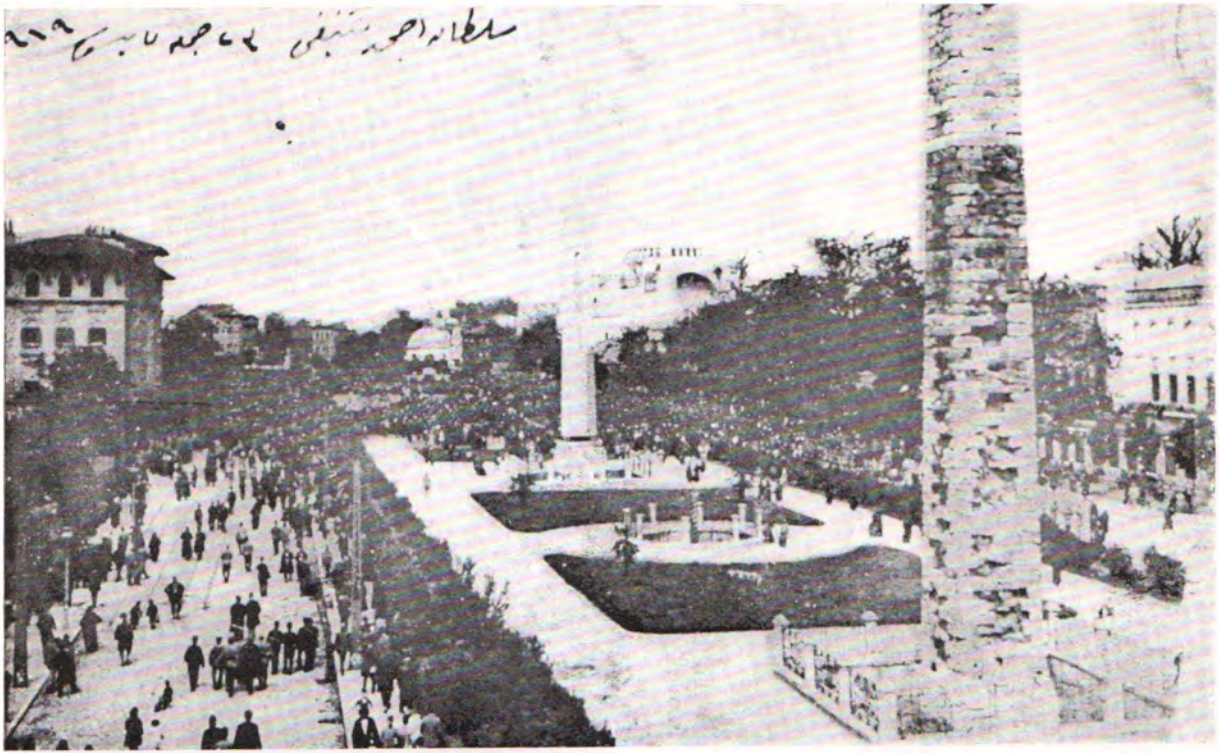
İstanbul Fatih Mitingi
19 Mayıs 1919

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul Kadıköy Mitingi
22 Mayıs 1919

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul Sultanahmed Mitingi
23 Mayıs 1919

Levent Şahverdi Arşivi

Fatih mitinginde (19 Mayıs 1919) konuşma yapan Maliha (Alatur) o öğrencisi. (İnas Darilfununu)

Levent Şahverdi Arşivi

Kastamonu Kadınlar Mitingini hazırlayanlardan "Anadolu Kadınları Müdafa-i Vatan Cemiyeti" şubesinde Genel Sekreter Sıhhat Müdürü Dr. Ferruh Niyazi beyin eşi Saime (Ayoğlu) (Foto: 1973)

Levent Şahverdi Arşivi

3 Nisan 1930'da Türk kadınının seçim hakları üzerine verdiğim konferanstan sonra

Levent Şahverdi Arşivi

3 Nisan 1930 Ankara

Belediye kanununda Türk Kadınına seçme ve seçilme hakkının verildiği gün verdiğim konferans

Levent Şahverdi Arşivi